III. АНТИЧНА АРХЕОЛОГИЯ

№1. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ХРАМА НА ПОНТИЙСКАТА МАЙКА НА БОГОВЕТЕ В БАЛЧИК

Игор Лазаренко, Елина Мирчева, Радостина Енчева, Николай Шаранков

През 2007 г. при изкопни работи в парцел на ъгъла на ул. „Чайка“ и ул. „Ген. Заимов“ в Балчик беше открит античен храм, който, както се разбра от намерените в него епиграфски паметници, е храм на Понтийската Майка на Боговете. През 2007 г. беше проучен наосът на храма, а през 2008 г. бяха разкрити пронаосът и стълбището.

Храмът е антов, с две носещи колони в средата. Ориентиран е по оста С – Ю, с вход от юг. Размерът на късите му страни е 8,70 м, а на дългите 11,40 м. Пред южната стена има стълбище от четири стъпала, с ширина 9,30 м и разстояние от най-ниската точка на първото стъпало до стилобата 1,45 м (Обр. 1). Сградата е била изградена върху вкопани в околния терен основи от необработени камъни. Върху основите е бил издигнат стереобат, покрит с плътно наредени каменни плочи, захванати с оловни спойки. Този плочник е подово ниво на наоса и пронаоса. Зидарията на стените е псевдоизодомна.

Покривът е бил двускатен, покрит с плоски керемиди от коринтски тип и покриващи керемиди от лаконски тип.

Покрай западния зид бяха зачистени няколко големи камъка, които видимо са наредени перпендикулярно на стената и са застъпени от нея. Не е изключено на мястото на разкрития храм да е имало друга по-стара култова постройка и тези камъни да са част от нейните основи.

Пронаосът на храма е с правоъгълна форма и с вътрешни размери 7,30 x 2,50 м. От изток и запад е бил ограден от антите, на север със стената, която го отделя от наоса, а от юг е бил отворен. Между антите и колоните има праг от един ред камъни. Централно на стената към наоса е разположен входът с ширина 1,80 м. Той е повдигнат на каменен праг с височина 0,60 м. Тази височина е компенсирана с две стъпала в пронаоса и с едно стъпало в наоса.

Пронаосът е разделен на две части спрямо колоните и входа към наоса: източна, в която са се намирали декрети, посвещения и статуи, и западна, в която са били извършвани жертвоприношения.

В източната част бяха разкрити на местата им четири поставки за надписи и две поставки за статуи. Пета поставка за надпис се разкри западно от входа към наоса.

Върху плочника пред двете поставки за статуи и едната поставка за надпис е оформена пейка, чиито крака са варовикова плоча с релефен ластар и камък без украса. Отпред, между краката на пейката е поставена плоча, украсена с два клекнали един срещу друг лъва, между които има маса. Непосредствено пред краката на пейката бяха намерени три фрагмента от нейния плот, който е украсен в предната си част с йонийска кима.

Пред източната база за колона, върху най-горното стъпало има варовиков блок с кръгло легло в горната му част. Точно до него намерихме мраморен купел на ниско профилирано столче и мраморен цилиндричен крак, върху който той вероятно е бил поставен.

Западна част на пронаоса е заета от голямо огнище, оградено на различни нива с камъни, а в най-високата си част с един ред керемиди. Вижда се, че конструкцията е надграждана без камъните да са захващани един за друг. В дълбочина в огнището има множество пластове от въглени и пепел, разделени от пластове глина (замазка). Предполагаме, че на това място се е намирало жертвено огнище и тук са били извършвани приношения на Богинята, които е можело да бъдат наблюдавани от хора, стоящи извън храма.

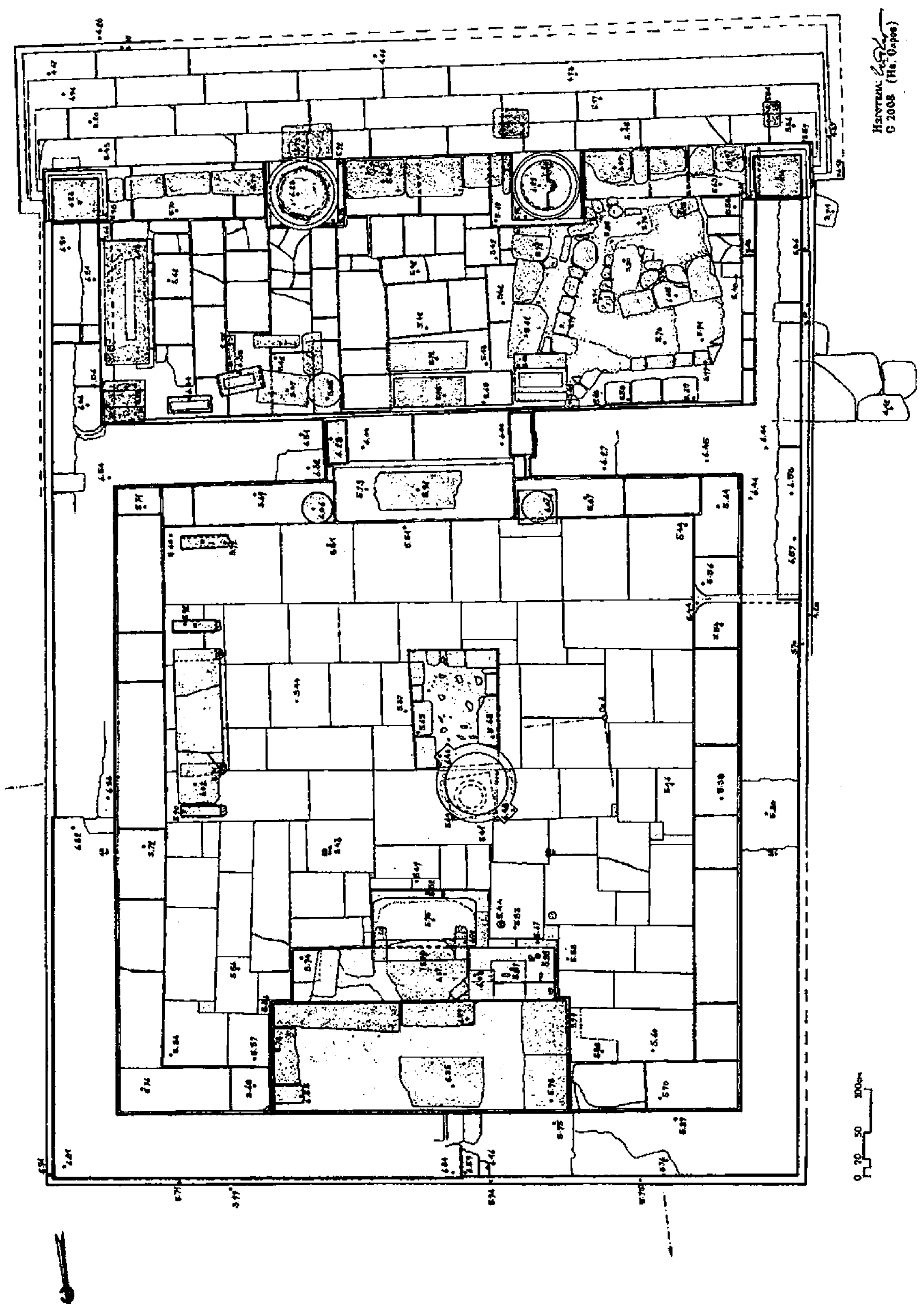

Обр. 1. Храм на Понтийската Майка на боговете в Дионисополис – общ план

Всички статуетки, надписи и дарения бяха открити в източната половина на пронаоса. Там бяха открити варовикова статуя на Великата майка на боговете, части от две статуи на прави жени, по-голямата от които е съставна, долни части от две статуетки на Афродита, статуетка на Пан, глави от статуетки на Кибела, на Дионис и на неопределено божество, две шии с части от тела и фрагмент от варовиков фалос. Сред находките се откроява с отличната си изработка мраморна глава на Посейдон (Обр. 2). Тя вероятно е била дарена в храма, когато народът на Дионисополис е направил приношение на бога, за което научаваме от открит с нея посветителен надпис (Обр. 3).

По-разнообразни сюжети имат намерените релефи. С култа към Понтийската Майка на боговете е свързана мраморна едикула, изобразяваща богинята седнала на трон и нейната жрица Зуке, която води към олтар жертвено животно.

Кибела е представена върху релефа, който е украсявал горната част на мраморна плоча със списък на неомениастите. Третият релеф, който може да се свърже с култа към богинята, е варовиковата плоча с клекналите лъвове от двете страни на маса.

Релефна украса имат мраморната плоча с посвещение на Атис от свещенослужителите в храма и декретът за проксения за стратег на Реметалк.

Друг релеф е с изображение на Херакъл. Това е вторият паметник свързан с почитане на Херакъл, който е намерен в храма на Понтийската Майка на боговете.

Единственият релеф, за който може да се предполага, че е бил вграден в стената на храма, е издълбан в правоъгълен варовиков блок. На едната от широките му страни в рамкирано поле са изобразени три прегърнати прави фигури в дълги дрехи.

В пронаоса на храма са намерени две оброчни плочки с изображение на тракийски конник и фрагмент от още една такава плочка.

При разкопките през 2008 г. бяха намерени пет нови цели или почти цели епиграфски паметници и фрагменти от други, вече известни надписи. Фрагментите от мраморни плочи с надписи допълниха списъците на неомениастите, на служителите в храма и на още един частично запазен надпис.

Новите фрагменти от надписа с имената на служителите в храма дадоха началото на текста. Разбра се, че това е посвещение на Атис от свещенослужители на Понтийската Майка, начело с жреца на богинята, който е известен като хиероном и пръв архонт на града от два други надписа от Дионисополис. Свещенослужителите на богинята са определени като „храмови слуги“.

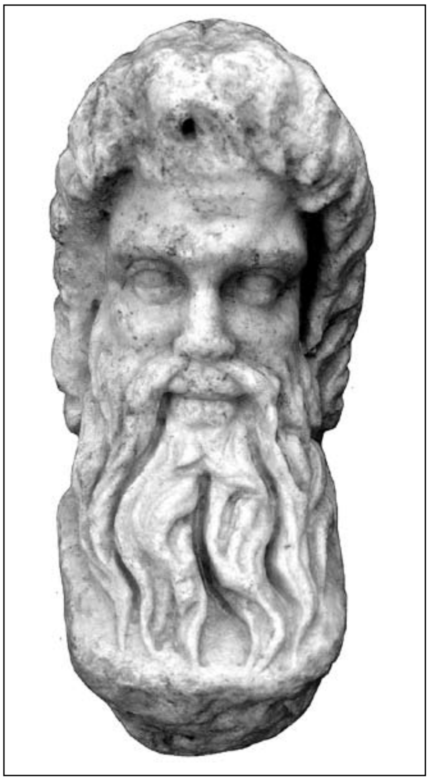

Обр. 2. Мраморна глава на бог Посейдон (III-II в. пр. Хр.)

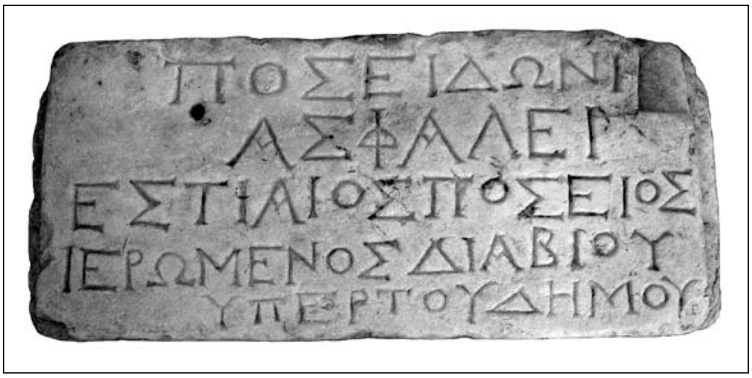

Обр. 3. Мраморна плоча с посвещение „На Посейдон, покровител на безопасността – пожизненият му жрец Хестией, син на Посис, от името на народа“ (края на III-II в. пр. Хр.)

Двата фрагмента от третия надпис са от неговата горна част, където във венец е било изписано ΑΓΑΘΗΙ ΤΥΧΗ, и от дясната му част където са запазени последните букви от пет реда и част от рамка.

Новите надписи са два елинистически декрета за проксения, едно посвещение на Посейдон, направено от народа на Дионисополис (III-II в. пр. Хр.), едно посвещение на Понтийската Майка на боговете, направено от нейна жрица (I-II в. сл. Хр.) и един не разчетен надпис.

Единият декрет свидетелства за интересна особеност от административния живот на града. Оказва се, че Съветът и Народното събрание на Дионисополис са взимали двата типа решения. Едните са свързани с отбраната на града и приравнени към тях, които са влизали в сила в деня, когато са били гласувани (както е в случая), и обикновени, сред които са били и обичайните проксенийни декрети, за които се е предвиждал срок между гласуването и влизането в сила.

В посвещението на Посейдон, богът е наречен „покровител на безопасността“. Посвещението е от името на целия град и е поставено от Хестией, пожизнен жрец на Посейдон. Поставянето на посвещението и на мраморната глава на бога в храма на Понтийската Майка на боговете потвърждава морския аспект на богинята и показва, че епитетът Понтийска не е само географски, а е и функционален.

Посвещението от жрицата Зуке, съпруга на жреца на Дионис, на „вслушващата се Понтийска Майка на боговете“, представлява отчет за нейната служба към богинята. Името на жрицата е тракийско и се среща за първи път.

Намерени са фрагменти от различни керамични лампи и съдове, фрагменти от стъклени съдове, стъклени мониста, костена игла за коса, украсена в задния край с фигурка на Афродита, бронзова апликация от тоалетно сандъче, бронзова луковична фибула, фрагмент от бронзов пръстен с овална плочка, цели или фрагментарно запазени оловни огледала и бронзови антични монети. Повечето от споменатите предмети и монети са от римската епоха (I-IV в.).

Храмът е бил изграден през първата половина на III в. пр. Хр. и е функционирал до края на IV в. Опожаряването му най-вероятно е станало през 378 г. Това предположение се основава на най-късните монети, открити под пласта от въглени и начупени керемиди в наоса и пронаоса – на императорите Валентиниан I (364 – 375) и Валенс (364 – 378).

След този погром храмът не е бил възстановен. През V в. или първата половина на VI в. опожарената сграда е била разградена до нивото, на което е разкрита в наши дни. През 544/45 г. крайбрежието на Дионисополис е ударено от огромна морска вълна. Тя е предизвикала свличане на земна маса от околните хълмове, която е засипала храма и го е запечатала плътно.

№2. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В НЕКРОПОЛА НА АНТИЧНАТА ГРЪЦКА КОЛОНИЯ МЕСАМБРИЯ И СРЕДНОВЕКОВНИЯ ГРАД МЕСЕМВРИЯ (ПАРЦЕЛ УПИ I ОБЩ, УПИ X ОБЩ, КВ. 54)

Анелия Божкова, Петя Кияшкина, Анета Петрова, Тодор Марваков

От средата на месец април до средата на месец септември 2008 г., върху терен, разположен непосредствено до провлака, водещ към Стария Несебър, се проведоха спасителни археологически разкопки. Мястото е предвидено за строеж на нова административна сграда на Община Несебър, която е инициатор и инвеститор на археологическите проучвания. Те се осъществиха от НАИМ при БАН и Музей „Старинен Несебър“, под ръководството на ст. н. с. д-р А. Божкова (НАИМ), П. Кияшкина (Музей „Старинен Несебър“), д-р А. Петрова и Т. Марваков (Музей „Старинен Несебър“), с участието на студенти и докторанти. Реставратор на екипа бе Г. Гьонев (Музей „Старинен Несебър“). Преди проучването теренът е служил последователно за гробище на града

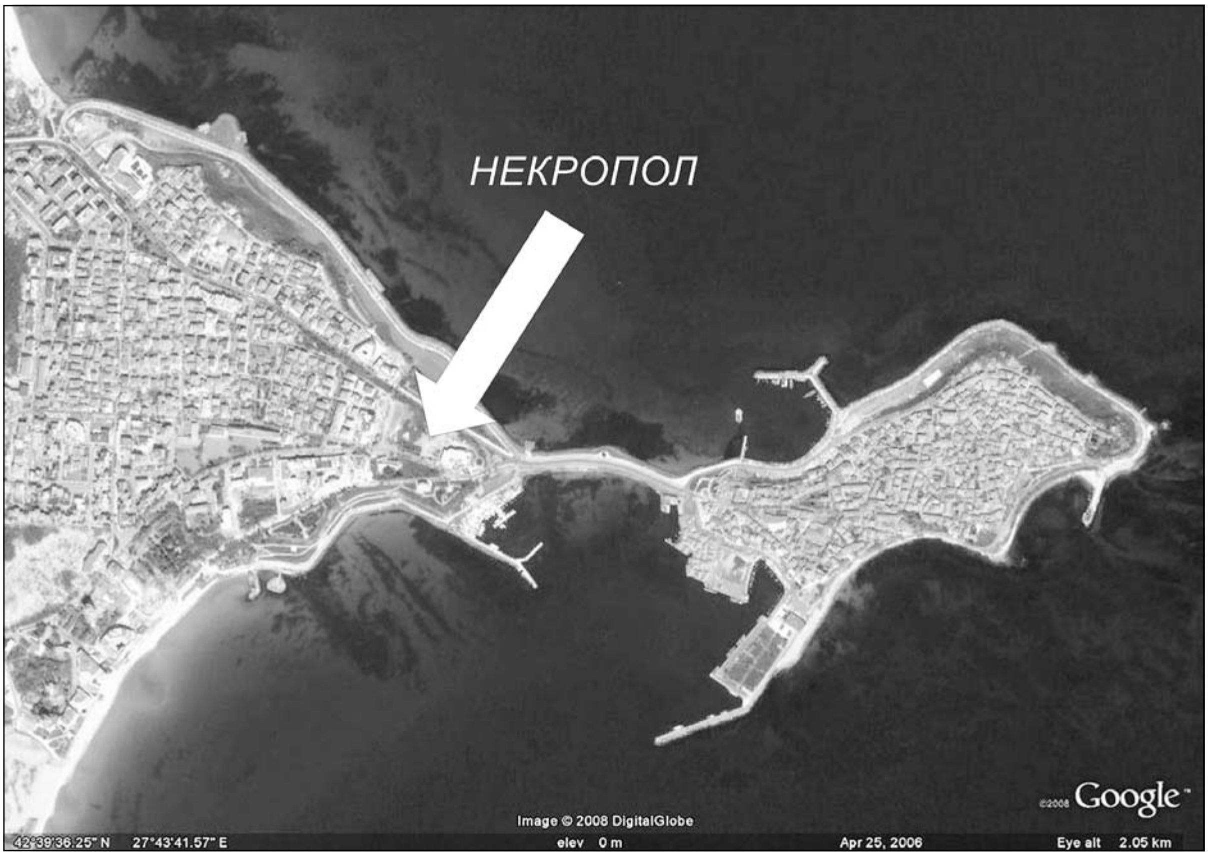

Обр. 1. Местоположение на некропола

от ново време (преместено през 60-те години на миналия век), за спортна площада и за лунапарк. Част от него понастоящем се използва за общински паркинг.

Топография и хронология на некропола

Проучената част от некропола се локализира върху полегат склон с експозиция на изток, в средата на които вероятно в древността се е разполагало плитко дере.

През отчетния сезон бе проучена площ от 3600 м^2, върху която са открити 234 гробни съоръжения, които се датират както следва: 29 гроба от класическата епоха, 46 – от времето на елинистическата епоха, 7 гроба са общо антични – гръцки (неопределени) и 152 са християнски (VII-XII в.) Те са принадлежали към некропола на гръцките колонисти от дорийската колония Месамбрия, както и на ранновизантийския и средновековен град Месемврия. Освен изброените, върху терена бяха проучени още останки от средновековна структура със стопанско предназначение (ковачница ?) от времето след изоставянето на този участък от некропола (XIII-XIV в.) и пет средновековни ями от същото време. Един от най-значимите резултати е свързан с локализирането на участък от некропола, използван още през средата и втората половина на V в. пр. Хр. Всички гробове от класическата епоха са разположени върху тесен и продълговат парцел, вероятно фланкиращ главната пътна артерия, водеща от портата на укрепения град към „хората“ на полиса и тракийския хинтерланд. Върху проучения терен се открояват две обособени зони, разделени от естествена вдлъбнатина на терена (древното дере?), в които са съсредоточени съответно гробовете от класическата епоха (северна зона) и тези от елинистическата епоха (южна зона). Християнските гробове се разполагат върху целия проучен терен.

Типология на гробните съоръжения

Гробните съоръжения от различните епохи имат сравнително еднотипна характеристика с малки изключения. Те се отличават с опростена конструкция в няколко основни варианта. Това са:

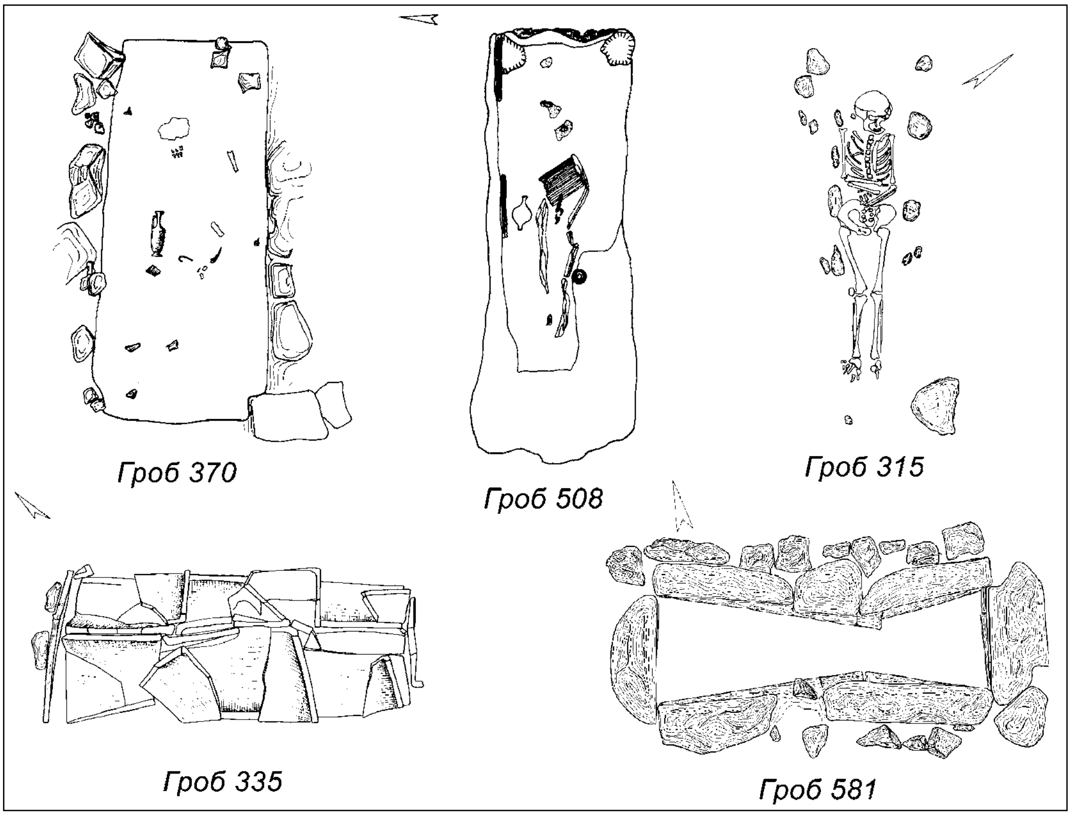
Гроб 370
Гроб 508
Гроб 315
Гроб 335
Гроб 581

Обр. 2. Гробове от класическата епоха (№ 370, 335), от елинистическата епоха (№ 508, 581) и християнски гроб (№315)

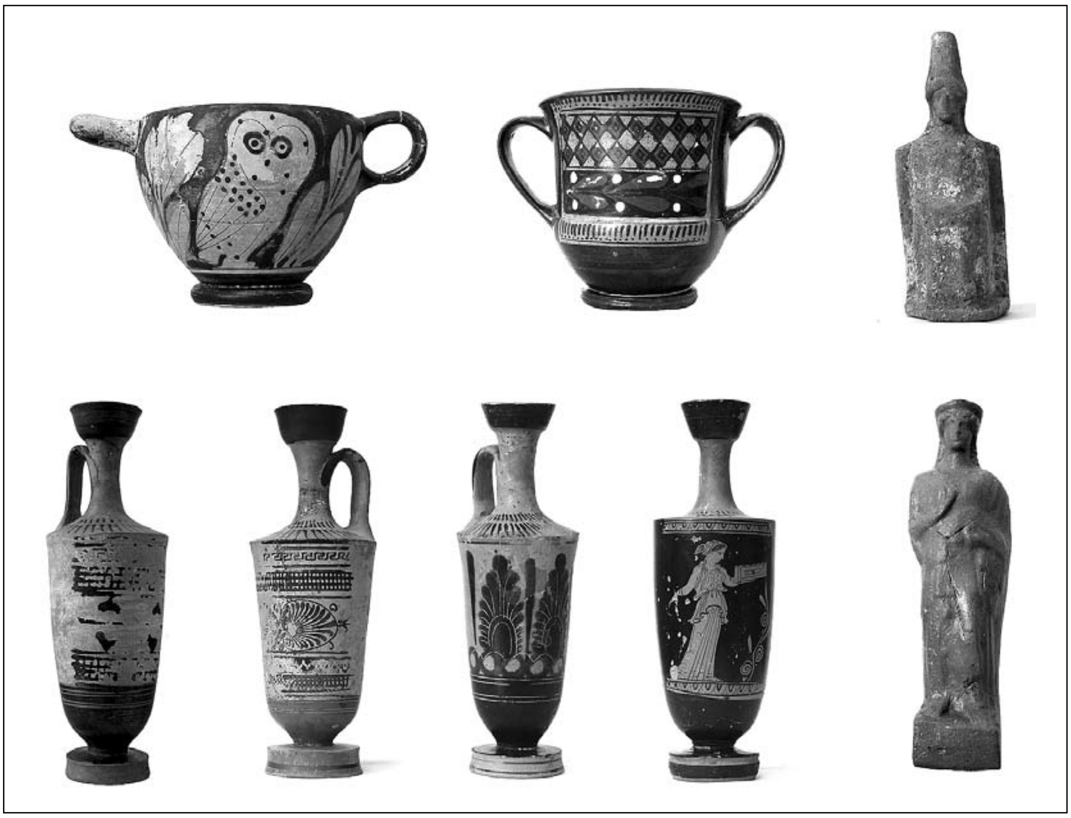

Обр. 3. Гробни дарове от различни гробове от V в. пр. Хр.

– Прости гробни ями, вкопани плитко в древния терен – антични (класически и елинистически) и християнски гробове;

– Гробни ями, вкопани дълбоко в скала – също се датират във всички регистрирани епохи;

– Ями, съдържащи дребни и средни по размер необработени камъни около и в гробната яма – датират от всички епохи;

– Гробове със стреховидно подредени керемиди – открити са само два, от късната класическа епоха;

– Каменни цисти – документирани са три гроба, всички от напредналата и късна елинистическа епоха.

Много от античните гробни съоръжения съдържат следи от дървени ковчези или ложета с крачета, стъпващи в четирите края на ямата.

Гробен инвентар

В голяма част от гробовете от класическата епоха (средата на V-трета четвърт на IV в. пр. Хр.) се откри богат и репрезентативен гробен инвентар, който говори за наличието на заможна (олигархическа?) социална прослойка, свързана вероятно и с градското управление. Многобройни са откритите гръцки вази в черно и червенофигурен стил с фигурна или геометрична и растителна украса. Сред тях преобладават съдовете за благовония и масла (лекити), но са открити още съдове за сервиране и пиене на вино – скифоси, ойнохое, пеликета и др. Документирани са местни имитации на много популярни керамични групи (Haimon group, Saint Valentin class). Добре представени в колекцията са лекитите с образи на млади жени, занимаващи се с тоалета или поднасящи дарове. Действителна изненада за проучвателите на обекта предизвикаха откритите глинени статуетки и релефи – „теракоти“, повечето от които носят белезите на първокласни художествени ателиета. Някой от тях представят фигури или бюстове на женски божества, в типична иконографска схема; други пресъздават жанрови сцени или сцени от древногръцката митология. Теракотите с женски бюстове (протомета) формират представителна тематична сбирка, каквато до сега не е позната от други български музеи. Сред новооткритите паметници се откроява един глинен релеф, произведен около средата на V в. пр. Хр. в ателие на остров Мелос, който изобразява богинята Тетис (нереида), майка на Ахил, възседнала морско чудовище (хипокамп) и носеща въоръжението на героя.

Гробният инвентар от елинистическата епоха представя по различен набор от дарове. Найобичайни и тук са глинените съдове, но вече с друга формална характеристика и стригилите от желязо (за разлика от бронзовите стригили от класическата епоха). Редки, но представителни са откритите в един гроб златни накити (чифт обеци, закопчалка и малък пръстен). След съдовете преобладават тези, свързани с погребалната символика, като унгвентариите, каните и лагиносите, но се срещат още малки панички (солнички), някои от които с графити по дъната, кантароси и други гръцки форми. От специален интерес е откритият в гроб от ранната елинистическа епоха музикален инструмент – сирингс, който се състои от 17 бронзови тръбички.

Съобразно практиките на правоверното християнство, гробните комплекси от времето на късната античност и средновековието не са съпроводени с богат и пищен инвентар. В някои от тях обаче, също са открити интересни находки като накити, елементи на облеклото (копчета и коланни токи) и др. който позволяват да се установят хронологическите рамки на християнския некропол.

Проучванията върху терена, предвиден за строителство ще продължат и през 2009 г.

Литература:

Cimbuleva 2005: J. Cimbuleva. La necropole antique de Messambria. Materiaux et etudes. – In: Nessebre, III, Bourgas, 2005, 91 – 117.

Кияшкина и др.: П. Кияшкина, Т. Марваков, С. Димова. Спасителни археологически проучвания в гр. Несебър, обект „Античен некропол на Месамбрия“ – УПИ V, кв. 54А. – Археологически откритияи разкопки през 2007 г., София, 2008, 301 – 304.

№3. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В ГР. НЕСЕБЪР, ОБЕКТ „АНТИЧЕН НЕКРОПОЛ НА МЕСАМБРИЯ“ – УПИ V, КВ. 54А

Петя Кияшкина, Тодор Марваков, Стоянка Димова

През 2008 г. продължи археологическото проучване на некропола на Месамбрия, в частта му, попадаща в УПИ V, кв. 54А по плана на гр. Несебър. Целта на това проучване беше да се изследват гробните съоръжения, след което да се освободи за строителство частният терен с обща площ 4700 м^2.

Спасителните археологически проучвания се проведоха от Музей „Старинен Несебър“ по договор с инвеститора на обекта фирма „Зада“ – ООД, в периода март – септември 2008 г. Ръководител на проучванията е П. Кияшкина, зам. ръководители – Т. Марваков и Ст. Димова, а научен консултант – ст. н. с. д-р А. Божкова. В работата на екипа се включиха Г. Гьонев – реставратор, А. Пинкова – археолог, докторантите и студентите Сл. Василева, Ж. Узунов, А. Харизанов, В. Милчева, В. Петров.

1. Хронология

Изследванията и през 2008 г. потвърдиха заключенията от 2007 г., че в този участък некрополът е бил използван от края на IV в. пр. Хр. до XIX в. (Обр.1). Общият брой проучени гробове за двата сезона е 365 (от тях 291 през 2008 г.). Хронологически те се разделят както следва:

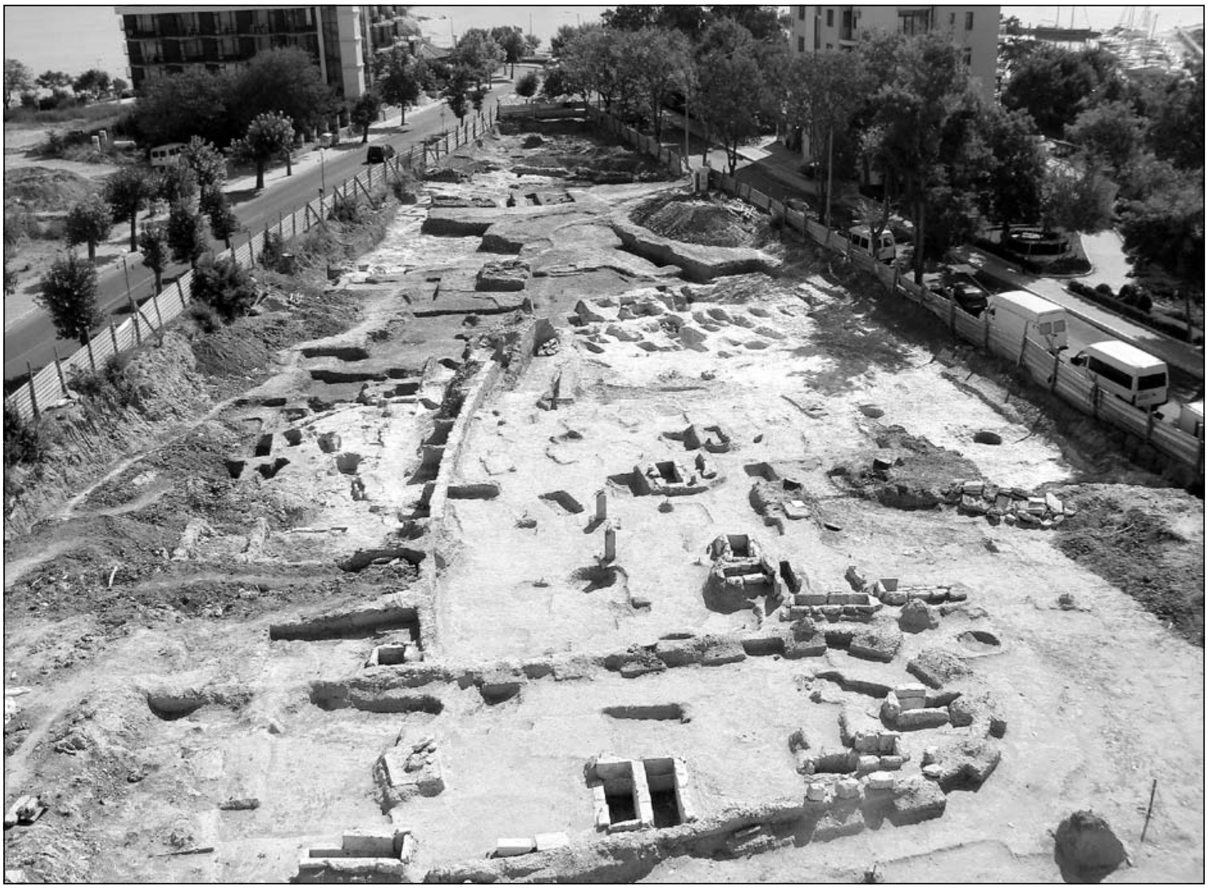

Обр. 1. Панорамен поглед от запад на проучения парцел

Елинистически гробове – 59;
Ранновизантийски гробове (V-VII в.) – 73;
Средновековни гробове (VIII-XII в.) – 95;
Късносредновековни гробове (XV-XVI в.) – 20;
Мюсюлмански гробове (XVII-XIX в.) – 44.

2. Историческа топография

Почти през средата на проучвания парцел беше регистрирано свлачище, активно действало през средновековието. То е с посока СЗ – ЮИ и е широко 30 – 40 м. В неговия фронт бяха регистрирани следи от разрушени елинистически и ранновизантийски гробове, вследствие движението на земната маса. Част от ранновизантийските гробове в централната северна част на парцела са се запазили благодарение на това, че са вкопани на 1 м под нивото на движение на свлачището. През средновековието хората са знаели за неговото съществуване и са погребвали само западно от него. Нещо повече – опитали са се да ограничат въздействието му чрез направата на два зида, успоредни един на друг и перпендикулярни на фронта на свлачището. И двата зида лягат върху ранновизантийски гробове и са разрушавани при вкопаването на мюсюлмански гробове. Западният от тях застъпва и яма с материали от втората половина на XIII в. Най-вероятно той е по-късният и е построен в началото на XIV в. Свлачището след средата на XIV в. е престанало да бъде активно – върху него са регистрирани останки от две средновековни структури от средата и втората половина на XIV в., а в него са вкопани късносредновековни и мюсюлмански гробове.

Елинистически гробове са открити по цялата територия на проучвания парцел, като цистовите са съсредоточени само в западната му, най-висока част. Ранновизантийските гробове са в източната и централна част, като постепенно през средновековието некрополът започва да се развива на запад. Проучени са и 5 средновековни структури от средата и втората половина на XIV в., които се намират в западната и централната част на парцела. Най-вероятно са представлявали леки постройки със стопанско предназначение. По цялата територия бяха проучени и 32 ями от втората половина на XIII-XIV в. Те, заедно със средновековните структури, ясно показват, че по това време този участък на некропола на града отдавна не се използва, за да могат тука да се извършват други дейности. Средата на парцела се използва за некропол отново през XV-XVI в., а през XVII до края на XIX в. тук се развива мюсюлманският некропол. Най-ранните му гробове са в източната част на парцела, а най-късните – в западната част.

3. Гробове от елинистическата епоха

Изследваните 59 елинистически гроба са от III и II в. пр. Хр., а като тип гробно съоръжение са три вида: цистови гробове, гробове с покритие от керемиди и вкопани гробни ями.

3.1. Цистови гробове. Три от гробовете (№ 70, 71 и 139) са изградени по познатия и често срещан в некропола на Месамбрия начин – правоъгълни гробни камери, изградени от по два реда одялани варовикови блокове. И при трите гроба липсват покривните плочи и най-вероятно те са били ограбени още в древността. Костните останки на погребаните са разхвърляни, както и погребалният инвентар. Откриват се най-често само фрагменти от ритуално счупените кани. В гроб №71 бяха запазени също фрагменти от погребалния венец, връх на стрела, както и сребърна монета (драхма), постумна на Александър Велики.

Също към типа цистови гробове можем да отнесем и гроб №41, изграден от варовикови блокчета с много по-малки размери, затварящи гроба само от три страни.

3.2. Гробове с покритие от керемиди. При гроб №275 беше изследвано и документирано не добре запазено гробно съоръжение, частично унищожено от действието на свлачището, изградено от четири двойки стреховидно поставени над мъртвия керемиди. Липсата на гробен инвентар не ни позволява да датираме по-точно това съоръжение, което е и единствено по рода си в този участък от некропола. Елинистическа керемида е използвана и в гроб №72А, принадлежащ на дете, погребано най-вероятно при майка си няколко години по-късно.

3.3. Вкопани гробни ями. Повечето от изследваните елинистически гробове представляват вкопани гробни ями с различна ориентация. В повечето случаи скелетите са много лошо запазени, а костите – изтлели. Погребението е било извършвано в дървен ковчег. Преди полагането на мъртвия ритуално е била чупена кана. Фрагменти от такива кани се откриха в почти всички изследвани елинистически гробове.

Погребалният инвентар не се отличава с особено разнообразие. Задължителен елемент от него са лакримариите, понякога само един, но често и по два или три в гроб. Монетата, поставена в устата на погребания, също е задължителен елемент. Откриват се всички типове бронзови монети на Месамбрия, сечени от края на IV до края на II в. пр. Хр. Огърлиците от разнообразни стъклени мъниста също присъстват често, както и погребалните венци.

В изследваните през 2008 г. елинистически гробни съоръжения бяха открити и три купи с релефна украса, както и множество други керамични панички, солнички, кантароси и др.

В два от гробовете бяха открити и златни накити. Златните обеци от гроб №124 са изработени от тънко златно фолио и представляват стилизирани розети с прикачени към тях висулки с изображение на гола фигура с разперени крака и ръце (Обр. 2). Интересни са и обеците с накрайници от лъвски глави от гроб №125. Изработени специално за погребалния ритуал, новооткритите златни накити датират гробовете най-вероятно във II в. пр. Хр.

4. Ранновизантийски гробове (V-VII в.)

Гробните съоръжения са от два типа:

4.1. Градени от вертикално поставени грубо обработени каменни плочи или ломени камъни. При един от тях (гроб №193), е използвана надгробна плоча от елинистическата епоха с изписани имената на двамата братя Люсис и Мосхос, синове на Люсис. Не е регистрирано покритие от плочи.

4.2. Вкопани в терена правоъгълни ями. В над 70 % от случаите гробните ями са вкопани на много голяма дълбочина – над 1 м в материка, незасегнат от съвременна човешка дейност. В 2 гроба (№227 и №242) погребаният индивид е не по гръб, а настрани, с гръден кош успореден на дългите стени на ямата – неоспоримо свидетелство за поставяне от голяма височина. При по-голямата част от тези гробове е регистрирано покритие от дървени дъски, постявяни хоризонтално непосредствено над погребания. Като цяло находките в гробовете и от двата типа гробно съоръжение са редки – 4 бронзови катарами със сърцевидна рамка и езиче с триъгълно сечение, издаващо се малко над нея от тип характерен за края на V-първата половина на VI в. (Обр. 3), една катарама с бъбрековидна плочка и овална рамка, характерна за втората половина на V в. и една катарама вариант на тип „Бал Гота“ от VII в., три огърлици от цветни стъклени мъниста с различна форма. Ориентацията на всички гробове е З – И, с различни отклонения, с глава на запад, ръцете са или върху тазовата област, или покрай тялото, по-рядко се срещат и други позиции, краката са изпънати.

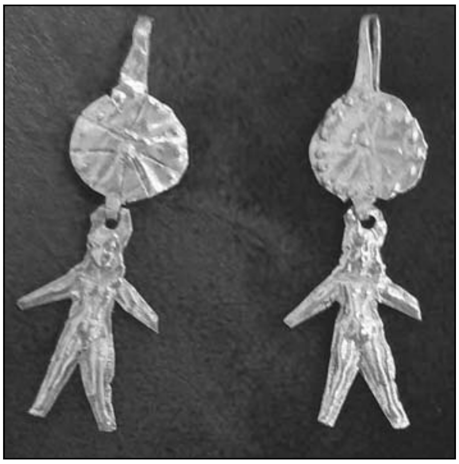

Обр. 2. Златни обеци от гроб 124

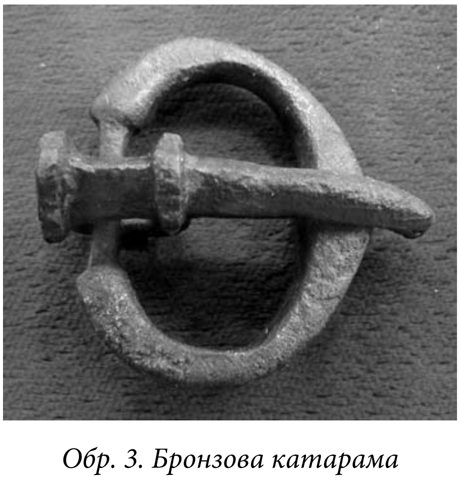

Обр. 3. Бронзова катарама от гроб 239

5. Средновековни гробове (VIII-XII в.)

Гробните съоръжения са от същите два типа, както при ранновизантийските гробове. Разликата е, че гробните ями са вкопани на по-малка дълбочина и никъде не е регистрирано дървено покритие. Находките тук са изключително редки – пръстени или обеци от типове, характерни за IX – X в., огърлица от стъклени мъниста, стрела. Ориентацията е З – И, глава на запад, с различни отклонения, положението на ръцете е най-разнообразно, краката са изпънати.

6. Късносредновековни гробове (XV-XVI в.)

Гробните съоръжения представляват вкопани в терена гробни ями. При част от тях е регистрирано използването на дървени ковчези, при направата на които са използвани ковани железни гвоздеи. Прави впечатление, че в два гроба са поставени по три индивида, а в други два – по два. Всички са концентрирани в централната част на парцела. Вероятно погребаните тук са починали за кратко време, при епидемия или друг природен или военен катаклизъм. Находките са две бронзови и едно сребърно кръстче и копчета. Ориентация З – И, с глава на запад, разнообразни позиции на ръцете, краката са изпънати.

7. Мюсюлмански гробове (XVII-XIX в.)

Гробните съоръжения представляват правоъгълни гробни ями с покритие от дъски, поставени под ъгъл от 45°. Погребаните са с ръце покрай тялото, главите са обърнати на юг, краката са изпънати, често с колена също извити на юг. Ориентация З – И с различни отклонения. Наблюдава се стремеж към подреждането на гробовете в редици.

№4. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА АНТИЧНИЯ АНХИАЛО

Сергей Торбатов

През 2008 г. продължиха редовните разкопки на Анхиало в обособения през предходния археологически сезон Сектор III, разположен в южната част от незастроената територия на м. Палеокастро. Изцяло проучената площ в Сектор III възлиза на 225 м^2.

Разчистени бяха участъци от две улици на античния град с частично запазена настилка и тротоари. В по-късно време настилката е била поправяна чрез подравняване с хоросан на изронената горна повърхност на някои от плочите или чрез замяната им с други, като за целта са били използвани и сполии.

В южната част на сектора уличната настилка е била напълно ограбена през средновековието, очевидно за нуждите на някакво голямо строителство, осъществявано по това време. Това обаче ни предостави добра възможност да изясним системата от подпорни зидове, носещи настилката от много големи каменни плочи, както и да проучим част от ВиК инфраструктурата на античния град.

През 2007 г. в Сектор III бяха регистрирани и частично проучени две сгради в суперпозиция, по-ранната от които датира от римската епоха, а другата – от късноримския период. През отчетния сезон техните останки, попадащи в периметъра на изследваната площ, бяха разчистени изцяло (Обр. 1). Към най-ранната фаза на строителство се отнася градеж, който по конструктивни особености следва да се отъждестви със стилобат. Изпълнен е от прецизно изработени паралелепипедни каменни блокове с еднаква ширина и височина, с дължина до 2 м, положени върху фундамент от споени с бял хоросан дребни ломени камъни в един до два реда. Градежът е фундиран в стерилен терен – хомогенен пласт морски пясък, който се разкрива повсеместно в проучената площ на коти от 0,78 до 1,01 м. Относителен индикатор за времето на това строителство се явяват намерените тук, в най-горната част на пласта пясък, два фрагмента от амфори с датировка в I-II в. сл. Хр. С това убедително се доказва изказаното миналата година предположение, че основаният от император Траян римски град Анхиало е бил изграден на необитаван по-рано терен. В очертаната от стилобата площ, по същото време или малко по-късно, е бил изграден архитектурен ансамбъл, развиващ се в западна и в северна посока и обхващащ вероятно цяла градска инсула. Проучен е неговият югозападен ъгъл, с части от двата оградни и един вътрешен (разделителен) зид. Пълното отсъствие на фрагменти от покривна керамика свидетелства, че и двете очертани пространства са били разположени под открито небе. Това се доказва и от открития тук голям глинобитен олтар, който, от своя страна, предполага интерпретация на целия комплекс като све-

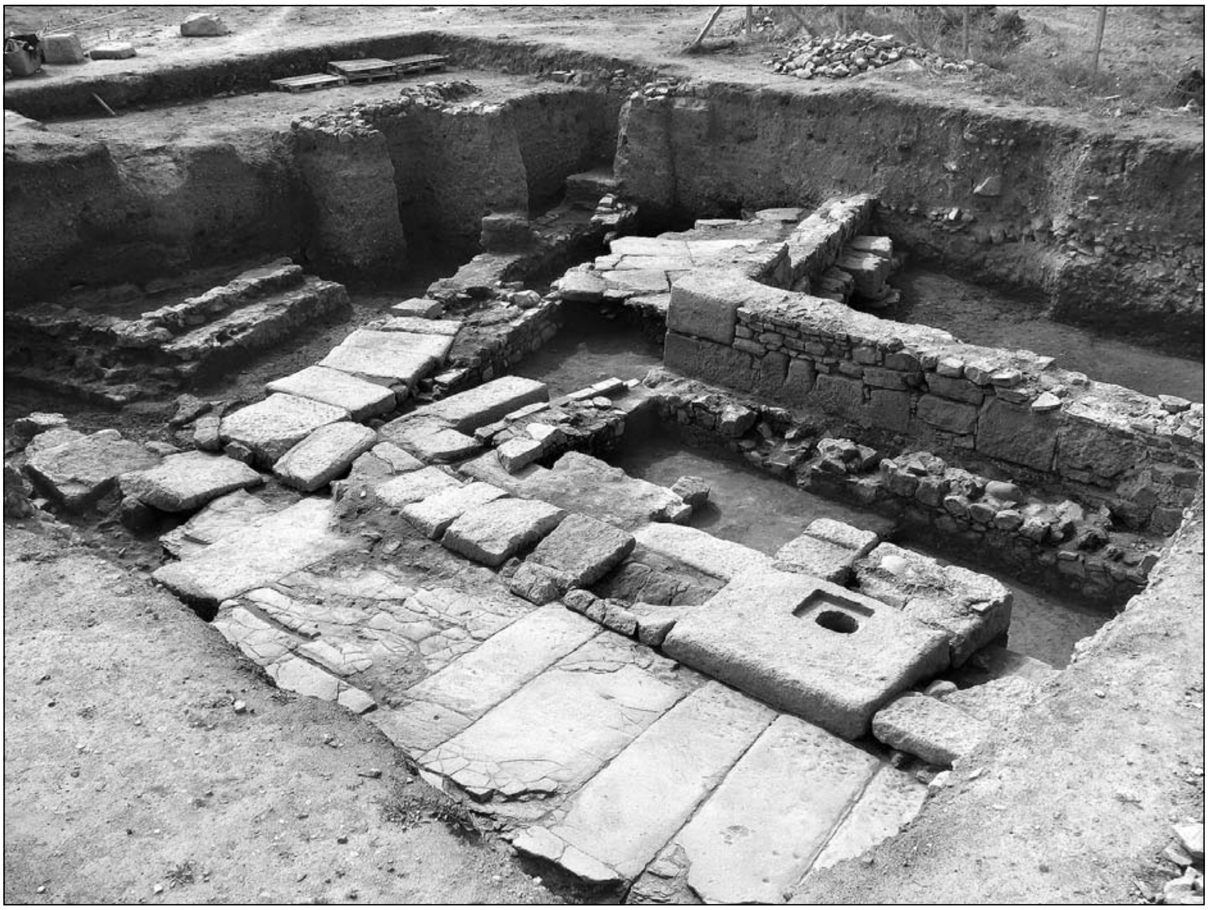

Обр. 1. Сектор III. Общ изглед

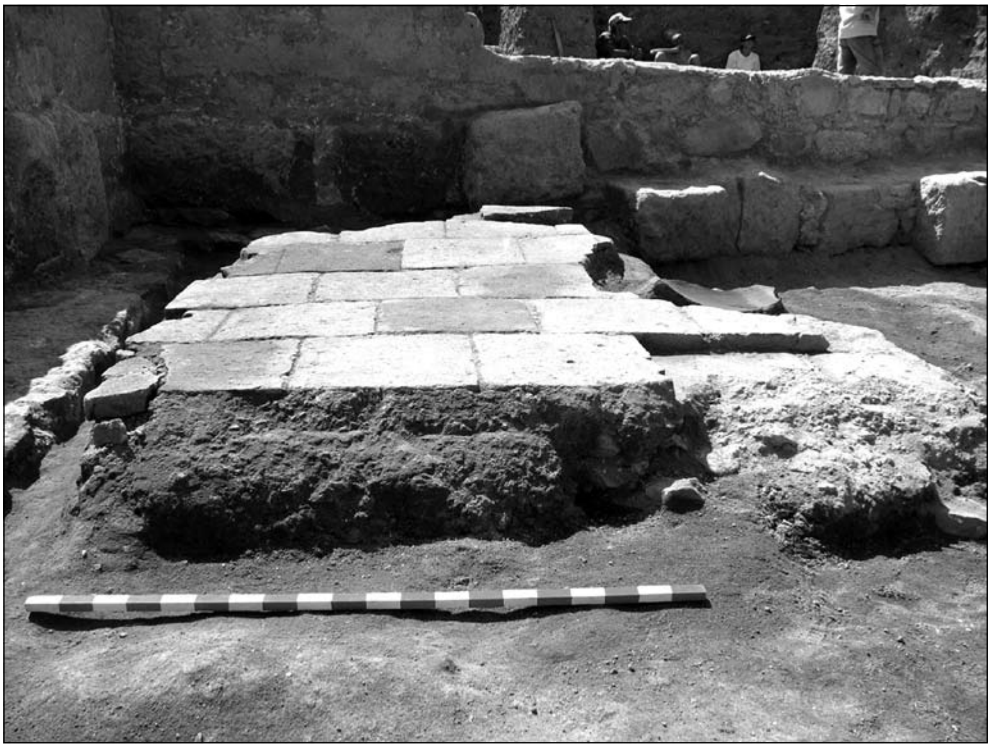

Обр. 2. Сектор III. Жертвена площадка (?) от третата четвърт на IV в.

тилищен. При разчистването на олтара, върху него и в пространството в непосредствена близост около него, бяха разкрити следи от множество извършени жертвоприношения, след всяко от които олтарната повърхност е била подравнявана с пласт от глинеста пръст и подготвяна по този начин за следващи култови дейности.

Оброчният материал е многоброен и изключително разнообразен. Според намерените монети, светилището е било изградено най-късно през управлението на император Антонин Пий и е престанало да функционира през третата четвърт на III в. Неизвестно кога точно през къснoримския период, но едва ли по-късно от първата четвърт на IV в., в проучвания сектор от Анхиало са били предприети мащабни ремонтно-възстановителни работи. Върху нивелираните останки на проучената част от светилищния комплекс е била построена масивна нова сграда, чийто план точно повтаря ориентацията на разкритата под уличните трасета система от подпорни зидове и канали. В градежа ѝ са използвани множество сполии от разрушения светилищен комплекс, сред които различни архитектурни детайли, една недовършена ара, както и още една сложнопрофилирана и добре скулптирана анепиграфска ара, която ни дава основание да отъждествим целия комплекс със светилище на Сарапис и Изида.

Функционалното предназначение на къснoримската постройка е неясно. Във вътрешността ѝ беше проучена структура, която се издига от 0,10 до 0,20 м над нивото на вътрешния банкет на зидовете на сградата и със сигурност датира от малко по-късно време. Тя има вид на добре оформена платформа, която в оригинален вид е била с четириъгълен план (Обр. 2). Изградена е от два пласта ломени камъни, долният от които споени с бял, а горният – с розов хоросан. Повърхността ѝ е настлана с квадратни тухли, а четирите ѝ коси стени са грижливо измазани с хоросан. Структурата не е била използвана като огнище. Прецизният ѝ градеж, както и фактът, че е издигната точно върху останките от вече коментирания стационарен олтар от времето на функциониране на светилището, ни дава основание да допуснем, че става дума отново за култова структура – жертвена площадка или олтар, чието изграждане и използване добре се съгласува в стратиграфски план с временния ренесанс на езичеството в годините на управлението на император Юлиан II Апостат.

Неуточнен засега катаклизъм (земетръс? нашествие?), имал място към края на втората четвърт на V в., бележи края на организирания градски живот в изследвания сектор на Анхиало. След средата на V в. проучваната част е лежала в руини. Следи от живот по тези места се регистрират едва през втората половина на VI в., откогато датират останките от три жилища-полуземлянки, вкопани в дебелия пласт рушевини.

В непроучения чрез геофизически методи участък от около 35 м между Сектори II и III беше обособен нов проучвателски Сектор IV, в който беше заложен траншеен сондаж с дължина 22,50 м. На 6,40 м от южния край на сондажа и на дълбочина 1,25 от заварения терен попаднахме на останки от крепостен зид, запазен на нивото на банкета, разделящ суб- от суперструкцията (Обр. 3). Цялата му надземна част е била целенасочено демонтирана през средновековието, вероятно след края на XII в. Въпреки внушителната му дебелина (2,50 м), структурата на зида е твърде небрежна и

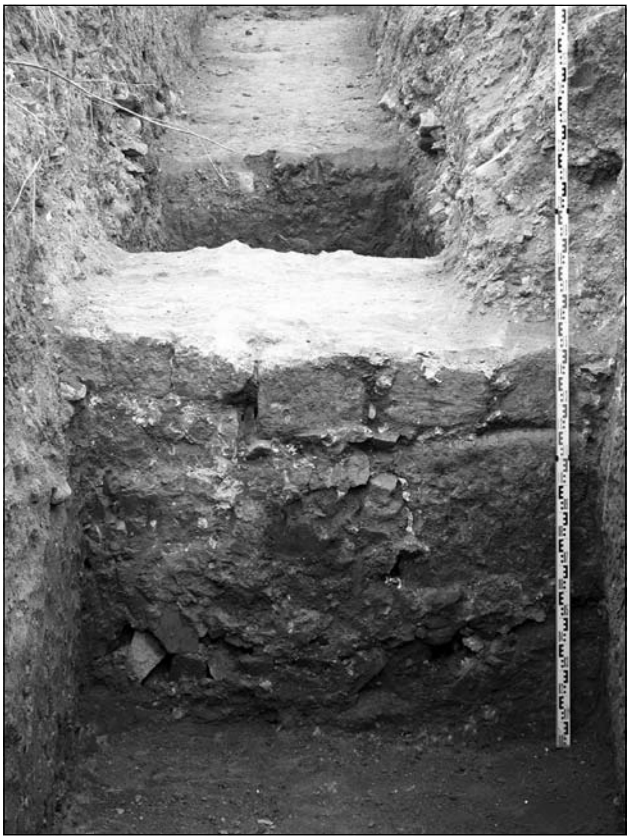

Обр. 3. Сектор IV. Крепостен зид

свидетелства за някакви екстремни обстоятелства, съпътстващи неговото строителство. Граден е от преупотребен строителен материал, включващ разноформатни ломени камъни и парчета тухли и керемиди, като само цокълът в най-горната част на субструкцията е от повече или по-малко добре обработени (но пак преизползвани!) каменни блокове. За свързващ материал е използван розов хоросан, но от състава на покриващия останките пласт от рушевини става ясно, че суперструкцията на зида е била градена с бял хоросан. Фундирането е много здраво и сравнително дълбоко от външната, но съвсем плитко и почти без хоросан от вътрешната страна, където, на около 0,10 м под ръба на банкета, е запазено добре изразено строително ниво във вид на тънък слой бял хоросан. То застъпва хомогенен пласт без строителни останки, най-късните материали от който датират от втората четвърт на V в. Материалите от пласта непосредствено над това ниво са смесени, но преобладават тези от средновековието (X-XI в.). Макар работата в сондажа още да не е приключена, засега изглежда, че проученият крепостен зид следва да се отнесе по-скоро към епохата на средновековието.

№5. НАР „ДЕУЛТУМ – ДЕБЕЛТ“. АРЕХОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „АНТИЧЕН ГРАД“, ПОДОБЕКТ 02 „АНТИЧНА И КЪСНОАНТИЧНА БАНЯ“

Красимира Костова, Елка Дочева, Мария Манолова-Войкова,
Йордан Михайлов

През 2008 г. продължи проучването на подобект 02 „Антична и късноантична баня“, разположен на територията на античния Деултум.

Целта на проучването е прецизирането на стратиграфията на обекта и изясняване на строителните периоди на сградите, както и устройството и периодите на функционална експлоатация на термите.

Разширихме сондажа на изток с площ 50 м^2 и достигнахме в тази част дълбочина 1,65 м. Под тревния пласт с дълбочина от 0,60 м до 0,95 м се разчисти насип, формиран през края на 50^{те} началото на 60^{те} години на XX в. за извличане на строителен материал. Под насипа се проучи пласт, формиран след изграждане на ранновизантийската крепостна стена. Пластът е с дебелина 0,48 – 0,90 м; при проучването му керамиката бе малко, силно фрагментирана, откриха се малко находки, две лошо запазени бронзови монети от втората половина на V в., ладиевидна лампа, желязна стрела, амфора от VIII-IX в.

Под дневната повърхност на крепостната стена, между 0,10 м и 0,30 м. навлязохме в пласт със сиво пепелява рохка пръст, не се очертаха структури.

Продължи проучването на сектора пред източната крепостна стена и бастиона. През 2007 г. достигнахме до изчерпване на жилищното ниво, формирано в първата половина на V в. след разрушаването на термите. През тази година продължихме отнемането на насипа от разрушенията. В насипа се откриха предимно монети от IV в. – на Константин I, Констанций II и най-късната е от времето на император Валент (364 – 378). Предполагаме, че готското нашествие в Тракия през 377 – 378 г. е terminus post quam за съществуването на термите. От направените до сега проучвания нямаме информация да са опожарявани.

Основите на термите са засипвани с черна смолеста пръст, пренасяна от близката околност.

Разкрита бе система от водопроводната и канализационна мрежа на термите. Достигна се до източния край на хипокаустното помещение, което е пресечено от канала с вграден в него въздуховод. Въздуховодът е проучен и представен през 2006 г. Каналът пресича източния зид и се разклонява в две посоки – на СИ и ЮИ. Двете разклонения са на 34° едно от друго. При про-

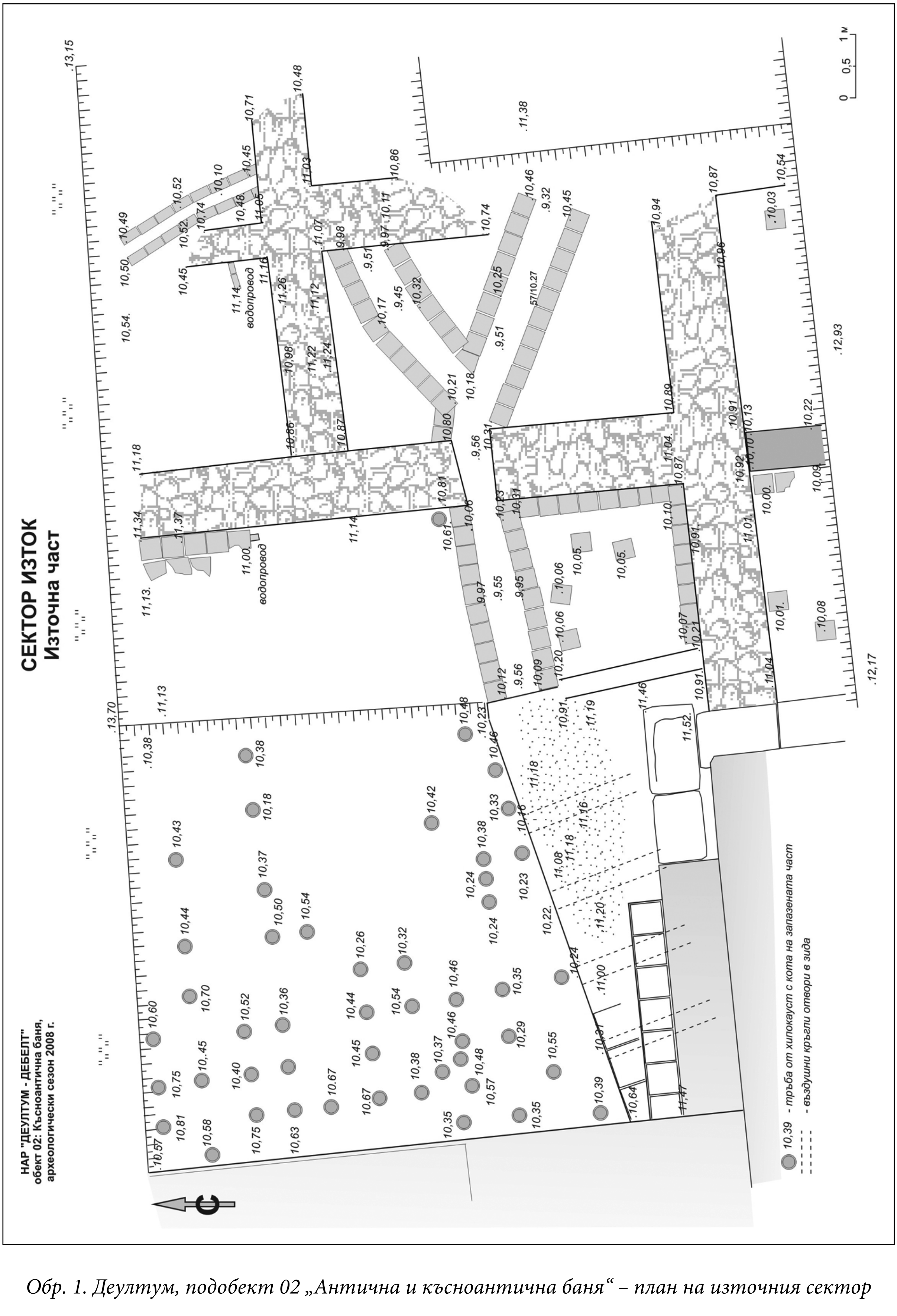
СЕКТОР ИЗТОК
Източна част
НАР "ДЕУЛТУМ - ДЕБЕЛТ"
обект 02: Късноантична баня,
археологически сезон 2008 г.
водопровод
водопровод
0
0,5
1 м
С
10,39 - тръба от хипокауст с кота на запазената част
- въздушни кръгли отвори в зида

Обр. 1. Деултум, подобект 02 „Антична и късноантична баня“ – план на източния сектор учването на канала с въздуховада се откри гема, изработена от карнеол с полирана повърхност и изображение на два орела с обърнати глави на дясно. В единия край повърхността на гемата е наранена. Откриха се фрагментирани балсамарии, маниста от карнеол и кост, фрагменти от игли за коса изработени от кост, голямо количество фрагментирани лампи (83 процента от находките). Преобладават крушовидните лампи със зърна зад фитилника, тип XXVII по Г. Кузманов, лампи с къс закръглен фитилник, ограничен с дъговидна линия на плещите тип XX, вариант 3 по Г. Кузманов, Loeschcke VIII / H; лампи с трапецовиден фитилник тип XXII, вариант 3, б по Г. Кузманов и лампи тип XXIII (с U образен фитилник).

При проучването на канала с въздуховода се откриха и 9 бронзови монети – 4 предримски и 5 римски, като най-ранната е контрамарка от I в. а най-късната е III в. Разкритите монети от I и от първата половина на II в ни дават основание да мислим, че изграждането на термите е свързано с първите години от основаването на колонията, а именно края на I-началото на II в.

Предримските монети свързваме с насипите в основите на термите, в които се откриват, макар и рядко, фрагменти от чернофирнисова керамика. Предполагаме, че са пренасяни земни почви от близката околност, в която са унищожени антични структури от класическия и елинистически период.

№6. НАР „ДЕУЛТУМ – ДЕБЕЛТ“. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „ОБЩЕСТВЕНА СГРАДА“

Христо Прешленов

Археологическите разкопки на обект №3 „Обществена сграда“ на територията на римската колония Деултум досега са провеждани през 1986 – 92 г. и през 2004 г. на площ около 1250 м^2. Те са разположени на втората надзаливна площадка на левия склон на долината на Средецка река на 20 – 25 м надморска височина, корелираща на старокарангатската морска тераса. Пространството е заето от алувиално-ливадни почви и има слабо изразен 8 – 10^0 полегат наклон С – СЗ/Ю – ЮИ към речното русло, от което отстои на около 300 м. Проучена е част от градоустройствена група, характеризираща се с висока плътност и интензивност на застрояване. Разкрити са монументални сгради, свързани с култа на Асклепий от времето на династията на Северите, масивни и паянтови постройки от камък или кирпич на хоросанова и глинена спойка, предназначени за жилищни и стопански нужди, както и крепостна куртина, съоръжена с бастион, преграждащ декуманута от изток. Застрояването южно от улицата попада в инсула, вероятно граничеща с комплекса от сгради, функционално свързани с монументалните обществени бани.

През 2008 г. на площ 100 м^2 продължи проучването в дълбочина на деструкциите на сградите и съоръженията в границите на сондажа, заложен през 2004 г. (Обр. 1). В северозападната четвърт на изкопа, след отстраняване на контролния профил, е разкрит участък с дължина 4,50 м от платното на декумануса, установен и в източна посока през 1990 г. Настилката е от големи каменни плочи, положени върху пласт от жълтеникава трамбована глина. Има изразена денивелация от север на юг. Плочите, формиращи южния край на уличното платно се допират до бордюр от два реда блокове. Във фугата между плочника и бордюра на кота 15,66 м са открити две монети на Константин I, сечени в Антиохия през 325/6 г. и в Кизик от 332/5 г.

Блоковете от първия ред на бордюра имат ширина 0,25 м и се издигат до 0,20 м над уличното платно. Вторият ред, с ширина 0,65 м, е плътно долепен до тях и не е изключено да изпълнява и функция на непрекъснат стилобат на портик. В южната половина на сондажа, в пласта от 15,90 до 16,34 м надморска височина, съдържащ останки от пожар, е открит барабан от кръгла колона. Изглежда е заровен при подравняването на терена на ниво 16,34 – 16,38 м за изграждането на помещения със сключен план, проучвани през 1991 – 92 г. и през 2004 г. южно от уличното платно. При западната граница на сондажа на същата дълбочина в непосредствена близост до уличния

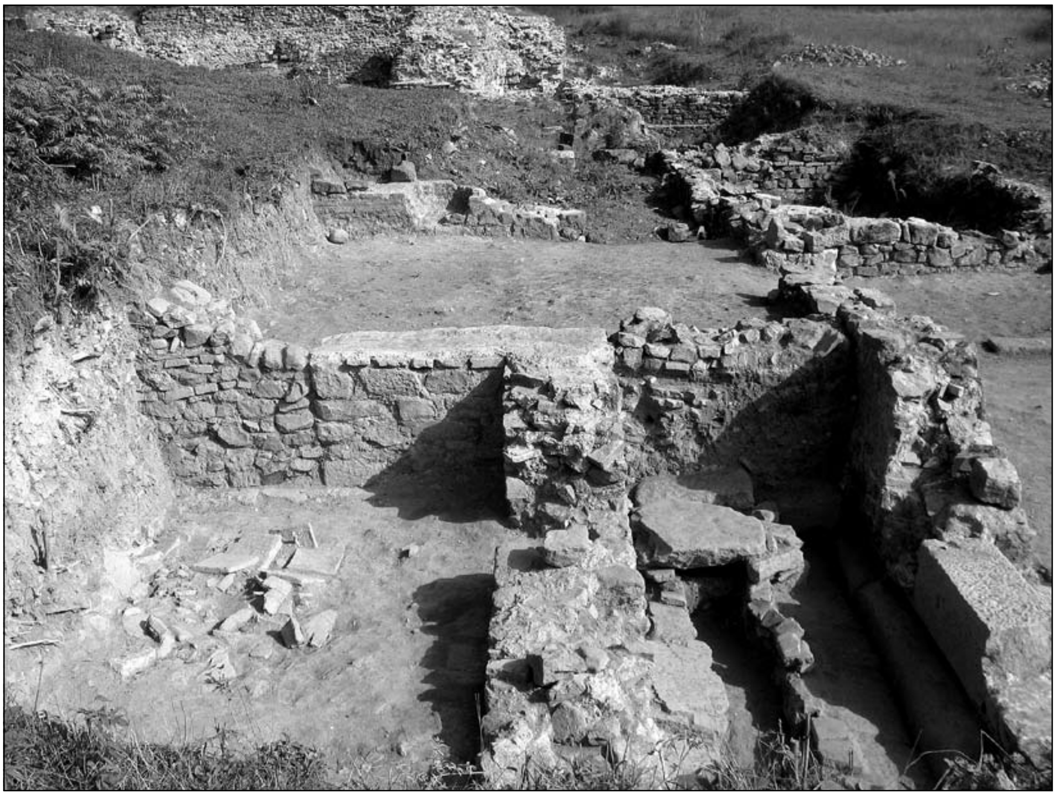

Обр. 1. Деултум – обект №3. Изглед от запад

бордюр е открит и фрагмент от капител. Северно от него в слой от 0,35 – 0,40 м са установени следи от опожаряване на помещение с керемиден покрив. (Обр. 2).

Уличното платно на декуманоса е установено и в североизточната четвърт на сондажа пред източното верижно помещение на ниво 15,69 м, както и пред бастиона на 15,73 м. Устройството му остава непроменено. Горният ръб на бордюра е прецизно нивелиран на кота 15,87 м и в трите участъка.

След средата на IV в. настъпват промени в застрояването в тази градска зона. При изграждането на масивна сграда с вход от изток, преграден при по-късна фаза на преустройства (вероятно през V в.) с ломени камъни на калова спойка, проходящото пространство северно от южния бордюр остава с ширина около 1,40 м. Разкрити са стените, формиращи югоизточния ъгъл на постройката. Те имат ширина 0,75 м, изградени са от ломен камък и преизползвани големи паралелепипедни блокове на хоросанова спойка. При фундирането си зидовете застъпват уличната настилка.

Банкетът по вътрешното лице на стените на сградата минава на дълбочина 16,17 – 16,22 м. На това ниво в пространството след входа са съхранени части от тухления под и срутения върху тях керемиден покрив на сградата. Повдигнатото и стеснено проходящо пространство, изглежда няма непрекъсната настилка. На кота 16,15 м при югоизточния ъгъл на сградата са открити два големи каменни блока. Те покриват водоотточен канал с вътрешна ширина 0,35 – 0,45 м. При изграждането му е демонтирана част от първоначалната улична настилка, като страниците на канала във височина са доизградени от два-три реда тухли и каменни плочи. Те са запазени до 2,50 м в западна посока. Вероятно по същото време е преустроено и уличното платно пред източното помещение от сградата със сключен план.

Върху плочите на декуманоса, открити на нива 15,65 – 15,98 м, е положена нивелираща тухлена подложка на хоросанова спойка. Върху нея е изграден зид с почти идентична редова зидария като тази, установена в сградата в северозападната четвърт на сондажа. Стената има ширина 0,80 м и дължина до северния сондажен профил 3,20 м. Южно от нея настилката е повдигната до

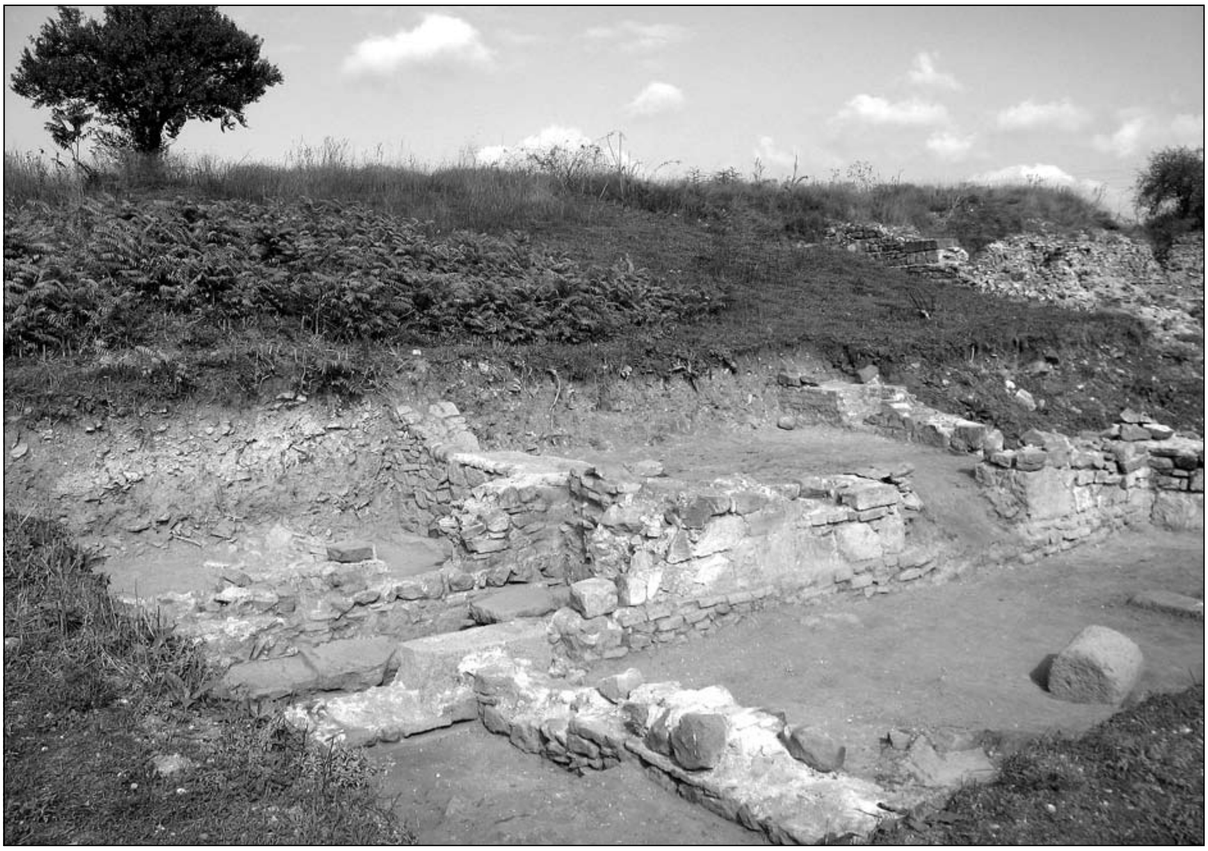

Обр. 2. Деултум – обект №3. Изглед от югозапад

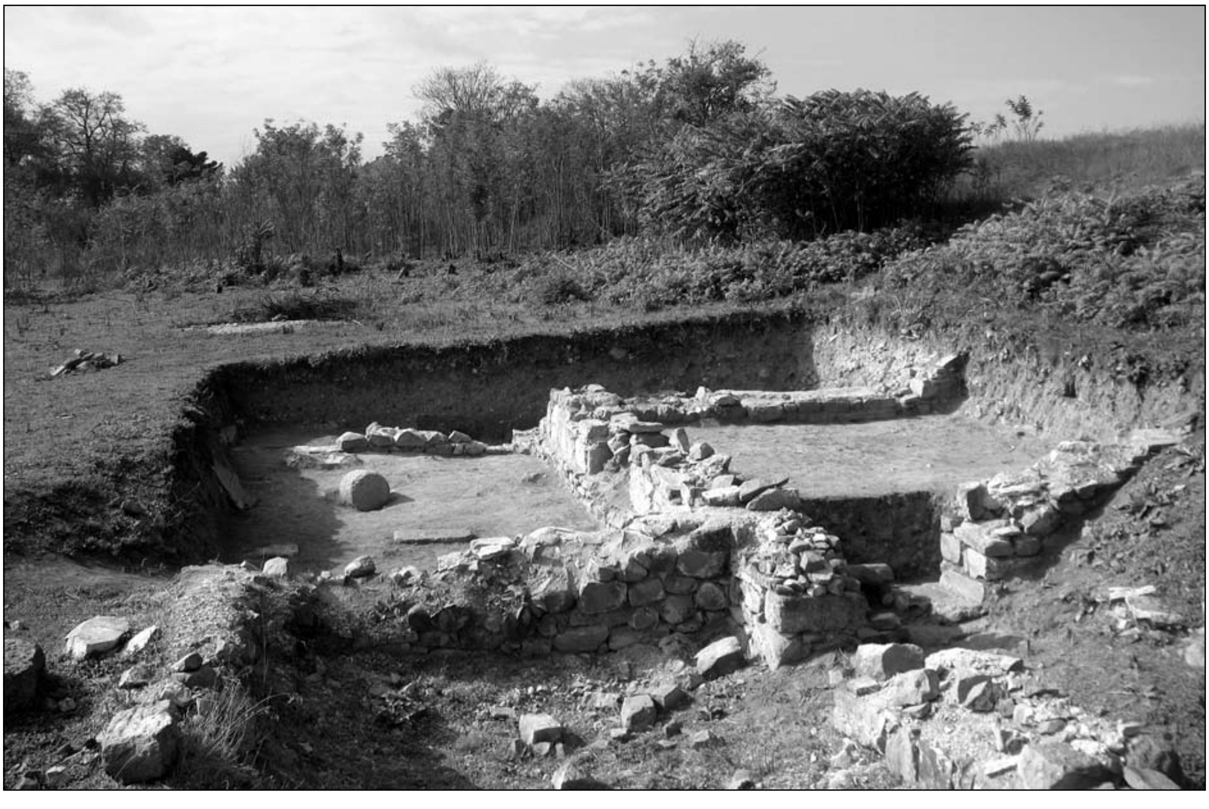

Обр. 3. Деултум – обект №3. Изглед от югоизток

кота 16,22 м посредством каменни плочи, които покриват канал с вътрешна ширина 0,35 – 0,45 м, изграден от каменни блокчета на калова спойка (Обр. 3).

При по-късни фази на обитаване, свидетелстващи за понижен жизнен стандарт, принципите на римския урбанизъм са изоставени. Проходящото пространство при югоизточния ъгъл на постройката в северозападната четвърт на сондажа е преградено напълно за сметка на паянтов градеж, чиято долна част с ширина 0,75 м е изградена от ломени камъни, тухлени и керемидени фрагменти на глинена спойка. По всяка вероятност преграждането е синхронно с паянтовото жилище, чиито деструкции, разкрити през 2004 г. в пласта между 16,84 – 17,24 м, датиран с монети на Маврикий от 594/5 г. и Фока сечена в Никомидия през 604/5 г. Засега те бележат горната граница на обитаване в проучвания участък.

№7. НАР „ДЕУЛТУМ – ДЕБЕЛТ“. ГЕОФИЗИЧНИ ПРОУЧВАНИЯ

Петър Балабанов

През зимата на 2007 – 2008 г бе договорено провеждане на археометрични проучвания с помощта на георадар на територията на НАР „Деултум – Дебелт“. Спонсор на работата стана винарска изба „Котис“ от с. Лесичево, Пазарджишка област. Ръководител на екипа бе П. Балабанов (НБУ), за експерт бе привлечен инж. Дмитрий Шишков. В теренната работа взе участие също така П. Зидаров (НБУ).

За целта бе използван предоставен от фирмата „Георадар“ апарат, модел Sir–3000, произведен от американската фирма Geopfysical Survey Systems Inc.

По предварително уточнена програма бяха определени осем полигона с различна площ, които имаха различна специфика на насипите и в които очаквахме информация за различни по вид археологически обекти. Проучванията се проведоха в периода 08 – 11.05.2008 г.

В първия полигон, разположени от изток от оградата на археологическата база не бяха регистрирани аномалии, които да подсказват наличието на археологически структури.

Във втория и третия – съответно на север и запад от базата, бяха регистрирани отделни аномалии, които трудно се поддават на еднозначна интерпретация.

Обр. 1. Инж. Д. Шишков прави измервания на полигон №5

Четвъртият полигон бе заложен в района на „вила Августина“ – останки от античен комплекс, възможно villa extra muros, проучени от археометричния екип на инж. др. Августин Петков през 1988 – 1989 г. Бяха документирани две ясно изразени аномалии. Те имат точни аналогии с резултатите, получени при изследването на този терен по метода на електромагнитното съпротивление през 1988 г. Интерпретацията им остава неясна, освен констатацията, че в този терен има археологически обект.

Петият полигон бе заложен в района на скалния некропол над шосето за гр. Средец, както се оказа доста неудачно. Регистрираните аномалии не позволяват еднозначна интерпретация.

Шестият полигон бе заложен върху поляната между могила №4 „Хеликон“ и съседната могила. Анализът на документираните аномалии позволява да предположим, че в неговите очертания има две гробни ями.

Седмият полигон бе заложен върху малкия неразкопан сегмент в западната периферия на могилата с размери 7,40 х 7,15 м. Доказани бяха и чувствителни разлики в характеристиките на насипа на различни дълбочини. Те съответстваха на видимите белези на стратиграфията на обекта.

Последният полигон – осми поред, бе заложен непосредствено на изток от разкопаните участъци на късноантичната баня на територията на античния град. Регистрираните аномалии не могат да бъдат интерпретирани еднозначно. Те ще бъдат проверени чрез археологически разкопки.

Независимо от някои слабости при организацията, като цяло проучванията потвърдиха вече известна информация и дадоха съществени доказателства за съществуването на неразкрити археологически структури, включително и на неизвестни досега. Това позволява да си поставим за цел тяхното продължаване и през настоящата година.

№8. НАР „ДЕУЛТУМ – ДЕБЕЛТ“. РАЗКОПКИ НА МОГИЛА №4 „ХЕЛИКОН“

Петър Балабанов

Целта на последния сезон на разкопките бе да се проучи останалият сегмент от насипа на голямата могила. Той имаше размери 7,40 х 7 м и се намираше в западната ѝ периферия. Предварително повърхността бе проучена с георадар. Измерванията фиксираха аномалия в централната част на неразкопания участък (Обр. 2.), която можеше да се интерпретира като останки от изкоп.

Разкопките се проведоха от през м. август със студенти от НБУ и работници, наети по програмата за трудовата заетост. Стратиграфските характеристики на насипа не се отличаваха от документираното през предходните сезони. В него, предимно в югозападната

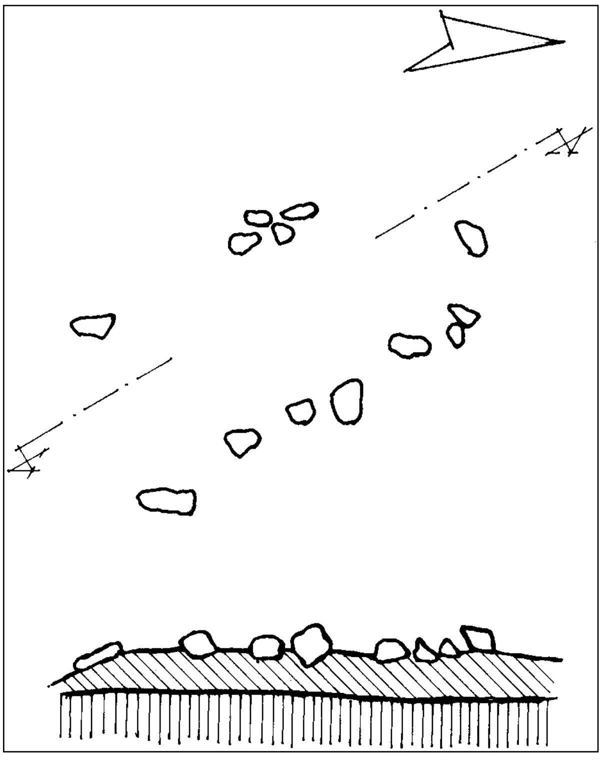

Обр. 1. НАР „Деултум – Дебелт“, могила №4, „Хеликон“, съоръжение 1 – план и разрез

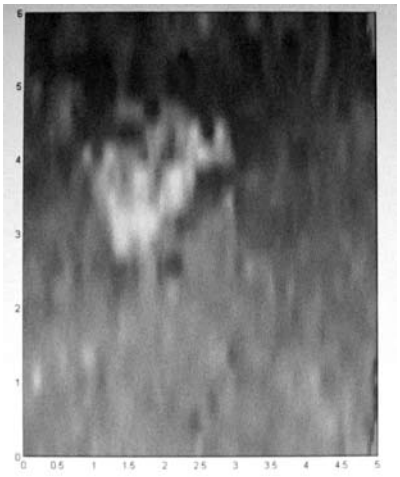

Обр. 2. Аномалия, получена при изследванията с георадар, която съответства на каменното съоръжение в разкопания участък

му част бяха намерени петдесетина фрагмента от керамични съдове, правени на ръка – всички с незначителни размери и ерозирали ръбове и повърхности. В черноземната „шапка“ на могилата и в основния насип на могилата бяха намерени двадесетина фрагмента от антична строителна керамика и десетина фрагмента от стени на съдове, правени на грънчарско колело.

В централната част на участъка бе документирано съоръжение от малки ломени камъни с правоъгълен план (Обр. 1). В очертанията му насипът бе значително по-мек и съдържаше разложени органични останки. Тази структура отговаряше точно на аномалията, фиксирана с георадара.

С това разкопките на могила №4 „Хеликон“, започнали през 2003 г. могат да се считат за окончателно приключени.

№9. НАР „ДЕУЛТУМ – ДЕБЕЛТ“. ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „ЗАПАДЕН СКАЛЕН НЕКРОПОЛ“

Иво Д. Чолаков, Наталия Пеева

Археологическото проучване се проведе от 01.07 до 11.07.2008 г. Геодезическото заснемане е направено от инж. А. Каменаров, антропологичното изследване е дело на д-р В. Русева (Институт по експериментална морфология и антропология – БАН).

Западният некропол на античния град Деултум се намира на около 300 м западно от с. Дебелт, Бургаско и на около 250 м северно от пътя Бургас – Средец. Разположен е върху източния склон на скално възвишение. Археологическото проучване имаше за цел да се проверят данните, получени при измерване на терена с георадар от екип руски специалисти през месец май 2008 г. При една от направените тогава проби е засечена аномалия – вероятно гробно съоръжение.

Според подадените ни данни за местоположението на аномалията бяха заложени четири сондажа. Три от тях имат размери 2 х 5 м, а един 1,5 х 8 м. При всички сондажи, материковата скала излиза непосредствено под хумусния пласт, който е с дебелина 0,15 – 0,20 м. Материалите, които се откриват, са основно съвременни, но се срещат и отделни дребни, нехарактерни фрагменти антична керамика, две дръжки от големи съдове, един фрагмент от глазирана средновековна керамика, както и един дребен фрагмент от лампа със следи от лак. В източната част на сондаж №3 има естествено вкопаване от ерозия на материковата скала, което може да обясни аномалията, констатирана от руските специалисти.

Бяха проучени и две скални гробници, разкопани от иманяри през 70-те години на XX в. Те се намират югоизточно от направените от нас сондажи, на разстояние около 44,50 м и азимут 150° от триангулачна точка с номер 35 (надморска височина 28,2 м). За проучването им е заложен пети сондаж с размери 3,50 х 4 м. Той не е ориентиран по световните посоки, а има азимут по дългата си страна 320°. Ориентацията му е наложена от направените иманярски изкопи. В един от тези изкопи се вижда част от покривна плоча, вероятно принадлежала на една от гробниците.

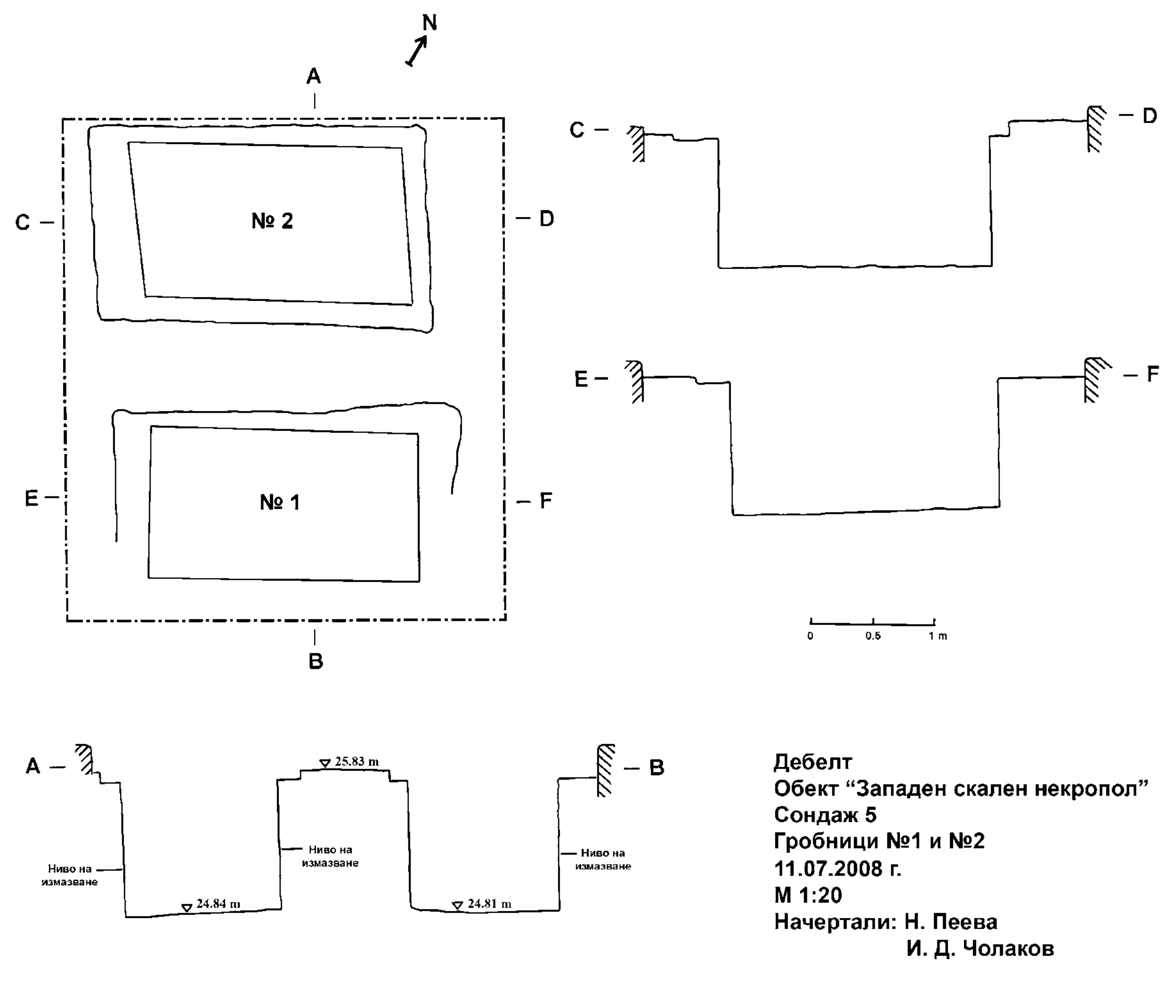

Обр. 1. С. Дебелт, Бургаско. Западен скален некропол. Гробници № 1 и 2

След разчистване на хумусния пласт и насипа над материковата скала се разкриха две скални гробници с ориентация СИ – ЮЗ. Общата денивелация на терена тук е от север на юг и от запад на изток. Южната и северната гробница са номерирани съответно едно и две (Обр. 1). Те са вкопани в материковата скала, намират се на разстояние 0,70 м една до друга и имат почти правоъгълна форма, с отвесни стени и хоризонтален под. Размерите на скална гробница №1 са 2,10 х 1,20 м и дълбочина 0,97 – 1 м. Тя има отстъп за покривна плоча, който е изсечен в скалата от северната страна и частично от източната и западната, за да се нивелира плочата и липсва от юг поради общата денивелация на терена.

Размерите на скална гробница №2 са 2,15 х 1,22 м и дълбочина 1 м. При нея отстъпът за покривната плоча е изсечен от четирите страни. И при двете гробници по стените се забелязват следи от обмазка с хоросан, на места със счукана керамика. Тя се регистрира на височина до 0,50 м от нивото на пода, като единствено върху северната стена на гробница №1 липсва. Вероятната причина е, че тя е обработена доста по-гладко от останалите. Няма следи от измазване по подовете им.

При разчистването на насипа и на двете скални гробници се откри голямо количество съвременни материали, животински кости, както и малко фрагменти от строителна и битова римска керамика. Единствено по подовете на гробниците имаше известен брой фрагментирани човешки кости – силно разбъркани и разтрошени. След направеното антропологично изследване се установи, че костите, открити в гробница №1, принадлежат на мъж във възрастова група *Adultus* (20 – 40 години). Костите от гробница №2 определят наличието на повече от един скелет в гроба.

Според откритите фрагменти там са погребани един индивид в юношеска възраст *Iuvenis* (16 – 18 години), и двама мъже във възрастова група *Adultus* (20 – 40 години). Наличието на повече от един индивид в гробниците предполага, че са използвани като семейни.

Стратиграфските наблюдения показват, че гробниците вероятно са ограбени още в античността. Малкото открити фрагменти римска керамика са от периода II-III в. Начинът на оформянето на гробниците е подобен на тези от южния некропол на античния Деултум, чиято датировка е същата. Това вероятно е и времето на изсичането на скалните гробници и първоначалното им използване.

№10. СОЗОПОЛ. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В УПИ XII 515, КВ. 27 – СТАРАТА ЧАСТ НА ГРАДА

Мартин Гюзелев, Константин Господинов

Във връзка с промяна на инвестиционния проект на собствениците на УПИ XI-XII 515 през 2008 г. бе извършено пълно археологическо проучване на участък в западната и югозападна част на УПИ XII-515. Проученият терен е с площ от около 40 м^2. Обектът е проучван през сезон 2006 – 2007 г.

Детайлно бе проучен и документиран западният профил по цялата му дължина, нарушен в горната си част от железобетонна подпорна стена. Стратиграфските наблюдения и находките от насипа – монети, битова, строителна и трапезна керамика, дават възможност да се проследят основните хронологически периоди на обитаване и застрояване на терена.

Пластът от ранното средновековие и късната античност е с дебелина около 0,90 м, като в източната част на профила, поради естествения наклон на терена достига до 1,20 м. Наблюдават се очертанията на пробива в

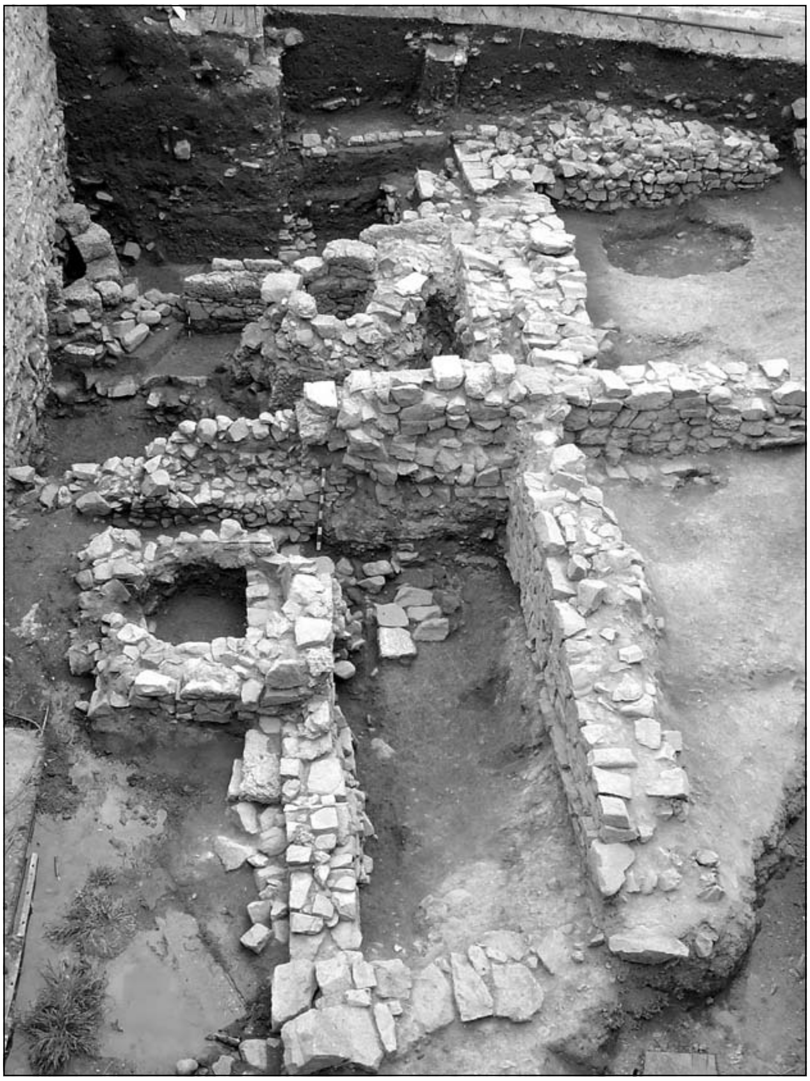

Обр. 1. УПИ XI-XII 515, кв. 27 – поглед от североизток

пласта, свързан с изграждането на крепостната стена и профилите на две ями от османския период. Късните вкопавания до голяма степен са нарушили целостта на ранносредновековния пласт, който в горната си част е примесен с късносредновековна керамика. Добре запазено е нивото около зидания отточен канал, демонтиран при предишните проучвания. Пластът е дебел около 0,35 – 0,40 м. В насипа се откриват фрагменти от амфорна тара – стените са хоризонтално канелирани или с гребенчат орнамент. На 0,10 м под нивото на канала се откри фолис. Датировката на пласта се прецизира и от препечатан фолис, вероятно на Юстин II и София (565 – 578) или Ираклий (618 – 624), открит в същия стратиграфски контекст. Каналът и материалите в контекста са сигурен термин, свързан с ранното изграждане на крепостната стена. При почистване на вътрешното лице на крепостния зид, върху малък варовиков блок, бе открит монограм на цар Михаил III Шишман (1323 – 1330), свързан с втория етап от функционирането на крепостния зид. На дълбочина 1,20 – 1,30 м от основата на бетонната стена, се разчисти част от каменно струпване, сред което се откриха материали от римската епоха и фрагменти от елинистически керемиди (Обр. 1).

В западната част на имота, под нивото на струпването, бяха изцяло разкрити зидовете на елинистическо помещение с правоъгълна форма (5 х 4 м). Основите са от ломени камъни на суха зидария с дебелина 0,60 – 0,65 м, запазени на височина 0,60 – 0,75 м до 1 м. От запад към него на обща стена е долепено второ помещение, вероятно свързано със същата сграда. От него е разкрит югозападният ъгъл с прилежащи стени. На линията на двете помещения в източна посока вероятно се развивало още едно. За това свидетелстват конструктивните връзки и преустройството на външния северен зид, както и част от подово ниво в западния профил. Нивото на това помещение препокрива дворната настилка около цистерната №1 от края на IV в. пр. Хр. В насипа на помещенията се откриват фрагменти от покривни керемиди, амфорна тара, чернофирнисова и местна керамика. Откритите монети и амфорни печати дават основание помещенията да се датират в края на III-първата половина на II в. пр. Хр. В същия период може да се датира и цистерната, включена в основите на крепостната стена.

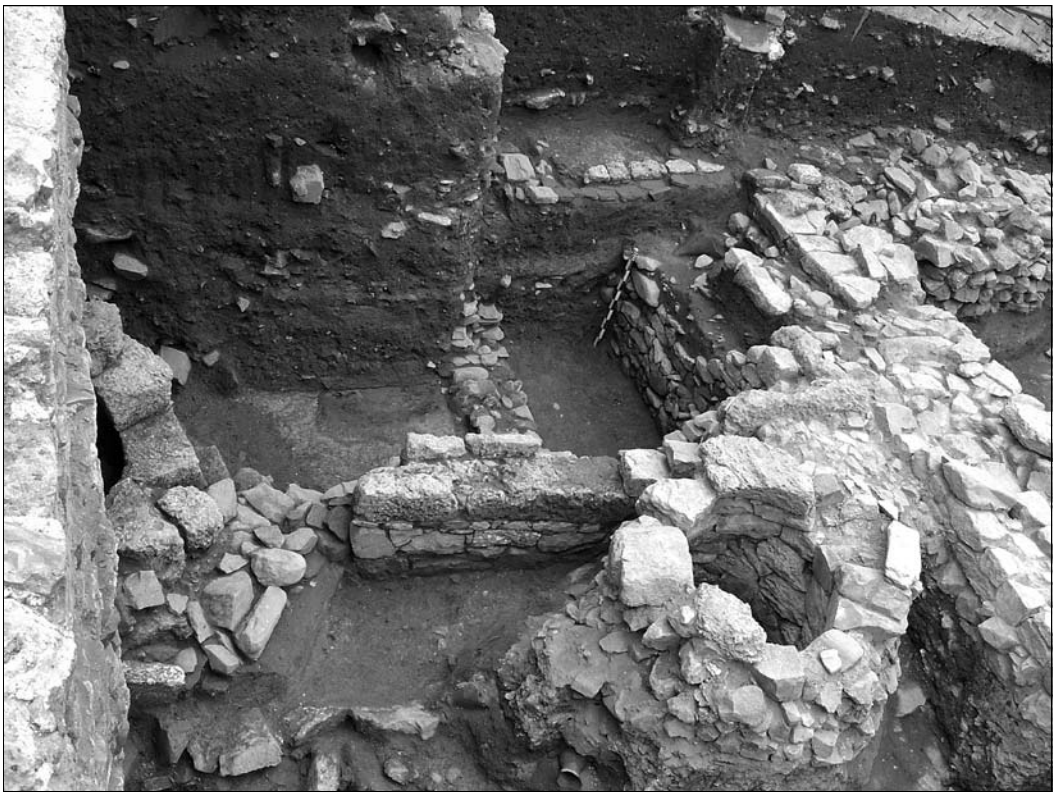

Обр. 2. УПИ XII 515, кв. 27 – класическо помещение, поглед от североизток

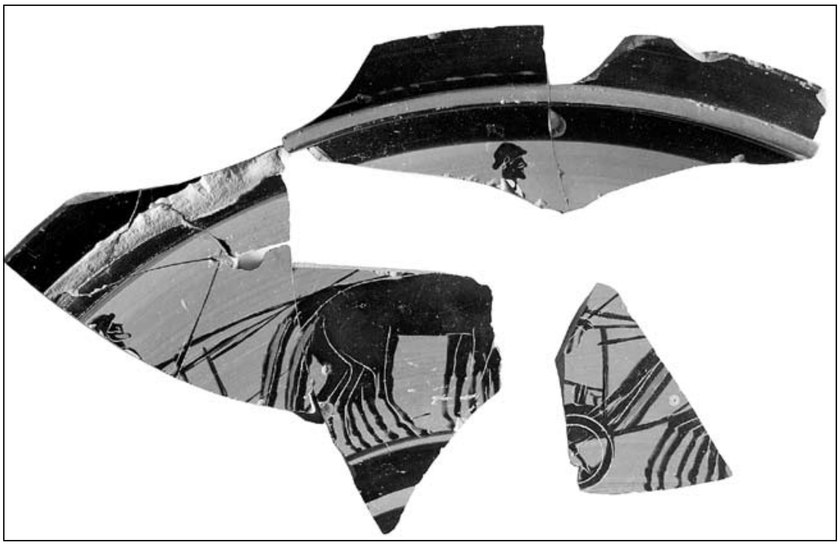

Обр. 3. Чернофигурен капак на лекане – края на VI в. пр. Хр.

В югоизточния ъгъл на имота се разкри част от двуделно помещение от класическата епоха, нарушено при изграждането на елинистическата цистерна и крепостната стена (Обр. 2). Запазените размери са 3,10 x 2,90 м. Ширина на зидовете е 0,40 – 0,50 м с максимално запазена височина при ъгъла 1,50 м. Личи един ред от суперструкция, оформена от дялани варовикови блокове. Основите са изградени от масивни ломени камъни в правилни редове с тясна фуга. От вътрешното лице има цокълен ред. Помещението е разделено от вътрешен преграден зид с ориентация С – Ю. Западната част е широка 0,90 м. Дължината на зида е 2,60 м, ширината е 0,55 м, изграден от ломени камъни на калова спойка, запазен на височина 0,45 м. Подовото ниво е от трамбована жълтеникава глина. Източно от преградния зид има следи от отухлена замазка. Тя има близка до правоъгълната форма (1,20 x 1,10 м), краищата са заоблени, дебелината на отухления пласт е 0,12 м. В обема на помещението се откриха фрагменти от амфори, чернофирнисова и местна керамика от края на трета – последна четвърт на V в. пр. Хр.

Голямо керамично струпване от трета четвърт на V в. пр. Хр. се откри в тясното пространство между източния зид на елинистическото и западния външен на класическото помещение. При вкопаването на класическата сграда скалата е изсечена и пространството е засипано с голямо количество фрагменти от амфори, кухненска и трапезна керамика. Преобладават амфори от центрове като Хиос, Милет и Тасос, две от които с анепиграфични печати. Върху чернофирнисова паничка и дъно на киликс се откриха графити.

В пластовете, прилежащи над основната скала, почти в целия обем на УПИ XII-515 и в югозападната част на УПИ XI-515, се откриват сравнително големи количества силно фрагментирана източногръцка и атическа архаична керамика (Обр. 3). Пластовете се характеризират с включения на въглени, едър морски пясък, много миди и медни шлаки и стопилки, както и отухлени замазки. В западната част на имота, във връзка с наклона на терена, архаичните материали се откриват по-високо. Там пластът е компактен с дебелина 0,40 – 0,50 м. В този участък са локализирани две ями, вкопани в основната скала от края на втора – трета четвърт на VI в. пр. Хр. Архаично ниво и ями са проучени северно от елинистическата цистерна и под нивото на късноантичната пещ в УПИ XI-515.

Разкритите и изцяло документирани късноантични съоръжения и архитектурни останки от елинистическата и класическата епоха не дават възможност за подробно изясняване на функциите и планировката на сградите, съществували на това място през различните епохи.

Литература:

Недев, Господинов 2007: Д. Недев, К. Господинов. Спасителни археологически проучвания на територията на старата част на гр. Созопол (УПИ XI-XII–515, кв. 27; УПИ XIX–525, кв. 27; УПИ X-393, кв. 36). – Археологически открития и разкопки през 2006 г. София, 2007, 353 – 356.

Недев 2008: Д. Недев. Спасителни археологически проучвания в старата част на гр. Созопол (УПИ 226, кв. 18, УПИ XI-XII-515, кв. 27. – Археологически открития и разкопки през 2007 г. София, 2008, 312 – 313.

№11. СОЗОПОЛ. СПАСИТЕЛНИ ПРОУЧВАНИЯ НА НЕКРОПОЛА НА АПОЛОНИЯ ПОНТИЙСКА

Кръстина Панайотова, Мартин Гюзелев, Росица Пенчева

Спасителните археологически проучвания на некропола на Аполония Понтийска през 2008 г. се проведоха в границите на 4 имота, намиращи се в м. Калфата /Буджака.

И през тази година беше разкрита част тръбопровода, изграден от глинени тръби, свързани с оловни скоби, който изцяло пресича УПИ 5084 в посока СИ – ЮЗ (Обр. 1). Тук той е дълбоко (до 1,80 м) вкопан в глината, за да следва наклона от 6 – 7 см на всеки 10 м, който е константа за целия водопровод. По цялото разкрито трасе от 27 тръби с обща дължина 19,10 м се установиха две места за достъп до тръбопровода. В единия случай е бил извършен ремонт, като спуканата тръба на място е била залепена със смола. На 10 м в посока запад на повърхността над канала се разкри каменно съоръжение (гроб 11), в който не се намериха никакви останки. На 1 м от основата му в канала на водопровода се откриха керамична тръба с по-голям диаметър и 5 керамични тапи за отдушници на този вид тръби. Допускаме, че това съоръжение (гроб 11) също е преизползвано за ремонтни дейности по тръбопровода по време на функционирането му в края на V и началото на IV в. пр. Хр.

В границите на УПИ 5525 се потвърдиха наблюденията ни от миналата година, че първоначално, към средата на V в. пр. Хр., територията на некропола е била ограничена откъм морето с канавка. Тук тя е изкопана в материковата глина и следва посоката на крайбрежната линия с посока ЮИ – СЗ, като на места трасето ѝ съвпада с изградения по-късно периболос.

В УПИ 5536 бяха разкрити 33 м от стена с максимално запазена височина до 1,50 м. Изградена от ломени камъни без спойка, тя е ориентирана в посока С – Ю. От западната страна в южната ѝ половина е оформен цокъл. Непосредствено до южния край на стената се откри монета на Александър III (323 – 315). Сред камъните в средната част на стената се намериха фрагменти от купа с релефна украса от втората половина на I в. сл. Хр. На този етап на проучването може да се предположи, че стената е служила за укрепване на промененото трасе на крайбрежния път през късноелинистическата и римската епохи.

В резултат на проучванията на обща площ от 5 дка през 2008 г. бяха разкрити 74 гробни съоръжения, 8 обредни огнища и десетки керамични и амфорни струпвания, датиращи от средата на V до края на III в. пр. Хр. Само 2 са трупоизгарянията, извършени извън мястото на погребване от средата на IV в. пр. Хр. насетне. Кремираните останки са погребани в камбановидна урна и в червенофигурно пелике, покрити с паница и амфора. В три гробни съоръжения не се намериха дори следи от кости. Тяхното организирано пространство и наличието на дарове в едната яма ги характеризират като кенотафи.

Ямите от Тип I *Вариант 1* (без покритие и допълнително устройство) са най-масово използваните гробни съоръжения (70,3 %). Когато са изкопани в глината и запълнени с пясък, ясно се очертава тяхната правоъгълна или леко трапецовидна форма. На дъното на 6 гроба се откриха камъни, като в два от случаите те ограждат правоъгълното пространство около ковчега.

В 11 гробни ями бяха регистрирани останки от сковани или сглобени дървени ковчези. Има случаи, когато ковчезите са поставени по диагонал в гроба или в много по-голяма от необходимото яма (Обр. 2). При погребването на 1 новородено дете е използвана амфора. Разположението на костите в някои случаи дават основание да се смята, че погребаните са били положени направо в ямата, здраво стегнати в платно.

Конструкцията на два от откритите през 2008 г. гробове е оформена от стандартни плоски керемиди – Тип II. Върху някои от тях имат позитивни буквени печати („HM“и „Σ“).

Към *Вариант 1* на Тип III (граден от ломени или частично обработени камъни гроб), се отнасят 2 съоръжения. Те нямат каменно покритие. Изградени и покрити с варовикови плочи – *Вариант 2* (цисти), са 5 гроба.

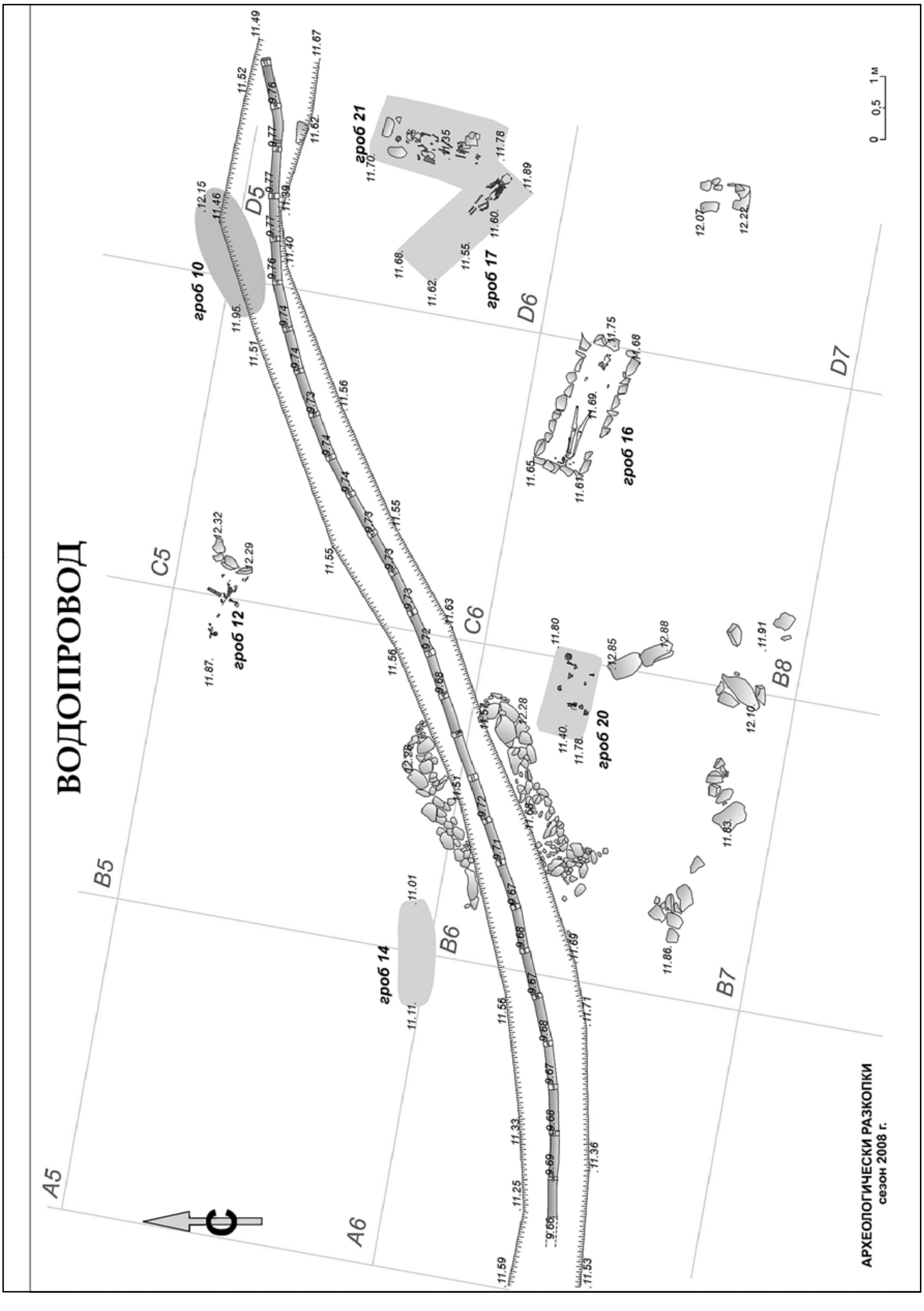
ВОДОПРОВОД
гроб 10
гроб 12
гроб 14
гроб 16
гроб 17
гроб 20
гроб 21
A5
A6
B5
B6
B7
B8
C5
C6
D5
D6
D7
С
0 0,5 1 м
11.49
11.67
11.52
11.62
12.15
11.46
11.95
11.51
11.56
11.55
11.63
11.59
11.53
11.25
11.33
11.36
11.71
11.69
11.01
11.11
11.87
12.32
12.29
11.80
12.85
12.88
11.91
12.10
11.40
11.78
12.28
11.86
11.83
11.65
11.61
11.75
11.68
12.07
12.22
11.70
11.89
11.60
9.76
9.77
9.74
9.73
9.72
9.68
9.71
9.67
9.66
9.69
9.65
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ
сезон 2008 г.

Обр. 1. Водопровод в УПИ 5084

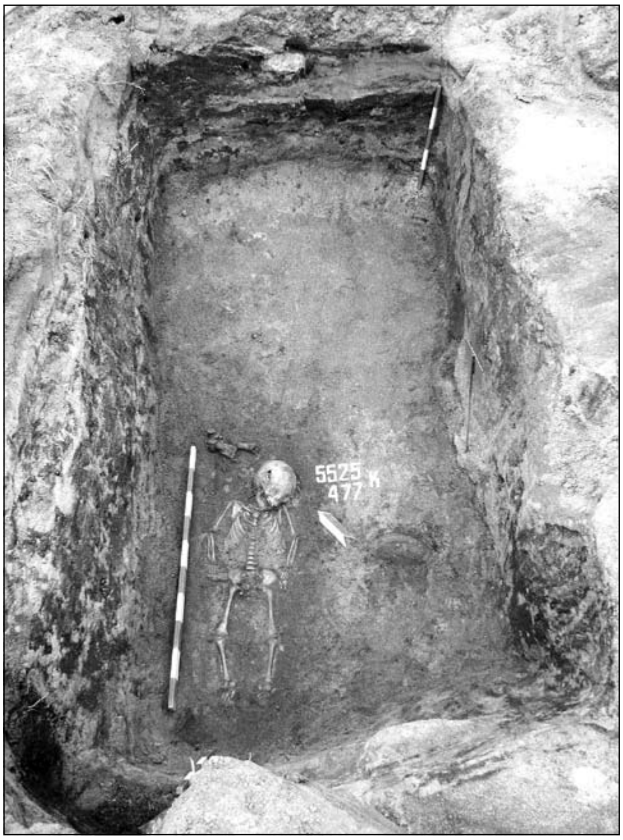

Обр. 2. Гроб от средата – третата четвърт на IV в. пр. Хр.

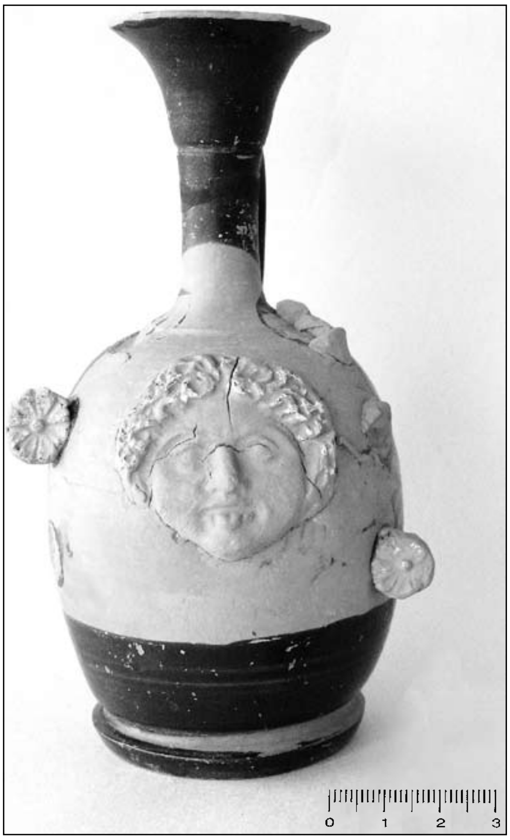

Обр. 3. Лекит с релефна украса – Горгонеон (втора четвърт на IV в. пр. Хр.)

Изключение от обичая гробовете да се използват за 1 погребване представлява яма, в която са положени 2 индивида: мъж на 18 и жена на 30 години. Независимо позата на погребване – по гръб с изпънати крайници (70 индивида) или хокер (2 индивида), преобладава източната ориентация. С глава на Изток (СИ, ЮИ) са били положени 43 индивида (59,7 %).

В 7 гробни комплекса не се откри инвентар. Сред гробните дарове преобладават съдовете за масла и благовония (лекити, алабастрони и балсамарии), като лекитите са били поставяни в гроба с предварително счупено устие. Сред импортните и местни съдове се отличават няколко екземпляра с червенофигурна украса и необичайно изобразяване на палметите, както и един с апликиран Горгонеон (Обр. 3). Това е третият съд с такава украса от некропола на Аполония. Характеристиките на апликацията показват, че това е първа форма от калъпа, за разлика от останалите два.

По традиция гробният инвентар съдържа много и различни съдове за течности. В ранните гробове (до началото на IV в. пр. Хр.) са поставяни остродънни амфори. Керамичният комплекс от аполонийския некропол включва също местни, чернофирнисови и червенофигурни кани, различни видове купи и панички. На дъното на някои от тях се откриват графити – врязани са буквите „А“, „Н“, „N“, „I“ и вероятно личното име „ΑΙΔΙΣΚΗ“.

Предмети от ежедневието на древните аполонийци като глинени лампи, тежести за стан, прешлени за вретено и др. много рядко се намират сред гробните дарове.

Изображения на божества и хора, сатир, храмово момче, животни (лъв, бик, глиган) и птици от печена глина най-често присъстват в гробове на малки деца. В няколко гроба на жени на възраст от 20 до 30 г. се намериха магически предмети – миниатюрни керамични предмети с разнообразна форма: на плод (нар), триъгълник, конус, ромб и др., мъниста, бронзови игли, животински кости, раковини и др.

Бронзови игли за шев и пинсета, бронзови и железни фибули и стригили, огледала с или без дръжка, сребърни, бронзови и железни пръстени, халки, обеци и гривна дават облика на откритите в аполонийския некропол метални предмети. Изключителна рядкост е една оловна тежест за прашка с надпис от двете страни. Върху едната страна ясно се виждат три букви „(Λ?, Κ ?) ΟΥ“, а от другата са по-нечетливи („ONI“?).

Откритите през тази година бронзови монети се намират най-често по една в устата на погребания. Има и изключения като например 13 монети, поставени вероятно в торбичка до главата на малко дете. Те принадлежат основно към емисиите на Аполония с изображение на глава на Аполон, двурога котва, рак и буквата „А“.

Най-често в гробове на деца и жени са поставяни астрагалоси с различна големина, понякога двустранно обработени и маркирани с букви от гръцката азбука. Като контейнер за тези кости е била използвана коруба от костенурка, снабдена с желязна дръжка. От кост са изработени и някои мaниста и висулки с форма на дясна ръка, астрагалос и др. предмети. В нанизите понякога са използвани също мaниста от стъклена паста и раковини.

Останките от след-погребалните посещения на гроба се намират под формата на единични, цели или фрагментирани съдове или керамични и амфорни струпвания между или над гробовете. Традиционно те се състоят от различни типове кани с пробити дъна и/или амфори със счупени столчета. Между амфорите, които произхождат от различни центрове, преобладават произведените в Хераклея Понтийска и на о-в Тасос съдове.

Съдържанието на обредните огнища с овална форма се състои от кости от дребен рогат добитък, овъглени ядки (лешници и бадеми), плодове (смокини) и раковини (рапан). Съдовете, използвани при извършването на тези поменални ритуали са еднотипни. Освен поставената с дъното нагоре голяма местна паница традиционно е присъствието в тези комплекси на рибни блюда и скари за печене на риба, аскоси, различни по форма и големина панички и гърнета.

През 2008 г. бяха открити самостоятелно или преупотребени в по-късни градежи 8 надгробни паметници. Прикрепвани с олово към правоъгълни бази, те най-често са обикновени варовикови блокове с надпис в 1 – 3 реда. Върху някои стели са запазени следи от рисувана украса. Със запълнени с червен пигмент букви са отбелязани имената на йонийски гърци, починали в края на V-началото на IV в. пр. Хр. Най-често срещаното сред тях е името „ΙΣΤΙΑΙΟΣ“.

Литература:

Венедиков 1952: И. Венедиков. Оловни тежести за хвърляне с прашка. – Известия на Археологическия институт, 18, 1952, 368 – 370.

Панайотова 2007: К. Панайотова. Лекити с релефна украса (Горгонеон) от некропола на Аполония Понтийска – В: Античните цивилизации и морето. Международна конференция в чест на 70-годишнината на проф. М. Лазаров. Варна, 2007, 250 – 262.

Панайотова 2007: К. Панайотова. За водоснабдяването на Аполония Понтийска в средата на I-то хилядолетие пр. Хр. – В: Каварна – средище на българския Североизток. Каварна, 2007, 66 – 82.

№12. *NICOPOLIS AD ISTRUM*. ПРОУЧВАНИЯ ПРЕЗ 2008 Г.

Павлина Владкова, Иванка Дончева

Разкопките се проведоха през м. август, в рамките на три работни седмици, с участието на студенти от ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, II курс, специалност „Археология“.

Усилията бяха съсредоточени в проучването на I строителен период на сграда 9 от комплекса на форума (Иванов, Иванов 1994, 99, 101; Владкова 2008, 362).

В първи сектор бяха заложени два сондажа – в коридора между сгради 7 и 9 и в северния кораб на сграда 9.

Разкрит е западният зид на сградата с хипокауст и по този начин станаха известни нейните външни размери в посока изток – 18,60 м. Стената е с ширина 0,82 – 0,85 м, като страниците ѝ са градени от дялан и ломен камък, а емплектонът е от по-дребни камъни на хоросанова спойка. Зидът е запазен във височина 1,67 м, като суперструкцията е 0,84 м. Той е пресечен от южния зид на сграда 7 и от северния на сграда 9. Северният зид на сградата с хипокауст все още не е разкрит. Подовото отопление е изградено от глинени тръби с височина 0,74 м, положени върху тухли с размери 0,34 x 0,34 x 0,045 м (Обр. 1). Подът на хипокауста (71,35 м ВНМ) е от хоросан с примес от баластра и счукана керамика, с дебелина 0,07 – 0,08 м, положен върху един ред плочести камъни, отлично нивелирани, с височина 0,20 м. От пласта рушевини между колонките произхождат монета на император Траян, костено зарче и няколко фрагмента битова керамика.

Констатирани са два строителни периода на функциониране на ранната сграда. През първия тя е с хипокауст, докато през втория може би отоплението не функционира, защото е извършено преграждане. Разкрит е зид с посока И – З, ширина 0,50 м, който пресича подовата отопли-

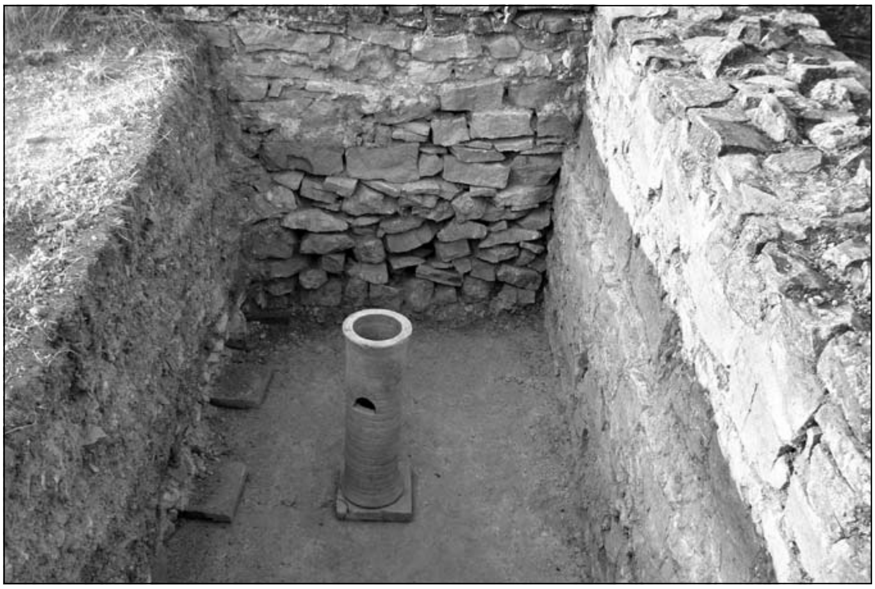

Обр. 1. Хипокауст от I строителен период на града

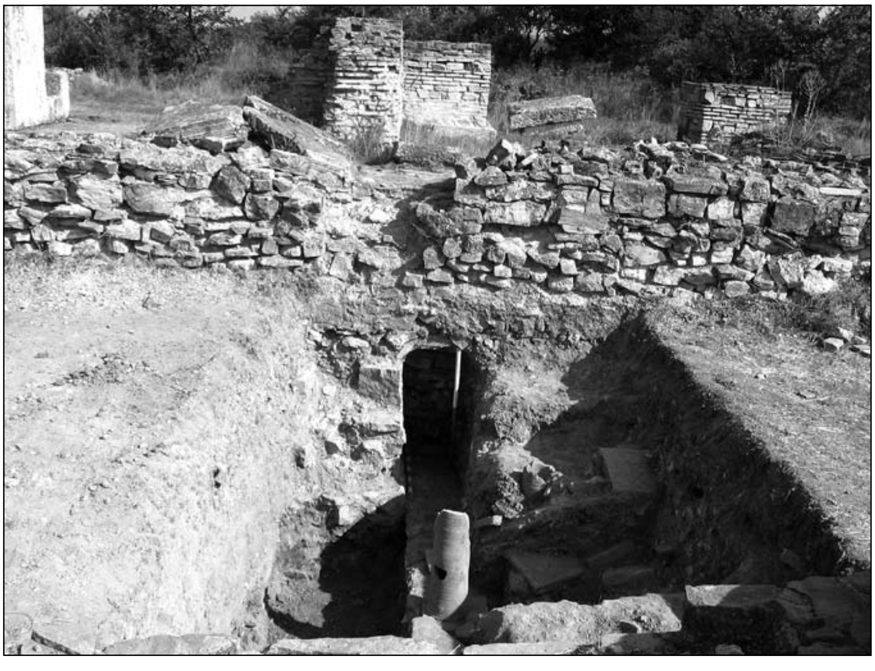

Обр. 2. Хипокауст от I строителен период на града, върху деструкциите на който лягат основите на сграда 9

телна инсталация. Той е изграден от плочести камъни без хоросанова спойка, а основите му лягат върху пода на хипокауста. Запазен е до височина 1 м. През следващия строителен период върху него попада северният зид на северния кораб на сграда 9, като основите на новоизградена стена са с 0,55 м по-широки от ранния зид (Обр. 2). Нестабилният градеж показва, че зидът не е носещ и има функцията единствено на опора на пода с цел неговата стабилност. Не са открити следи от префурниум.

Един от най-важните резултати през сезона е откриването на траншеята на разградения частично западен зид на сградата с хипокауст (Обр. 2). Камъните от основите са извадени и изкопът е запълнен със строителните отпадъци. Освен откритата керамика, от траншеята произхождат 11 монети, най-късните от които на Юлиан (355 – 360) и Констанций II (351 – 361). Следователно сграда 9 е изградена след средата на IV в., а не както се приемаше до сега – по времето на Траян – Хадриан.

За сега няма хипотеза за предназначението на сградата. Сигурното е, че това е обществена постройка, която представлява част от ранния форумен комплекс. С категоричност сградата не е известният от епиграфските паметници термоперипатос, защото той е изграден по времето на император Комод.

Вторият сектор се намира западно от западния зид на сградата с хипокауст, западно от сондаж I, в коридора между сгради 7 и 9. За пръв път в историята на разкопките в Никополис е разкрито *cardo* от I строителен период на града (Обр. 3). Непосредствено западно от западната стена на сградата с хипокауст е ситуиран портик с ширина 3,40 м. Той е настлан със строителна керамика, положена върху дебел пласт трамбована глина. Ходовото ниво на портика отговаря на нивото на пода на сградата. Западно от него се откри улица със стилобати. Източният е с ширина 0,50 м и е изграден от блокове с правоъгълна форма и различни размери. В северна и южна посока той е разрушен при изграждането на сгради 7 и 9. Запазена е на място една база за колона. Улицата е с ширина 4,10 м, настлана с големи варовикови плочи, с правилна правоъгълна форма и добре оформени ръбове. В централната част, където плочите са най-големи, настилката е хлътнала, което даде основание да предположим, че под нея преминава канал. Проверката в дълбочина показа, че няма такъв, а става дума за слягане на пластовете. Настилката на кардото е положена върху дебел 0,40 – 0,50 м пласт от ломени камъни, пестеливо заляти с хоросан, като подложката е стабилна и прецизно хоризонтирана. Западният стилобат е широк 0,57 м. Върху него in situ се откриха три бази, като разстоянието между тях е 3,30 м. Улицата продължава в северна и южна посоки. Върху нея ляга западният зид на сграда 7, поради което плочите са демонтирани. Измерванията показаха, че нивото ѝ е с 0,40 до 0,50 м по-ниско от това на cardo 5, ситуирано западно, за което се приема, че е cardo maximus. Т.е. при промяната на градоустройствената схема на града през втори строителен период нивото на уличната мрежа е повдигнато незначително, за разлика от нивото на ареата на форума, което е по-високо с 1 м.

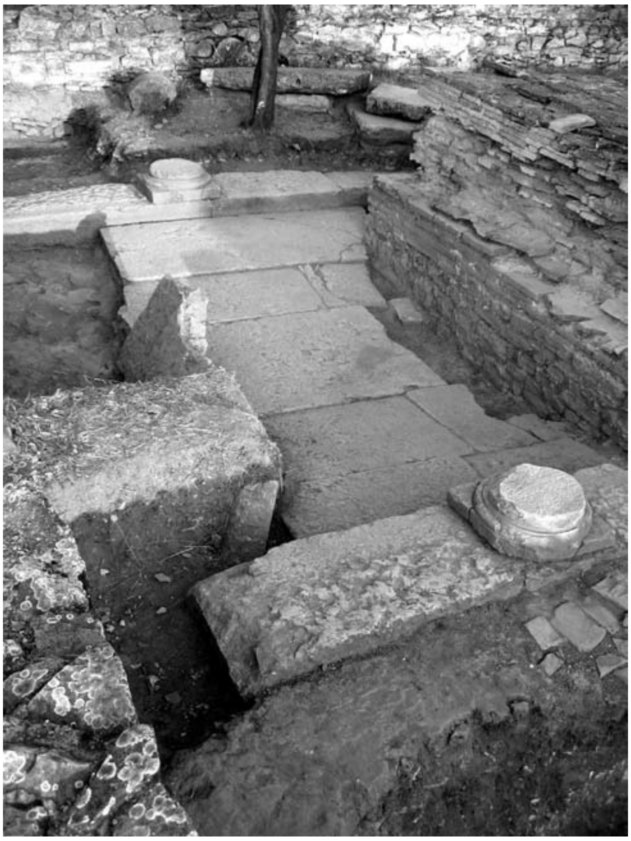
Обр. 3. Новооткрито кардо, пресечено от по-късните сгради 7 и 9

При почистването на настилката на улицата и портика са открити една монета на Нерва (96 – 98), една от края на I в. (Нерва или Домициан) и една на Марк Аврелий (155 – 156). Намерени са и фрагменти от архитектурни детайли, строителна и битова керамика, части от стъклени съдове, железни гвоздеи.

През изминалия сезон се работи и ***в още два сектора***. Целта беше да се установи дали два варовикови прага имат отношение към сграда 9 или са преместени на сегашните си места по време на някоя от експедициите в началото на XX в.

Единият праг за двукрила врата се намира на 2,80 м южно от южния зид на сградата. Той е с размери 2,80 х 0,80 м х 0,30 м и лежи върху подложка от един ред камъни. Не може да се установи дали прагът е поставен на това място през съвременната епоха или през някой от последните строителни периоди от съществуването на града.

По-надолу под прага следва градеж от дялани камъни на хоросанова спойка с височина 0,40 – 0,45 м. Югозападно от него е запазен само последният ред, като тук се оформи ьгъл и се разчисти долната част на основи на стена с посока С – Ю. Такава беше разкрита и непосредствено южно от южния зид на сграда 9, долепена до него. Вероятно тук е имало входно помещение, свързано със сградата с хипокауст, но стените са разградени впоследствие и материалът от тях преизползван. Намерената монета от края на IV в. (395 – 401) дава времето на ограбването на строителните материали. При слизането в дълбочина се достигна до жълт глинест пласт, който продължава до дълбочина 2,60 м под нивото на прага, без да е изчерпан.

Вторият праг се намира източно от западния зид на сграда 9, в нейния югозападен ъгъл, като частично лежи и върху южната стена на сградата. Той е положен върху основа от дребни ломени камъни, като в северната част липсва парче от него, но подложката е запазена. От тук произхождат две монети, датирани 388 – 395 г., които определят времето на ограбването на каменния материал – не по-рано от края на IV в. На разстояние 0,60 м източно от прага се очерта зид с посока С – Ю, конструктивно свързан с южния зид на сградата, който внася корекция в известния и публикуван план. Източно от новооткритата стена пластът е от горял кирпич и пепелива сива горяла пръст, в която се откри колективна находка от седем монети, фрагменти от фибули, апликация, фрагменти от лампи и др. дребни находки. Пет от монетите се датират през 30-те години на IV в. и две са от времето на Теодосий I (80-те години на IV в.).

Установени са размерите на сграда 9 през последния строителен период: 34,60 (И – З) х 11,20 м (С – Ю). През следващия сезон една от задачите ще бъде цялостно разкриване и документиране на тази сграда.

Литература:

Владкова 2008: П. Владкова. Проучвания в Nicopolis ad Istrum. – Археологически открития и разкопки през 2007. София., 2008, 360 – 363.

Иванов, Иванов 1994: Т. Иванов, Р. Иванов. Никополис ад Иструм, 1. София. 1994.

№13. АБРИТУС. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ ПРЕЗ 2008 Г.

Галена Радославова, Георги Дзанев

През месеците август – октомври 2008 г. продължихме разкопките на територията на Абритус в два сектора: сектор „Сграда VIII“ и сектор „Раннохристиянски комплекс“. Ръководители на екипа: Г. Радославова и Г. Дзанев, членове на екипа: Д. Дилов, Ст. Кулева и Ив. Рашев; финансиране от бюджета на РИМ – Разград. Участваха работници, осигурени от Община Разград и студенти от ШУ „Епископ Константин Преславски“.

Сектор „Сграда VIII“

Изцяло беше проучен планът на помещение №18 и теренът с ширина 1,70 м югоизточно от помещението с колонадата. Очертаха се четири строителни периода в късноантичната и два в ранносредновековната епохи (Обр. 1).

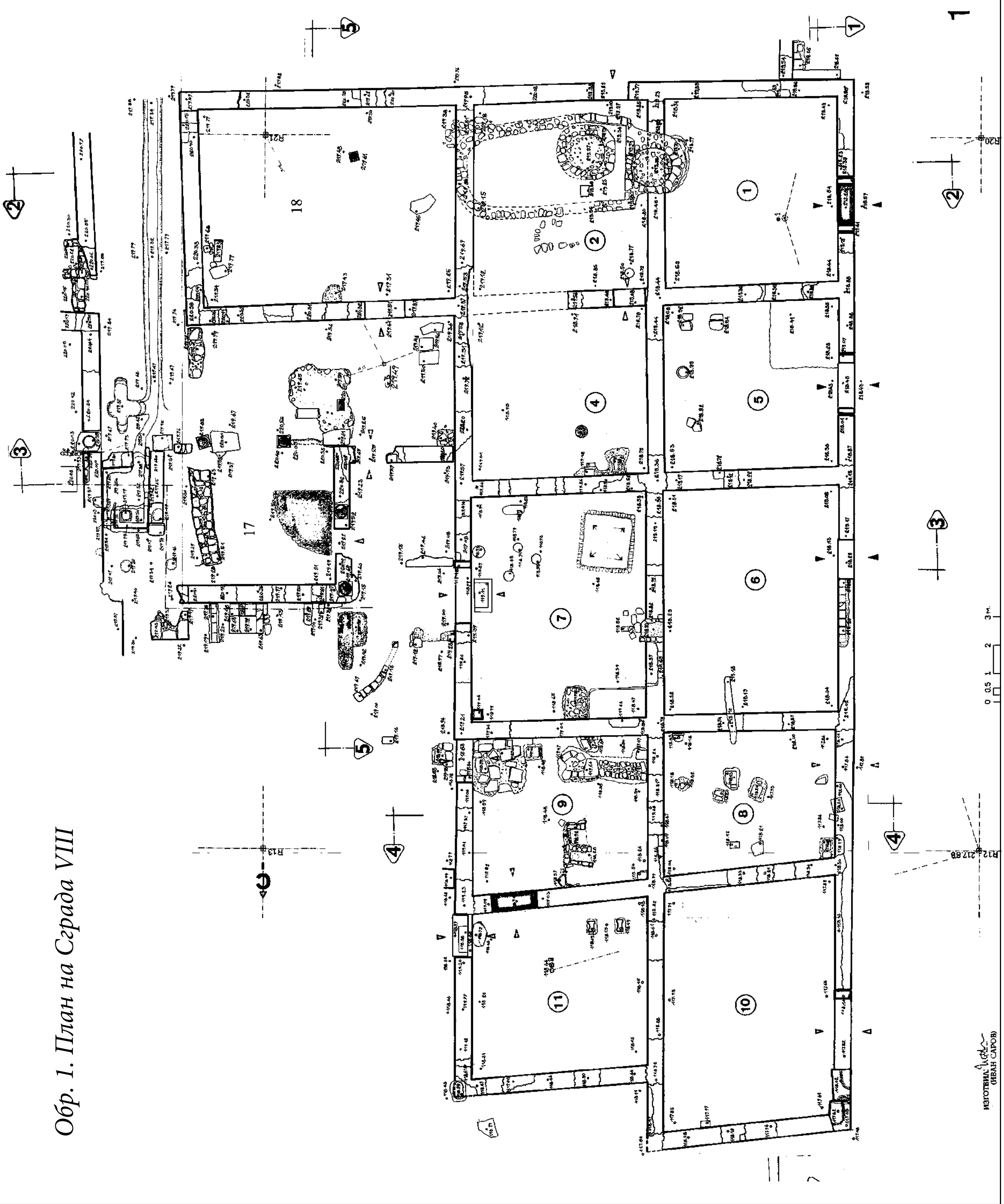

Обр. 1. План на Сграда VIII

Къснoантична епоха:

I. Първи строителен период от долу нагоре е построяването на двуетажна сграда, с най-малко тринадесет приземни помещения, които са имали изходи на запад (три от общо пет) и юг (едно от общо три). Централният вход на сградата е бил оформен на изток с перистил, като за сега с открити по 5 бази на колони от юг и 4 от запад, затварящи пространство с приблизителни размери 8 x 8,75 м. Сградата е построена най-вероятно при Константин I и синовете му. Съгласно нумизматичния материал, нейното частично разрушаване свързваме със събитията от 376 – 378 г.

II. Вторият строителен период е свързан със зазиждане на входовете на сградата от запад; зазиждане на колонадата от запад и преграждане на перистила със зид от север, така, че да се образува още едно помещение с вход от юг, с приблизителни размери 8 х 8 м и построяването на други две помещения, развиващи се на изток, част от западните зидове на които открихме през този сезон. Помещенията отстоят на 3 м източно от източния зид на помещение 18. Така между тях се оформя проход с вход от юг. Между двете нови помещения също е оформен тесен проход с ширина 1,25 м. Вероятно това преустройство е свързано с периода след Готската война от 376 – 378 г. и разрушено при нападението на хуните през 447 г.

III. Третият строителен период е след средата на V в. Той е свързан с построяването на бански съоръжения – седалка, изградена от правоъгълни тухли, измазани с хидрофобен хоросан. Пред нея, на юг е оформен изсечен в материковата скала малък басейн с плитък канал. От югозападния ъгъл на басейна започва канал, който продължава на 12 м в южна посока в прохода между помещение 18 и помещенията, разположени източно от него. На 0,75 м южно от малкия басейн, в материковата скала е изсечена „вана“ с форма, наподобяваща човешко тяло. Следи от облицовка няма. Този строителен период най-вероятно е претърпял разрушаване в края на V в., съдейки по откритите следи от опожаряване и силно горелите монети – номинал АЕ 4 и монета на Лъв I (457 – 474).

IV. Четвъртият период е периодът на обитаване в рамките на VI в. Тук не е ясно дали е имало строителство или само дребни преправки, но керамиката, която откриваме, е типична за VI в., а монетите са от управлението на Юстин II (565 – 578) със София и Тиберий II (578 – 582) с Анастасия. При император Маврикий (582 – 602) сградата е разрушена и изоставена.

След близо 400 години върху руините на Абритус, съответно и върху терена на тази сграда се заселват българи, останките от археологическите структури на които се обособяват в два строителни периода.

Ранносредновековна епоха:

I. Първият строителен период свързваме с построяването на вкопани жилища, едно от които е изцяло запазено. Откриват се фрагменти от битова керамика, характерни за средата на Х в. Изсечените в материковата скала дупки са останки от съоръжения с неизяснена функция, съществували вероятно през този период. Разрушаването на жилищата е станало при походите на княз Светослав през 968 – 971 г.

II. Вторият строителен период започва веднага след тези събития. Теренът тук на места е изравнен с дебела глинена замазка и са построени нови наземни жилища, следи от които открихме върху терена на цялата сграда. Откриват се и фрагменти керамика с жълтозелена глазура, характерни за края на Х-първата половина на ХI в. Жилищата са разрушени при печенежките нападения през 30-те – 40-те години на ХI в.

Сектор „Раннохристиянски комплекс“

Тук първоначално бе извършен сондаж с размери 15 м (С – Ю) х 7 м (З – И), на 2,5 м северно от кула №13 и непосредствено пред външното лице на източната крепостна стена. Проследени бяха следните културни напластявания: на дълбочина 0 – 0,60 м – слой сива пръст, примесен със строителни разрушения и с останки от всички периоди на обитаване на кастела; на дълбочина 0,60 – 1 м бе проучен слой разрушения от източната крепостна стена; на дълбочина 1 – 1,60 м (до материковата скала) следва слой кафява пръст с разпрашен отухлен кирпич, отделни горели прослойки, керамика от IV-V в. и 28 бронзови монети от периода средата на IV-втората половина на V в. Впечатление прави синхронността на откритите в най-долния пласт на сондажа материали и монети с тези от разрушенията на късноантичната жилищна сграда във вътрешността на кастела. Въпросното наблюдение е ново указание за датата на изграждане на източната крепостна стена след края на V в. (деструкциите на разрушената тогава жилищна сграда са се свличали (или са били умишлено изринати) по източния склон).

Във вътрешността на кастела бе предприето разбиване на подовото ниво на източното помещение на базиликата с цел проучване на късноантичната жилищна сграда на по-долно ниво. Проследени бяха частично два успоредни зида на сградата с направление С – Ю, градени от ломени плочести варовикови камъни на спойка от бял хоросан (ширина 0,50 – 0,53 м), разположе-

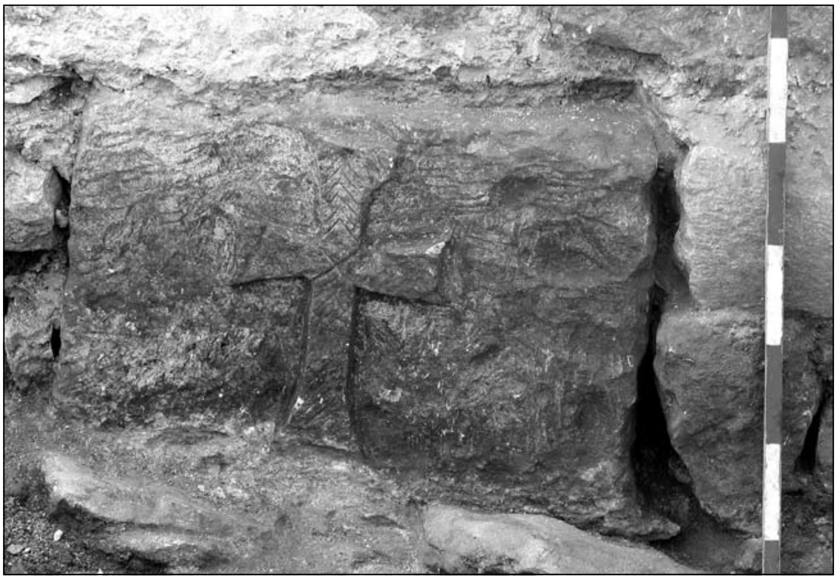

Обр. 2. Каменен блок с релефен кръст, вграден в основите на апсидата на късноантичната базилика

ни на 2,80 м един от друг. Източният зид завършва в северния си край с каменна плоча – праг на врата. От източния зид в източно направление тръгва перпендикулярен и в конструктивна връзка с него зид, който продължава под несвалената рампа. В пространството между двата разкрити зида се проучи канал, граден от тухли за отпадни води с направление Ю – С. Само в два участъка бяха разкрити два малки сектора от подовото ниво на сградата (тухли, върху подложка от дребни камъни), намиращи се на дълбочина 2,70 м от повърхността на терена и на 0,20 м под подовото ниво на източното помещение на късноантичната базилика. В разрушенията на сградата се откриха неголям брой фрагменти битова керамика от IV-V в. и дребни находки. Откритите тук 80 бронзови монети от периода IV-края на V в. датират разрушаването на сградата в края на V в.

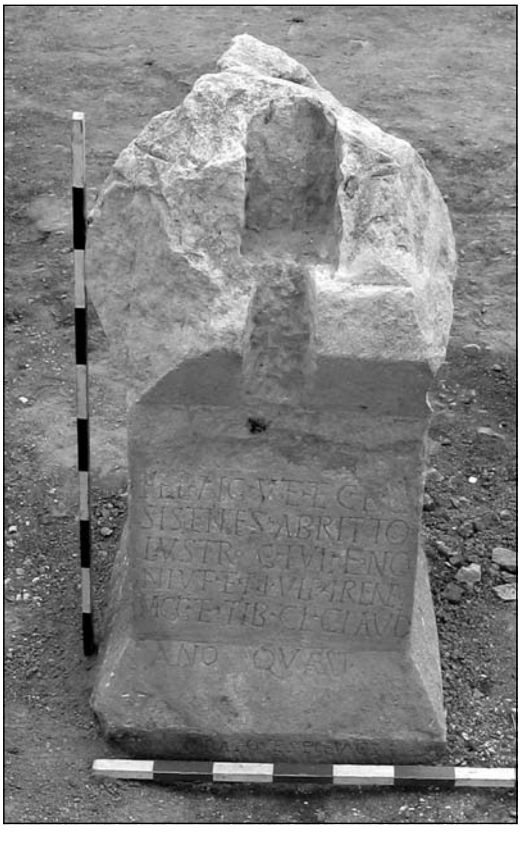

Обр. 3. Каменна ара с посветителен надпис с името Абритус

При слизането под подовото ниво на източното помещение на базиликата в основите на нейната апсида, в централната ѝ част се откри каменен блок с врязан върху лицевата му страна релефен кръст (Обр. 2). В южната част на помещението бяха проучени в дълбочина откритите през по-ранен археологически сезон бази за колони, подредени в направление З – И на линията по продължение на южната стена на базиликата. Оказа се, че това са преизползвани антични ари с надписи на латински. Според единия (източния, фрагментиран) надпис група лица правят посвещение на неизвестно божество. Според средния група от три лица – ветерани и римски граждани, заселници в Abritto lustro правят посвещение на неизвестно божество (Обр. 3). Това е третият поред открит надпис, съобщаващ името Абритус. Интерес представлява използваният епитет, който означава „осветен“ или „очистен с жертвоприношение“. Третият (западен) жертвеник е с посветителен надпис на неизвестно божество, направен от едно лице.

№14. НААР „ПАУТАЛИЯ – ВЕЛБЪЖД – КЮСТЕНДИЛ“. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА УЛ. „ЛЮЛЕ БУРГАС“ №2

Румен Спасов

Обектът се намира в зона „А“ на НААР „Пауталия – Велбъжд – Кюстендил“. Според античната градоустройствена схема се ситуира в североизточната четвърт на укрепената площ на Пауталия в равнината.

Изследвана е площ от 500 м^2, във връзка с предстоящо жилищно строителство. Културният пласт е с дебелина 3,80 – 4,20 м. Документираните слоеве и структури датират от съвременната, възрожденската, средновековната и късноантичната епохи.

Сградите и съоръженията от съвременната епоха нарушават в малка степен пластовете от предходните епохи. С пластът от възрожденската епоха не се свързват никакви структури в рамките на изследвания терен.

При проучването на пласта от средновековната епоха са разкрити части от две жилища, две сметни ями и отоплително съоръжение, оформено с ломени камъни и тухли. Същите функционират в периода XI-XII в.

През късноантичната епоха в този сектор на Пауталия е изградена сграда със сравнително голяма площ. Плановата ѝ схема включва вътрешен двор с четириъгълен план, ограден с верижно наредени помещения. Установени са девет помещения, шест от които са цялостно проучени. В две от тях подовете са настлани с полихромни мозайки. Композиционните схеми на мозайките включват правоъгълна рамка в центъра, обгърната с пояси, запълнени с геометричен орнамент. Застъпени са различни мотиви – преплитащи се многоъгълници, бръшлянов лист, плетеница, меандър, шнур, розета и др. (Обр. 1).

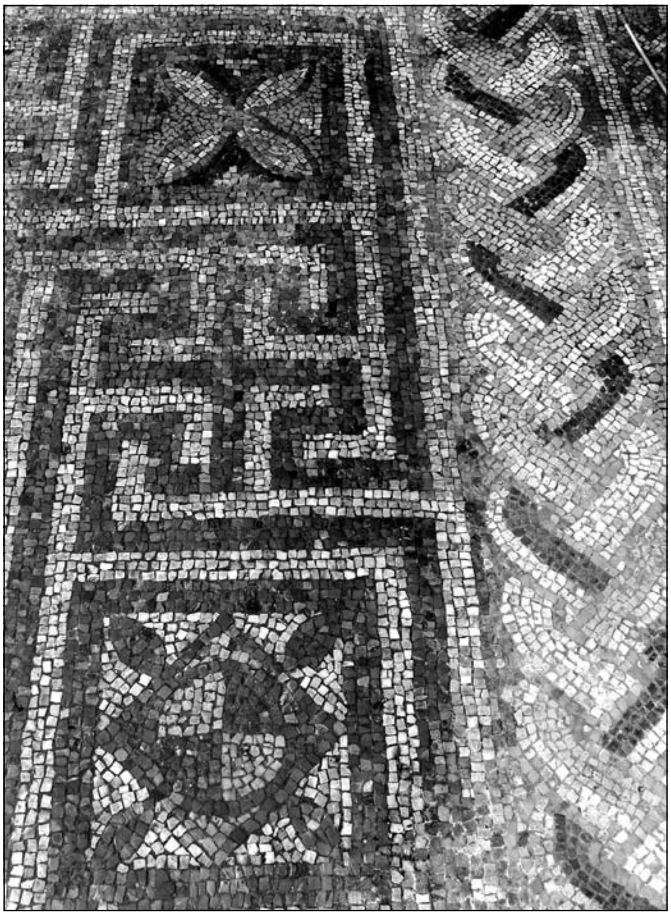

Обр. 1. Част от новооткритата мозайка (сн. Р. Спасов)

Данните от теренното изследване позволяват да разграничаването на два строителни периода в развитието на късноантичната сграда. Първият строителен период датира от края на III – началото на IV в. до първата половина на V в. и в неговите хронологични рамки се вместват четири етапа на преустройство.

Информация за втори основен строителен период дават две помещения, които се ситуират в зоната на северното крило на сградата. Те илюстрират тенденциите към промени в плановата схема и ходовите нива. Тези преустройства се извършват след средата на V в.

Разкритите на ул. „Люле Бургас“ №2 паметници се вместват в рамките на досега регистрираните късноантични строителни периоди в Пауталия (Русева-Слокоска 1989, 109 сл.).

В стратиграфски аспект новоизследваният обект дава добра основа за корелация на данните с терените, проучени през 2005 и 2006 г. на ул. „М. Леви“ №5 (Спасов и др. 2006), и ул. „Ив Шишман“ №8 (Спасов, Вандова 2007), където също са засвидетелствани архитектурни комплекси с богата строителна история през късната античност.

Топографското положение на сградата в рамките на късноримска Пауталия, голямата площ върху която е разположена, плановата ѝ схема, както и наличието на представителна жилищна и стопанска част позволяват да се допусне, че в случая се касае за градско жилище от вида *villa urbana*. На територията на днешните български земи подобни по вид архитектурни комплекси, намиращи място в плановите схеми на големите късноантични градове, са все още слабо познати. Що се отнася конкретно до Пауталия, новооткритата сграда е първата от този тип, разкривана досега при археологически разкопки.

Литература:

Русева-Слокоска 1989: Л. Русева-Слокоска. Пауталия. Т. 1. Топография, градоустройство и укрепителна система. София, 1989.

Спасов и др. 2006: Р. Спасов, Д. Грозданов, В. Вандова, Г. Дянкова, Р. Стоянова. Спасителни разкопки в ААР „Пауталия – Велбъжд – Кюстендил“ на ул. „М. Леви“ №5. – В: Археологически открития и разкопки през 2005 г. София, 2006, 378 – 379.

Спасов, Вандова 2007: Р. Спасов, В. Вандова. Спасителни археологически разкопки на ул. „Ив. Шишман“ №8 в гр. Кюстендил. – В: Археологически открития и разкопки през 2006 г. София, 2007, 378 – 380.

№15. НААР „ПАУТАЛИЯ – ВЕЛБЪЖД – КЮСТЕНДИЛ“. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА УЛ. „ЦАР СИМЕОН I“, УПИ XVIII, ГР. КЮСТЕНДИЛ

Дойчин Грозданов, Галина Дянкова

Във връзка с изграждането на балнеоложки комплекс, се извършиха спасителни археологически разкопки на ул. „Цар Симеон I“, парцел УПИ XVIII квартал 294, гр. Кюстендил. Обектът е с площ от 1000 м^2 и попада в защитени зона „А“ и „Б“ на територията на НААР „Пауталия – Велбъжд – Кюстендил“. Археологическото проучване се проведе в периода 07.05 – 21.09.2008 г. от екип на РИМ – Кюстендил с ръководител Д. Грозданов и зам. ръководител Г. Дянкова Геодезичното заснемание е извършено от инж. А. Димитров. Автор на опорния план на обекта: Г. Дянкова. Разкрити са архитектурни останки от съвременната, възрожденската, късноантичната и античната епохи (Обр. 1).

1. *Съвременна епоха* – разкрити са основи от къща с правоъгълен план в югозападната част на обекта, построена в началото на XX в. Градежът на основите е от големи и средни речни камъни със спойка от бял хоросан. При преустройства вероятно в нач. на 80-те год. на миналия век е излята бетонна ограда около основите на къщата, свързана с бетонен бункер.

2. *Възрожденска епоха* – разкрити са основи на две къщи и ограден зид. Първата къща (№1) е в югоизточния ъгъл на обекта. От нея са разкрити основи на зид от речни камъни с калова спойка. Останалата част от къщата се развива на юг и излиза извън границите на прочения терен. Втората къща (№2) се намира в сероизточния ъгъл на обекта, вътре в крепостната стена. Тя е с правоъгълен план и размери 5,10 х 6 м. Северният ѝ зид е изграден от ломени и речни камъни и със спойка от бял хоросан и прави лека чупка в северозападния ъгъл. Останалите зидове са

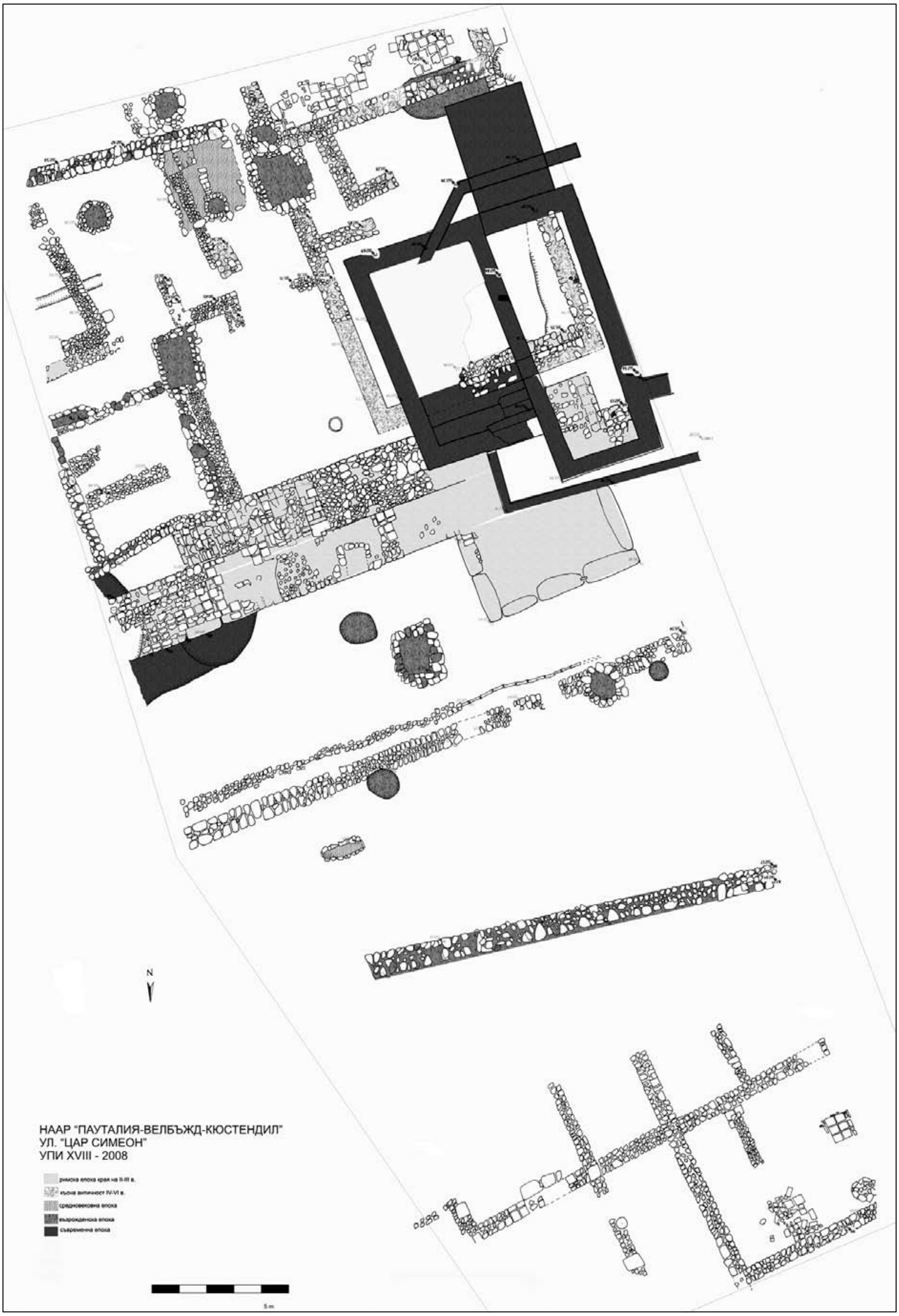
N
НААР "ПАУТАЛИЯ-ВЕЛБЪЖД-КЮСТЕНДИЛ"
УЛ. "ЦАР СИМЕОН"
УПИ XVIII - 2008
римска епоха края на II-III в.
късна античност IV-VI в.
средновековна епоха
възрожденска епоха
съвременна епоха
5 m

Обр. 1. План на разкритите градежи на ул. „Цар Симеон I“, УПИ XVIII, гр. Кюстендил от речни камъни и фрагменти от преизползвани римски тухли със спойка от кал. В югозападния ъгъл са запазени стълбите – три стъпала от речни камъни и преизползвани фрагменти от римски тухли. Подът е от трамбована пръст.

Оградният зид е от речни камъни с калова спойка с посока З – И и разкрита дължина 15,40 м, максимална запазена височина 1,30 м.

На целия проучен терен са регистрирани 14 сметни и септични ями (с правоъгълен и кръгъл план) и 6 кладенеца, който се отнасят към възрожденската епоха.

3. Средновековна епоха – гроб №1 (Обр. 2) на около 9 м североизточно от външното лице на крепостната стена. Гробът е с ориентация З – И с отклонение на ЮЗ – СИ. Гробно съоръжение: зидана гробна камера от преизползвани фрагментирани късноантични тухли (на един фрагмент от южната страна на гроба има релефен кръст), без спойка. Има покритие от цели и фрагментирани тухли. Камерата е с правоъгълна форма, като вътрешните стени са оформени леко дъговидно. Подобни гробни съоръжения имат голямо разпространение, особено в епохата на ранното средновековие. Известни са от некрополите в Кюстендил, Черниче и др. Скелетът е по гръб. Торсът (до таза) е затрупан с камъни, долните крайници са изпънати, фалангите им са разместени. Няма инвентар. Гробът е вторично отварян. Този ритуал се възприема, като „обезвреждане на мъртвите“ с цел предпазването им от вампирясване.

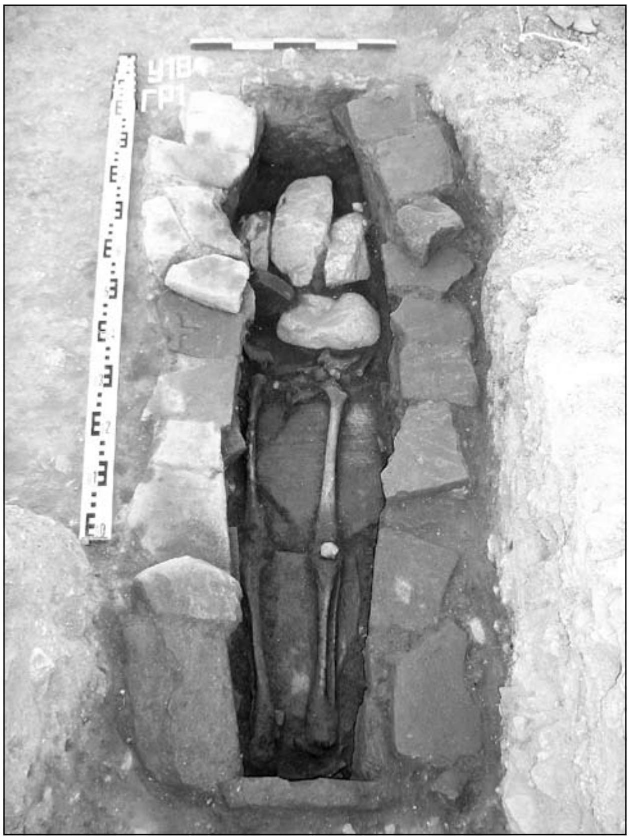

Обр. 2. Средновековен гроб

На базата на приведените аналогии и фрагментите битова керамика от насипа на гроба той може да се датира в ранното средновековие (горна граница X в.).

Открити са и останки от зле запазено средновековно жилище от XI-XII в.

4. Късноантична епоха – продължението на късноантична сграда I, южната част на която е проучена през 1997 г. Сградата е с правоъгълен план, дължина 13,60 м (С – Ю) и ширина 9,15 м. Суперструкцията на сграда I е изградена ломени камъни със спойка от розов хоросан, а субструкцията от ломени и речни камъни със спойка от жълт хоросан. Разкрити са две помещения и част от трето. Голяма част от сградата е унищожена от по-късното строителство Сградата има два строителни периода – запазена е част от двете подови нива само в не напълно разкритото помещение №3 (до южния профил на обекта). Югоизточно от сграда I се разкриха два правоъгълни постамента, разположени успоредно на разстояние 3 м между тях. Изградени са в същата строителна техника, както сграда I и са свързани с функционирането на сградата. Хронологическата граници сграда I са поставени в периода след средата на III до средата на V в. Новоразкритата част от сградата прецизира нейните строителни периоди. На базата на нумизматичните и стратиграфските данни ясно могат да се обособят два периода: от последната четвърт до края на IV в. Към този период се отнасят изграждането на сградата и първото, хоросаново подово ниво; след края IV до средата на V в. – над хоросановия под е изграден тухлен, които се запазва до края на функционирането на сграда I.

Източно от сграда I са разкрити части от зидове и ъгли на помещения изградени от речни камъни и отделни фрагменти строителна керамика със спойка от кал, датирани в периода от началото – последната четвърт на IV в. В траншея, нарушаваща пода на част на едно от тези помещения се откри колективна находка от 63 бронзови монети най-ранната от които е на Константин I (320 – 324), най-късните на император Валентиниан II (375 – 392). По-голямата част от монетите са от средата на IV в.

На 6,40 м северно от крепостната стена се разкри късноантичен ограден зид с посока З – И, дължина на разкритата 19,70 м и ширина 0,80 м. Изграден е от речни камъни със спойка от кал. Запазен е основно първият ред от камъни, само на отделни места има камъни от втория ред. Успоредно на зида, от южната му страна върви водопровод от глинени тръби с покритие от речни камъни. Оградният зид и водопроводът се отнасят към IV в.

В северозападния ъгъл на проучвания терен се разкри сграда extra muros. Сградата има правоъгълен план, като североизточният ѝ ъгъл минава под ул. Цар Симеон I. Южният зид на сградата не е запазен. Размери на разкритата част 15 м (З – И) и 9,50 м (С – Ю). Разграничават се три строителни периода. При първия период на използване помещенията на сградата са били 4, ориентирани по посоките на света. Изградена е от ломени камъни и отделни цели или фрагментирани тухли. Подът е от трамбована пръст. Към този период се отнася и едно огнище (№1) с правоъгълна форма от 4 тухли (от на място запазени три) до вътрешното лице на южния зид на помещение 1 и входът към помещение 2.

През втория строителен период подовите нива в помещенията за задигнати със средно 10 см. Помещенията на сградата са преградени със зидове от речни камъни и калова спойка. Разкри се друго огнище (№2), в централната част на южния профил на помещение 1. Огнище (№2) има правоъгълна форма от два реда с по-три тухли, а третият е от тухлени фрагменти. Входът между помещения № 1 и 2 е стеснен. С изграждането на преградните зидове през втория строителен период броят на помещенията става осем. Последният строителен период е запазен само в помещение 1 – част от тухлено подово ниво от цели и фрагментирани тухли и кръгло огнище от речни камъни в сверозападния ъгъл.

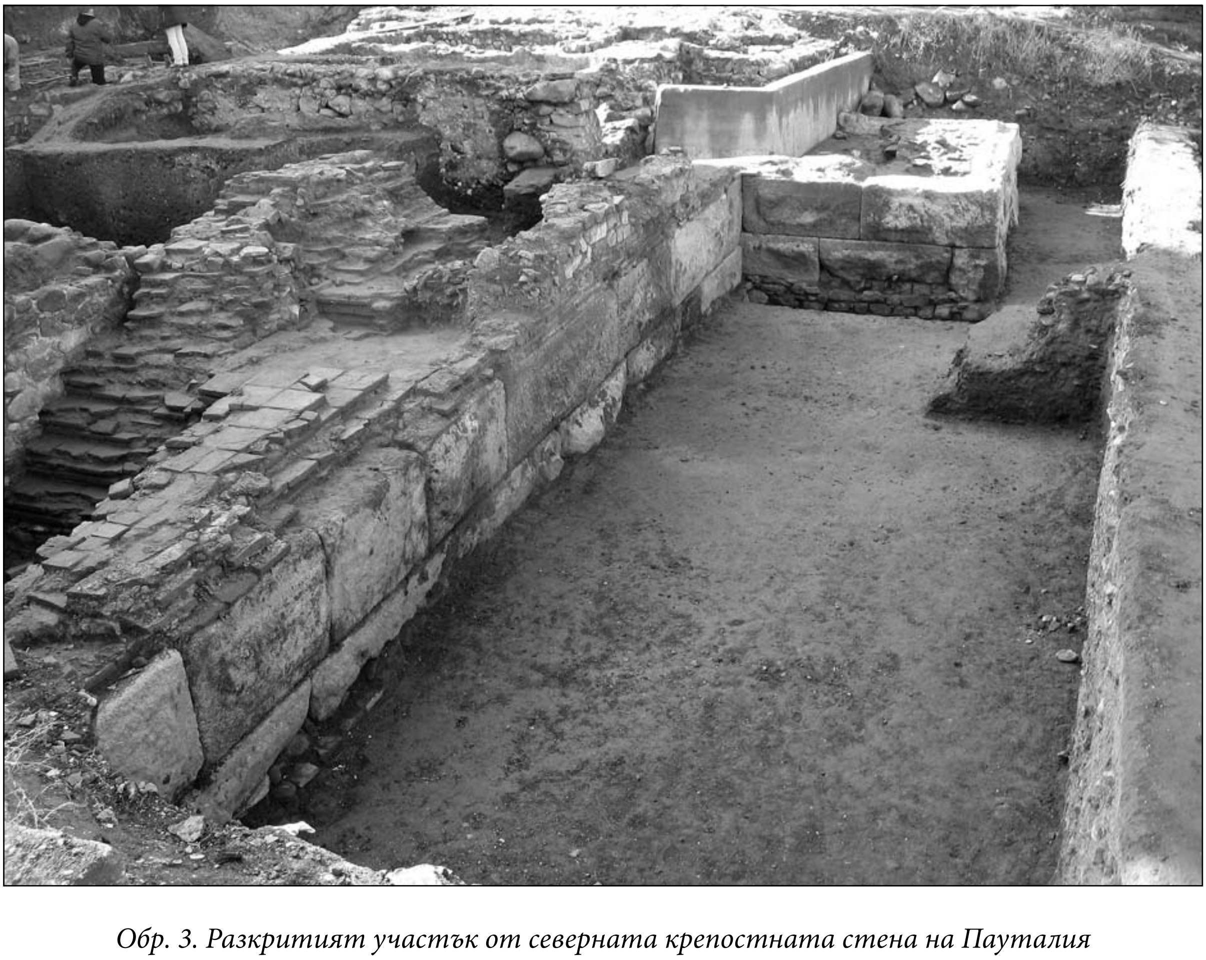

Обр. 3. Разкритият участък от северната крепостната стена на Пауталия

Отделните строителни периоди ще бъдат прецизирани след окончателното проучване на сградата през 2009 г. Засега, въз основа на нумизматичините и стратиграфските данни, както и от цялостните данни за развитието на Пауталия, функционирането на сградата extra muros може да се датира в IV-до средата на V в.

Това е втората сграда extra muros открита в района на Пауталия. Първата е локализирана източно от укрепената градска част, като вторият ѝ строителен период (IV в.) е синхронен на новоразкритата сграда от този тип.

5. Антична епоха – останки от зидове и ъгли на помещения, изградени от речни камъни със с спойка от кал. Част от тях са нарушени от късноантична сграда I, а други са под части от късноантичните помещения с пянтова конструкция. Датират се III по нумизматични данни.

Гроб №2 – яма не се очертава;ориенация З – И; скелетът положен по-гръб, без инвентар. Дата на базата на стратиграфската позиция – края на III в.

Разкри се участък от северната крепостна стена с разкрита дължина 22,30 м (Обр. 3), като източната част и кула 7 С в западната част се разкриха повторно след, като са проучени в края на 60 – до средата на 70-те години на миналия век и по-късно публикувани.

Цокълът на външното лице на стената е изграден в техника opus quadratum от два реда рестуцирани квадри с крепени с железни скоби. Следва ред opus vitatum mixtum, от който е запазен първият тухлен ред и малка част от втория ред ломени камъни с хоросанова спойка. Централната част на разкрития участък е нарушена многократно от вкопани структури от възрожденската епоха. Запазената височината на крепостната стена е 2,30 м.

Направи се сондаж при ъгъла между източната страна на кула 7 С и северната крепостна стена. Субструкциите (със средна височина между 1,50 м) на стената и на кулата са леко издадени напред спрямо цоклите, изградени са от ломени камъни споени с малко количество жълт хоросан. Фундирани са дълбоко в стерилната пръст. Потвърди се, че кула 7 С е синхронна с градежа на крепостната стена.

Вътрешното лице е изградено от в техника opus vitatum. Разкриха се два правоъгълни пиластъра и част от нишата отстъп между тях. Източният пиластър е с размери 3,50 х 2,30 м. Част от западния пиластър попада градежи от началото на XX в. По запазената му част може да се съди, че е със същите размери, като източния пиластър. От източна му страна е разположена стълба от тухлени стъпала с посока И – З, която води към кула 7 С. И двата пиластъра са конструктивно свързани с вътрешното лице на крепостната стена. Изградени са основно от тухли, като при южното лице на източния пиластър са използвани и камъни. Разстоянието между двата пиластъра е 7,50 м. Нишата отстъп между тях е широка 2,20. Има запазена дължина 4 м. Техниката на градеж е същата, като на вътрешното лице, като нишата-отстъп е долепена до него на фуга.

Разкритият участък от северната крепостна стена е от оригиналния градеж на укрепителната система на Пауталия от втората четвърт на II в. по времето на Марк Аврелий. С решение на експертния съвет на НИПК крепостната стена ще бъде запазена и експонирана.

Литература:

Кацарова 2005: В. Кацарова. Пауталия и нейната територия I-VI в. В. Търново, 2005.

Русева-Слокоска 1989: Л. Слокоска. Пауталия. Топография, градоустройство и укрепителна система I, София 1989.

Спасов 2002: Р. Спасов. Средновековен некропол в Кюстендил. – В: Studia archaeologica. Supplementum II. Сборник в чест на проф. Атанас Милчев. С, 2002.

Стоянова 2007: Хр. Стоянова. Обредът обезвреждане на мъртвите в езическите некрополи (по данни от района на Плиска и Варна). – В: Изследвания по българска средновековна археология. Сборник в чест на проф. Рашо Рашев. 2007.

Meshekov 2001: I. Meshekov. Villa extra muros in Pautalia. – In: Maritza-Iztok. Archaelogical research, 5. Radnevo, 257 – 260.

№16. НААР „ПАУТАЛИЯ – ВЕЛБЪЖД – КЮСТЕНДИЛ“. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В ГР. КЮСТЕНДИЛ, УЛ. „ХАН КРУМ“ №12

Дойчин Грозданов, Галина Дянкова

При изкопни работи на ул. „Хан Крум“ №12, УПИ VI 6128, кв. 294 в гр. Кюстендил, защитена зона „Б“ на НААР „Пауталия – Велбъжд – Кюстендил“, са разкрити гробове и останки от зидове от късноантичната епоха. По сигнал на собственика на парцела изкопните работи са преустановени и в периода от 16.01 – 01.04.2008 г. се проведоха спасителни археологически разкопки от екип на РИМ – Кюстендил с ръководител Д. Грозданов и Г. Дянкова – зам. ръководител.

Парцелът се намира на около 20 м северозападно от северната крепостна на Пауталия. Проучени са 14 гроба, някои от които частично, а други напълно разрушени при изкопните работи. Вкопани са на дълбочина от 1,29 (кота 512,77) до 2,69 (511,37). Ориентацията им е З – И (гробове № 1, 2, 3, 4, 5, 6, 9, 10, 11) и С – Ю (гробове № 7, 8, 12, 14) със сезонни отклонения. Гробните съоръжения са 3 типа: 1. Камера от вертикално поставени, преизползвани римски тухли с покритие (гроб №6). 2. Зидана камера от фрагментирани и цели римски тухли без спойка, с покритие (гробове № 4, 13). 3. Камера от стреховидно поставени тегули (гробове № 1, 2, 3, 5, 7, 8, 9, 10, 11).

Погребалният обред е трупополагане по гръб. Черепите лягат върху тилната си част, като при гробове № 1, 2 те са почти изправени – имат каменна подложка зад тила. Наблюдават се няколко варианта при положението на горните и долните крайници. 1. Горните крайници изпънати покрай тялото. 2. Леко свити в лактите и отпуснати покрай тялото. 3. Изпънати върху тялото, костите на дланите и фалангите са под таза. 4. Десният горен крайник свит върху гърдите, левият – в коремната област. 5. Десният горен крайник свит под прав ъгъл върху коремната област, левият свит покрай тялото, костите на дланите и фалангите са върху лявата част на таза. При всички гробове долните крайници са изпънати, единствено при гроб №11 са леко свити и доближени при глезените. Само при този гроб е засвидетелствано препогребване – човешки кости са струпани зад черепа. Вторично разбъркване на костите има при гроб №14.

Гробен инвентар се откри в 4 гроба. Това са бронзови монети (сечени в периода между 320 – 378 г.), открити в гробове № 2, 3, 7 и 8. Монетите са по една в гроб – в насипа или непосредствено над лявата част на гръдния кош.

В разкритата част от некропола (Обр. 1) на базата на стратиграфски и нумизматични данни се определят три хронологически фази: 1. От началото до средата на IV в. Към тази фаза се отнасят гробовете с ориентация С – Ю и гробни съоръжения от стреховидно поставени тегули (№ 7, 8, 12, 14). 2. От средата на IV до втората половина на V в. Тук се влкючват гробовете с ориентация З – И и гробни съоръжения от стреховидно поставени тегули (№ 1, 2, 3, 5, 7, 12). 3. Ранно средновековие – горна граница края на X в. Включва гробове с ориентация З – И, гробни съоръжения с камера от вертикално изправени тегули (гроб №6) и зидани гробове с цели фрагментирани тухли (гробове № 4 и 13).

Очертаните хронологически фази показват, че некрополът се развива от юг на север.

По намерената фибула с подвито краче (втората половина на VI в.), както и по разрушените гробове, които личаха в профилите, може да се предположи продължително използване на некропола от късната античност до ранното средновековие.

Освен гробовете се проучиха и архитекурни останки от късноантичната и античната епохи.

Късноантична епоха – ограден зид с разкрита дължина 18 м и запазена максимална височина от 1 м в северната половина на парцела. Изграден от големи, малки и средни речни и ломени камъни със спойка от кал с посока СЗ – ЮИ. Източната част на зида е нарушена от средновековен гроб (№13).

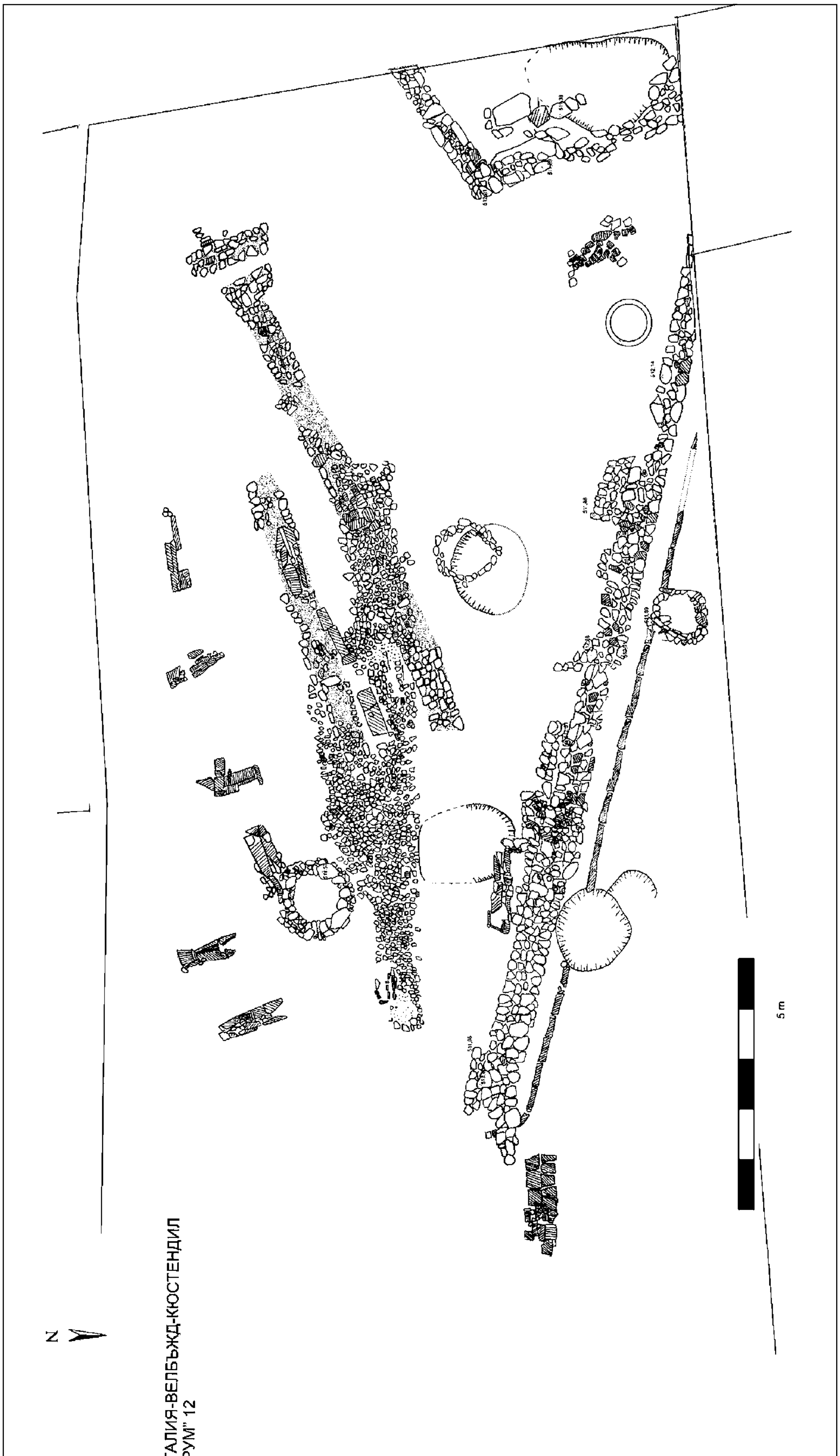
НААР ПАУТАЛИЯ-ВЕЛБЪЖД-КЮСТЕНДИЛ
УЛ. "ХАН КРУМ" 12
N
5 m

Обр. 1. Общ план на разкритите археологически структури в гр. Кюстендил, ул. „Хан Крум“ №12

Водопровод от глинени тръби (разкрита част 14,50 м) споени с хоросан, успореден на северното лице на оградния зид, като прави завой на юг и минава под основите на зида.

Останки от два успоредни зида (вероятно от сграда) в южната половина на обекта, със запазена дължина: северен – 10 м; южен 6 м. Имат ориентация З – И с отклонение на ЮЗ – СИ. Запазен е само първият ред от градежа им – речни камъни със спойка от кал. В южния зид са вкопани гробове № 1 и 2.

Оградният зид се датира в периода между след средата на IV до средата на V в., а останките от зидове на сграда – от началото до средата на IV в.

Антична епоха – малка част от помещение на сграда с два строителни периода в северозападния ъгъл, която се развива на северозапад и излиза извън границите на проучения парцел. Датировка по предварителни данни – II-IV в.

Настилка от малки речни камъни (вероятно дренаж) от късноримската епоха, минаваща под останките на късноантичните зидове.

На дълбочини между 3,50 м (кота 510,56 м) и 3,70 м (510,36 м) в различните участъци на обекта културните пластове са изчерпани и е достигната стерилна пръст.

№17. НААР „ПАУТАЛИЯ – ВЕЛБЪЖД – КЮСТЕНДИЛ“. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „СТАРО ЛЯТНО КИНО“, КВ. 17, УПИ VII, УЛ. „ДЕМОКРАЦИЯ“ №38

Юниан Мешеков

Обектът се намира в югозападната четвърт на укрепената площ на Пауталия, разположен в непосредствена на юг от decumanus maximus и попада в зона „А“ на НААР „Пауталия – Велбъжд – Кюстендил“.

Археологическото проучване, наложено от запланувано ново строителство, е проведено в периода юни – септември 2008 г., на площ от 450 м^2, в рамките на освободената част от парцела, след събаряне и демонтаж на структурите от лятното кино.

Разкритите и документирани пластове и структури се отнасят към съвременен, възрожденски, късноосмански, средновековен и късноантичен периоди.

Късни периоди

Разкрити са зидове от съвременно, възрожденско и късноосманско строителство, оформящи части на помещения от няколко сгради, две вкопани мазета, инфраструктурни съоръжения – калдъръмена настилка, кладенец, септични ями, фрагменти от водопроводна и канализационна системи.

Разкритите структури в голяма степен са във фрагментарно състояние, нарушени от множество по-късни вкопавания.

Нарушената им цялост и излизането на някои извън терена на проучвания парцел затруднява изясняването на планировката на сградите, към които принадлежат помещенията, както и интерпретирането и по-прецизната им датировка.

Най-общо, хронологически могат да бъдат отнесени във времето след XVII в., до началото на XX в. (в едно от мазетата – на пода, под пласт деструкции, са открити патрони, произведени в 1918 г.).

Средновековен период

Установено е наличие на пласт, съдържащ материали от IX-X в. към който е принадлежало разкритото и документирано отоплително съоръжение – огнище, с градеж от камъни и преупотребени късноантични тухли. Съоръжението е частично разбито при по-късните строителни дейности.

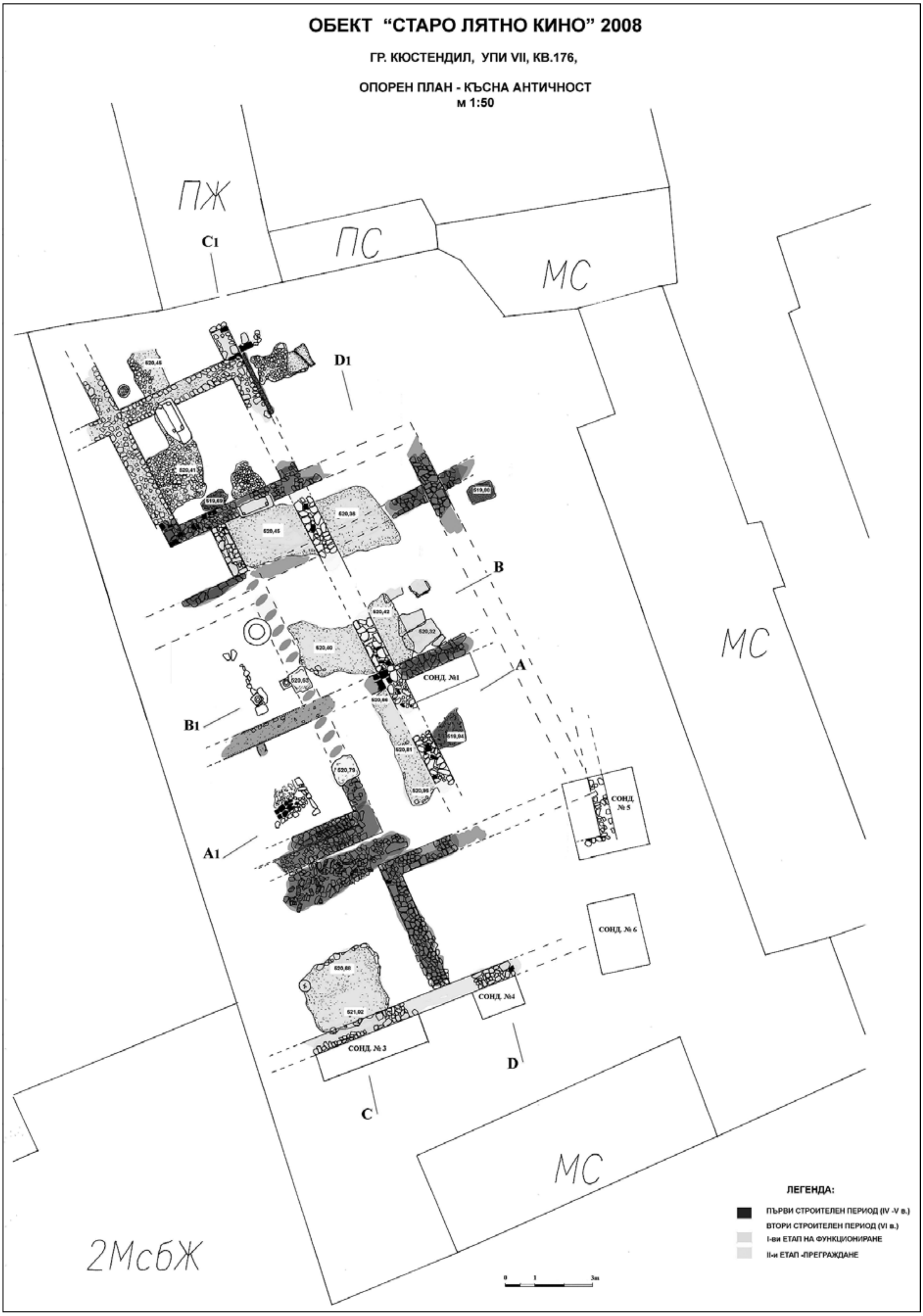
ОБЕКТ "СТАРО ЛЯТНО КИНО" 2008
ГР. КЮСТЕНДИЛ, УПИ VII, КВ.176,
ОПОРЕН ПЛАН - КЪСНА АНТИЧНОСТ
м 1:50
ПЖ
ПС
МС
C1
D1
520,45
520,41
519,69
520,45
520,38
519,50
B
520,42
520,32
520,40
520,63
СОНД. №1
A
B1
520,66
520,81
519,94
520,95
520,79
СОНД. № 5
A1
СОНД. № 6
520,68
521,02
СОНД. №4
СОНД. № 3
D
C
МС
МС
2МсбЖ
ЛЕГЕНДА:
ПЪРВИ СТРОИТЕЛЕН ПЕРИОД (IV -V в.)
ВТОРИ СТРОИТЕЛЕН ПЕРИОД (VI в.)
I-ви ЕТАП НА ФУНКЦИОНИРАНЕ
II-и ЕТАП -ПРЕГРАЖДАНЕ
0
1
3м

Обр. 1. План на разкритите градежи в гр. Кюстендил, ул. „Демокрация“ №38

Късноантичен период[1]

Разкрити са зидове на хоросанова и калова спойка, оформящи части от помещения от голяма, силно разчленена по план късноантична сграда, с ориентация СЗ – ЮИ (25° отклонение от С). Сградата е функционирала от началото на IV в. до VI в. включително (Обр. 1) В този времеви интервал са разграничени два строителни периода. Преустройствата се характеризират с повдигане на подовите нива, надстрояване на някои от зидовете, демонтиране на други и преграждане на част от помещенията с допълнителни зидове, като през втория период сградата вероятно добива облика на перистилна.

Разкрити са части от 8 помещения, едно от които едно е изцяло проучено (размери 3,80 х 3,90 м) в северозападния ъгъл на парцела. (Обр. 2). В него са засечени две по-ранни подови нива от глинена трамбовка – от I-ви строителен период, с явни следи от опожаряване при разрушенията, вероятно в края на IV-началото на V в., и надстрояване на западния зид, с надскачане извън ширината му при II-ри строителен период – V (?) –VI в. През втория период помещението е оформено с подова настилка – хоросанова замазка с розов цвят и подложка от речни камъни, с небрежно изпълнена спойка от бял хоросан.

Подобна настилка в opus signinum, е била положена и в повечето от останалите помещения, съдейки по запазените фрагменти от нея на терена (Обр. 1, Обр. 2). Под нея, в югозападния ъгъл на едно от помещенията бе разкрит фрагмент от предходна настилка от каменни плочи, сред които преупотребен капител в йонийски стил.

Последен етап на преустройство, в VI в., е изграждането на вътрешен преграден зид С – Ю, на калова спойка, в три от помещенията разположени в средата на разкритата част от сградата, фундиран директно върху хоросановия под.

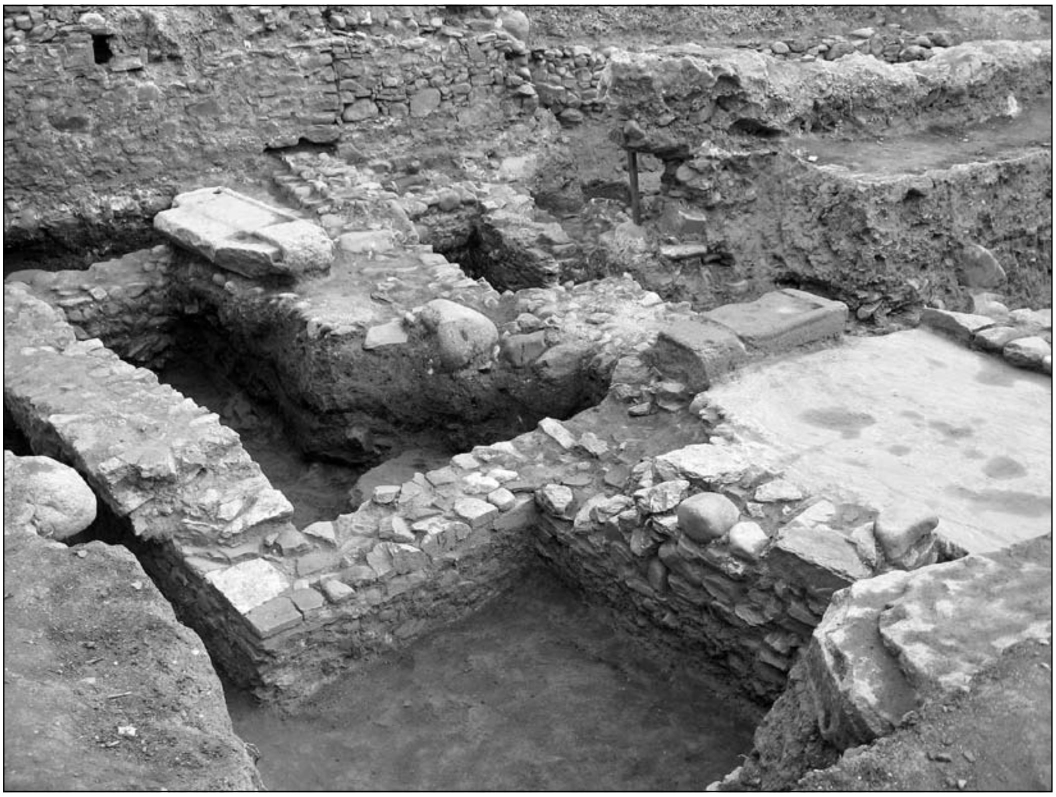

Обр. 2. Помещение №8 от късноантичната сграда

---

[1] Предвид особено масивното късно строителство в парцела и дълбокото вкопаване на голяма част от зидовете от времето XVIII-XIX в., при които нивото на фундиране започва директно върху късноантичната архитектура, голяма част от нея е деструктурирана и изнесена от терена.

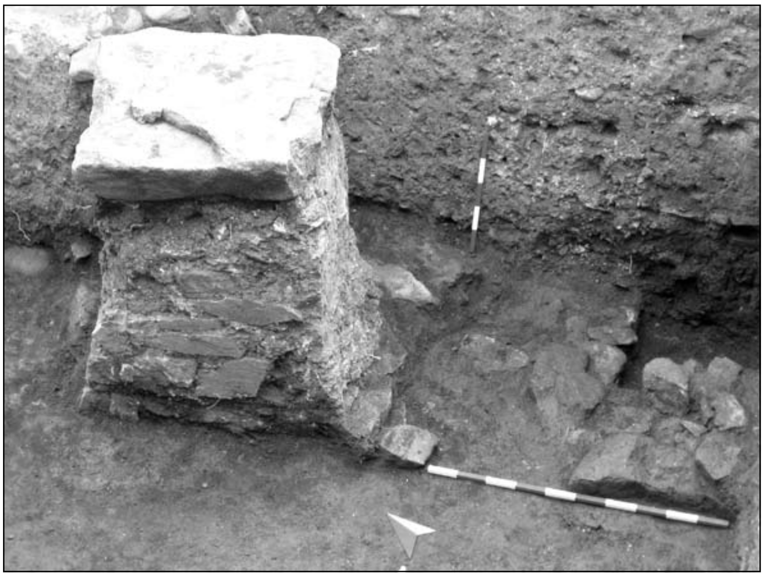

Обр. 3. Преустройства на сградата от VI в.

По същото време е демонтиран западният зид С – Ю от I-ви строителен период, южно от помещение №1, като на неговото място е оформен портик към предполагаем вътрешен двор, с два in situ, грубо оформени квадрови камъка – вероятно бази за леки дървени колони, а третият – открит изнесен встрани от късно вкопаване. Демонажът на зида е прекъснат в частта, където стъпват двата блока, използвайки го за фундамент (Обр.3) Новоизграденият преграден зид С – Ю затваря коридор източно от вътрешния двор и разчленява голямото покривно пространство, оформило се в тази част на сградата след демонтажа на западния зид, с което намалява площта на покривната конструкция и облекчава изграждането ѝ.

В южните части на парцела, в сондажи №3 и №4 от дълбочина 4,10 м е засечено началото на стерилна пръст, в която е достигната дълбочина до 4,60 м. На дълбочина 4,72 м започва ниво на подпочвена вода.

При археологическото проучване са разкрити над 140 находки, от които множество монети, цели и фрагментирани керамични съдове от късноосманска и антична епохи, керамични лули, бронзови и костени предмети, архитектурни детайли – фрагменти от колони, капител в йонийски стил и др.

Монетният материал[1] е представен особено изявено в IV в., с множество екземпляри на Константин I (306 – 337), както и на Лициний (311 – 313), Констанций Гал (351 – 361), Юлиан Апостат (355 – 363), Валенс (364 – 378), Грациан (367 – 378), Теодосий I (379 – 395).

Новопроучената част от вероятна перистилна сграда, с два основни строителни периода и етапи към тях, ситуирана в непосредствена близост до пресечната точка между decumanus maximus и cardo 2a, (продължението му северно от „Килийно училище“ в посока към cardo 2b), дава нова и приносна информация за застрояването през епохата на късната античност в Пауталия.

№18. НААР „ПАУТАЛИЯ – ВЕЛБЪЖД – КЮСТЕНДИЛ“. СОНДАЖНО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ НА УЛ. „ХАН КРУМ“ №6 В ГР. КЮСТЕНДИЛ (УПИ XXIV-6131, КВ. 294)

Лидия Стайкова-Александрова

От 2003 година досега спасителните проучвания на обекта разкриха сектор от крепостната стена и северната част на трансепта на раннохристиянска базилика №2 на Пауталия. През настоящата кампания изследванията имат сондажен характер и са проведени от 16.06 до 29.08.2008 г. с прекъсвания.

---

[1] Монетите са определени от н. с. Св. Филипова – РИМ – Кюстендил.

В северозападния ъгъл на проучвания терен е заложен сондаж IV, с надлъжна ориентация С – Ю и площ от 5 м^2. На документирания западен профил на сондажа са засвидетелствани два пласта – античен и съвременен. Античният културен пласт е с дебелина 2,80 м, без да е изчерпан напълно. Пластът от съвременната епоха започва над руините на крепостната стена на Пауталия и има дебелина 0,10 – 0,60 м.

В сондажа са доразкрити пиластър от крепостната стена на Пауталия, северният зид на базилика №2 и градежи, издигнати върху улица intervallum през предбазиликалния период (Обр. 1).

Крепостна стена. Установи се, че пиластър №1 има два етапа на изграждане. Първоначалният градеж със запазена височина 1,16 м е иззидан от масивни тухли с дебелина 5 см, споени с жълтеникав песъклив хоросан. Надстройката на пиластъра, висока 1,10 м, се различава, както по употребените строителни материали, така и по начина на изграждане. Тухлите са с дебелина 4 – 4,5 см, споени с бял хоросан, примесен с по-едри парченца от строителна керамика. Характерни за градежа са по-големите междуредови фуги с дебелина 4 – 5 см. Част от надстройката на пиластър №1 от изток е разрушена. Южно до него, на нивото на нишата на крепостната стена е документиран отухлен кирпичен пласт.

Базилика №2.Северният зид на базиликата е разкрит на височина 1,70 м. Техниката на градеж е opus mixtum. Запазена е малка част от хоросанова мазилка с розов хоросан. Каменният пояс е изграден предимно от необработени камъни с по-големи размери и ломени камъни, плочести камъни и блокчета. Спойката е бял хоросанов и калов разтвор. Каменният пояс има отстъп от 4 см. Тухленият опус, висок 24 см, е триредов, споен с бял хоросан, примесен с едри парченца от тухли. Долният каменен пояс (разкрита височина 70 см) е изграден от речни и ломени камъни на бял хоросан с примеси от парченца тухли.

До зида на северния кораб на базиликата на дълбочина 2,30 м се разкри част от глинен тръбопровод. Разчистени са две керамични тръби с цилиндрична форма и диаметър 12 см, споени с бял варов разтвор. Общата им дължина е 1,15 м.

Архитектурни останки върху улицата intervallum (между крепостната стена и северния зид на базилика №2). Регистрирани са два зида с ориентация С – Ю, които опират до пиластър №1. Първият от тях е хоросанов с дебелина 0,60 м. Той е надстроен през по-късен период. Раз-

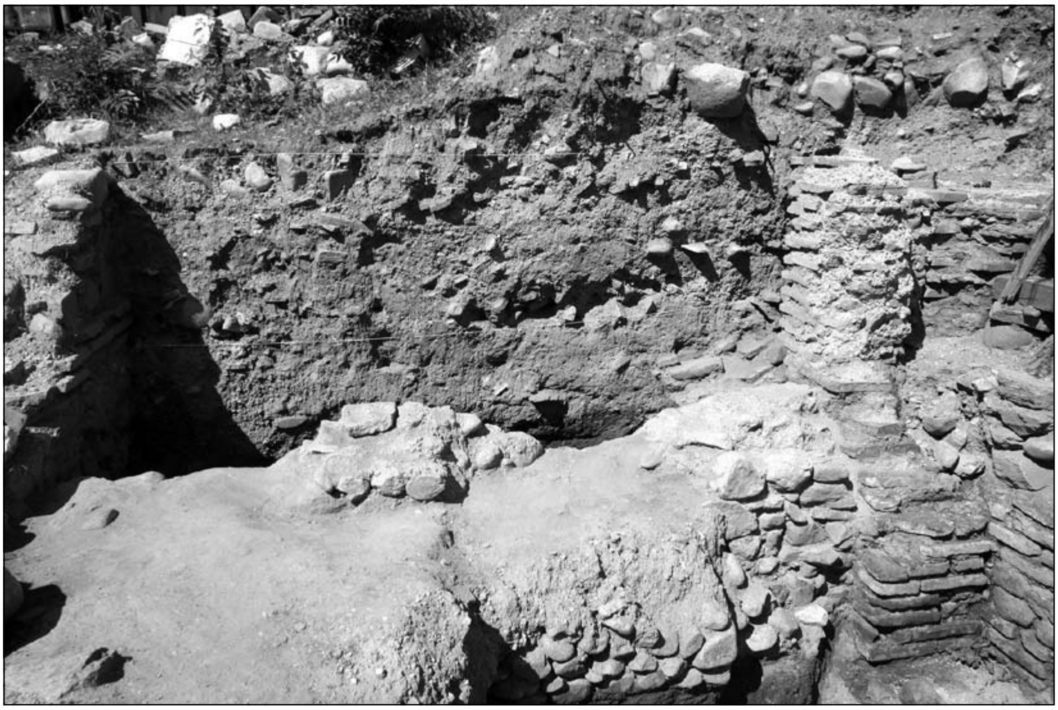

Обр. 1. Пауталия. Сондаж IV – поглед от изток

критата му височина е 1,30 м, без да е достигнат краят на основите. Зидът прекъсва глинения тръбопровод, което показва, че строителството му се отнася към по-късен етап. Градежът е от ломени и необработени камъни и фрагменти от строителна керамика, споени с хоросанов разтвор, примесен с едри камъчета и тухлени късове.

Непосредствено пред него са разкрити основи на друг зид с малка дължина – 2 м, който също опира до пиластър №1. Основите му са фундирани върху пласт от деструкции на нивото на нишата на крепостната стена, примесен с много въглени.

В сондажа са намерени стъклени фрагменти от малки чашки с диаметър на устието 8 – 10 см, както и фрагменти от вертикални малки уховидни дръжки с овално сечение, под които към дъното продължава допълнително прилепен изпъкнал ръб. Те са от поликанделон. Подобни стъклени форми са откривани в пласта от период С на кастела Ятрус от началото на V в. Към същото време са и находките от стъкларската работилница в крепостта „Градище“край Габрово. Аналогични находки на стъклени съдове са познати от Нове и Никополис ад Иструм от IV-VI в. Паралелите от началото на V век и стратиграфската позиция на находките позволяват те да се свържат с базилика №2.

Намерени са и мраморни детайли – плочи, фрагменти от малки колони и мраморни пръстени, които принадлежат на вътрешната архитектурна пластика на базилика №2.

В сондажа са открити многочислени фрагменти от битова керамика – обикновена, сива лакова и червенолакова и части от груби съдове с пластична украса. Сред находките са и предмети на бита – глинени тежести за стан, прешлен за вретено, изработен вторично от стена на съд. Нумизматичният материал е от IV в., от периода след готските нашествия. Към същото време се отнасят и преобладаващата част от находките. Предметите се свързват с предбазиликалните градежи в площта на интервалума.

Литература:

Русева-Слокоска 1989: Л. Русева-Слокоска. Пауталия. 1. Топография, градоустройство и укрепителна система. София, 1989.

Кацарова 2005: В. Кацарова. Пауталия и нейната територия през I-VI в. Велико Търново, 2005.

Русева-Слокоска, Кацарова 2007: Л. Русева-Слокоска, В. Кацарова. Епископската базилика на Пауталия (разкопки 1968 – 1969 г.). – Известия на Историческия Музей – Кюстендил, 13, 2007, 345 – 362.

№19. НААР „ПАУТАЛИЯ – ВЕЛБЪЖД – КЮСТЕНДИЛ“. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ НА УЛ. „Л. КАРАВЕЛОВ“ №4, ГР. КЮСТЕНДИЛ

Сергей Устинов

От 26 юни до 21 юли 2008 г. бе проведено археологическо проучване на обект УПИ VIII-2723 кв. 276 в гр. Кюстендил. Общата площ, на която е работено около 100 м^2. Върху нея е открито кръстовище на кардо и декуманус, покрити с големи плочести камъни (Обр. 1). Декуманусът е проучен на ширина 6,50 м, като от южната му страна са запазени два блока от бордюра, високи 0,50 м. По средата на пресечката липсва част от каменната настилка. Под кардото има канал за отходни води, широк 0,60 м, покрит с плочи и със стени иззидани от ломен камък.

От източната страна на кардото е разкрита част от двулицев зид на розова хоросанова спойка от ломени и речни камъни и тухли, стъпил върху плочите, покриващи канала. Дължината му е 9,50 м, а ширината – 0,65 м и е ориентиран в посока север – юг (СИ – ЮЗ). След 9,5 м зидът завива на изток под прав ъгъл. Под ъгъла има разширение от камъни, споени с розов хоросан.

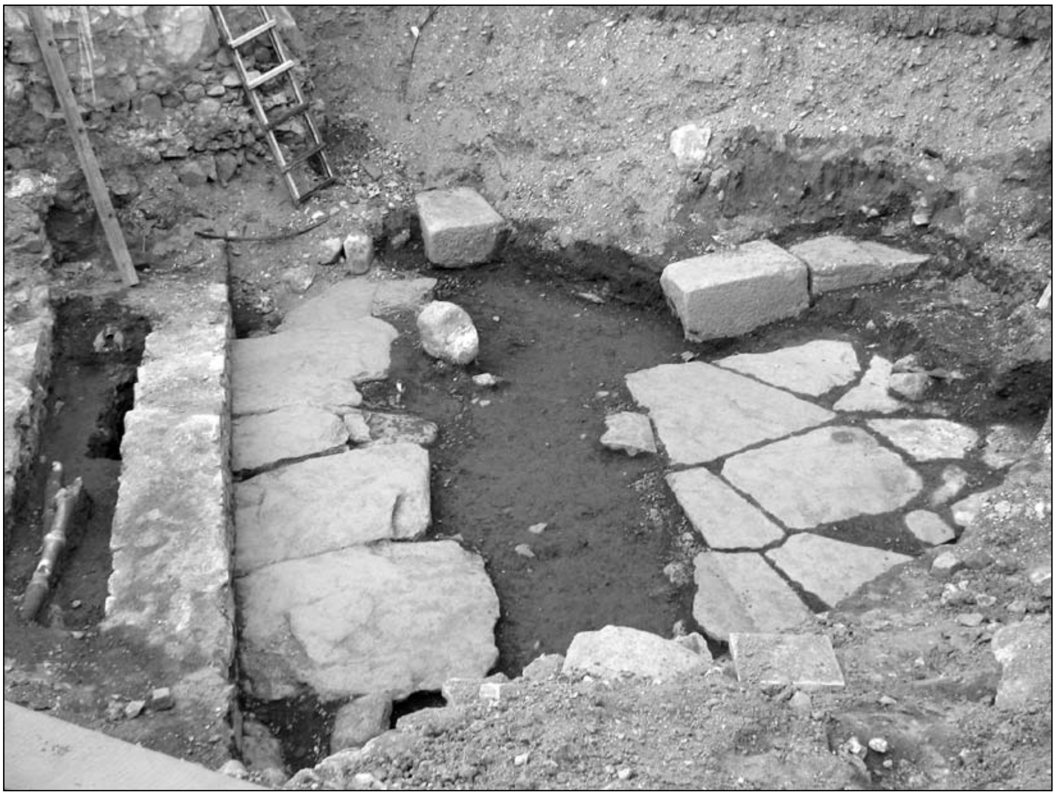

Обр. 1. Пауталия. Ул. „Л. Каравелов“ №4. Кръстовище на кардо и декуманус

Източно от зида на розова хоросанова спойка, на 0,80 м от него се намира крепостна стена, изградена от речни и ломени камъни на бяла песъчлива хоросанова спойка с ширина 1,90 м. Тя е проследена по протежение на 7 м и по всяка вероятност пресича декуманусa. Плътно до нея, от източната ѝ страна е открит обработен камък с размери 2,10 х 0,70 м, с две пети за окачване на врата, който е преизползван. Вероятно той е вграден в лицето на стената и с него дебелината ѝ става 2,60 м.

В улея между двете стени са разкрити два керамични водопровода (Обр. 2). Те са разположени един над друг и са подавали вода: единият в посока север – юг, а другият – юг – север, ако се съди по последователността на съединяване на тръбите. Запазената дължина на водопровода е 5,20 м. Под него има трамбован пласт с дебелина 0,15 – 0,20 м от хоросан с малко фрагменти от строителна керамика. Вероятно целият водопровод е покрит с подредени тухли, един ред от които е запазен в южната му част.

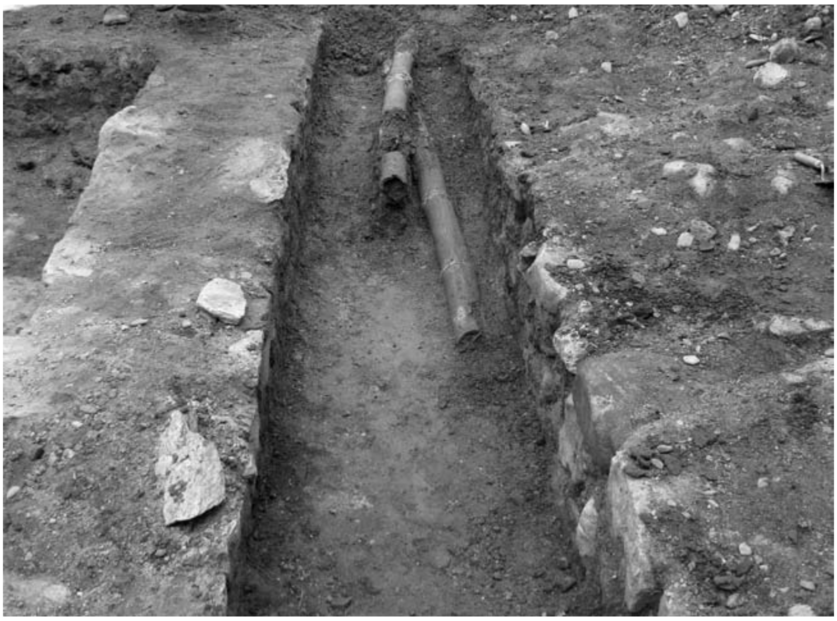

Обр. 2. Пауталия. Ул. „Л. Каравелов“ №4. Керамични водопроводи

Обр. 3. Пауталия. Ул. „Л. Каравелов“ №4. Водоподаващо съоръжение

В югозападната част на изкопа се откри фрагмент от друг водопровод, със запазена дължина 1,70 м, с посока север – юг, който влиза под бордюра на западната страна на кардото.

В северната част на изкопа, където липсват каменните плочи от настилката на декумануса е открит водопровод от седем броя тръби, обмазани с топки розов хоросан, вероятно за допълнителната стабилизация на тръбите, защото водата се подава в посока запад – изток под налягане нагоре. Там е разкрита и основата на водоподаващо съоръжение с фрагмент от вертикално поставена оловна тръба, около която има градеж от тухли, споени с розов хоросан (Обр. 3). Проследената дължина на водопровода е 4,50 м. Съоръжението се намира на 0,70 м на юг от ъгъла на стената с розов хоросан и е над канала за отходни води. То лежи върху една от плочите от уличната настилка.

В заключение може да се отбележи наличието на три строителни периода: първият – пресечката на кардото с декумануса, от които са разкрити два блока от бордюра и плочник. Вторият период е свързан с построяването на сградата с розовата хоросанова спойка и с водоизточник до нея. Тя стеснява кардото и декумануса. Третият строителен период е изграждането на крепостната стена, широка 2,60 м, която прерязва северната стена на сградата с розовата хоросанова спойка и пресича декумануса.

№20. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В НИКОПОЛИС АД НЕСТУМ

Цветана Комитова

През 2007 г. теренното археологическо проучване на античния град Никополис ад Нестум, прекъснато за над 20 години, е подновено по проект на Община Гърмен BG 2004 „Градът на победата на р. Места“, финансиран по Програма ФАР „Трансгранично сътрудничество България – Гърция 2004“. Интензивната работа в периода 1980 – 1986 г. дава резултати и обещава перспективи и в изследванията, и по отношение на консервацията, реставрацията и експонирането, поради ефектните открития, сравнително добрата запазеност на станалите известни съоръжения, бързото проектиране и предприемане на текуща консервация.

По Програма ФАР е предвидено окончателно проучване на сграда I в югоизточната част на укрепената територия на града, реставрация, консервация, експониране на археологическите и архитектурни структури и превръщане на проучения сектор от късноантичния град в завършен туристически продукт.

Археологическото проучване е реализирано през 2007 г. без да са достигнати крайните очертания на сграда I на север и запад (Комитова 2008, 386 – 390). Сградата продължава и в двете посоки, но работата е преустановена, поради невъзможността в кратките срокове на Програмата

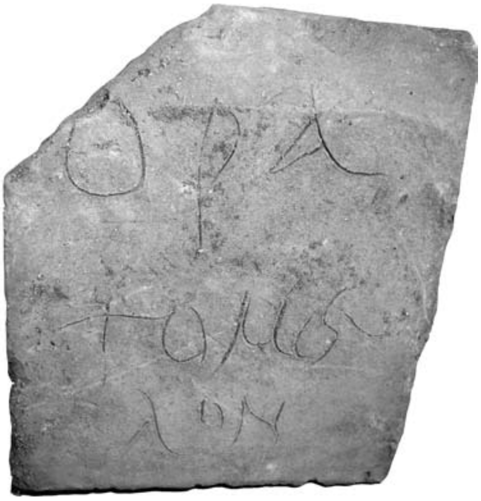

Обр. 1. Тухла с надпис, намерена в помещение 9 (по реда на разкриването им)

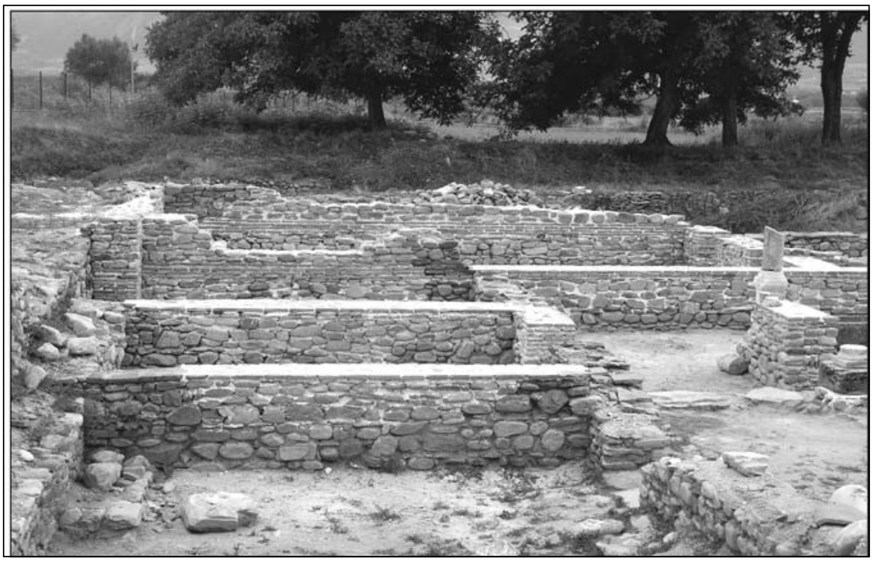

Обр. 2. Югоизточната част на сграда I след реставрация и консервация на зидовете

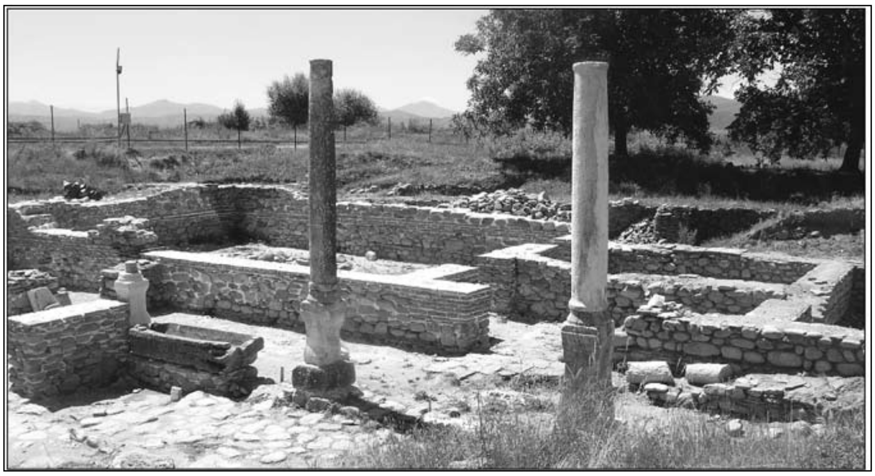

Обр. 3. Югоизточната част на сграда I с двете изправени колони
от колонадата на перистилния двор

– 18 месеца, да бъдат изпълнени всички дейности: проучване на цялата сграда, консервация и реставрация на разкритите архитектурни и археологически структури и експониране.

Мястото, избрано за изграждане на предвидения в проекта посетителски център е на територията на археологическия обект, по-точно на входа към последния. Това наложи разчистване на терена около източната крепостна стена и правоъгълната кула към нея, покрай които трябва да се мине, за да се стигне до сграда I. Отвесирани са профилите, като е вдигната пръстта свлечена през годините пред тях, а траншеите са изчистени от натрупаните съвременни боклуци. Вдигнат е насипът от срутената пещ за изпичане на керамика вътре в правоъгълната кула на източната крепостна стена, разкрита при разкопките, проведени между 1980 – 1986. Тъй като не са правени проучвания на нови терени, няма и находки. Намерена е само една тухла с надпис (Обр. 1).

Консервационно-реставрационните дейности на разкритите през 2007 г. и преди това руини на зидове от сграда I до югоизточната ъглова кула и частичната анастилоза на колонадата в перистилния двор на сградата (Обр. 2) са консултирани с археолога-проучвател с оглед експонирането им във вид, възможно най-близък до оригинала (Обр. 3).

Първоначалната идея на проекта за проучване и експониране на цялата сграда, която да бъде показана във вида от епохата преди загиването ѝ в VI в. не можа да бъде реализирана, поради обясними причини – краткият срок и недостатъчните финансови средства. Необходимо е проучването да продължи в северна и западна посока, което ще даде възможност от една страна да се разкрие планово-обемната схема на сградата в нейния краен вариант, а от друга – да бъде уточнена периодизацията и хронологията, както и промените настъпили през отделните етапи на ползването ѝ.

Литература:

Комитова 2008: Цв. Комитова. Археологически проучвания в Никополис ад Нестум. – Археологически открития и разкопки през 2007 г. София, 2008, 386 – 390.

№21. САНДАНСКИ. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „ЕПИСКОПСКА БАЗИЛИКА“

Владимир Петков

Археологическите разкопки на обект „Епископска базилика“ през 2008 г. (19-ти сезон) се проведоха от екип с ръководител Вл. Петков (АМ – Сандански) и заместник ръководител Св. Петрова-Динева (НАИМ – БАН). Участваха още А. Ковачев (гр. Благоевград) и А. Кочева (АМ – Сандански). Геодезическото заснемане се извърши от техническата служба в Община Сандански и от Г. Гошев (НАИМ – БАН). Финансирането на разкопките се извърши от Археологическия музей в гр. Сандански.

Археологическите разкопки през 2008 г. бяха съобразени със изпълнението на проекта „Струмският път: от неолита до ранното християнство“, финансиран по програма „ФАР“ – трансгранично сътрудничество с република Гърция. Това се отнасяше вай-вече до изпълнението на строителните дейности по възстановката на южната фасада на епископската базилика и изправянето на северния портик на вътрешния двор.

В резултат на новите разкопки бяха изяснени няколко факта, касаещи планировката и архитектоничния вид на епископския комплекс. Изследвани бяха нови части от водоснабдителната и канализационна мрежа на комплекса. Установи се как е ставало снабдяването с вода на чешмата в атрия – по канал, идващ западно от помещенията, разположени северно от баптистерия (Обр. 1). Каналът е бил прокопан допълнително. Трасето му минава пред североизточния вход на баптистерия, след това през спомагателното помещение в североизточния ъгъл на баптистерия и оттам под външния западен зид на атрия и западния портик пробива стеничката, замества

Обр. 1. Част от водоснабдителна система на епископската базилика, гр. Сандански

Обр. 2. Деструкции на епископската базилика, гр. Сандански

западната колонада, и излиза вертикално към пода на басейна на чешмата. Прокарването на този водопроводен канал вероятно е била последната архитектурна и техническа промяна във вида на комплекса и е била предизвикана от пресушаването на всички водоизточници във и около атрия. За необходимостта от новия водопровод свидетелства фактът, че трасето му преминава над пода на западния портик.

Установи се, че съоръжението в коридора северно от баптистерия е било най-вероятно водоизточник, обслужващ кандидатите за приемане на светото тайнство (кръщение). То се отнася към последния строителен период на базиликата в средата на VI в. сл. Хр.

Така, може да се заключи, че през цялото време на съществуването си базиликата е била добре снабдена с вода, въпреки, че в отделните периоди се е налагало да се вземат различни технически решения за доставянето на водата в помещенията ѝ. Базиликата е имала и много добра канализационна система.

Друг резултат от новите разкопки е косвеното установяване на прозорци (Обр. 2) в гинекея на базиликата, разположен на втория етаж, над нартекса. Това е важно допълнение за пълната възстановка на вида на сградата.

За следващата година се планира разкопките да продължат в южната част на комплекса.

№22. САНДАНСКИ. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА УЛ. „ГОРНО БРОДИ“ №9

Владимир Петков

Археологическите разкопки на ул. „Горно Броди“ №9, се осъществиха през късната есен на 2008 г., след като при строителна дейност в парцела се попада на археологически структури. Ръководител на разкопките бе Вл. Петков (АМ – Сандански). В тях взеха участие Светла Петрова-Динева (НАИМ – БАН) – заместник-ръководител, А. Кочева (АМ – Сандански), Кр. Георгиев и Г. Гошев (НАИМ – БАН). Финансирането бе от бюджета на Археологическия музей в гр. Сандански.

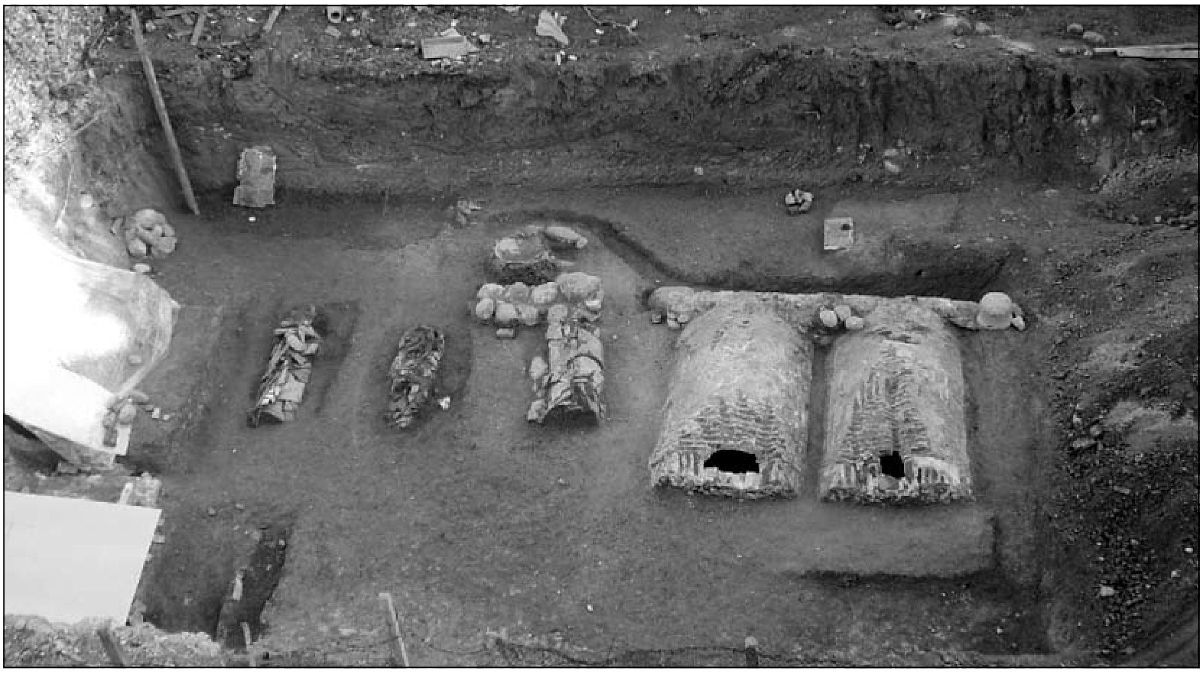

Обр. 1. Проученият участък от южния некропол на античния град при дн. гр. Сандански

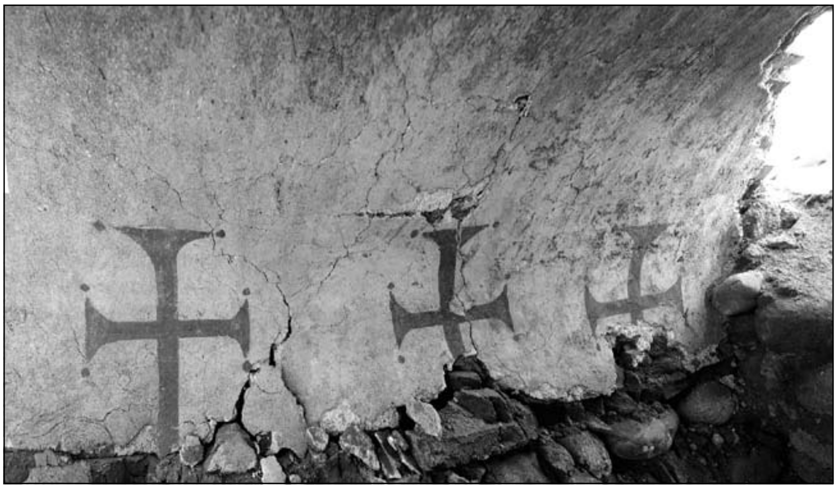

Обр. 2. Стенописна украса на засводената гробница

Обектът се намира в югозападната част на гр. Сандански, в т. нар. квартал „Архангел“. Мястото е известно още и като „Турлин баир“. Тук са намирани римски надгробни плочи, а на сравнително близко разстояние преди време са открити останки от две зидани засводени раннохристиянски гробници. В този район, но на 1 км северно (на ул. „Пирин“, №119), бе открита през 1996 г. и гробница-мавзолей. Жители от квартала споделиха за намерени гробове по време на строителството на къщи през 60-те и 70-те години на XX в.Останки от такива могат да се видят и днес на билото на хълма, на около 100 – 150 м западно от новия обект.

В резултат на близо едномесечните разкопки се проучи част от южния некропол на античния и късноантичния град под днешния гр. Сандански. Най-голям интерес предизвика откриването на три зидани засводени гробници (Обр. 1).

Гробница-мавзолей. От нея е разкрита около една трета, като размерите на разкритата част са 4,20 x 3,20 м. Останалата ѝ част продължава под съседната улица. Отварянето ѝ предстои, но по запазените останки можем да приемем, че става въпрос за монументално гробно съоръжение, датиращо от езическия период на античния град. Личат останките от горната камера, разположена на 0,80 м над сводестите гробници (най-вероятно три) под пода на камерата. До тези гробници се е стигало чрез вход от юг с арка и високи стълби. Горната камера е била предназначена за помени и поклонение.

Обикновена засводена гробница с размери 3,20 x 2 x 1,20 м (височина) и християнска ориентация. Забележителното при нея е изографисването ѝ с осем християнски червени кръста (Обр. 2). Подобни кръстове има в гробница в м. Ловен дом, открита през 1934 г. и преоткрита през 1992 г. Подобни кръстове са известни и от Солун. В новооткритата гробница има и фрагмент от раннохристиянски надпис.

Зидана гробница с две камери, с размери 5,20 x 3,70 x 1,20 м (височина) и християнска ориентация. Гробницата има обща фасада, която е била фланкирана с гранитни колони. Двете камери са с отделни входове. Камерите не бяха отваряни до настоящето проучване. В северната камера се откриха три скелета, а в южната – четири. Липсва инвентар (намерена бе само една желязна халка). Стените на камерите са добре измазани, но са без стенописи.

Разположението на последните две гробници свидетелства за наличието на алея в некропола, идваща от север на юг. Между двете гробници се откриха и останки от три обикновени гроба, покрити двускатно с големи керемиди.

№23. САНДАНСКИ АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „УЛ. МАКЕДОНИЯ №39“

Светла Петрова

От края на м. май 2008 г. продължи проучването на строителното петно в източна посока. Проучването се извърши от екип с ръководител Св. Петрова (НАИМ – БАН), заместник ръководител Вл. Петков (АМ – Сандански) и с участието на А. Ковачев (АМ – Сандански). Финансирането беше осигурено от инвеститора на обекта, геодезическото заснемане се извърши от екип на техническа служба към Община Сандански, ръководен от инж. П. Стойков, а техническото и фотозаснемането – от Св. Петрова.

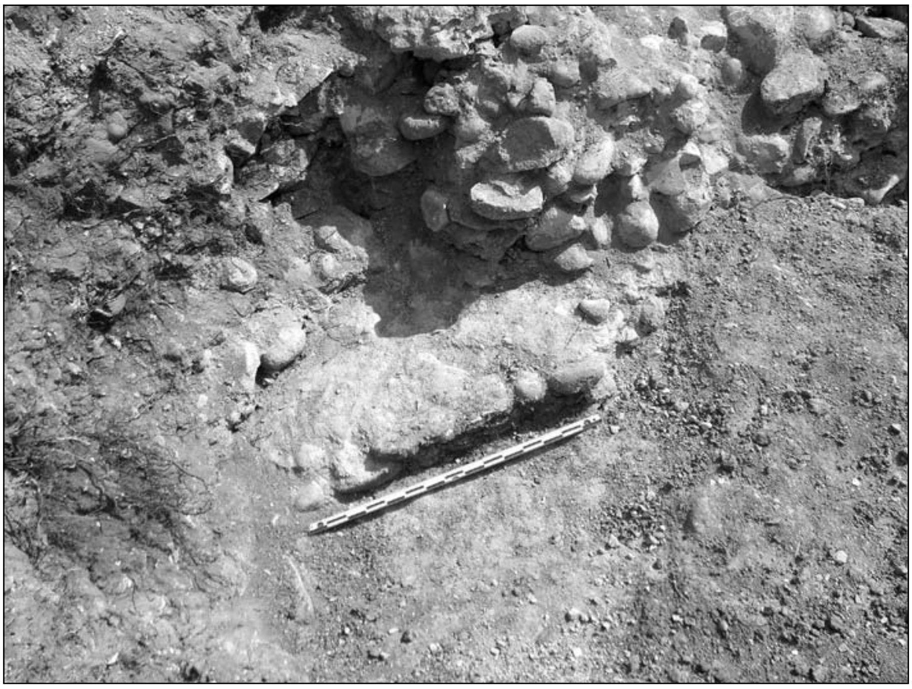

Обр. 1. Останки от дъгата и част от стъпаловидните седища на койлона

Археологическият обект се намира на главната търговска улица на съвременния град, която най-общо е с посока С – Ю. Продължи проучването на строителното петно, чието изследване през 2007 г. бе затруднено поради пропадането и срутването на съседната къща. Срутването бе предизвикано от факта, че основите на тази паянтова сграда, строена в първите десетилетия на 20-ти век бяха твърде плитки и лежаха върху дебел 4 метров пласт от черноземна пръст, плътно следващ извивката на дъговидния зид, стесняващ се в профила на север, в зависимост от извивката на дъгата и разширяващ се в източна посока. В резултат на падналата южна стена на калкана на къщата, както и на части от втория етаж на същата къща; непрекъснатото наводняване с подпочвени и канализационни води на петното, проучването бе изключително затруднено.

Петното в източна посока граничи с тротоара на улицата. На север и на юг е ограничено от двата калкана на съседните къщи. Разкритият дъговидно извит зид с посока изток-северозапад продължава до тротоара. В профила на юг се установи продължение на каменния амфитеатрално разположен градеж, който оформя редове – седалки с дълбочина около 40 – 45 см и височина около 50 см (Обр. 1). Разрушенията бяха твърде големи, станали още в античната епоха, когато съоръжението е служило за снабдяване със строителен материал. Съоръжението е изградено от речни валуни, споени с хоросан, ясно видими редове, амфитеатрално разположени – от югоиз-

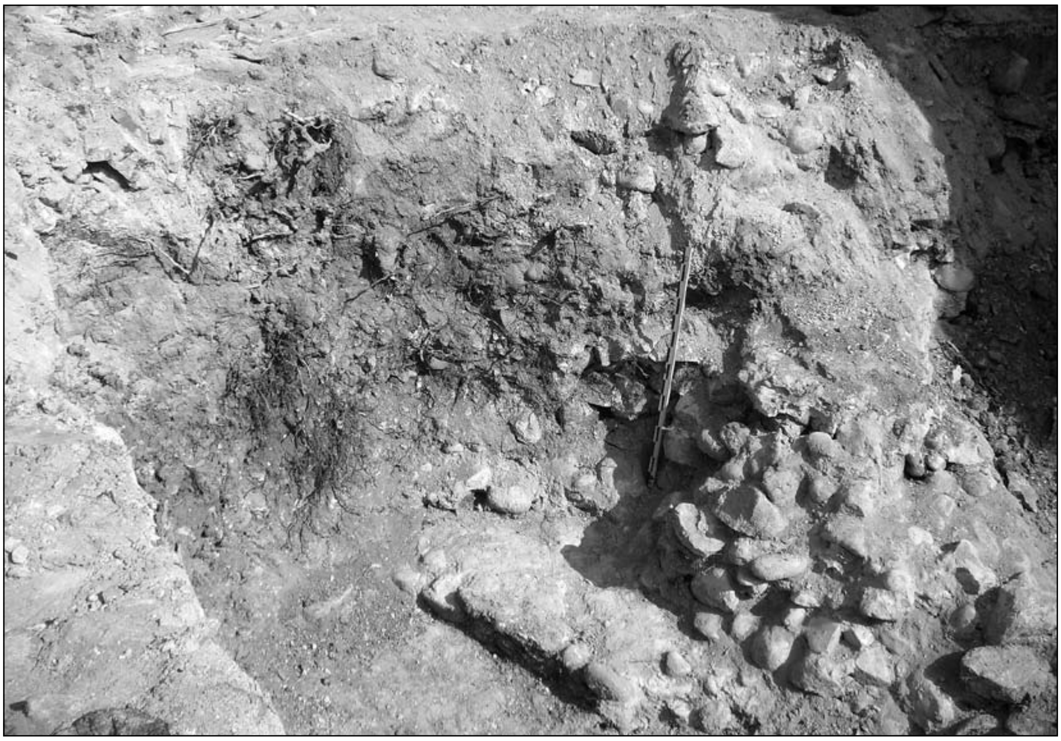

Обр. 2. Останки от дъгата и част от стъпаловидните седища на койлона

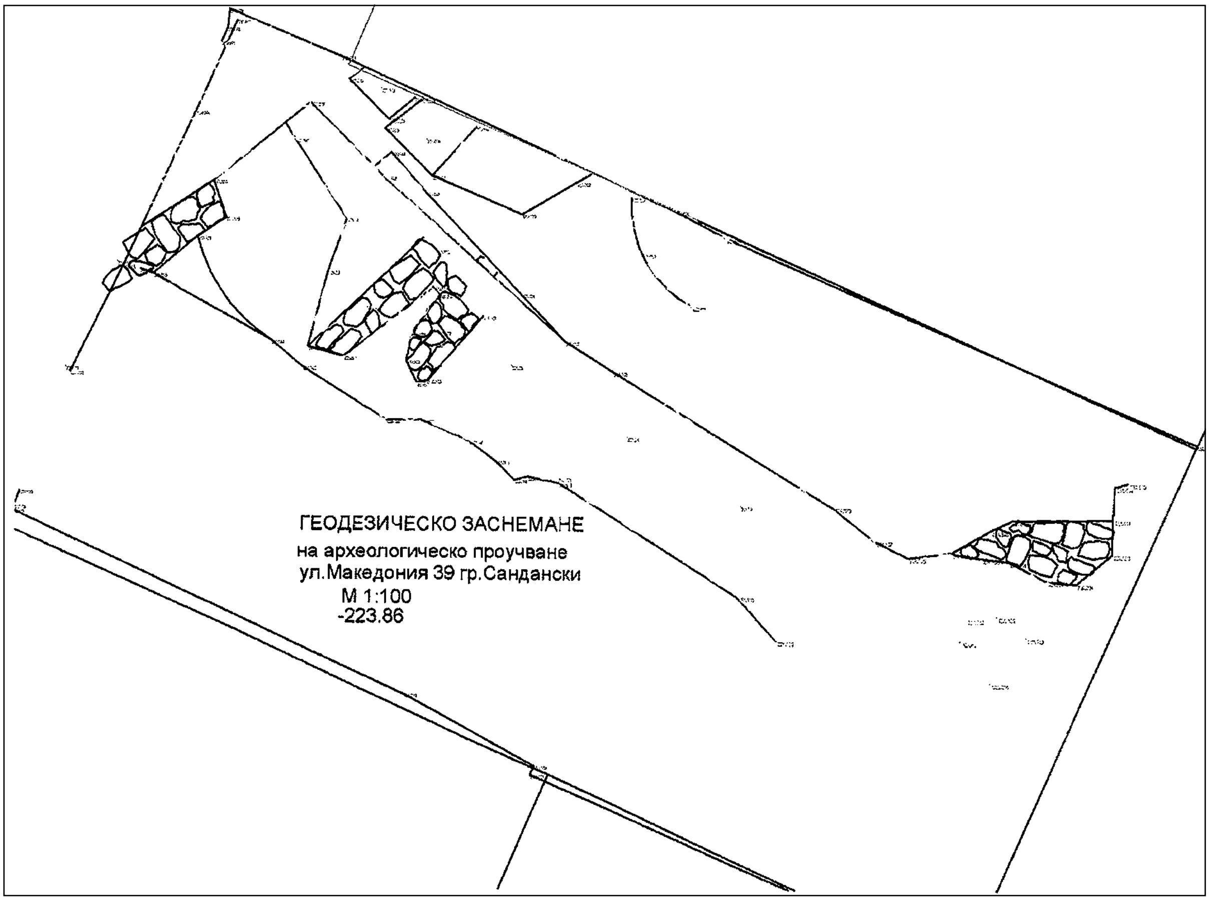
ГЕОДЕЗИЧЕСКО ЗАСНЕМАНЕ
на археологическо проучване
ул.Македония 39 гр.Сандански
М 1:100
-223.86

Обр. 3. Геодезическо заснемане на парцела точния край на строителното петно, на запад и северозапад (Обр. 2, Обр. 3). За съжаление, огромната част от южната дъга попада под съвременните строежи. Находки не бяха открити.

Проучването на дъгата и на цялото съоръжение, което е имало несъмнено зрелищни функции продължи в парцела на ул. „Македония“ №41.

№24. САНДАНСКИ. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ НА УЛ. „МАКЕДОНИЯ“ №41

Светла Петрова

От 18.08 до 17.10.2008 г. се извърши проучването на строителното петно в УПИ VIII, кв. 55 по плана на гр. Сандански. Проучването се извърши от екип с ръководител Св. Петрова, заместник ръководител Вл. Петков и с участието на А. Ковачев. Финансирането беше осигурено от инвеститора на обекта, геодезическото заснемане се извърши от екип на техническа служба на Община Сандански, ръководен от инж. П. Стойков, а техническото и фотозаснемането – от Св. Петрова. При започване на проучването къщата на ул. „Македония“ №41, срутила се в резултат на изкопните дейности на ул. „Македония“ №39, бе разрушена, рушевините изнесени, а на терена личаха безредно разхвърляни камъни, речни валуни, следи от хоросан, остатъци от съвременна мазилка и тухли. Археологическото проучване започна с разчистване на рушевините с посока от запад на изток, по дължината на парцела. Строителното петно обхваща само източната му половина – там където бе старата къща, легнала изцяло върху насип от черноземна пръст с дебелина 4 м. Археологическите структури се локализираха в западна посока, извън петното за строеж.

Проследи се дъговидното извито каменно струпване, продължение от парцела на №39. То е с дължина З – И от 12 м и ширина, равна на ширината на парцела – 7,90 м. В източна посока, с

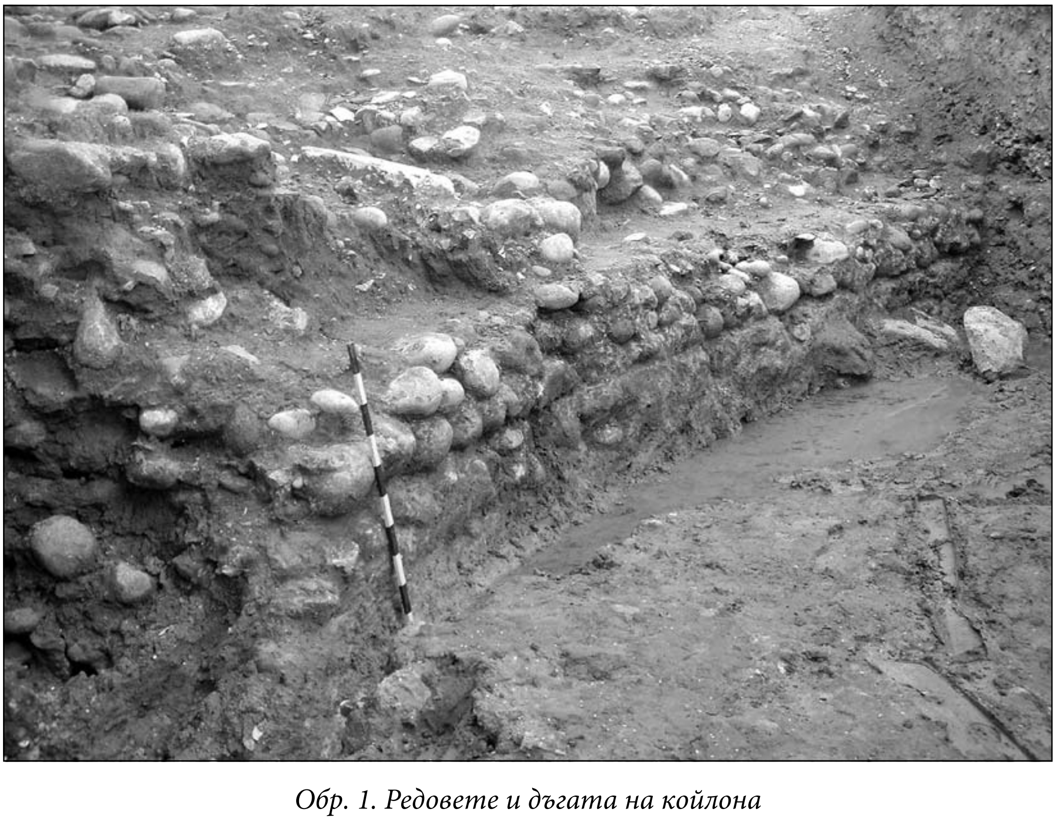

Обр. 1. Редовете и дъгата на койлона

дължина 16 м се разкри насип от черноземна пръст, като на места се установи подово ниво, оформено от големи валуни, изравнени с чакъл. Достигна се дълбочина от 4 м от нивото на тротоара.

В профила на южната страна на парцела се разкриха рушевините на три нива, амфитеатрално изрязани в бигорната скала. По протежение височината на естествения хълм в западна/ северозападна посока, към ул. „Г. Делчев“ се наблюдаваха също останки от градежи от речни валуни, идентични с разкриваните на терена на петното. Те показват, че във височина ранговете са продължавали, изрязани в бигорната скала и следвайки естествената височина на терена.

Окритите стъпаловидно спускащи се в източна/ североизточна посока три ранга са всеки с размери: височина 1 – 1,20 м и дълбочина 3 – 3,15 м. Те са били изрязвани в ската на хълма от бигорна скала, а след това върху тях с помощта на речни валуни, спойвани с хоросан са били оформяни редовете – седалки (Обр. 1).

Речните валуни, с които е изградено съоръжението, както и цялата мраморна декорация са били изнесени, с цел преупотреба още в късноантичната епоха за строителството на съвсем близко разположените няколко християнски базилики. За преупотребата на строителния материал сочи и огромното количество от хоросан, чиито останки се откриха на второто ниво, като валуни почти липсваха. На същото ниво, както и на другите две, се откри и огромно количество от мраморни стърготини, останали след изчукването на място на мраморните архитектурно-декоративни детайли, с цел влагането им в украсата и строителството на базиликите.

Тезата ни, че на двата съседни парцела на ул. „Македония“ № 39 и 41 са останките на малка част от съоръжение със зрелищни функции – театър (?), се подкрепя и от открития преди години на терена на т. нар. Епископска базилика (баптистерия) фрагментиран „афиш“ за гладиаторски борби. На него си виждат изображенията на различни по вид гладиатори, които са съпроводени с надписи – техните имена и други данни. На обратната страна на плочата по-късно, при нейната преупотреба е изчукан ранохристиянски надпис (обнародването на този „афиш“ предстои).

В основата на първия седалищен ред, върху дъгата се откри мраморна плоча от парапета, с две двойки дупки с метални втулки, служили за поставянето на метална защитна ограда при представянето на т. нар. „кървави зрелища“ (Обр. 2). Данни за наличието тук на такъв вид борби, освен от тази мраморната парапетна плоча, откриваме косвено и в изображенията на плочата – афиш. С разпространението на християнството, което тук е станало още в средата на I в.; свързано с пътуването и основаването на християнски общини от апостол Павел по Егейското крайбрежие и провинция Македония, както и последвалото гонение на първите християни от страна на римските императори, може да се обяснят и огромните разрушения. Според ранните

Обр. 2. Плоча, мрамор. Част от преградния парапет

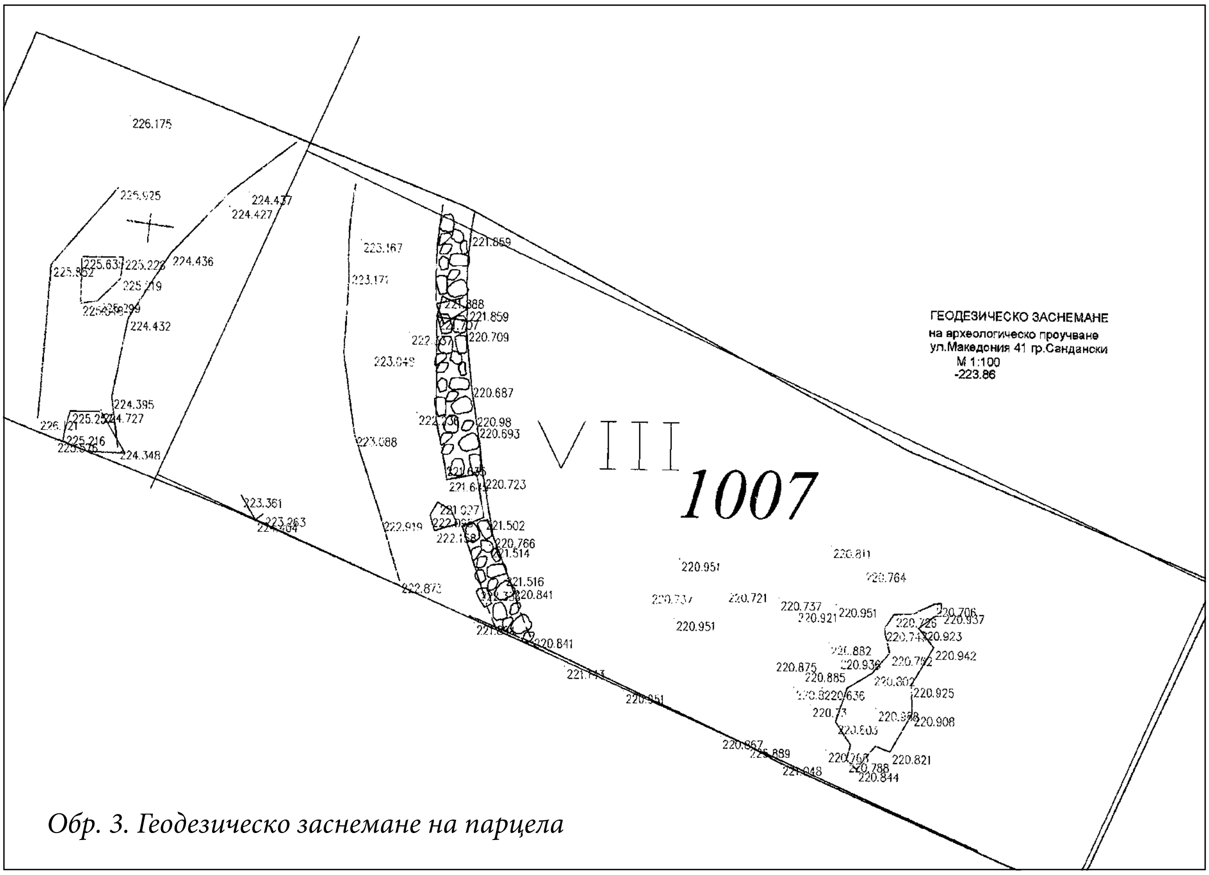
ГЕОДЕЗИЧЕСКО ЗАСНЕМАНЕ
на археологическо проучване
ул.Македония 41 гр.Сандански
М 1:100
-223.86
VIII
1007
226.175
224.437
224.427
224.436
224.432
224.395
24.727
224.348
223.361
221.859
220.709
220.687
220.98
220.693
220.723
21.502
20.766
1.514
21.516
20.841
220.841
222.873
220.951
220.721
220.951
220.811
220.764
220.737
220.951
220.942
220.923
220.925
220.908
220.821
220.844
220.885

Обр. 3. Геодезическо заснемане на парцела

християни, театрите и свързаните с тях зрелища, някои от които „кървави“ трябва да се прекратят, а съоръженията да се разрушат. Тези следи именно бяха констатирани при проучването на парцела на ул. „Македония“ №41.

Орхестрата е оформена от черноземна пръст, покрита е с чакъл и речни валуни, а в един по-късен етап – с мраморни големи плочи, с дебелина 10 – 12 см (открити на място през 2007 г., на терена на парцела на ул. „Македония“ №39).

Археологическото проучване подкрепи тезата ни от 2007 г., че сме попаднали на останките на античния театър (?), одеон (?), и изобщо на съоръжение със зрелищни функции, на античния Партикополис (Обр. 3). Откритата през тази година мраморна плоча, както и фрагментът с гладиаторските изображения показват, че тук са представяни и кървави зрелища, отречени от ранните християни, разрушили и изнесли строителния материал за новите строежи – раннохристиянските храмове.

№25. ГЕОФИЗИЧНИ ПРОУЧВАНИЯ В ХЕРАКЛЕЯ СИНТИКА КРАЙ С. РУПИТЕ, ПЕТРИЧКО

Людмил Вагалински, Иво Д. Чолаков

През месец май работихме с геофизици от московската фирма „Георадар“. Използван бе модел DC3000/1100, произведен в САЩ. Проучени бяха участъци в хълмистата местност „Червените скали“, разположена югозападно от хълма Кожух. В нея е ситуирана част от некропола на античния град, интензивно унищожаван от местни иманяри от 90-те години на XX в. насам.

Локализиран бе гроб. Сондиран бе и участък от равнинната местност „Трайковица“, намираща се югоизточно от Кожух, от римската куртина, разкрита през 2007 г. (обект 1), и от железопътната линия за Петрич. Получените данни не потвърдиха очакванията ни за наличие на мащабни антични градежи.

През август продължихме със софийската фирма „Геомаджик“, разполагаща с шведски георадар модел MALA RAMAC XBM. Изследвани бяха участъци южно от Кожух, между обект 2 (римски занаятчийски квартал) и местна оранжерия, както и западно от нея. Регистрирани бяха многобройни градежи на дълбочина до 5 – 6 м.

Целта на тези първи геофизични проучвания в Хераклея Синтика бе да се провери ефективността на георадара на територията на града, както и да се постави началото на нейното планомерно геофизично картиране. То трябва чувствително да изпреварва археологическите разкопки на този елинистически и римски селищен център.

№26. ДИОКЛЕЦИАНОПОЛИС. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА КЪСНОРИМСКИ ТЕРМАЛЕН КОМПЛЕКС

Митко Маджаров, Димитринка Танчева

Археологическите разкопки на термалния комплекс на Диоклецианополис през 2008 г. бяха насочени към цялостното разкриване на южното помещение №1 от комплекса (Обр. 1). Разкопките на помещението започнахме от източната страна. На северната и южната страна са изградени две големи и две по-малки ниши. Подът на северната ниша е добре запазен. Той е направен от тухли, върху които е бил положен тънък хастар с дебелина 0,02 м, а върху него са били наредени облицовъчни мраморни плочи. Между мраморния под и стената на нишата открихме ограничителен профилиран мраморен перваз. Южната ниша е претърпяла разрушение на пода. Пространството между двете ниши по надлъжната ос С – Ю е било заето от голям басейн с дължина 7,70 м и ширина 4,50 м. Културният пласт в този участък се състои от кал, примесена с отломки от зидове, камъни, тухли и малко фрагменти от късноантична керамика. В северната половина на басейна, в близост до северната ниша, открихме мраморна оброчна плоча на трите нимфи. Доброто състояние на плочата дава основание да се предположи, че тя не е била преизползвана в градежа като строителен материал, а вероятно е била поставена на видно място – може би в една от нишите, като декоративен елемент. За това, че оброчната плоча е била използвана като елемент в интериора на помещение №1 може да се съди от останките от хоросанов хастар само на гърба ѝ, чрез който тя е била закрепена неподвижно. Басейнът е бил отделен от източния зид на помещението чрез тухлен отстъп, широк 0,36 м. На нивото на отстъпа в зида открихме глинена тръба, която е снабдявала басейна със студена вода от преминаващия от външната страна на термите глинен водопровод. На западната страна на басейна са оформени две стъпала и парапет, изградени изцяло от тухли. Парапетът е ограничавал басейна от останалата част на помещението и е бил издигнат на 0,40 м над подовото ниво. Освен за влизане в басейна, стъпалата са били използвани и за седалки. Дълбочината на басейна до нивото на парапета е 1,20 м.

Стените и подът на басейна са били облицовани с мраморни плочи, които в по-късно време почти изцяло са били извадени. В североизточния ъгъл на басейна беше открит вграден в зида правоъгълен отвор, през който басейнът е бил пълнен с топла минерална вода. На южната стена на басейна попаднахме на вградена в зида глинена тръба с диаметър 12,5 см. Тази тръба е представлявала преливник. Точно под нея на дъното на басейна е бил разположен сифонът, през който водата от басейна е била отвеждана във външната канализация. Нивото на преливника е еднакво с това на входния отвор за пълнене на басейна с минерална вода, от което следва, че басейнът е бил пълнен с вода на височина до 1 м.

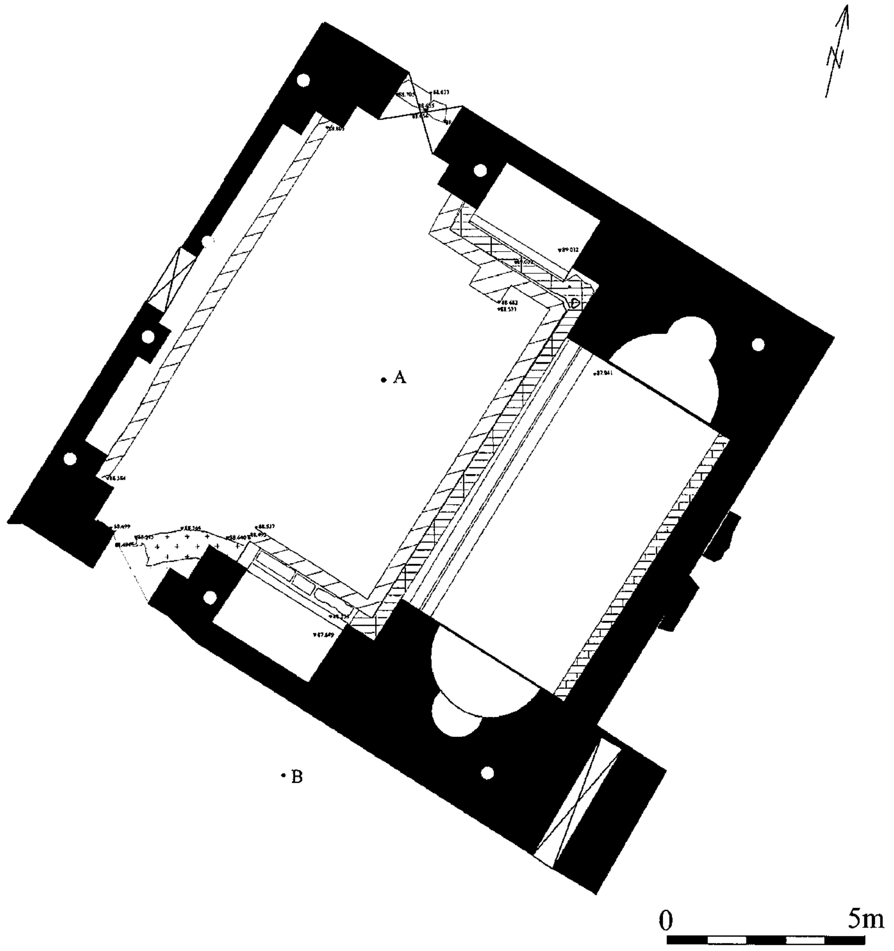

осн. точки	координати		
	север	изток	височина
A	5284.062	4906.057	88.503
B	5274.041	4903.554	89.952

легенда

■ зид
▦ камъни
▤ ограничителен парапет с вграден водопровод
▒ мрамор
⁞ преливник
▨ канал за отводняване от атмосферни води
▩ тухла
= предполагаем зид

обект	КЪСНОРИМСКИ ТЕРМАЛЕН КОМПЛЕКС В ДИОКЛЕЦИАНОПОЛИС, общ. ХИСАРЯ		
чертеж	ХОРИЗОНТАЛЕН ПЛАН - ПОМ. № 1		
заснемане	инструменти, програми	дата	специалисти
	Т. СТАНЦИЯ SOKKIA SET- 4010	VI. 2008г. XI. 2008г.	Д. ТАНЧЕВА
чертане	Autodesk-AutoCAD 2004	I. 2009г.	Д. ТАНЧЕВА

Обр. 1. План на помещение №1 от термалния комплекс на Диоклецианополис

На северната и южната страна на помещение №1 са разположени два еднакви по размери по-малки басейна, които са били изградени в предварително оформени засводени ниши. Басейните са били изградени от тухли, след което са били измазани с хастар, върху който са били положени мраморни плочи. Освен мраморни плочи, за направата на пода са били използвани и тухли (Обр. 2). На дъното на всеки един от басейните се намира сифон за отвеждане на водата във външната канализация. От вътрешната страна и на двата басейна има по едно тухлено стъпало, което освен за влизане в басейна е служило и за сядане. Над тухленото стъпало е издигнат парапет, който е ограничавал двата малки басейна от вътрешността на помещението. Горната част на парапета на южния басейн е била облицована с две мраморни и една гранитна плоча, а тази на северния басейн е била замазана с фина хоросанова замазка, наситена с прах от ситно натрошени тухли.

В зида на северната ниша беше открита глинена тръба, която е пълнила басейна с минерална вода. Водопроводът за минералната вода е идвал от намиращия се в северната част на комплекса минерален извор и е минавал през съседното помещение №2. Дълбочината на басейна до нивото

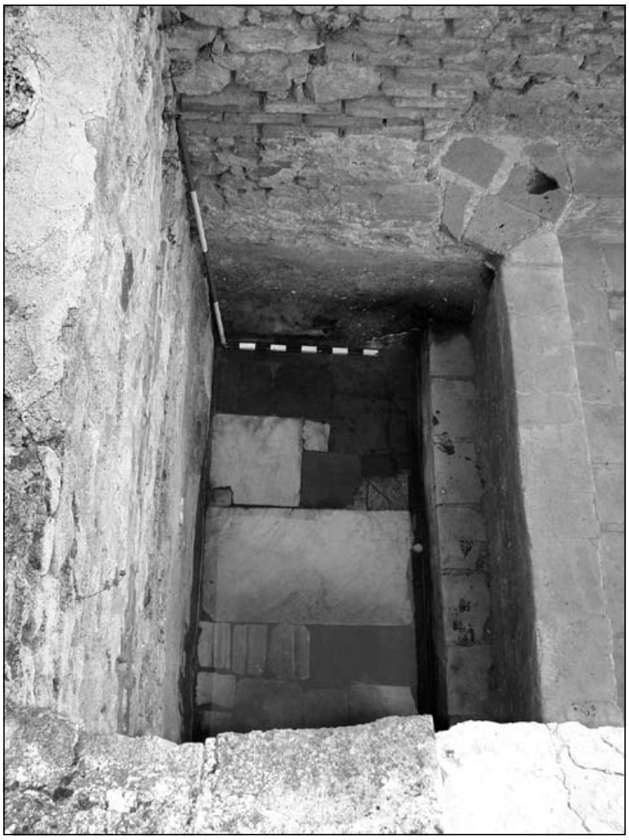

Обр. 2. Каменната подова настилка на басейн в помещение №1

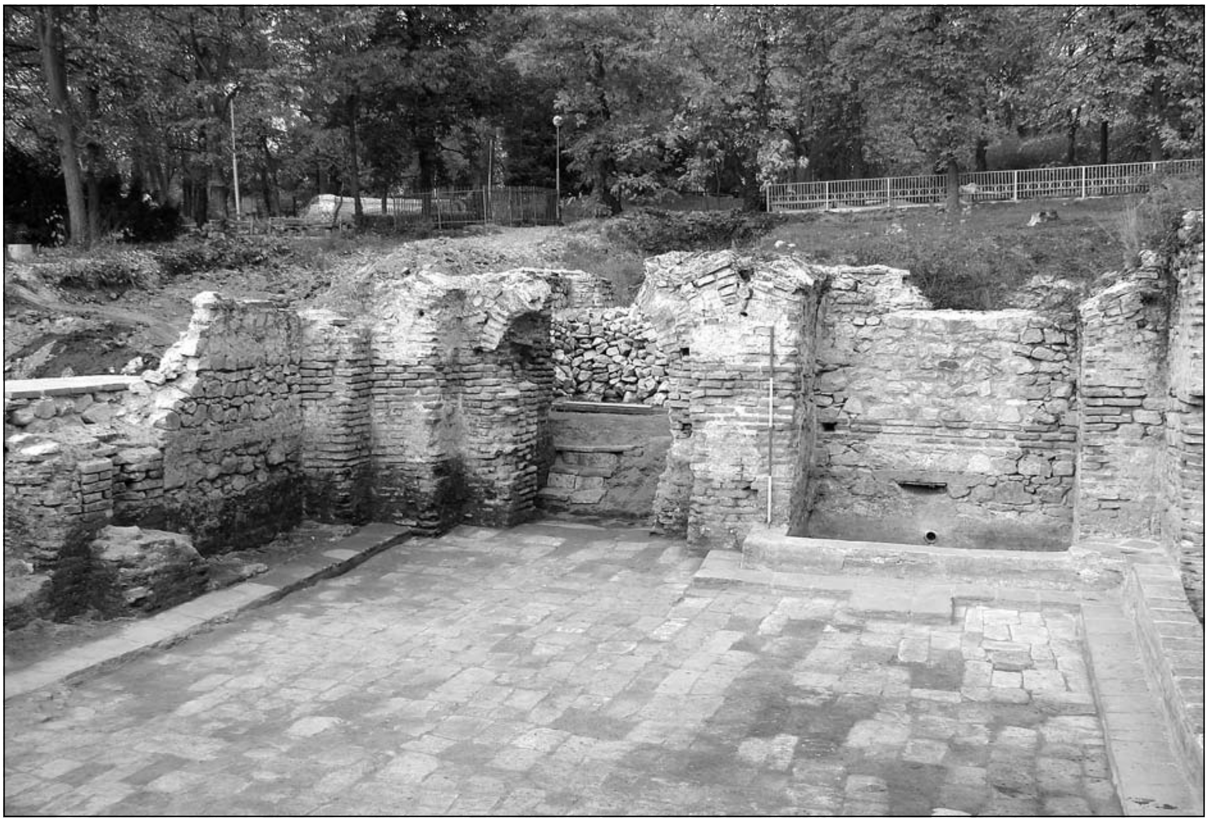

Обр. 3. Входът между помещения №1 и №2 и северният басейн

на глинената тръба е 0,87 м. В югоизточния ъгъл на северния басейн се намират два разположени един над друг зидани отвора. Тези отвори са представлявали преливниците на малкия басейн. Долният преливник е отвеждал минералната вода в големия басейн, а през горния преливник водата е преминавала в зидан водопровод, вграден в ограничителния парапет на големия басейн. Чрез този водопровод се е пълнил с минерална вода южният малък басейн. В североизточния ъгъл на южния басейн открихме глинената входна тръба за чистата минерална вода. Този басейн също е имал преливник, който е разположен в северозападния ъгъл на басейна. Преливникът продължава под форма на дъга извън помещението. Откритата от него част е била изградена изцяло от обработени плоски камъни, свързани с хоросан, наситен със ситно счукани тухли.

Подът на помещение №1 се състои от добре обработени с почти еднакви размери каменни блокчета. От източната страна подът е ограничен от големия басейн с тухлен парапет. Непосредствено до парапета, на височина 0,09 м над пода е изграден отстъп, който се състои от хоросанова подложка и една тухла над нея. Отстъпът започва от северния басейн, минава покрай големия басейн и завършва в западната част на южния малък басейн. След като достигнахме края на отстъпа установихме, че това всъщност е малък канал с правоъгълно сечение, който е представлявал съоръжение за събиране на дъждовните води от покривната конструкция. От покрива дъждовните води са били хващани чрез вградени в зидовете на постройката глинени тръби. Същото съоръжение е било изградено и на западната страна на помещението, което е събирало дъждовните води от западната част на комплекса.

Изцяло бяха разчистени нишите от западната страна на помещение №1 и стълбовете, носещи сводовете. В средната ниша беше разчистен входа към съседното помещение №4 (Маджаров, Танчева 2008, 390 – 393). При по-късен етап от строителството на термите входът е бил зазидан и облицован с мрамор от вътрешната страна на помещение №1. *In situ* бяха открити части от мраморните первази, ограничаващи пода от западната стена на помещението. Беше открит и входът между помещенията №1 и №2. Прагът на входа се състои от два по-големи гранитни каменни блока и плътно наредени до тях масивни тухли. Липсват следи от затваряне на входа с врата (Обр. 3).

По време на разкопките установихме, че помещение №1 до нивото на втория тухлен пояс е било облицовано с мраморни плочи. До това ниво зидовете са били измазани с дебел хоросанов хастар, върху който е била монтирана мраморната облицовка.

При разчистването на помещението беше иззет изцяло остатъкът от най-долния културен пласт с дебелина 0,80 м. Пластът се състои от пръст, примесена със строителни материали – камъни и парчета тухли, малко фрагменти от късноантична керамика и два дървени пръта.

С разкриването на помещение №1 се изясни напълно въпросът за неговото предназначение, както и системата за пълнене и източване на басейните с топла и студена вода. Помещение №1 с разположените в него три басейна е представлявало *caldarium* в термалния комплекс (Цончев 1937, 132 сл.). Местоположението на трите басейна, техните размери и начините им за снабдяване с топла и студена вода показват, че в помещението са били извършвани лечебни процедури. Разкриването на помещение №1 установи неговата добра запазеност в суперструкция, която достига до 5,50 м.

Резултатите от проведените през 2008 г. археологически проучвания на термалния комплекс на Диоклецианополис и откритите археологически материали са в потвърждение на изказаното предположение, че изграждането на това грандиозно лечебно съоръжение е станало към края на III в. – времето, когато император Диоклециан е основал около термалното находище при дн. гр. Хисаря голям град и го е нарекъл на свое име – Диоклецианополис (Маджаров 1993, 6 – 14).

Литература:

Маджаров 1993: К. Маджаров. Диоклецианопол, 1. София, 1993.

Маджаров, Танчева 2008: М. Маджаров, Д. Танчева. Археологически разкопки на късноримски термален комплекс в Диоклецианополис (Хисаря). – В: Археологически открития и разкопки през 2007 г. София, 2008, 390 – 393.

Цончев 1937: Д. Цончев. Хисарските бани. Географски, исторически и археологически очерк. София, 1937.

№27. ДИОКЛЕЦИАНОПОЛИС. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В КВ. XXXII

Митко Маджаров, Димитринка Танчева

Спасителните археологически разкопки в кв. XXXII от план-квадратната мрежа на Диоклецианополис бяха предизвикани от предстоящо строителство в частен имот. Имотът е с площ от 1800 м^2 и целта на проучването беше преди проектирането на новото строителство да се провери евентуалното наличие в имота на археологически структури. Разкопките се проведоха през месеците ноември и декември и бяха финансирани от собствениците на имота.

Въпросният частен имот е разположен в централната част на НАР „Хисаря", в непосредствена близост до *cardo maximus*. Дългогодишните археологически проучвания и наблюдения в Диоклецианополис ни дадоха основание да допуснем наличието на това място на значими, неизследвани досега археологически структури от архитектурата и градоустройството на античния град (Маджаров 1993, 96 сл., 141 сл.). Разкопките започнахме в западната част на имота. Попаднахме на масивен гранитен блок с долепен до него зидан стълб и два гранитни бордюра, които сключват ъгъл 90°. Единият бордюр е с посока С – Ю, а другият – И – З. Бяха потвърдени предварителните ни очаквания, че ще открием участък от *cardo maximus*: в случая добре запазен *in situ* източен бордюр от главната улица. Без съмнение сме попаднали на кръстовището между кардото и неизвестен досега декуманус на Диоклецианополис (Обр. 1). На разстояние 5,30 м северно от ъгъла между двата бордюра беше разкрит втори гранитен блок и зидан до него стълб. В средата и на двата гранитни блока е издълбано по едно квадратно гнездо и улей за закрепване на колони чрез разтопено олово.

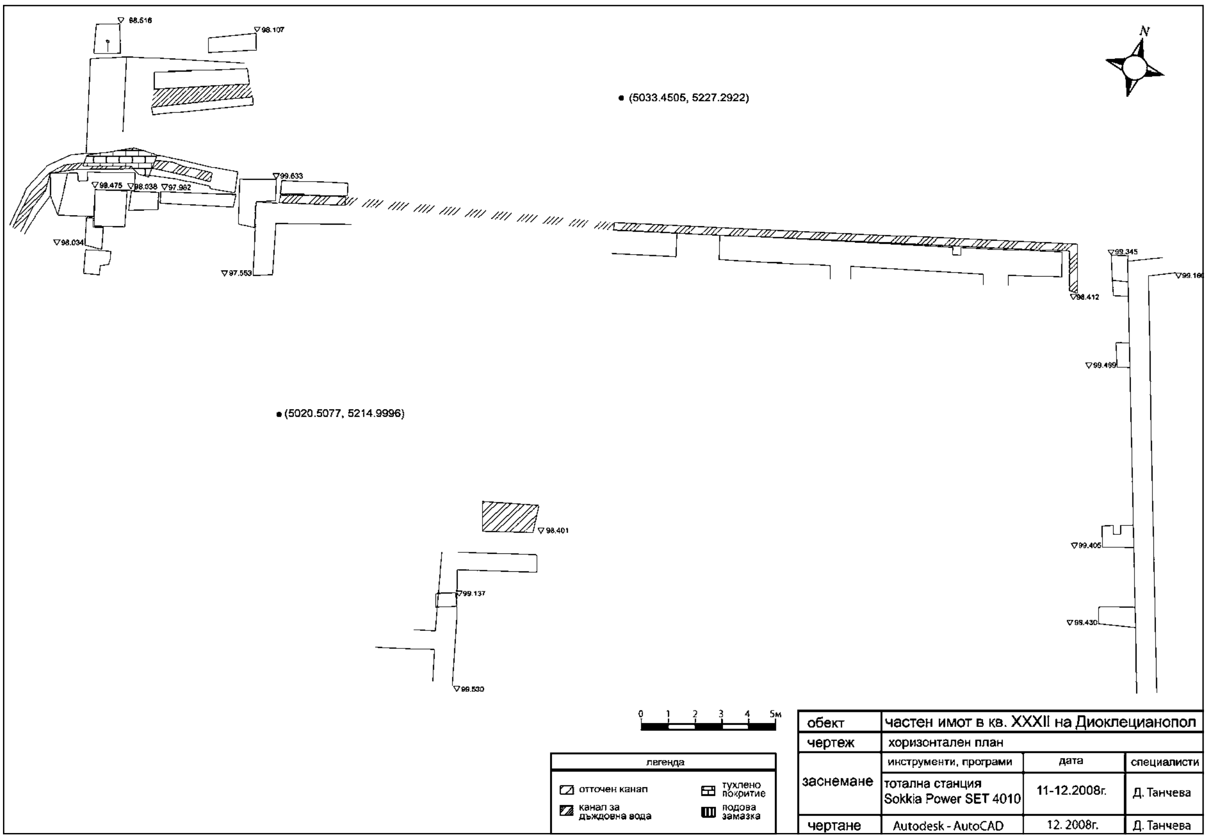
N
▽98.516
▽98.107
• (5033.4505, 5227.2922)
▽98.475
▽98.038
▽97.982
▽99.633
▽98.034
▽97.553
▽99.345
▽99.160
▽98.412
▽99.469
• (5020.5077, 5214.9996)
▽98.401
▽99.137
▽99.530
▽99.405
▽98.430
0 1 2 3 4 5м
легенда
отточен канал
канал за дъждовна вода
тухлено покритие
подова замазка
обект
частен имот в кв. XXXII на Диоклецианопол
чертеж
хоризонтален план
заснемане
инструменти, програми
дата
специалисти
тотална станция Sokkia Power SET 4010
11-12.2008г.
Д. Танчева
чертане
Autodesk - AutoCAD
12. 2008г.
Д. Танчева

Обр. 1. План на разкритите сектори от кръстовище и сграда в кв. XXXII

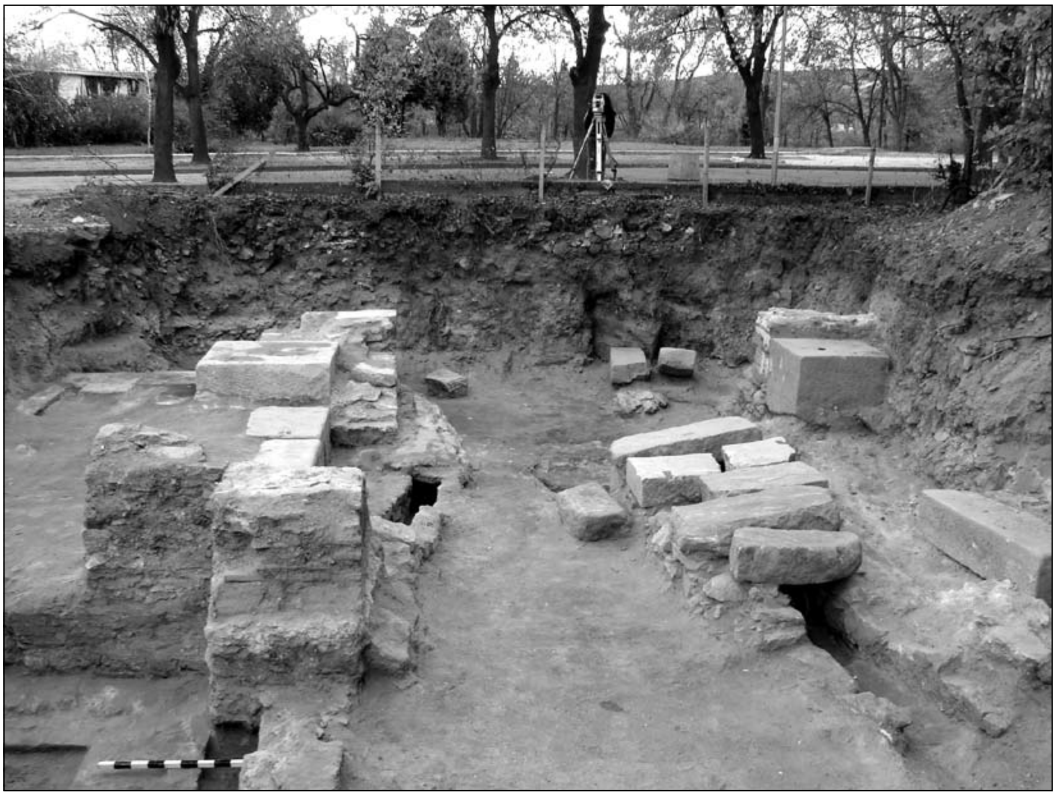

Обр. 2. Общ изглед от новооткрития decumanus

В посока изток от откритите два гранитни блока са разположени бордюрите от декуманиса, чието направление е към източната крепостна порта на Диоклецианополис. Разстоянието между двата бордюра е 5,30 м, което определя ширината на декуманиса (Обр. 2). Между двата бордюра беше открит канал с правоъгълно сечение, с височина 0,70 м и ширина 0,35 м (Обр. 3). Страничните зидове на канала са направени от каменни блокове и положена върху тях тънка тухлена зидария. За покритие на канала са използвани масивни гранитни блокове. Нивата на откритите бордюри от кардото, декуманиса и това на канала са еднакви (кота 97,892 м).

Покрай южния бордюр на декуманиса открихме втори, по-малък канал, който е продължавал в посока изток. Каналът е бил иззидан също от камъни, върху които е бил положен един ред тухли за подравняване. Покритието се е състояло от по-малки обработени камъни. За дъно на канала са били използвани тухли. Западната част на канала в по-късно време е била застъпена от долепения до южния гранитен блок на кръстовището зидан стълб.

В пространството, заключено между *cardo maximus* и декуманиса към източната порта бяха разкрити основите на голяма сграда, която заема целия имот. Сондажно бяха проследени северният краен зид на сградата и един вътрешен зид с посока С – Ю. Крайният зид е широк 1 м, а вътрешният зид е с ширина 0,70 м. Суперструкцията на разкритите зидове е запазена от 0,15 м до 1,20 м. Те са градени от камъни, споени с бял хоросанов разтвор. В зидарията на северния краен зид са били използвани и тухли. Състоянието на запазеност на зидовете на този етап не дава възможност да се определи колко реда в пояс е била тухлената зидария. На северния зид е очертан вход, широк 1,90 м. На вътрешния зид на сградата са разположени два долепени на фуга до зида зъбеца, изградени от камъни и тухли (вероятно контрафорси). На северната страна в единия от тях е оформено легло с правоъгълно сечение.

Непосредствено до северното лице на външния зид на постройката проследихме по-малкия канал. Каналът преминава през входа и достига до зъбеца, в който е оформено правоъгълно легло. В тази част за под на канала са били използвани керемиди. Същото легло с правоъгълно сечение беше разкрито и на северния краен зид, до който е долепен каналът. По всяка вероят-

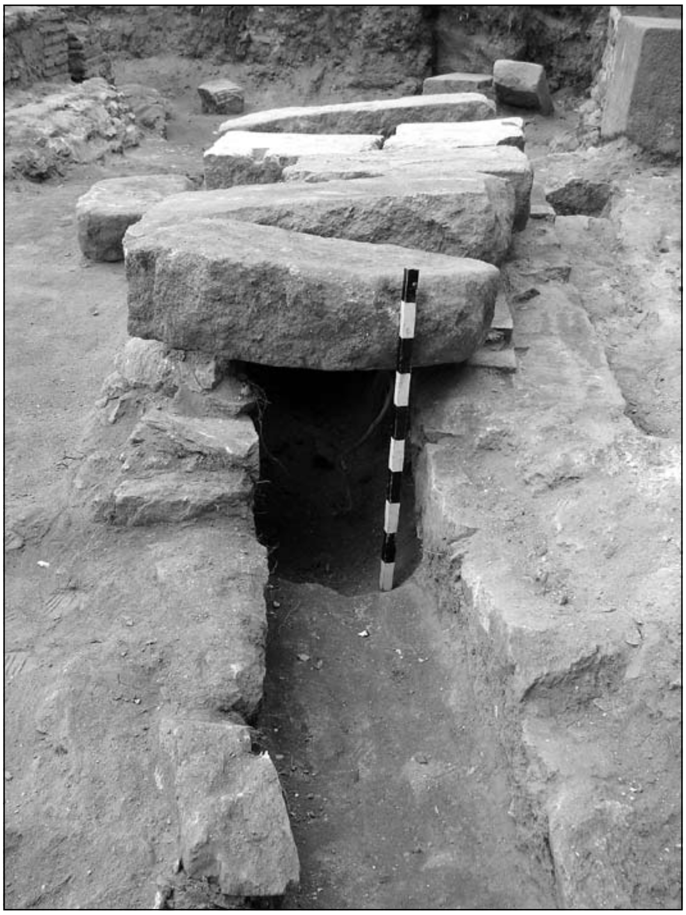

Обр. 3. Запазен сектор от зидания канал

ност в случая се касае за съоръжение за отвеждане на дъждовните води от покривната конструкция. Във въпросните легла са били монтирани глинени тръби, които са отвеждали дъждовните води в канала. Беше разкрит северозападният ъгъл на сградата, който е завършвал при южния бордюр на декумануса. На това място е запазен сектор от канала за дъждовната вода.

Най-вероятно сградата на запад към *cardo maximus* е завършвала с портик, който е бил настлан с тухли. Открита беше част от тухлената подова настилка на портика.

Културният пласт при кръстовището на двете улици над нивото на канала за дъждовната вода е с дебелина 2,20 м. Той се състои от четири слоя. Най-отгоре е разположен хумусният слой – 0,50 м. Следва пласт, дебел около 1 м, който представлява изцяло насип от пръст и камъни. Под него е очертан пласт с дебелина 0,50 м, състоящ се от разрушенията на сградата (парчета от тухли, хоросан и малко дребни камъни). Най-долният слой, който е над нивото на покривните плочи на канала се състои от тъмносива пръст и ситни камъни.

По време на археологическите разкопки бяха намерени малко археологически находки: мраморен капител, бронзова фибула, железен връх на копие, железни гвоздеи, счупена стъклена гривна и няколко силно корозирали бронзови монети, най-общо датирани в IV в.

Археологическите разкопки в Диоклецианополис (кв. XXXII) установиха, че на това място се е намирало Т-образното кръстовище на *cardo maximus* с *decumanus* към източната порта. Откритите зидове принадлежат на голяма представителна жилищна сграда, която на запад, вероятно чрез портик, е имала излаз към *cardo maximus*. Като работна хипотеза на този етап може да се допусне, че оформянето на новооткритото кръстовището е станало в края на III в., когато е била положена уличната мрежа на Диоклецианополис и е била реализирана неговата градоустройствена схема (Маджаров 1993, 96 сл.). Твърде вероятно е прилежащата към кръстовището жилищна постройка, която е третата по ред, открита досега в Диоклецианополис, да е била изградена в началото на IV в. По това време непосредствено до главната улица са били издигнати най-големите представителни сгради на античния град.

Литература:

Маджаров 1993: К. Маджаров. Диоклецианополис, 1. София, 1993.

№28. ПЛОВДИВ. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ„АНТИЧЕН ТЕАТЪР – СЕВЕРЕН ВХОД“

Мая Мартинова-Кютова

Античният театър е проучен в периода 1968 – 1978 г. от Л. Ботушарова. Разкрити са основните елементи на сградата – кавея, орхестра и сценична постройка (скене). В периода 1979 – 1981 г. е осъществена реставрация. През 1982 – 1984 г. се провеждат разкопки в северния подход към театъра, които са прекратени, без да е довършено археологическото проучване. Северният вход е засводен проход, който преминава под високия ранг седалки, въвежда зрителския поток в центъра на междинната диазома и осъществява достъпа до сградата от Трихълмието. Над свода му е изградена ложата за високопоставените гости и почетните граждани.

Археологическото проучване през 2008 г. се извърши във връзка с програма за „Проучване, възстановяване, консервация и адаптиране за ползване на Северния вход и Лоджията на Античния театър“, финансирана от Министерство на културата чрез Областен съвет – Пловдив. Разкопките се проведоха от 10 ноември до 15 декември. В оформлението на входа са документирани две строителни фази – първата с използване на квадри от пясъчник и градеж от ломен камък, споен с бял хоросан, и втората – с квадри от сиенит и синхронен градеж от ломен камък, споен с хоросан с тухлен прах и фрагменти от тухли. Ширината на страниците варира от 2,20 м при първа фаза до 2,93 м при втора фаза.

В площта на запад от входа е документиран раннохристиянски некропол, от който е проучено гробно съоръжение със стреховидно покритие от тегули, без инвентар; погребан е млад индивид. От оформлението на театъра са разкрити сектори от два дъговидни зида и един радиален, който ги свързва. Разкритите структури, които са поддържали амфитеатрално разположените

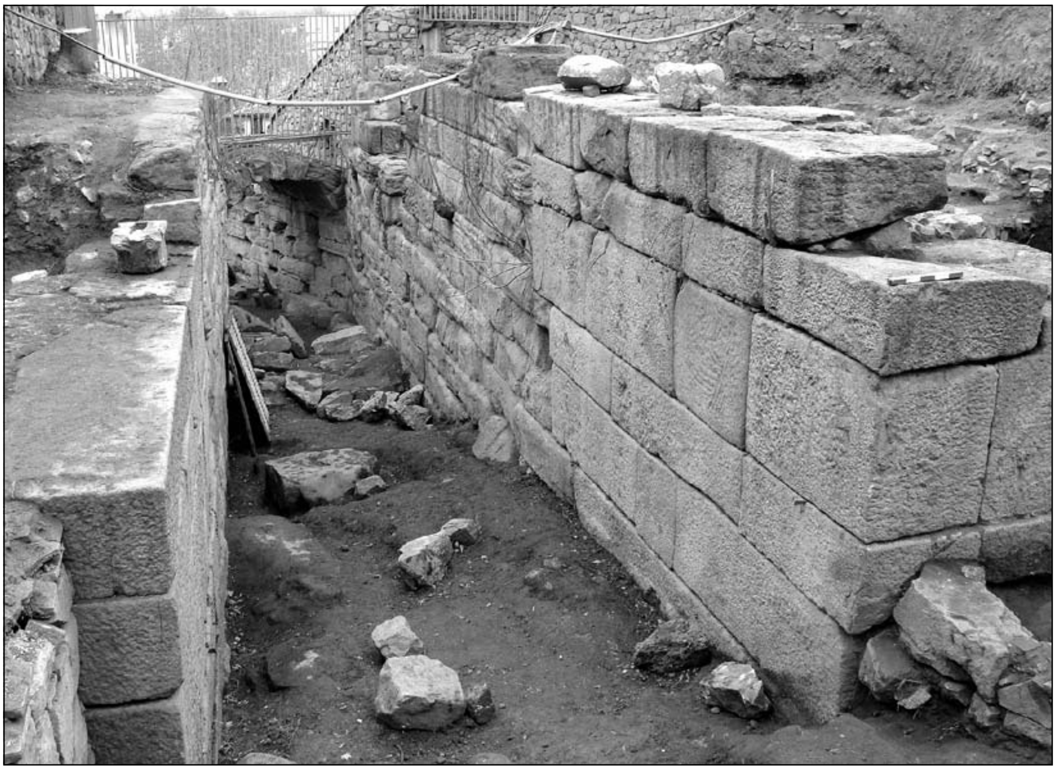

Обр. 1. Северен вход на театъра

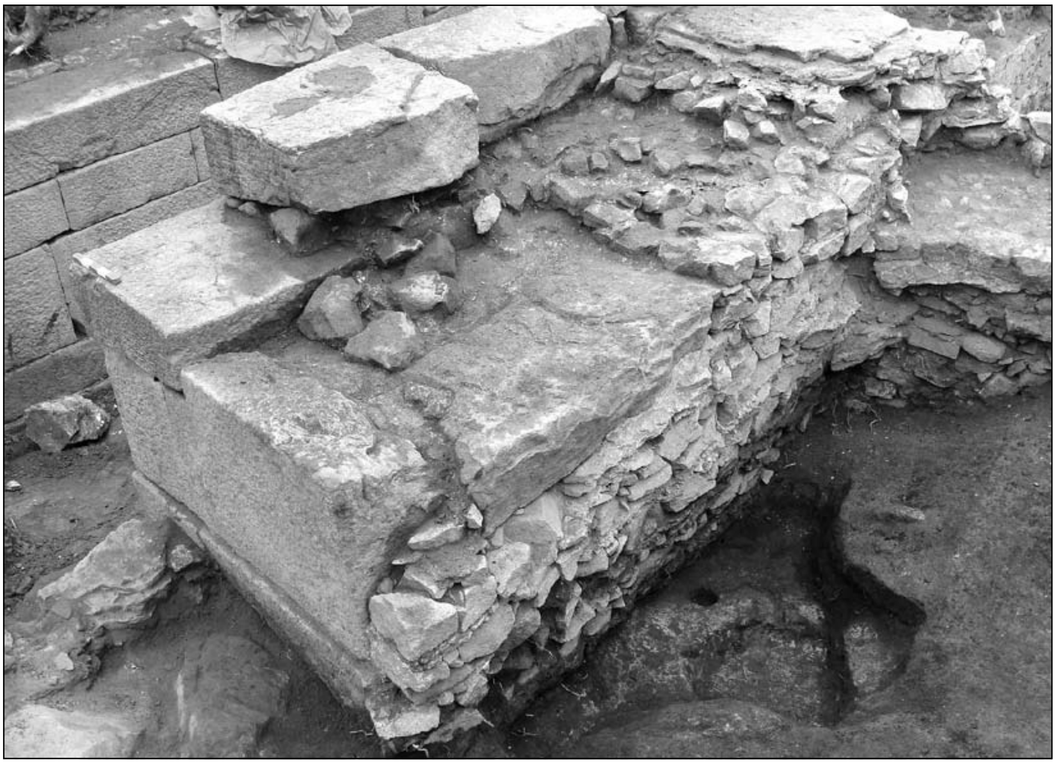

Обр. 2. Западна страница на входа

седалки са неизвестни досега и доказват наличието на още един, трети ранг на кавеата, изграден на конструкции. Разкритият дъговиден зид от ломен камък на бял хоросан е конструктивно свързан със западната страница на входа и принадлежи на горното ограждане на suma cavea на театъра, датиран според епиграфския материал в Траяново-Хадрианова епоха. Изграждането на третия ранг, с който е постигнато увеличаване на капацитета на кавеата се датира в късноантичната епоха.

Между конструкциите, върху скалния масив се попадна на пласт от елинистическата епоха. Пластът е от рохка черна пръст с дебелина 0,55 м, депонирана в кухините между скалните кари и наситен с въглени, фрагменти от съдове, изработени на ръка с украса от релефни ленти и езичести дръжки, фрагменти от чернофирнисови съдове, сива тракийска керамика. Западната страница на входа е фундирана върху скалния масив и унищожава пласта от елинистическата епоха.

В площта на изток от входа е проучен малък сектор от късноантична сграда с неизяснен план, която се развива в непроучения терен. Градежът е в opus mixtum и приобщава сиенитните квадри от източната страница на входа.

През 2009 г. археологическото проучване ще продължи в следните сектори:

– Във вътрешността на прохода с цел документиране на предримските културни пластове;

– Допроучване на разкритите конструкции на театъра в процеса на предвидената консервация и реставрация;

– В трасетата на подпорните зидове за изграждане на стълба за достъп и използване на входа.

Литература:

Ботушарова 1980: Л. Ботушарова. Разкопки на театъра на Филипопол. – Музеи и паметници на културата, 1, 1980, 11 – 13.

Ботушарова, Танкова 1982: Л. Ботушарова, В. Танкова. Материали за археологическа карта на Пловдив. – Известия на музеите в Южна България, 1982, 45 – 68.

№29. ПЛОВДИВ. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „УЛ. МИТРОПОЛИТ ПАНАРЕТ №26“

Мая Мартинова-Кютова

Спасителните археологически разкопки са продължение на проведените през 2007 г. в терен за изграждане на жилищна сграда. Обектът е ситуиран в източното подножие на Трихълмието, в непосредствена близост с експонирания на място комплекс „Източна порта на Филипопол“. Разкопките се проведоха в периода 3.01.– 31.01.2008 г.

Разкри се малък сектор от античната улица, проучена в предишната година, в площта, оставена за рампа. И тук настилката от големи сиенитни блокове е добре запазена, а върху нея се откриха фрагменти от мраморната колонада в римо-коринтски стил. В площта, определена за проучване се разкри сектор от портика, оформящ източната страна на улицата, който е с ширина 4,60 м. На площ от 40 м^2 продължихме проучванията в дълбочина с цел изясняване хронологията на културните пластове.

Хронологически най-ранната структура, документирана в терена е сграда, от която се проучиха сектори от две помещения. Градежите са от добре обработени сиенитни и туфови блокове в редова зидария на кал в суперструкция и дребни ломени и речни камъни на кал в субструкция. Откриха се керамични фрагменти от основните керамични групи, характерни за елинистическата епоха – чернофирнисова керамика (купички, кантароси, рибни блюда), амфорна тара, тежести за тъкачен стан, керамика, работена на ръка, устия и стени на питоси. Определящи за датиране на пласта в края на IV и началото на III в. пр. Хр. са откритите монети на Филип Македонски, Маронея и колективна находка от монети на Лизимахия.

Следващият хронологически етап е представен от две помещения, проучени частично. Сградата, на която принадлежат е изградена върху деструкциите на първа фаза, без да се съобразява с плана ѝ. Зидовете са изградени от ломен и речен камък на калов разтвор в субструкция и дялани сиенитни блокове в редова зидария с обмазани фуги в суперструкция – техника, характерна за късноелинистическата епоха. В едно от помещенията се проучи съоръжение с кръгла форма, изградено от глина с диаметър 1,60 м и запазена дълбочина 0,30 м. В съоръжението се откриха животински кости и дъно на питос.

Строителният изкоп за фундиране на стилобата е унищожил по-ранните археологически структури и е компрометирал културните пластове. По-масивните градежи от римската епоха са включени в субструкцията на стилобата, в секторите където трасетата им се пресичат. Същото се констатира и при масивния зид с вграден канал, който ограничава портика от изток. Този факт доказва, че при оформлението на улицата в началото на IV в. няма приемственост с плановата схема на по-ранните, римски градежи.

№30. ПЛОВДИВ. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „МУЗЕЯТ“

Жени Танкова

Обект „ Музеят“ се намира в подножието на южните склонове на Джамбазтепе – в АИР „Старинен Пловдив“. През 1976 г. са проведени археологически разкопки в североизточната част на този терен, на площ от 1 дка, под ръководството на Л. Ботушарова. Разкрити и проучени са частично декуманус „Nord“, прилежащите му от север и юг антични сгради, разположени в две инсули и сектор от крепостна стена, датирана след V в. сл. Хр. (Ботушарова 1977).

Теренът с площ около 8 дка е предвиден за изграждане на многофукционална сграда и хотелски комплекс. При изкопните работи за новото строителство през 2007 г. се констатира, че съвременните сгради са фундирани на дълбочина 2 – 2,50 м в античен пласт. За нарушаването на културния пласт и разрушаване на археологически структури е допринесло и полагането на подпорни пилоти в непроучен терен през 1976 г.

През 2007 г. археологическите проучвания бяха съсредоточени в северозападната част на терена, на площ от 300 м^2. Проследи се в западна посока най-северният декуманус на античния Филипопол, ситуираните непосредствено от двете му страни помещения до кота 160,75 и Т-образно кръстовище между декумануса и северния край на кардо (Танкова 2008).

Археологическите разкопки през 2008 г. се проведоха от м. март до м. декември. В проучените около 2300 кв. м са разположени сектори от три антични улици – два декумануса (с № 1 и 2 от север на юг), едно кардо и прилежащите им пет инсули, застроени общо с десет сгради, състоящи се от 42 помещения и крепостна стена, датирана след средата на VI в. В културен пласт с дебелина 3,60 м, между кота 157,72 и кота 161,35 се констатираха VI строителни периода.

Първият се отнася към късния елинизъм, края на III-II в. пр. Хр. Чрез археологическото проучване се доказа съществуването на урбанизирано пространство от предримската епоха в тази част на града. Характеризира се с градежи от големи дялани сиенитни блокове, без спойка помежду им, както в субструкция, така и в суперструкция, с ширина от 0,60 – 0,70 м. Подовото ниво е трамбована пръст с примеси от дребен сиенитен трошляк, обмазано с хоросанов разтвор. Доказателство за датировката са откритите материали: монети, фрагменти от устия на питоси, трапезна керамика и накити. Този период се проследи в инсули: 1, 2 и 5. Следващите строителни периоди повтарят частично плана на помещенията, като надзиждат фасадните им зидове към улиците.

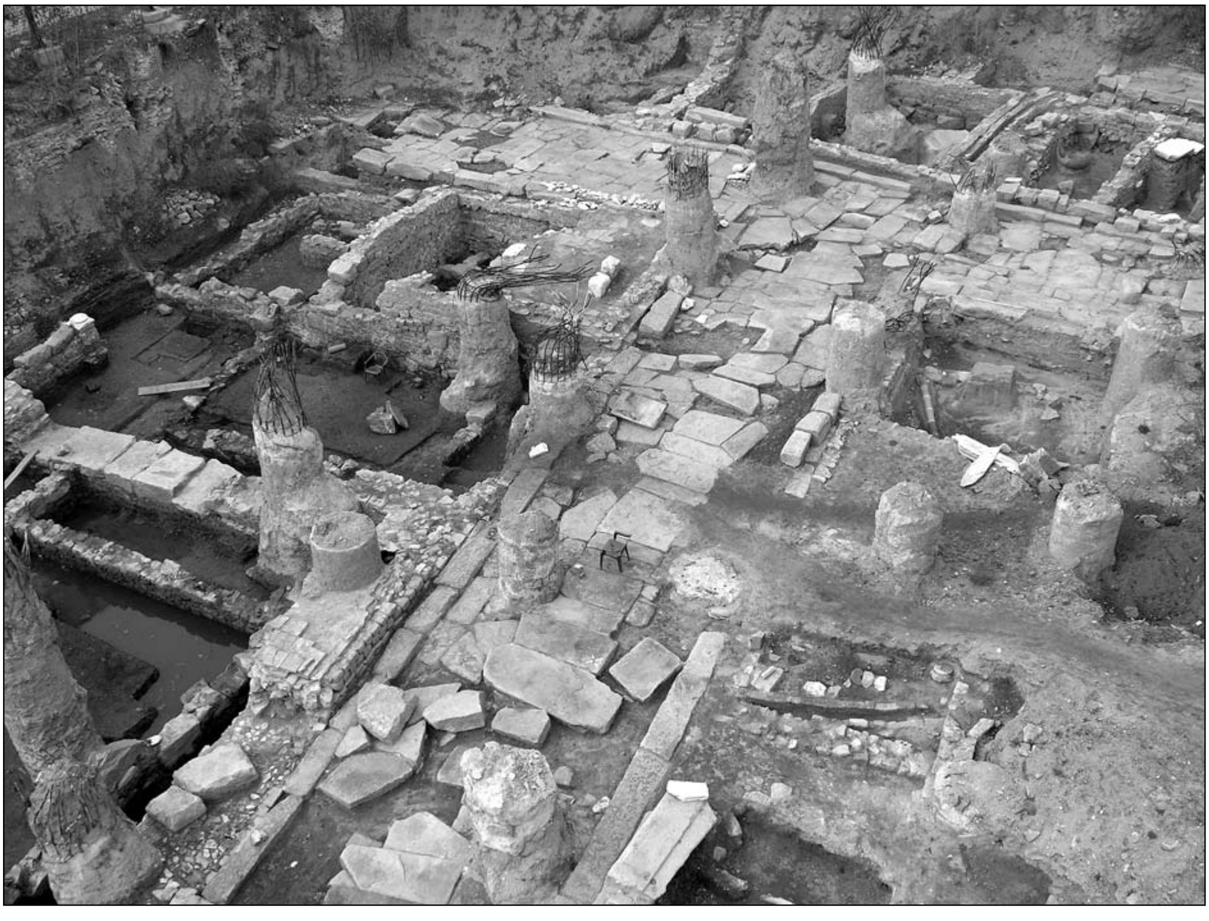

Обр. 1. Общ изглед на северния сектор

Вторият период, регистриран в инсули 3 и 5, ситуирани южно от декумануса, е от I в. пр. Хр. – I в. сл. Хр. Строителната техника е речни и по-рядко ломени и дялани камъни със спойка от калов разтвор в субструкция и цокъл в суперструкция, надзидан във височина с кирпичи, по които на места има запазени сектори с бяла хоросанова стенна мазилка. Зидовете са с ширина 0,50 м. Подовото ниво е трамбована глина, с дебелина 0,08 – 0,10 м. От пласта произхождат предимно фрагменти от амбалажна керамика – амфори, стомни и др.

Третият строителен период (II-III в.), проучен в инсули 1, 2, 3 и 5, използва за основа на сградите в квартали 3 и 5 градежите от по-ранния период, но не повтаря напълно планировката им. В суперструкция те са от дялани и ломени сиенитни камъни, споени с бял хоросан. На места по вътрешното лице на зидовете има фрагментарно запазена бяла и розова стенна мазилка. Ширината им е 0,60 – 0,65 м. Подовете са глинени. От този период в инсула 2 се проучи голяма обществена сграда с размери 30 м (С – Ю) и разкрити до момента 13 м (И – З). Ситуирана е между двата декумануса, на запад от кардото. Тя е с едно централно и по две симетрични в северна и южна посока помещения. Оформлението на фасадата ѝ в западна посока предстои да бъде проучено. Сградата е била опожарена и под горелия пласт се попадна на голямо количество фрагменти от орнаментирана щукатура, трицветна стенна мазилка, мраморни облицовъчни плочки и архитектурни елементи, струпани върху дъсчен под, което е показателно за богатото ѝ вътрешно оформление. В пласта се откриха мраморна глава на Зевс, фрагменти от оброчни плочи на Зевс, Хера, Митра и Асклепий, три дръжки от глинени патери и голямо количество рога от едър добитък (бик или тур). В помещение от разположената на юг сграда, се разчисти яма, маркирана с един ред камъни. В нея грижливо засипани с пясък, имаше стотици теракоти на божества от гръко-римския пантеон, източни божества, керамични рога и неизползвани глинени лампи. В непосредствена близост до североизточния ъгъл на обществената сграда се откриха и мраморна глава на Митра и оброчна

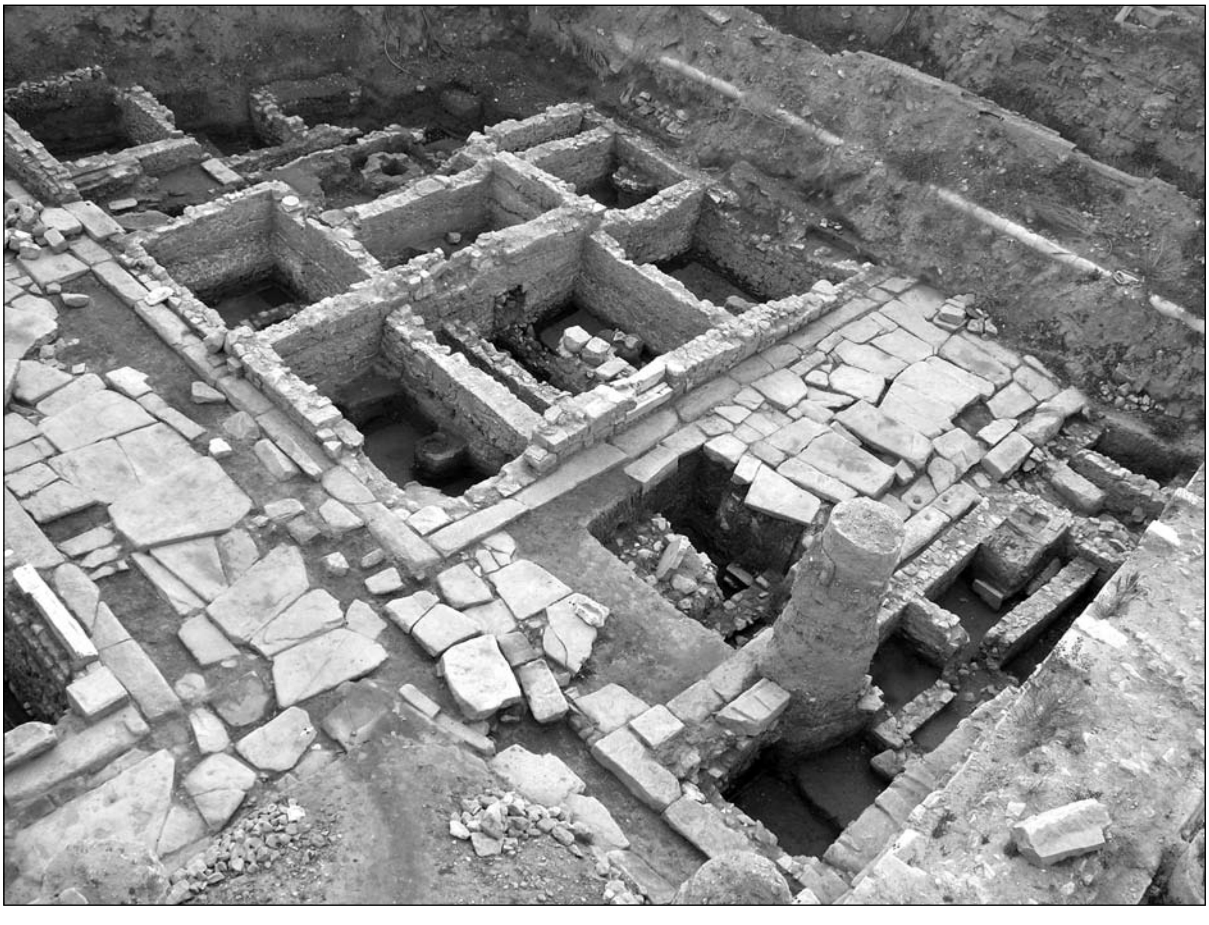

Обр. 2. Общ изглед на южния сектор

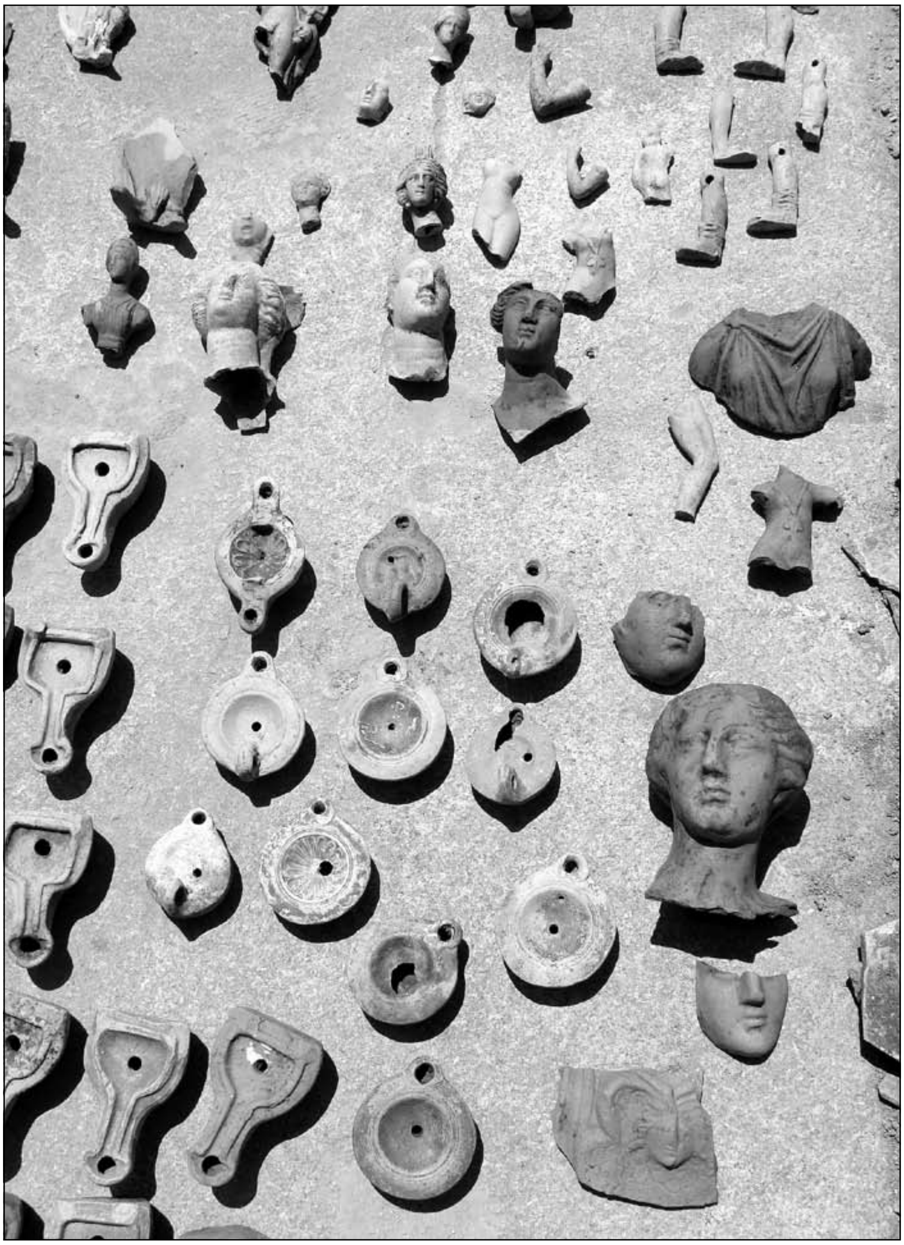

Обр. 3. Част от колективна находка на теракоти и лампи

плочка на Тракийския конник. Всички тези находки навеждат на мисълта, че проучваната сграда има сакрален характер, храм – пантеон на всички почитани през римската епоха богове. Друго доказателство са и произхождащите от разкопките през 1976 г. бронзови патера, звънци, глава и статуетка на Хермес и оброчна плоча на Тракийския конник.

Между третия и четвъртия строителни периоди, се проследява пласт от въглени, пепел и опалени кирпичи, което свидетелства за опожаряване по целия терен. Следващият, четвърти строителен период, обхваща периода края на III – първата половина на V в. Той изцяло използва запазените по-ранни градежи. Промяната в плана на сградите, а именно разширяване и намаляване на пространствените обеми и затваряне на входове, се реализира от допълнително изградените в този период зидове. В субструкция те са от ломени камъни на кал. Суперструкцията на градежите от четвъртия строителен период е предимно от дялани каменни блокчета, със спойка от розов хоросан. Тухли са използвани при оформяне на страниците на входовете и външните, фасадни ъгли на сградите.

От този период по-особен характер имат две помещения от сгради в инсули 3 и 4. Първото е с тухлен под и кръстовидна писцина. По вътрешното лице на северната му стена има запазени фрагменти от червена мазилка. Второто е с вход от кардото в западна посока. По вътрешното лице на западната и източната му стени са запазени полихромни стенописи, изпълнени в техника „мокро фреско“. Сюжетът на западната стена е геометрични фигури, а на източната е запазен цокъл, имитиращ мрамор и две бази за колони. Между фрагментите от стенописи, с които беше затрупано помещението, се откриха и два с изображение на човешки очи. До западната стена е долепено зидано и измазано с розов хоросан клине с дължина 3,50 м и ширина 0,70 м. Подът е настлан с 3 големи гнайсови плочи.

Култовата сграда претърпява радикална промяна в планировката си. Тя е с централно помещение с размери 15 м (И – З) х 13,50 м (С – Ю), дебелината на зидовете е 1,50 м. От север и юг има по едно помещение.

Най-характерно петият строителен период (V-VI в.) е изявен в инсули 1, 3, и 5. Той е предшестван от масово опожаряване. Градежите са предимно от ломени камъни на розов хоросан, като на места са включени и тухлени пояси. Те надзиждат запазените по-ранни сгради. Ходовите нива са два вида: трамбована глина и тухлена настилка.

Последният, VI строителен период, регистриран на обекта, принадлежи на средновековната епоха. Помещенията от античните сгради се използват, като се намаляват по обем с преградни зидове, градени от ломени камъни на калов разтвор.

Проучените сектори от антични улици са с канализация. Те са с три строителни периода. Първият е синхронен с втория период на сградите. Настилката е от каменен трошляк. Вторият се отнася към третия период на сградите. Настилката е от големи сиенитни плочи с неправилна форма, ограничени с бордюри. Третият е съобразен с четвъртия строителен период на сградите. Оформлението е както при втория.

Строителни периоди III, IV и V на сградите са с добре организирана водопроводна и канализационна системи.

Крепостната стена се проследи в продължение на 24 м посока И – З. Тя е с ширина 3 м. Във височина е запазена почти до съвременно ниво. В градежа ѝ са включени като сполии цели и фрагментирани мраморни архитектурни елементи. Спойката е червен хоросан. Трасето ѝ минава по южния край на инсула 2, нарушавайки по-ранни археологически структури.

Литература:

Ботушарова 1977: Л. Ботушарова. Археологически разкрития в Пловдив при южното подножие на Трихълмието през 1976 г. – Известия на музеите от Южна България, 3, 1977, 87 – 101.

Танкова 2008: Ж. Танкова. Археологически проучвания на обект „Музеят“ в гр. Пловдив. – Археологически открития и разкопки през 2008 г. София, 2007, 395 – 397.

№31. ПЛОВДИВ. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА УЛ. „Т. КАБЛЕШКОВ“ №14

Иво Топалилов, Камен Станев

Обектът на ул. „Т. Каблешков“ №14, се ситуира в югозападното подножие на Сахат тепе. Изследваната площ е към 60 м^2 и е с приблизително правоъгълна форма (Обр. 1). По време на разкопките се проучиха останки и пластове от римската, късноантичната, средновековната и съвременни епохи (Обр. 2).

От римската епоха се констатираха останките от два основни периода – в по-ранния градежите са изключително от кирпич и ломени камъни на суха спойка, докато в по-късния градежите са с ломени камъни, споени на бял хоросан. От първия период са проучени частично две помещения от сграда, ориентирана по основните световни посоки (Обр. 1 и 2). Размерите на помещенията засега не могат да се уточнят. В градежа на суб- и долната част на суперструкцията са използ-

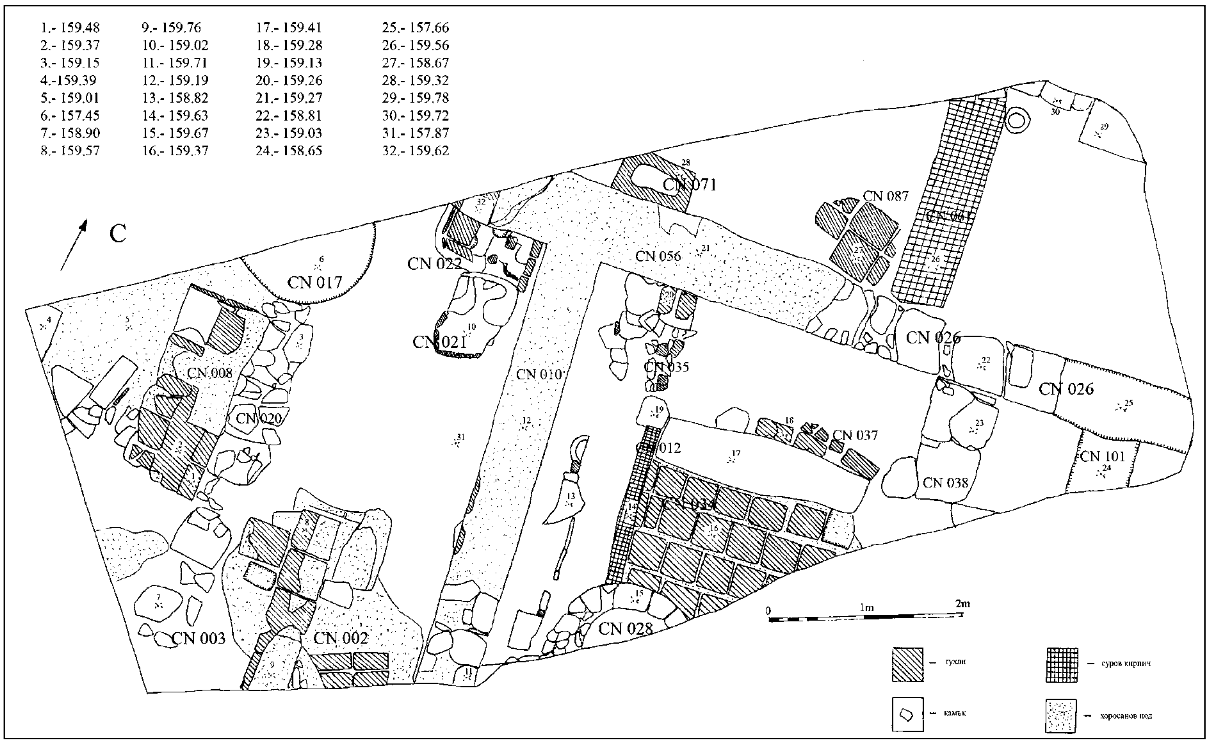
1.- 159.48
2.- 159.37
3.- 159.15
4.-159.39
5.- 159.01
6.- 157.45
7.- 158.90
8.- 159.57
9.- 159.76
10.- 159.02
11.- 159.71
12.- 159.19
13.- 158.82
14.- 159.63
15.- 159.67
16.- 159.37
17.- 159.41
18.- 159.28
19.- 159.13
20.- 159.26
21.- 159.27
22.- 158.81
23.- 159.03
24.- 158.65
25.- 157.66
26.- 159.56
27.- 158.67
28.- 159.32
29.- 159.78
30.- 159.72
31.- 157.87
32.- 159.62
C
CN 017
CN 022
CN 021
CN 010
CN 056
CN 071
CN 087
CN 008
CN 020
CN 035
CN 012
CN 037
CN 034
CN 026
CN 026
CN 101
CN 038
CN 003
CN 002
CN 028
0
1m
2m
– тухли
– суров кирпич
– камък
– хоросанов под

Обр. 1. Обектът на ул. „Т. Каблешков“ №14 в Пловдив. Общ план на разкритите останки

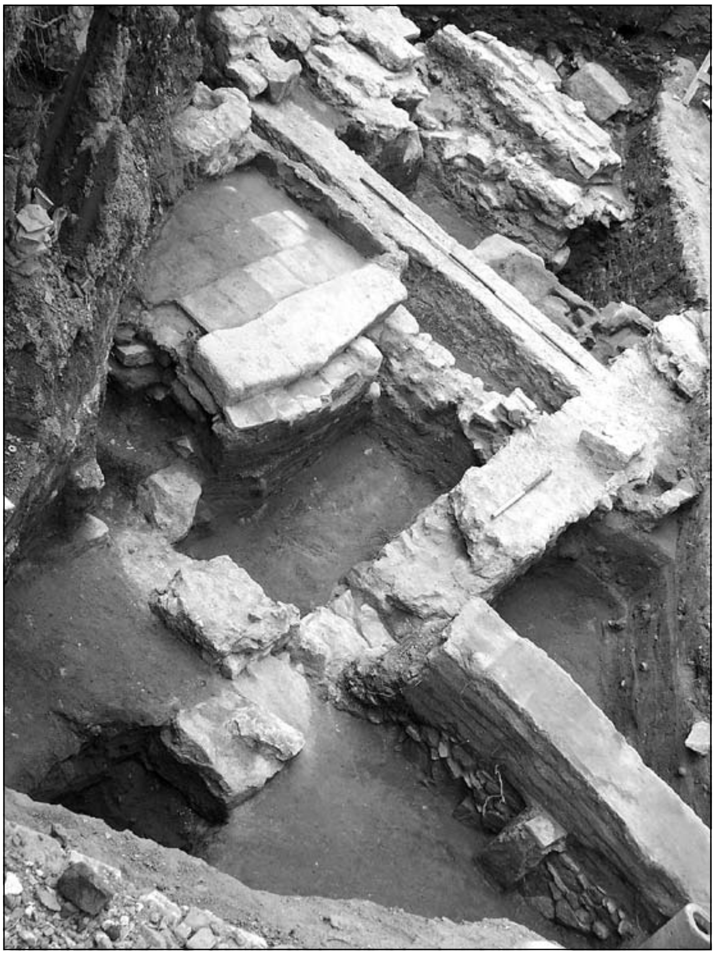

Обр. 2. Обектът на ул. „Т. Каблешков“ №14 в Пловдив (изглед от изток)

вани ломени камъни с различна форма и големина. Във височина стените са надграждани с кирпичени тухли. Подовете са изцяло глинобитни, като в едно от помещенията има и стенна глинена обмазка. И в двете помещения се констатират по три синхронни подови нива. В тях се откриха общо три пещи – две в западното, разположени една върху друга, и една в източното. От пещите са запазени работните площадки, огнищата, части от подпорните стълбове и от скарите на горните камери. Те принадлежат към типа с кръгла скара, поддържана от един подпорен стълб (Sultov 1985, 40, тип а, табло X, 2 а). Откри се оскъдно количество материал, включително фрагментирана битова керамика. Монета на Комод, открита върху огнище, свързано с второто глинобитно ниво, дава *terminus post quem* на последвалите градежи и структури, към които принадлежат и пещите.

Правилната ориентация на сградата доказва вписването ѝ в положената в равнината ортогонална улична мрежа на Филипопол. Горелите глинобитни подови нива са следствие от локални пожари, които не са довели до пълно унищожаване на сградата.

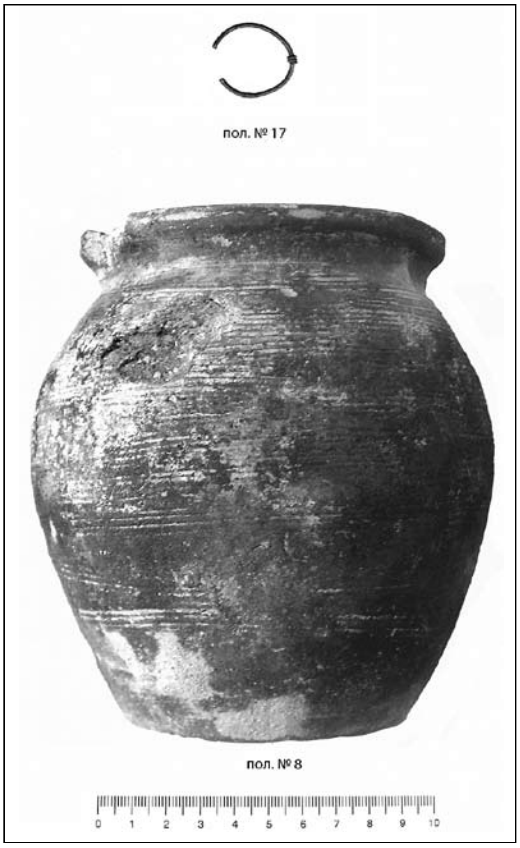

Обр. 3. Инвентар от гробове №1 и №2

След края на II в. в изследваната площ се появяват новите градежи, които вече са от ломени камъни и отделни фрагменти от тухли, споени с бял хоросан. Те са запазени само в субструкция. Планировката на новата сграда не следва по-ранната. При новото строителство са нарушени значително по-ранните структури. Установени са две помещения (Обр. 1 и 2). Западното има тухлена подова настилка върху хоросанова подложка. Подът на източното помещение на новата сграда също има тухлена настилка, но върху глинобитна подложка. Ширината на източното помещение е 3,80 м (З – И), а дължината му надхвърля 4 м. Помещенията са се развивали на юг от изследваната площ. В средата на III в. тази сграда е била опожарена. По-късно тя е била възстановена, като са преизползвани някои от заварените градежи. От този период е едно помещение с два тухлени пода, чиято южна част също остава извън проучената площ. В суперструкция стените му са били кирпичени. В южния профил на изкопа се констатира и наличието на дебел розов хоросанов под. От това време са и частично проучените останки на два зидани канала, ориентирани С – Ю.

Сградата е опожарена отново през V в. и след това пак е частично възстановена. Констатира се още едно глинобитно горяло ниво преди сградата да бъде окончателно унищожена. Това е станало най-късно през първата половина на VII в., когато градът в равнината е изоставен.

Към ранното средновековие се отнасят два гроба с просто устройство. Гроб №1 е яма с размери 1,82 х 0,6 м (дъното ѝ достига до белия хоросанов под на античната сграда), оградена с малки камъни. Скелетът е положен по гръб и е ориентиран З – И, с глава на запад. Ръцете са до тялото. Костите са в много лошо състояние. Част от тях не са запазени. В долната част на гроба, при краката се откри гърне с обгоряла повърхност, изработено на ръчно колело с яйцевидна форма и врязана украса (Обр. 3) – тип III по Л. Дончева-Петкова (Дончева-Петкова 1977, 51 – 52). Гроб №2 е с яма с размери 1,12 х 0,50 м (вкопана в пласта с деструкции на античната сграда), частично нарушена от по-късна траншея. Скелетът е положен леко на дясната страна (полухокер) и е с ориентация З – И, с глава на запад. Дясната ръка е успоредно на тялото, лявата свита. Тазът и десният крак не са запазени. Левият е силно свит в коляното. Стъпалото е отрязано и поставено до коляното. Под скелета има нахвърляни въглени. На мястото на разбития череп открихме две обеци (Обр. 3), тип I.2. по В. Григоров (Григоров 2007, 13).

Гърнето и обеците от двата гроба (Обр. 3) са материали със сигурна датировка и без съмнение става въпрос за некропол от периода на Първото българско царство. Западната ориентация на скелетите в случая не бива да се приема като индикатор за християнски погребения, тъй като масово се среща и в езическите български гробове, не само в Дунавска България, но и в степите на Северното Черноморие. От значение в случая са полагането на ръцете до тялото, поставянето на гърне, въглените, особената поза на скелета в гроб №2, както и отрязването на стъпалата. Това са белези на българския езически погребален обред (Рашев 2008, 194 – 199). Следователно може да се приеме, че двата гроба са част от български езически некропол, функционирал тук между 30-те и 60-те години на IX в., т.е. от включването на града в пределите на България до Покръстването.

Във втората половина или към края на XIX в. в изследвания терен са били прокопани траншеи за ограбване на камъните от античните градежи. Тогава са били изкопани и две ями, които също нарушават античния пласт. В края на XIX в. целият терен тук е бил повдигнат изкуствено с 3 – 3,5 м.

Литература:

Sultov 1985: B. Sultov. Ceramic production on the territory of Nicopolis ad Istrum (IInd – IVth century) (ГСУ ИФ, LXXVI, 2). Sofia, 1985.

Григоров 2007: В. Григоров. Метални накити от Средновековна България (VII-XI в.) (Дисертации, 1). София, 2007.

Дончева-Петкова 1977: Л. Дончева-Петкова. Българска битова керамика през ранното средновековие (втората половина на VI – края на X в.). София, 1977.

Рашев 2008: Р. Рашев. Българската езическа култура VII-IX в. София, 2008.

№32. АР „АВГУСТА ТРАЯНА – ВЕРЕЯ – СТАРА ЗАГОРА“. ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „ОТКРИТ ЛАПИДАРИУМ НА РИМ – СТАРА ЗАГОРА“

Димитър Янков, Мария Камишева

Проучванията се проведоха от 25.11.2008 г. до 15.12.2008 г. в двора на Регионалния исторически музей – Стара Загора, който е отреден за уреждане на открит лапидариум. Всъщност разкопките на обекта са проведени през 1994 г. от н. с. Кр. Калчев във връзка със спечеления по това време конкурс за изграждане на нова музейна сграда в Стара Загора. В проучената тогава площ са разкрити части от *cardo maximus* и няколко помещения източно от *cardo*. В двора на перистилната сграда е открит декоративен басейн и южно от него е засечен стилобат. Регистрирани са два периода на градеж, като басейнът се датира към II период – към третата четвърт на IV в. За съжаление, резултатите от тези разкопки не са публикувани. Още тогава, според проекта декоративният басейн трябваше да бъде вписан на антично ниво в новостроящата се музейна сграда. По късно се наложи преработка на проекта, който включваше басейна в дворно пространство на музея, отредено за открит лапидариум. По време на строителството на музейната сграда теренът беше засипан и използван като строителна площадка.

Във връзка с изграждането на подпорни стени към ул. „Д. Наумов“ от изток и към две жилищни кооперации, северно и южно от обекта, беше извършено проучване на неразкопаните от н. с. Кр. Калчев през 1994 г. площи. Това бе наложително заради регистрирания стилобат, южно от декоративния басейн във вътрешния двор на проучената сграда, както и повторното разкриване на басейна, с цел експонирането му в пространството на предвидения открит лапидариум (Обр. 1).

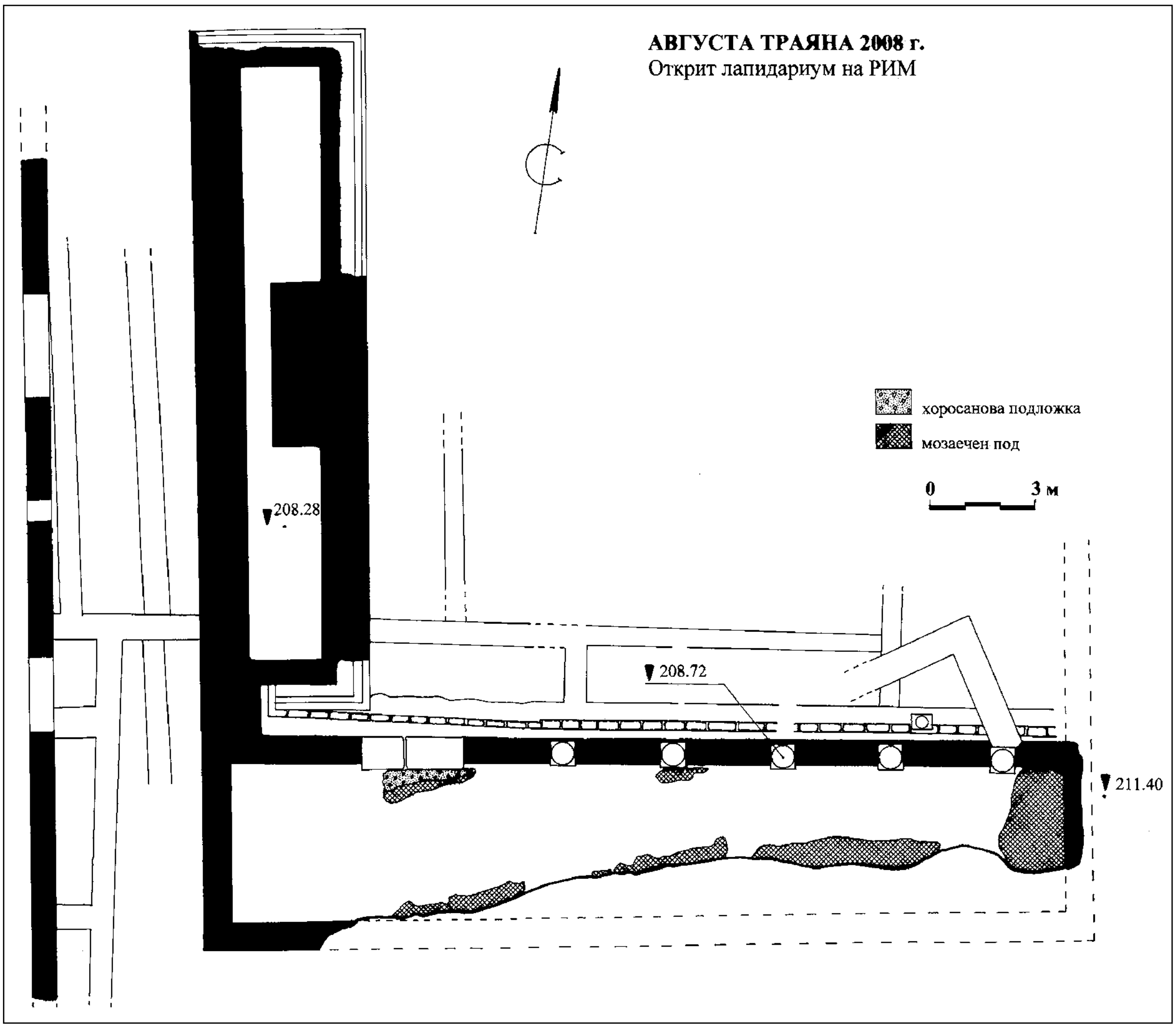

Обр. 1. План на част от перистилната сграда с басейн и портик от юг – IV в. (автор М. Камишева)

Особено интересни са откритията на продължението на стилобата към изток, както и проучените фрагменти от мозайка в портика, южно от басейна. На първо място бе установено че стилобатът е изграден върху мощна подложка от камък и хоросан с дебелина до 0,60 – 0,70 м, която лежи върху здравия терен. Каменните плочи на стилобата са дялани и имат размери ширина 1 м, дебелина 0,32 м и дължина от 1,20 до 1,60 м. Според откритите в насипа 7 бази за колони и фиксираната дължина на стилобата – 21 м, разстоянието между колоните трябва да е било около 3 м. Ширината на портика е 4,60 м. Върху подложката от средно големи речни и ломени камъни с хоросанова спойка е направен сравнително тънък хастар за залепване на мозаечните кубчета. Запазените фрагменти от мозайка са общо около 6 м^2. Значителна част от мозайката в югоизточния ъгъл на музейния лапидариум остана да лежи в дворното пространство, южно от оградния зид на двора на РИМ (Обр. 2А). Според запазените фрагменти от мозайката, портикът е бил разделен на три полета, рамкирани от две прави линии от три реда бели мозаечни кубчета, ограничена в двата края с по един ред черни кубчета. В тази рамка е била изваяна двойна увита линия – едната от жълти, червени и бели, и втората от бели кубчета. В така рамкираните полета се наблюдава основният мотив на мозайката – преплитащи се кръгове на жълта основа (Обр. 2В). Кръговете са два вида – единият с ред черни, два реда червени, бял и черен ред кубчета и вторият – ред черни, два реда зелени, бял и черен ред. В ъглите на рамкираните три полета на мозайката са изваяни триъгълници в които има изображение на стилизирано трилистно цвете с черна чашка и сиви лис-

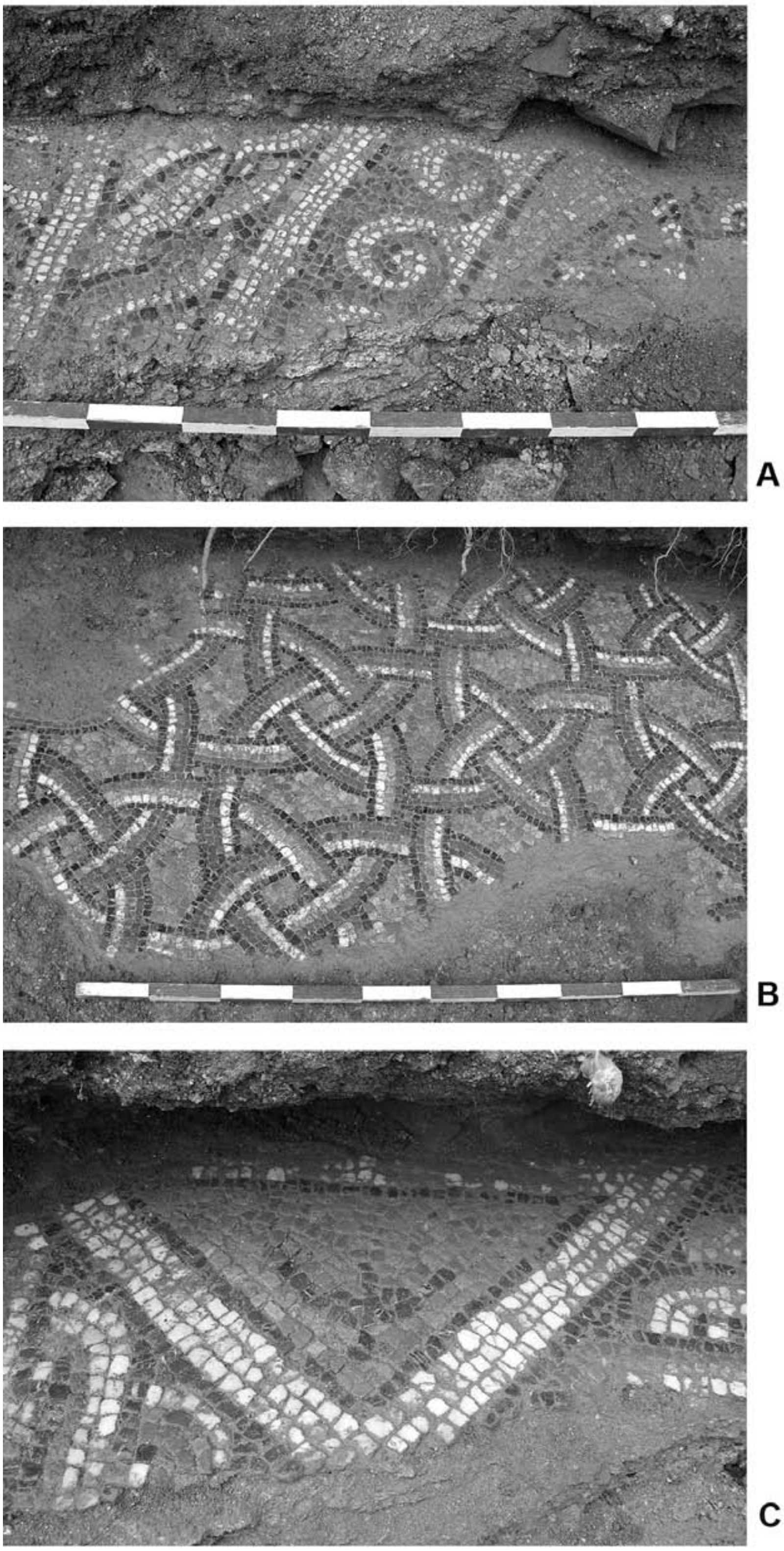

Обр. 2. Елементи от подовата мозайка в портика (IV в.): А. „бягаща вълна“; В. „преплетени кръгове“; С. „триъгълник с трилистно цвете“ (сн. М. Камишева)

та (вероятно лотосов цвят) (Обр. 2С). Като най-близък паралел като композиция на основната схема на новооткритата мозайка може да се посочи мозайката, открита през 1989 г. на обект „Военен терен“ в Стара Загора

Поради изискванията за отводняване на двора на музея още в хода на проучванията се наложи мозайката и запазените на място и в насипа камъни на стилобата да бъдат демонтирани и нивото в тази част на античната сграда да бъде повдигнато с около 0,60 м. След извършването на необходимите строителни дейности и консервацията на мозайката, стилобатът и мозайката в портика ще бъдат експонирани на открито в лапидариума на РИМ – Стара Загора.

По време на проучванията бяха открити няколко фрагменти от колони и бази за колони. В хоросановата подложка на мозайката бе открита монета, според която мозайката и стилобатът трябва да бъдат отнесени към преустройството на съществуващата сграда, т. е. към третата четвърт на IV в.

Проучената през 1994 г. сграда е тълкувана от н.с. Кр. Калчев като частна жилищна сграда. Новите открития определено сочат, че вероятно се касае за значителна обществена сграда, изградена източно от храма, посветен на императорския култ, издигащ се западно от *cardo maximus*.

№33. АР „АВГУСТА ТРАЯНА – ВЕРЕЯ – СТАРА ЗАГОРА“. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА БУЛ. „М. КУСЕВ“ 64, УПИ IX_{3430}, КВ. 65А

Димитър Янков, Георги Илиев

Разкопките на обекта се проведоха през август – септември 2008 г. Обектът попада на около 8 м северно от трасето на външната крепостна стена в пространство, където можеше да се очаква откриването на античния ров.

I. Открития и находки

По време на разкопките са проучени 17 гроба от мюсюлмански некропол от втората половина на XIX в. Погребаните са с ръце, опънати край тялото, положени по гръб, с ориентация З – И. Този некропол е регистриран на т. н. „план Байер“ – планът за възстановяване на града след Руско-турската освободителна война, т. е. мястото е било използвано за некропол към втората половина на XIX в.

В западната част на обекта беше открит и проучен акведукт (Обр. 1), който според денивелацията при дъното трябва да е захранвал с вода късноантичния град. Самият водопровод е изграден от едната страна с плоски камъни, споени и обмазани с розов хоросан. Светлият отвор е с размери 0,38 х 0,46 м. Източната стена е изградена от тухли, също със спойка от хоросан. Покритието е от плоски каменни плочи, като фугите са обмазани с хоросан. По-интересното в случая е изграждането на водопровода върху здрав терен. Източно от този терен е започвал крепостният ров и това е наложило солидно допълнително укрепване с ширина 2,5 м, като в дълбочина това укрепване достига до дъното на рова, в частта до акведукта – до 3,6 м (Обр. 2). Освен това, трябва да се отбележи, че при иззиждането на каменното укрепване от изток масово са използвани преупотребени каменни и архитектурни детайли, вероятно от обществена сграда. В непосредствена близост до укрепването, на дъното на рова бяха открити други архитектурни детайли от разрушената сграда, сред които и ажурна каменна розета (Обр. 3). Тези останки могат произхождат от разрушена сграда от периода края на II-IV в.

В запълнителя на рова бяха открити множество дребни находки, сред които интерес предизвикват големите късове желязна шлака от ковашка работилница, фрагменти от глинени лампи и калъпи за производството им, брак от работилница за костени изделия. За съжаление откритите монети са в много лошо състояние, поради влажната среда, в която са попаднали, но останали-

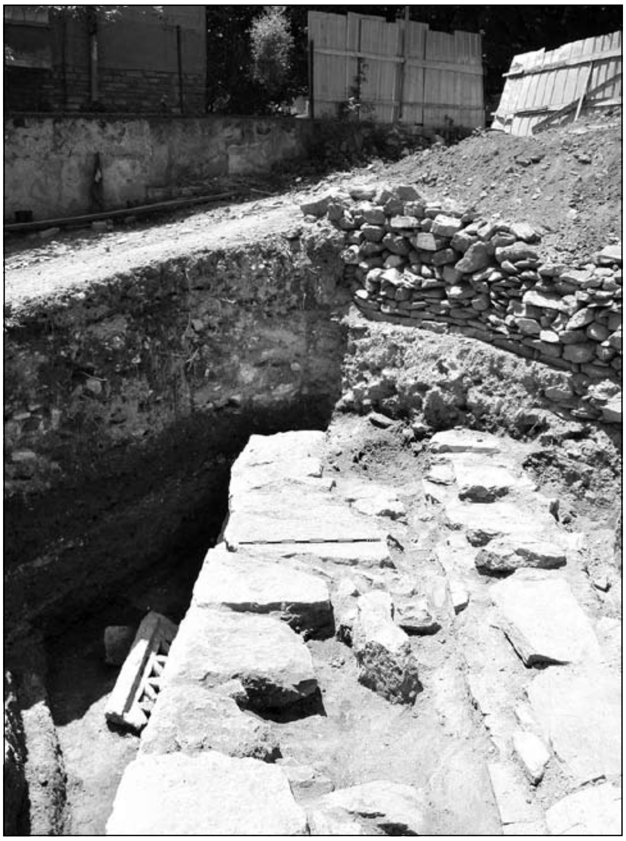

Обр. 1. Акведукт – поглед от север (сн. Г. Илиев)

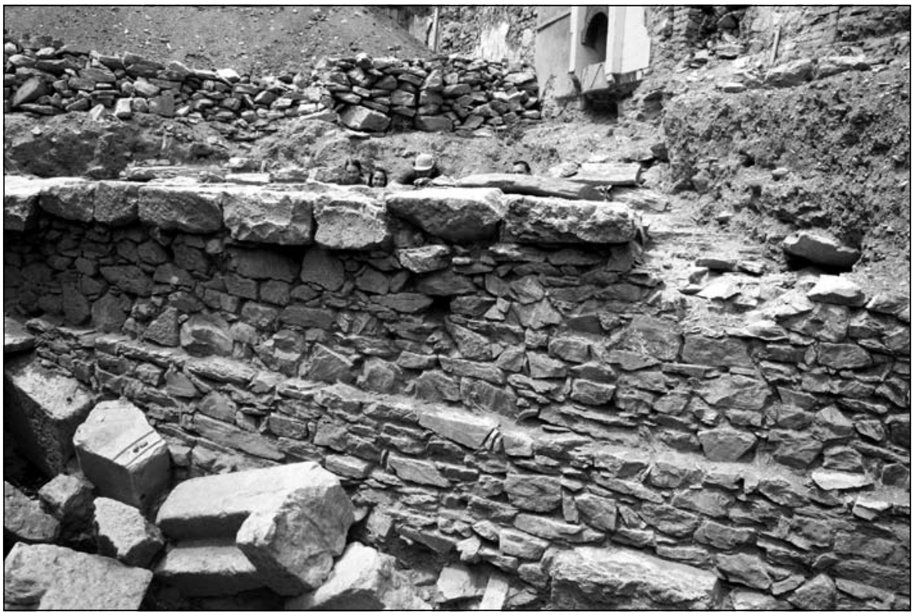

Обр. 2. Укрепване на акведукта към рова – поглед от изток (сн. Г. Илиев)

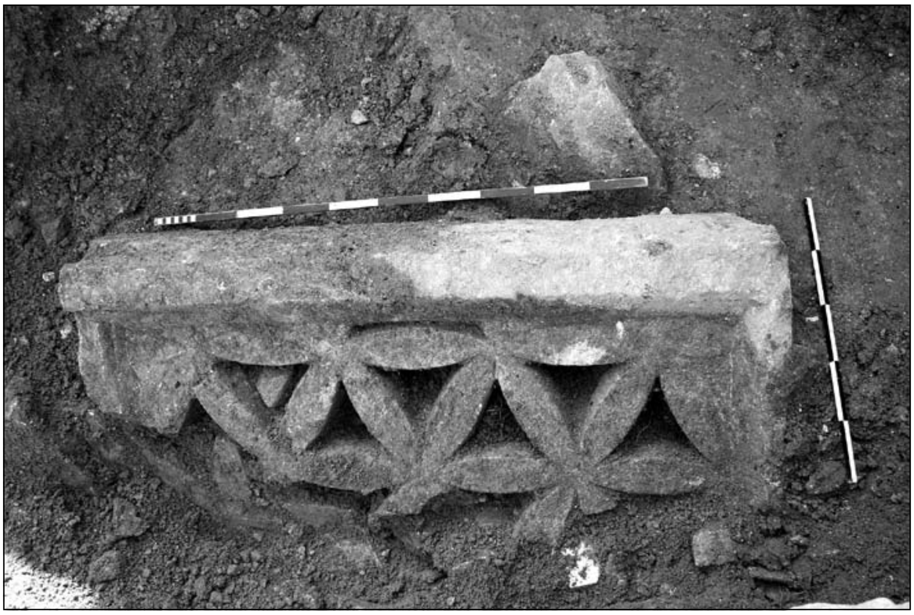

Обр. 3. Мраморна ажурна рамка от антична сграда, II – III в. (сн. Г. Илиев)

те находки и стратиграфските наблюдения позволяват да се извлекат интересни данни по отношение на хронологията на проучения обект.

II. Стратиграфия и хронология на обекта.

Откритите находки се вписват изключително в периода от края на III-VI в., когато е станало запълването на рова до нивото на водопровода. Почти пълната липса на средновековни находки подсказва, че през този период, поне в тази част градът не е бил заселен. Към края на XVII-XVIII в. в северната част на проучения обект е била построена вероятно оградна стена на дворно пространство при смесен градеж – камъни и кирпич, която е била унищожена от пожар. Липсата на битови предмети не позволява да се твърди, че става дума за къща. През XIX в., както бе отбелязано, тук е възникнал мюсюлмански некропол. Остава открит въпросът с хронологията на водопровода. Липсата на други находки при сегашната ситуация ни задължава да го отнесем най-рано към началото на IV в. Към тази дата насочват и останките от архитектурните детайли, преизползвани при укрепването на водопровода от изток.

№34. АР „АВГУСТА ТРАЯНА – ВЕРЕЯ – СТАРА ЗАГОРА“. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА УЛ. „ЖЕЛЕЗНИ ВРАТА“ 42, УПИ XXV$_{3480}$, КВ. 58

Димитър Янков

Проучванията бяха планирани за 2007 г., но след неуредици на предприемача те бяха извършени през 2008 г.

Разкопките са проведени на площ 12 х 15 м (общо 180 м^2), като остава значителна непроучена площ в северозападната част на обекта, поради извършените от строителя укрепителни дейности за съседната паянтова къща. В проучената площ са открити останки от жилище от римската епоха, няколко водопровода, две ями от османския период (след XVIII в.), а в СЗ ъгъл на обекта бе регистриран пласт от XI-XIII в, вероятно от опожарено жилище от кирпич.

Проученото жилище от римската епоха има два строителни периода, регистрирани от зидове с хоросанова и калова спойка. Входът на жилището е от юг. Влизането се е осъществявало през мраморен праг и двукрила врата с ширина 1,22 м. От коридор с размери 2,50 х 5,10 м се е влизало в две помещения съответно от изток и запад. Ширината на източното помещение е 5,9 м без да може да се проследи някакъв разделителен зид. Помещението западно от коридора е с ширина 2,5 м, като на 3,5 м от югозападния му ъгъл се откри страница на вход. Доказателство за втора редица помещения от север е откритото продължение на западния зид на коридора, като това продължение е също зид на хоросанова спойка. Преправка в жилището беше установена и на южния зид на помещението.

Според откритите в незначително количество материали – предимно керамика, сградата може да се датира към периода от началото на III-IV в. Интерес предизвикват трите водопровода и останките от елипсовидно съоръжение изградено в техника *opus mixtum* в североизточния ъгъл на проучената площ. Към това съоръжение води един от разкритите водопроводи и това предполага съоръжението да се тълкува като част от банска постройка.

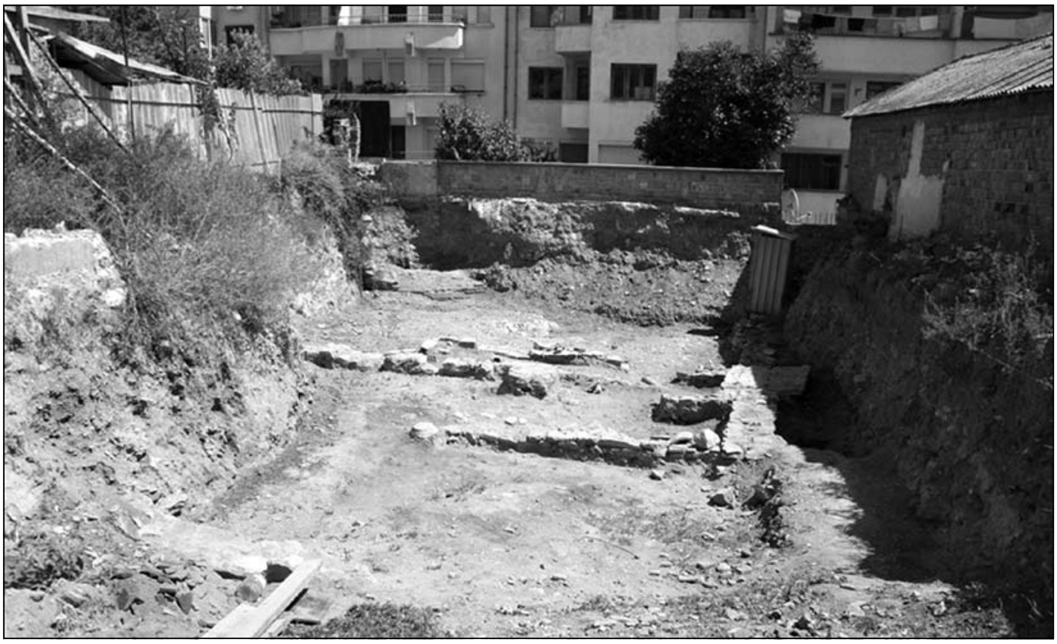

Обр. 1. Общ поглед към проучената сграда от запад (сн. Г. Илиев)

№35. АР „АВГУСТА ТРАЯНА – ВЕРЕЯ – СТАРА ЗАГОРА“. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В УПИ I-1669, КВ. 26Б, УЛ. „Г. КЮМЮРЕВ“ №8

Мария Камишева

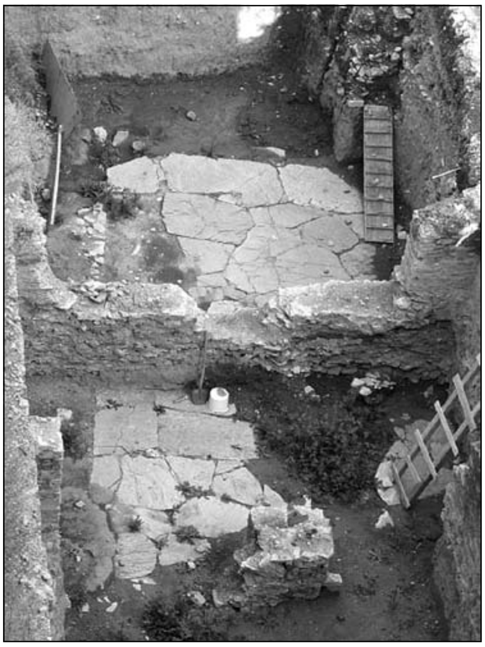

Обр. 1. Общ план на обекта след приключване на проучването (сн. М. Камишева)

Проучваният терен се намира в източната част на АР „Августа Траяна – Верея – Стара Загора“. Той е с приблизителна площ около 140 м^2. В разкопките взеха участие М. Гинзарова (фондопазител в РИМ – Стара Загора) и А. Атанасов (докторант към ВТУ).

Проучено е част от трасето на декуман и част от прилежащите му зидове.

Могат да се установят пет строителни периода.

I ПЕРИОД (III-IV в.)

Към този период се отнася първоначалното изграждане на трасето на уличното платно и фланкиращият го зид от север. Дължината на разкритата улица е 6 м, а възможната проследима ширина – 5,25 м. Изградена е от големи каменни плочи. Ориентирана е изток (кота 208,41) – запад (кота 208,40). На 5 м в западна посока и на 3 м в източна, плочите липсват и вероятно са използвани за строителен материал в по-късните епохи.

Зидът от север е изграден от средно големи ломени камъни, споени с хоросан. Той е запазен в много малка част. Ширината му е 0,52 м.

II ПЕРИОД (IV-VI в.)

През втория период в източната част на проучения терен плочите от уличното платно са били извадени. Бяха разкрити останки от питос, ситуиран на трасето на уличното платно. Източно от него се намериха фрагменти от строителна керамика и разложен кирпич.

III ПЕРИОД (XII-XIV в.)

Останки от този период се откриват непосредствено върху трасето на уличното платно. Проучени бяха две ями с кръгла форма. И двете бяха запълнени с много фрагменти от характерна за периода битова керамика и медни корубести монети.

IV ПЕРИОД (XVIII-XIX в.)

В източната част на проучената площ се разкриха основите на сграда с квадратна форма (дължина И – З 4 м). Зидовете са изградени от ломени камъни, споени с кал. В средата на вътрешността е имало основа за стълб, вероятно подпиращ горния етаж. В сградата личат два периода на живот, ясно разграничими от ниво въглени, пепел и фрагментирана строителна керамика. След пожара сградата е възстановена на същото място с малка промяна в северния зид.

Северно от сградата беше установено наличие на голяма септична яма, която достига до античния пласт и навлиза в съседния имот от север.

V ПЕРИОД (XX в.)

Сградата, която е била изградена на това място е с дълбоки и стабилни основи, достигащи до античното ниво (кота 208,4). Те са фундирани директно върху плочите от уличното платно, като не ги разрушават.

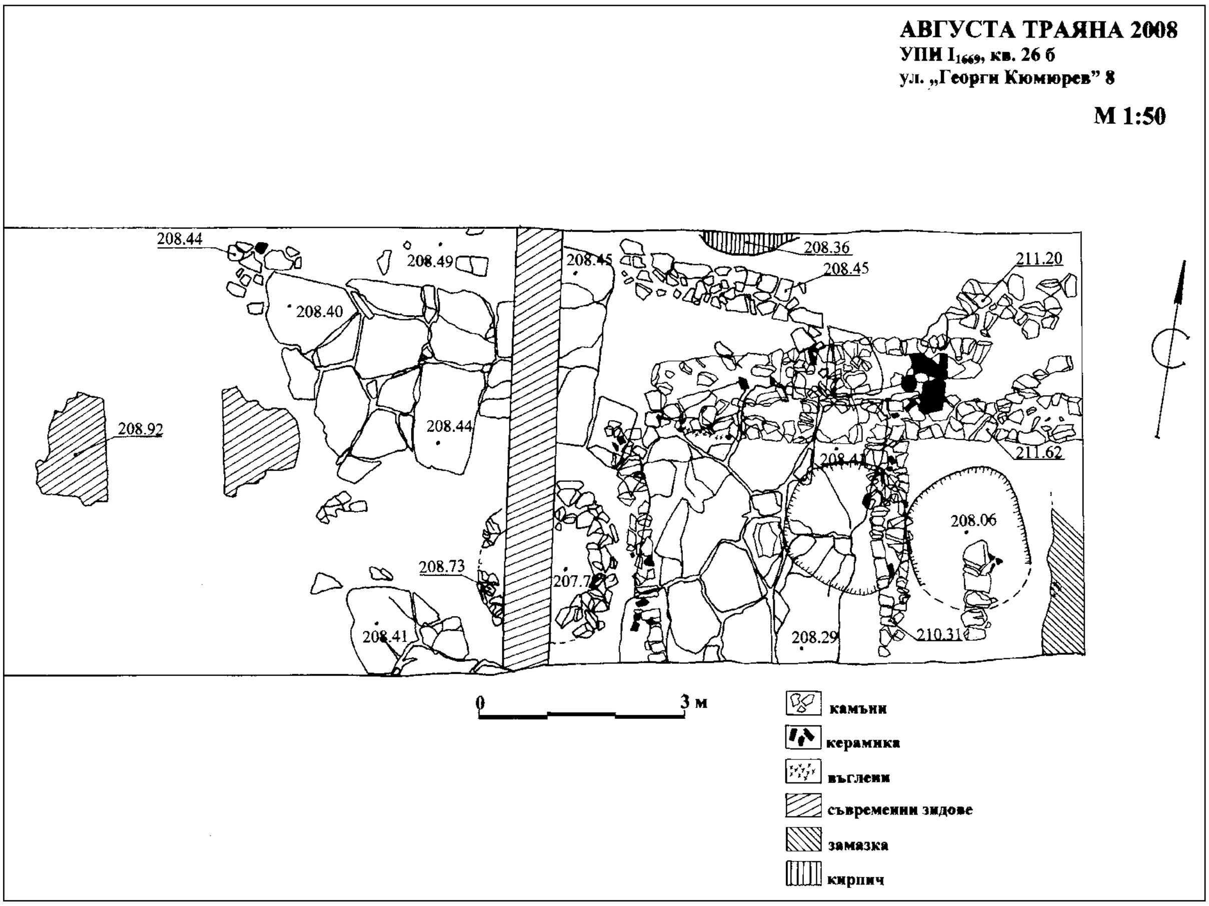
АВГУСТА ТРАЯНА 2008
УПИ I1669, кв. 26 б
ул. „Георги Кюмюрев" 8
М 1:50
208.44
208.49
208.40
208.92
208.44
208.73
208.41
208.45
208.36
208.45
211.20
211.62
208.41
208.06
207.7
208.29
210.31
С
0
3 м
камъни
керамика
въглени
съвременни зидове
замазка
кирпич

Обр. 2. Общ план на проучения терен (автор М. Гинзарова)

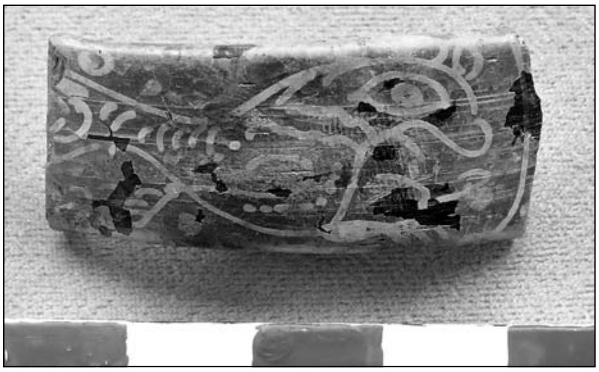

Обр. 3. Фрагмент от стъклена гривна, XII в. (сн. М. Камишева)

№36. АР „АВГУСТА ТРАЯНА – ВЕРЕЯ – СТАРА ЗАГОРА“. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В УПИ Х-1535, КВ. 44А, УЛ. „Д. НАУМОВ“ №114

Мария Камишева

Проучваният терен се намира в северната част на АР „Августа Траяна – Верея – Стара Загора“. Той е с приблизителна площ около 270 м^2.

Проучванията се проведоха под научното ръководство на М. Камишева. В проучването взеха участие М. Гинзарова (РИМ – Стара Загора), Д. Колева (РИМ – Стара Загора) и А. Атанасов (докторант към ВТУ).

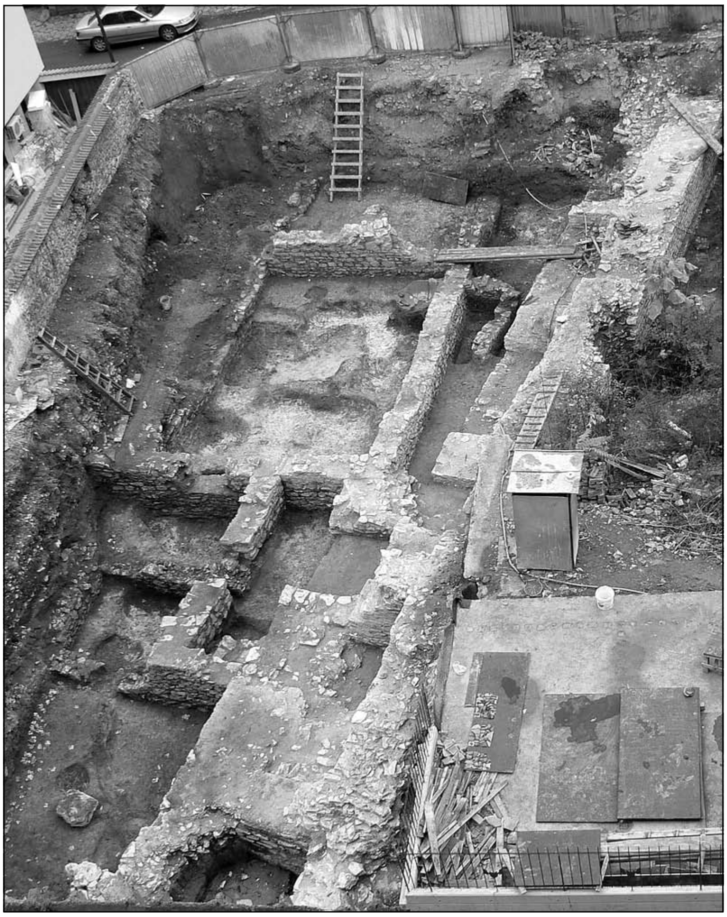

Обр. 1. Общ план на обекта след приключване на проучванията (сн. М. Камишева)

Обр. 2. Вкопано жилище, VI в. (сн. М. Камишева)

Северно от обекта през 2006 – 2007 г. е разкрита част от трасето на вътрешната крепостна стена с три прилежащи пиластъра. При сегашните проучвания беше доразкрито трасето на вътрешната крепостна стена с още три пиластъра, както и част от помещенията, разположени в непосредствена близост до крепостната стена.

Могат да се установят четири строителни периода.

I ПЕРИОД (II-IV в.)

Към този период се отнасят сградите, открити в близост до крепостната стена, както и самата вътрешна крепостна стена с прилежащите и пиластри. Сградите са изградени от ломени камъни, споени с кал. От едната е запазен само северозападният ъгъл (кота 222,85). Другата е с правоъгълен план, с дебелина на зидовете 0,60 м и с вътрешни размери: 2,40 м (И – З) и проследима дължина 3,85 м (С – Ю, кота в югозападния ъгъл 222,51). Тази сграда е елиминирана в края на периода, когато е оформено помещението за подход към крепостната стена. В източната си част то е изградено директно върху зида на ранната сграда (кота на източния зид 221,91).

Изграждането на двете помещения трябва да се отнесе към времето на построяването на първата крепостна стена – втората половина на II в.

Разкрито е продължението на крепостната стена – общо 11,20 м, заедно с още три пиластъра. Така, заедно с разкритото през 2006 – 2007 г., общата дължина на крепостната стена е 29,50 м, с прилежащи общо 6 пиластъра. Размерите на пиластрите варират от 1,11 x 1,53 м (за петия пиластър от запад към изток, кота 224,75) до 1,25 x 1,71 м. Междупиластровите пространства също са с различна дължина – от 3,92 м до 4,02 м. Крепостната стена е изградена от ломени камъни, споени с розов хоросан.

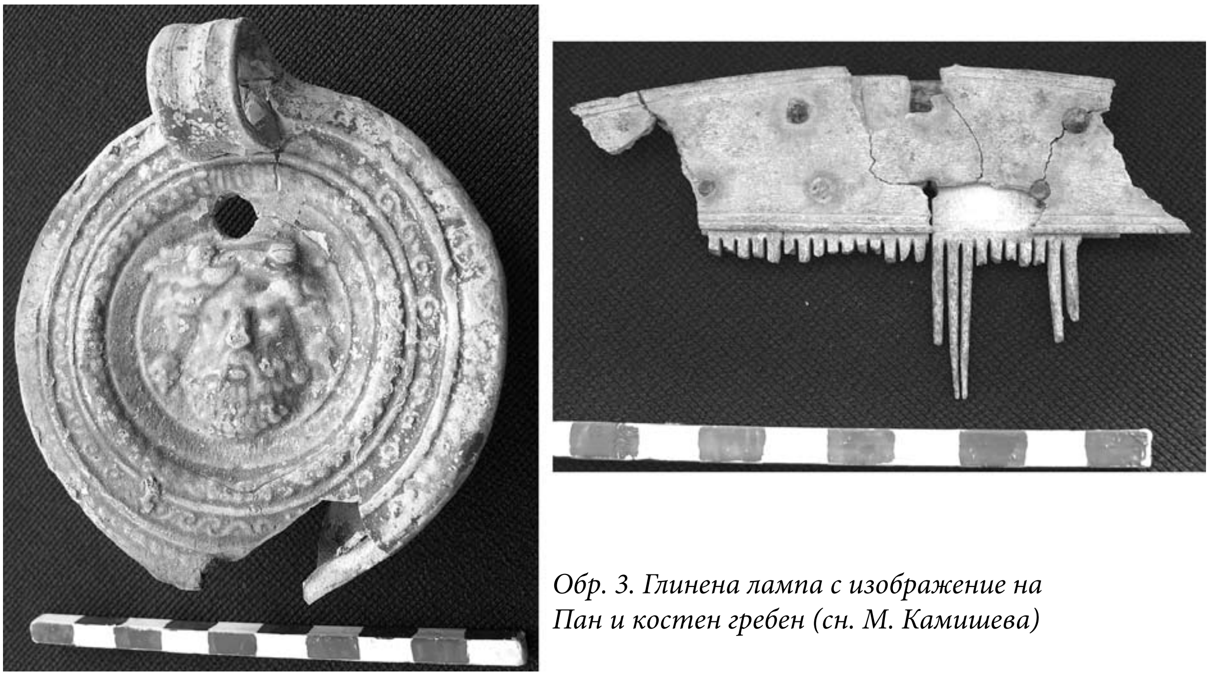

Обр. 3. Глинена лампа с изображение на Пан и костен гребен (сн. М. Камишева)

В края на III – началото на IV в. пространствата между трети и четвърти и пети и шести пиластър са запълнени. Южно от крепостната стена са оформени две помещения – едното изцяло разкрито, а другото проучено само в източната му част. Източното помещение е изградено от ломени камъни, споени с розов хоросан. Зидовете му са с дебелина 0,65 м. Има вътрешни размери 8,60 м (И – З) х 6,68 м (С – Ю). Входът на помещението е от изток и е с ширина 1 м (кота 222,94). До него от запад е долепено друго помещение, което е с проследими размери 5,60 м (С – Ю) х 4,56 м (И – З). Южният му зид е силно разрушен от по-късни влизания.

Непосредствено до източното помещение и източно от него е изградено правоъгълно помещение. То е долепено на фуга до коментираното по-горе. При изграждането му е елиминирана сградата, изградена в началото на периода. Входът му е от юг и е с ширина 1,12 м. Изградено е от ломени камъни, споени с розов хоросан. Има вътрешни размери 5,15 м (И – З) х 1,52 м (С – Ю). Подът му е бил покрит със средно големи плочести камъни (кота 223,00). При изграждането му теренът е бил подравнен, като в пластовете под неговото ниво се откри огромно количество керамичен материал, характерен за началото на III в. Помещението трябва да се тълкува като подход към крепостната стена, като в тази част върху крепостната стена е била изградена платформа за излизане върху нея.

II ПЕРИОД (IV-VI в.)

През втория период двете верижни помещения са пострадали (от военни действия или природен катаклизъм), като ясно личат преправки в северния и западния зид.

Запълнени са пространствата между пиластрите, а ширината на крепостната стена е увеличена. Върху четвърти, пети и шести пиластър е надградено и оформено пространство за обслужване на крепостната стена, като част от надграждането застъпва и източния зид на най-източното правоъгълно помещение (кота 223,30).

В края на този период двете верижни помещения вече не изпълняват първоначалните си функции. В източното помещение беше разкрито вкопано жилище, оформено в две части – „жилищна“ и „стопанска“. Жилищната част има правоъгълна форма със заоблени ъгли и размери 2,75 м (И – З) х 3,65 м (С – Ю). В средата му е оформено пространство за поставяне на подпорен стълб за покрива (кота 222,.44). Стените са били изградени от дървени колове, като в източната и северната част на жилището са запазени две от дупките на коловете. Входът му е оформен от юг, където личи леко повдигане на нивото (кота 222,28). В по-късен период върху входа е била изкопана яма. В североизточния ъгъл на жилището е оформено пространство за поставяне на питос, от който са запазени само няколко фрагмента от стени и част от капак.

Стопанската част на жилището се развива непосредствено западно от жилищната. Има размери 3,90 м (И – З) х 5,10 м (С – Ю). Вероятно тя е била оформена като навес, от който е запазена една дупка от кол в западната част. В нея са разчистени няколко места за поставяне на питоси.

III ПЕРИОД (XII-XIV в.)

Останки от този период се откриват върху основите от вкопаното жилище от втория период и в пространството, оградено от най-западното помещение от предните два периода. Беше разкрито петно от горял кирпич, примесен с въглени и пепел, с неправилна форма, както и две ями с материал, характерен за този период.

Към това време трябва да се отнесе и запазеното in situ дъно на питос, който се открива непосредствено западно от „стопанската“ част на вкопаното жилище (кота 223,00).

IV ПЕРИОД (XIX – XX в.)

Към последния период се отнасят трасетата на водопроводи, които на места разрушават зидовете на крепостната стена. Два от тях имат успоредна посока С – Ю и преминават през входа на помещението, използвано като подход към крепостната стена (коти 223,53 и 223,50). Продължавайки на север, в крепостната стена е оформен отвор, през който двете трасета преминават.

Върху крепостната стена, в най-източната част е изкопана боклучна яма (кота 222,64), която също разрушава структурата на крепостната стена.

В южната част на парцела, непосредствено до съвременната яма за отпадни материали и почти повтарящ трасето на зидовете на средното помещение от първия период, се разкри зид, изграден от средноголеми ломени камъни, споени с кал. Той е с посока И – З и дължина 3,62 м (кота 223,83).

Литература:

Камишева 2008: М. Камишева. Археологически проучвания в АР „Августа Траяна – Верея – Стара Загора“, УПИ IX1534, кв. 44а (ул. „Д. Наумов“ 116). – В: Археологически открития и разкопки през 2007 г. София, 2008, 413 – 414.

№37. АР „АВГУСТА ТРАЯНА – ВЕРЕЯ – СТАРА ЗАГОРА“. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В УПИ XIX-3526, КВ. 66, УЛ. „ЖЕЛЕЗНИ ВРАТА“ №9

Мария Камишева

Проучваният терен се намира в западната част на АР „Августа Траяна – Верея – Стара Загора“. Той е с приблизителна площ около 200 м^2. В разкопките взеха участие М. Гинзарова (РИМ – Стара Загора), Д. Колева (РИМ – Стара Загора) и А. Атанасов (докторант към ВТУ).

Проучена е част от трасето на декуман, част от прилежащите му зидове и съпътстващите го водопроводни съоръжения.

Могат да се установят три строителни периода.

I ПЕРИОД (III-IV в.)

Към този период се отнася първоначалното изграждане на трасето на уличното платно и фланкиращите го зидове от север и юг. Дължината на разкритата улица е 18 м, а ширината и (заедно с тротоарите) – 6,75 м. Изградена е от големи каменни плочи, следващи денивелацията на терена: изток (кота 233,84) и запад (кота 234,62). На 6,5 м в западна посока плочите липсват, а продължението на улицата на запад е пропаднало в южна посока. Вероятно в началото на IV в. това пропадане е наложило известни преправки по уличното платно.

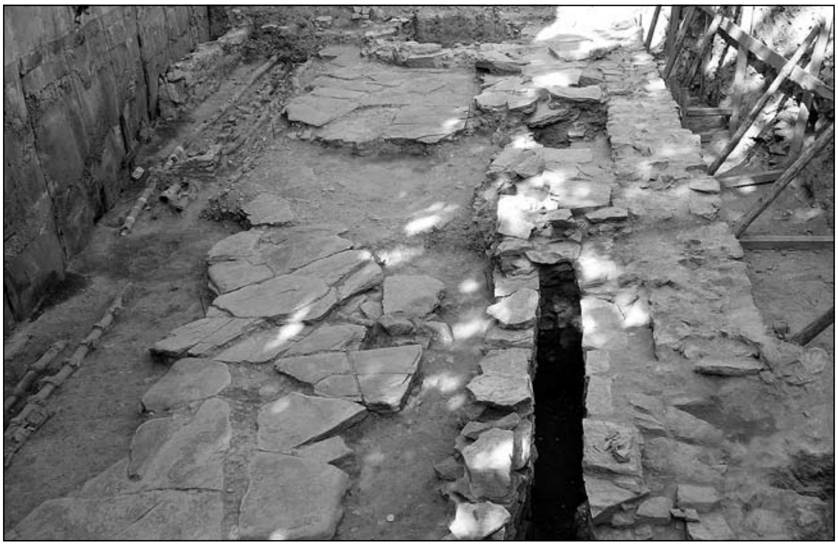

Обр. 1. Общ план на обекта след приключване на проучванията (сн. М. Камишева)

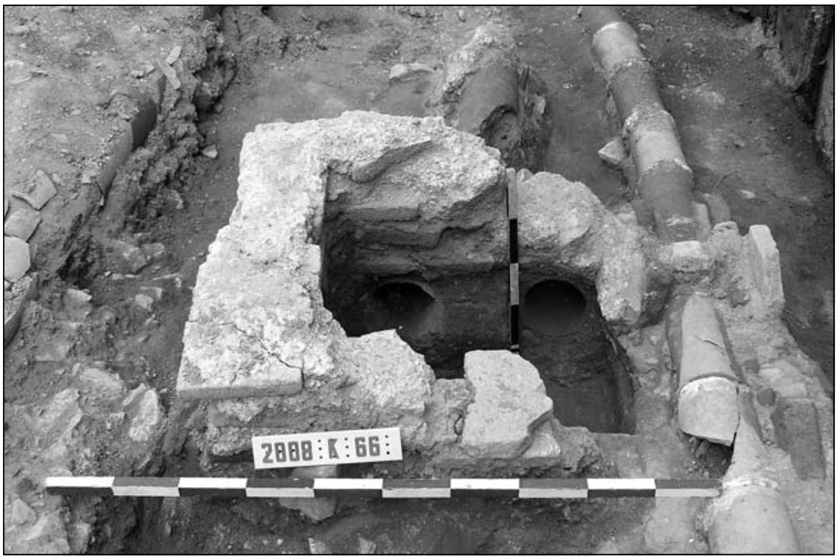

Обр. 2. Шахта в южната част на обекта (сн. М. Камишева)

Около уличното платно от юг е изграден водопровод от глинени тръби, който вероятно в края на III в. е претърпял преправка – била е изградена разпределителна шахта, в която се влива друг водопровод. Последният повтаря по посока трасето на първия, а шахтата го разрушава. От шахтата излизат два водопровода, служещи за разпределение на водата в инсулата от юг. Шахтата е изградена от тухли, спoени с хоросан. Дъното ѝ е било покрито с тухли. Тя има правоъгълна форма и вътрешни размери 0,55 м (С – Ю) х 0,40 м (И – З). По стените ѝ има отложен бигорен налеп, който в долната част е до 0,01 м.

Зидът от север е изграден от средно големи ломени камъни, споени с хоросан. В западната част на проучения терен беше разкрит един перпендикулярен на него зид, продължаващ в северна посока и имащ същата структура. Южно от зида, под тротоара на улицата е устроен и канал за отпадни води. Той е с ширина 0,50 – 0,75 м и с дълбочина до 1,10 м (кота 232,67 в източната част). Вкопан е в скалистия терен и е запълнен с голямо количество парчета от стъклени съдове и керамични фрагменти.

II ПЕРИОД (IV-VI в.)

През втория период пропадналото улично платно е наложило заравняване на терена с трамбована пръст, примесена с дребни камъни и фрагменти строителна керамика. В трамбовката и под нея бяха открити много монети от периода края на IV-средата на V в. В най-източната част на обекта през този период са били изградени няколко водопроводни съоръжения – два канала и два водопровода, които са с посока С – Ю и са ситуирани директно върху плочите от уличното платно. Това навежда на мисълта, че тогава тази част от улицата е съществувала в друг вид – вероятно тя не е била покрита с плочи, а ходовото ниво е било върху трамбованата пръст.

По това време е била елиминирана и шахтата, изградена през първия период. По трасето на разкритите водопроводи са изградени други два, единият от които разрушава южната стена на шахтата. При най-южния на места личи преправка с тръби, които се различават от тези, с които първоначално е бил изграден.

Повдигането на уличното ниво е наложило и повдигане на тротоара и реконструкция на канала от северната страна.

III ПЕРИОД (XII-XIV в.)

Останки от този период се откриват непосредствено върху трасето на уличното платно и частично северно от северния зид. Разкрито е съоръжение с почти кръгла форма и размери 2,5 м (С – Ю). Приблизителната му дълбочина е 0,60 – 0,70 м. Вероятно то е имало функция на зърнохранилище. На места от вътрешната му страна личат останки от измазване с жълтеникава глина.

№38. НАР „КАБИЛЕ“. СЕКТОР VIII, КВАРТАЛ 3. СОНДАЖ ВЪРХУ СЕВЕРНАТА КРЕПОСТНА СТЕНА ОТ ЕЛИНИСТИЧЕСКАТА ЕПОХА

Ивайло Лозанов, Божидар Драганов

Проучването имаше за цел да изследва един слабо познат участък в северозападната част на античния град. В тази зона засега остава много неизвестни относно етапите и интензитета на обитаване, както и функционалната връзка между северната крепостна стена от елинистическата епоха и северозападния ъгъл на къснoримския кастел.

Бе заложен сондаж с размери 10 х 2 м в кв. 4, 13, 14, 23 и 24, впоследствие удължен с 4 м на север в кв. 94 от кв. С. Сондажът има леко изместване в посока СЗ–ЮИ (Обр. 1). Своеобразното му разположение се дължи на очакването, че засича перпендикулярно крепостната стена. Теренът е с наклон от юг на север и от запад на изток. Непосредствено на север от сондажа склонът се спуска стръмно и почти не оставя възможност за разполагането на археологически структури. Дълбочините при работата са измервани от репера, маркиращ северозападния ъгъл на квартал 3 (R 9).

Според видимите следи теренът е използван за вадене на камък в недалечното минало. Наред с това при разкопките бяха установени нарушения (ями) от периода на късната античност и средновековието. Стратиграфската картина, документирана в западния профил на сондажа показва следното: под хумуса, на дълбочина 0,30 – 0,40 м от повърхността започва културен пласт, съдържащ материали от елинистическата, римската и къснoримската епоха, с дебелина 0,40 – 0,60 м. Съдържа основно силно фрагментирана строителна и битова керамика, както и трошляк. Монетният материал се разделя на две групи. Част принадлежи на III в. пр. Хр. и по правило се състои от силно корозирали монети, разпознаващи се само по дебелината на ядрото и цвета на патината. Монетите от римската епоха се отнасят към II-IV в., като най-ранната е от 140 г., с портретите на Марк Аврелий Цезар и Антонин Пий. Последните монети са от времето на Валент (364 – 378). Вероятно при по-късните вкопавания тук е попаднал и един византийски фолис на Константин Х Дука (1059 – 1067). В кв. 14 се попадна на струпване от натрошени керемиди и средно големи камъни, образуващи редица от север (дълб. 2,07 м от R 9). Стратиграфски и според откритите материали то се отнася към IV в. Положено е върху пласт трошляк, съставен от дребни камъни, фрагменти от строителна керамика и бучки хоросан.

В целия сондаж е регистриран ненарушен пласт от елинистическата епоха, започващ от дълбочина около 1 м в южния край (кв. 23/24), около 2,11 м в централната част и на около 2,35 м в северния край (кв. 94). Това е мощен пласт с дебелина между 0,70 – 0,90 м, съставен от жълте-

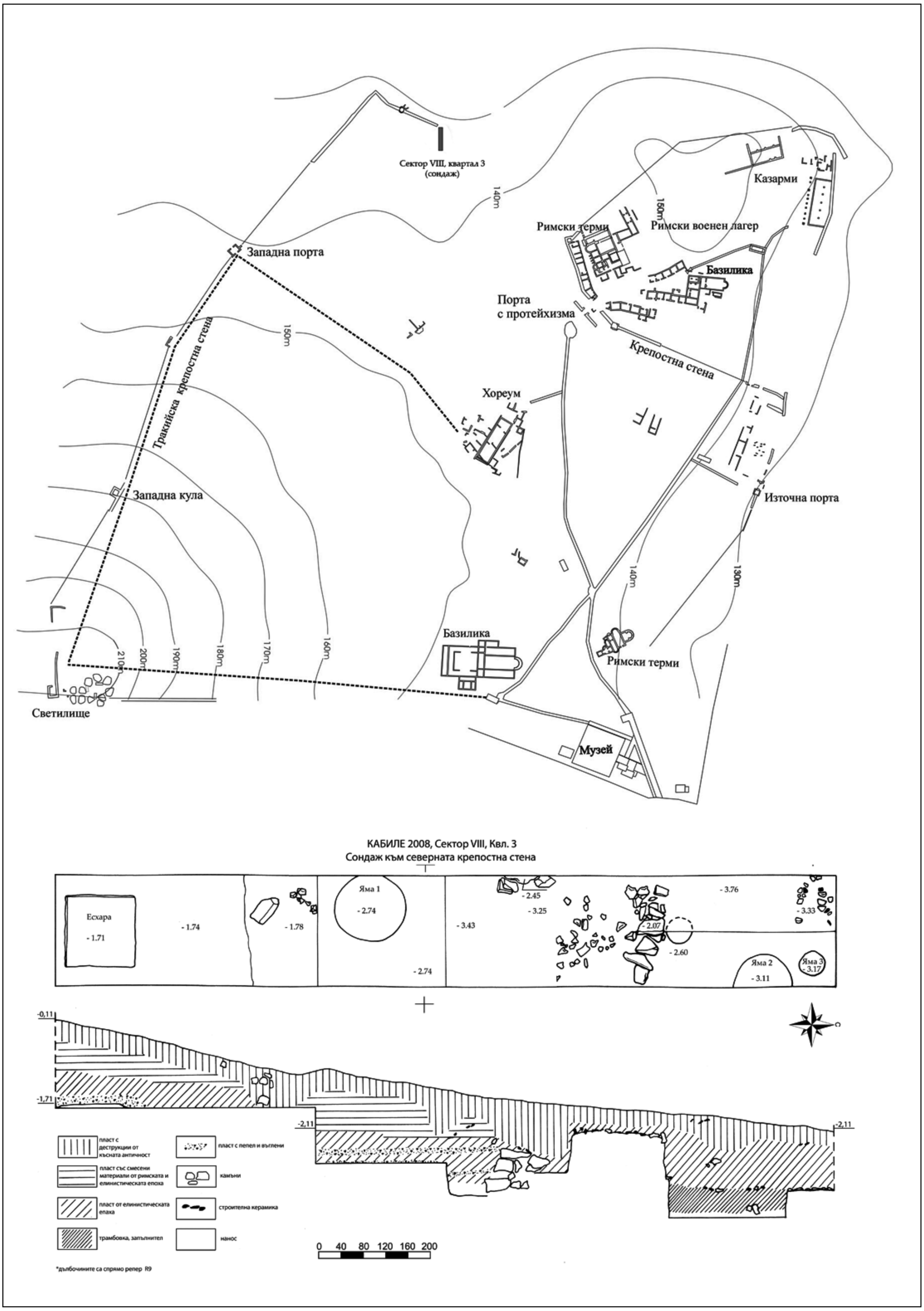
Сектор VIII, квартал 3
(сондаж)
140m
Западна порта
Тракийска крепостна стена
150m
Римски терми
Римски военен лагер
160m
Казарми
Базилика
Порта
с протейхизма
Крепостна стена
Хореум
Западна кула
Източна порта
140m
130m
Базилика
Римски терми
210m
200m
190m
180m
170m
160m
Светилище
Музей
КАБИЛЕ 2008, Сектор VIII, Квл. 3
Сондаж към северната крепостна стена
Есхара
- 1.71
- 1.74
- 1.78
Яма 1
- 2.74
- 2.74
- 3.43
- 2.45
- 3.25
- 2.07
- 2.60
- 3.76
- 3.33
Яма 2
- 3.11
Яма 3
- 3.17
С
-0,11
-1,71
-2,11
-2,11
пласт с деструкции от късната античност
пласт със смесени материали от римската и елинистическата епоха
пласт от елинистическата епаха
трамбовка, запълнител
пласт с пепел и въглени
камъни
строителна керамика
нанос
0 40 80 120 160 200
*дълбочините са спрямо репер R9

Обр. 1. Кабиле – локализация, план и стратиграфски профил на сондажа в сектор VIII, квартал 3

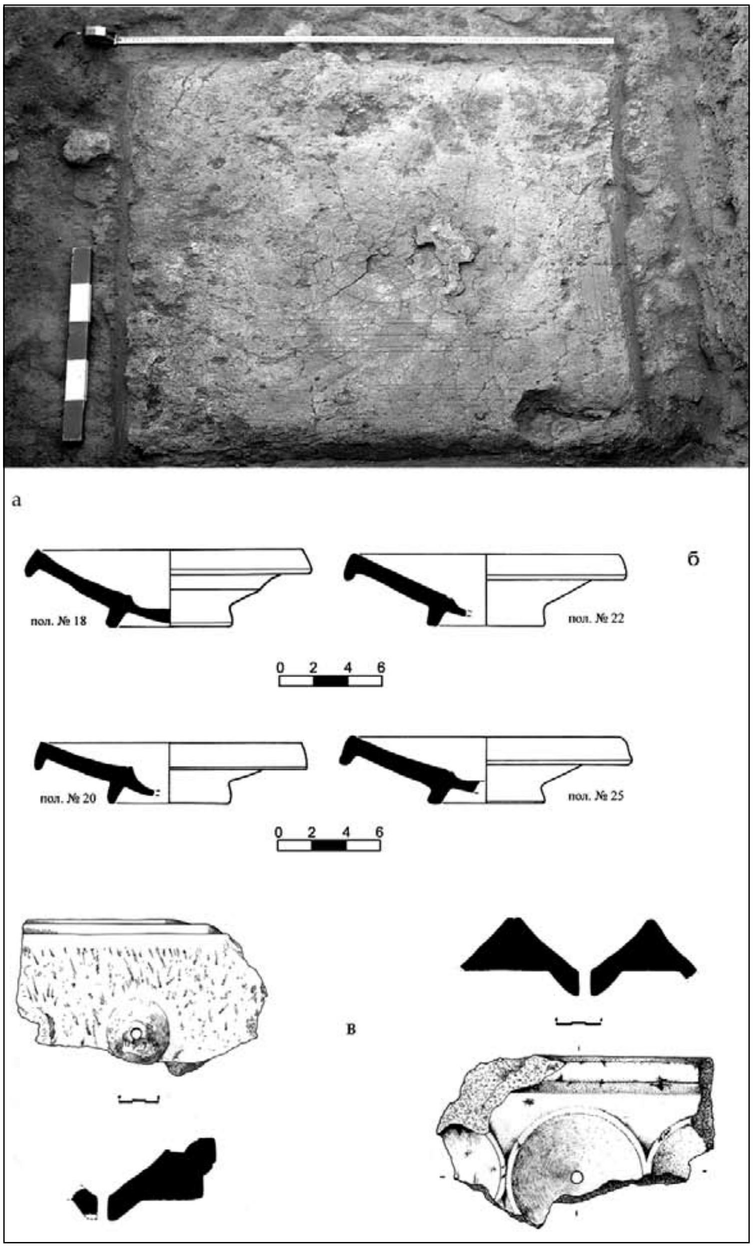

Обр. 2. Есхара и материали от сондажа

никава пръст с отделни концентрации от въглени и пепел. Част от структурата на слоя вероятно се дължи на разложени кирпичи. В този контекст, в кв. 23/24 е регистрирана есхара in situ на дълбочина 1,71 м (R 9). Съоръжението е ориентирано по световните посоки и има почти квадратна форма. Размери: С – Ю: 0,99 м (от запад) и 1,00 м (изток) И – З: 1,03 м (южна страна) и 1,04 м (северна страна). Есхарата е разположена върху ниво от трамбована глина с бледожълт до сиво-жълт цвят (под ?), в ясен контекст от елинистическата епоха. Есхарата няма солидна подложка, дебелината ѝ е само 1 см, като в централната част е добре опалена и по-твърда, носеща следи от пепел. Ясно са отделени ръбовете на съоръжението, оформящи пирамидалната му основа (височина 0,03 – 0,04 м). Покрай страните на есхарата и над нея има плътен слой от въглени и пепел (дебелина около 0,20 м). Тези следи вероятно свидетелстват, че съоръжението е част от по-голямо застроено пространство (жилище?). Внимателното отстраняване на налепите върху повърхността на есхарата открои етапи на преправка, лицевата част е възстановявана няколкократно чрез полагането на допълнителен тънък слой глина, при което е заличавана първоначалната украса. Самата украса е нанесена с шнур върху все още влажната глина. Честото нагряване и износването на глинения слой обаче са довели до разрохване на повърхността, довело до необратимо разрушаване на част от орнаментацията. Оцелелите мотиви показват наличието на поне два концентрични кръга в средата и пет вписани един в друг квадрата по периферията (Обр. 2а).

От север на есхарата е доловено и подовото ѝ ниво, изградено от жълтеникава трамбована глина. То е нарушено през късната античност. Вероятно това е траншея за вадене на камъни, чието използване е възможно да е продължило и в съвремието, като по този начин е унищожена стена, свързана с пространството около есхарата – може би северната стена на жилище.

Материалите отнасящи се към контекста на есхарата са няколко цели профила от керамични съдове: ихтии – две с червен лак и други две с некачествен кафво-черен фирнис, датиращи от втората половина на III в. пр. Хр., както и цял профил от паничка със завит навътре ръб (Обр. 2б).

В другите части от сондажа, където е регистриран елинистическият пласт се откриват същите характерни фрагменти от монохромна местна керамика. В кв. 14 на дълбочина 1,43 м от R 9 бе разкрит фрагмент мраморна търговска масичка (*mensa ponderaria*) със запазен изцяло един конус-мензура и части от други два съседни на него (Обр. 2в). Изработката е грижлива, като по краищата масата е била обточена с релефен перваз. Доколкото е възможно да се възстанови обемът на конусите-мензури става въпрос за измерването на малки количества течни продукти – може би благовония?!

В кв. 4 е регистриран градеж от по-едри, грубо одялани камъни, запазен в три реда един над друг (дълбочина 2,74 – 3,25 м от R 9). Най-долният и част от втория ред са били в субструкция, като личи укрепването им с трошляк (дребни камъни, натрошена амфорна тара и парчета строителна керамика). Вероятно това са останки от зид – може би разрушен, а в по-късни епохи постепенно демонтиран участък от елинистическата крепостна стена. В подкрепа на подобна идея се явяват останките от поне две ходови нива на юг от зида, в които се откриват материали от края на IV-началото на III в. пр. Хр. – предимно амфорна тара. Засега остава неразкрито северното лице на този зид, което би следвало да се намира под все още запазеното струпване от къснoримската епоха. На север обаче, в кв. 94, пред предполагаемото външно лице на елинистическата стена е регистрирано ниво от трамбована пръст, уплътнено на места от натрошени фрагменти строителна керамика и тара (дълбочина 3,33 м R 9). Под тези първоначални ниво от двете страни на стената следва чист пласт от кафява глинеста пръст.

В кв. 4/14 е разкрита яма №1, която нарушава първоначалното ниво, отнасящо се към етапа на строителство и използване на стената. В пълнежа на ямата са открити големи буци глина, както и фрагменти от червени панички със завит навътре устиен ръб. Сходството им с контекста от втората половина на III в. пр. Хр. и особено с материалите от нивото на есхарата ги поставя в синхронна позиция. Вероятно ямата следва да се интерпретира като боклучна, изкопана между евентуалното жилище с есхарата и крепостната стена.

№39. НАР „КАБИЛЕ“, СЕКТОР V. СГРАДИ И СЪОРЪЖЕНИЯ ОТ ЕЛИНИСТИЧЕСКАТА ЕПОХА

Людмил Гетов, Костадин Рабаджиев, Венета Ханджийска

Усилията на екипа през 2008 г. бяха насочени към проучването на отделни контексти и ситуации, с цел прецизиране на досегашните наблюдения и изводи за изследвания участък (Обр. 1).

Разчистването на керемидите от т. нар. навес показа, че от него е запазена малка част и реалните му размери остават несигурни. Потвърди се наблюдението, че той е изграден върху деструкциите на ранноелинистическата сграда, като за целта е използван югозападният ѝ зид, който е надграден във височина.

Продължи проследяването на настилката от розови камъни в югоизточна посока, като максималната ѝ ширина достигна 7 м (Обр. 1). Тя е много нарушена от по-късните вкопавания, а на места е запазена само като трамбована глинеста пръст с дребен чакъл. Над нея се откри фрагмент от червенофигурен скифос от атически тип (Обр. 2.1). Той принадлежи към късните примери от групата F.B., които се датират в средата и третата четвърт на IV в. пр. Хр. (Moore 1997, 305, no. 1305). Най-близък негов аналог са трите скифоса от гробницата при с. Калояново, датиращи от същия период (Чичикова 1969, 81 – 82). Изтритата повърхност на съда и наличието на отвори за репарация свидетелстват за сравнително дългото му използване. Откриването му в пласта, натрупан при използването на настилката от розови камъни, поставя нейното изграждане също към третата четвърт на IV в. пр. Хр. Тази датировка я свързва с времето на изграждането на западната крепостна стена или т. нар. Филипово застрояване на Кабиле (Домарадски 1991, 59). Трябва да се отбележи, че настилката е положена върху стерилен терен и в този участък липсват следи от по-

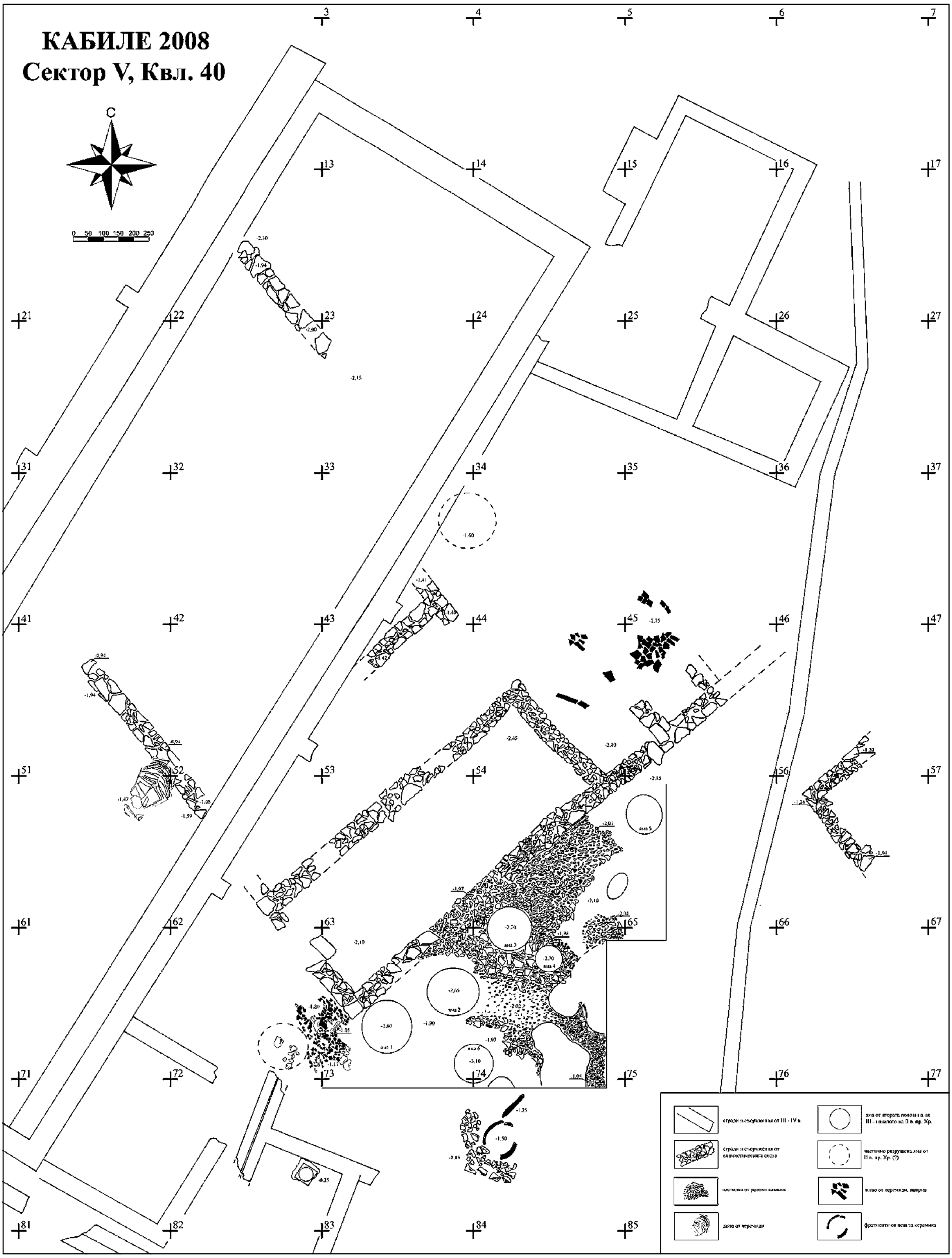
КАБИЛЕ 2008
Сектор V, Квл. 40
С
0 50 100 150 200 250
3
4
5
6
7
13
14
15
16
17
21
22
23
24
25
26
27
31
32
33
34
35
36
37
41
42
43
44
45
46
47
51
52
53
54
56
57
61
62
63
65
66
67
71
72
73
74
75
76
77
81
82
83
84
85
сгради и съоръжения от III - IV в.
сгради и съоръжения от елинистическата епоха
настилка от речни камъни
дъно от керемиди
яма от втората половина на III - началото на II в. пр. Хр.
частично разрушена яма от II в. пр. Хр. (?)
фрагменти от пещ за керамика

Обр. 1. Общ план на проучванията в Кабиле, Сектор V

ранно обитаване. Нейната функцията все още не е ясна, но старателното ѝ изграждане и голямото количество монети и импортни материали, свидетелстват за общественото ѝ значение.

През изминалия сезон се проучиха и две от ямите, които нарушават настилката (Обр. 1). Пълнежът им не се различава от този на останалите вкопани съоръжения – сиво-кафява пръст, разложен кирпич, пепел и въглени. Отново се откриха фрагменти от скари на пещи за керамика, което свързва ямите с времето на производствения участък (Гетов и др. 2008, 425).

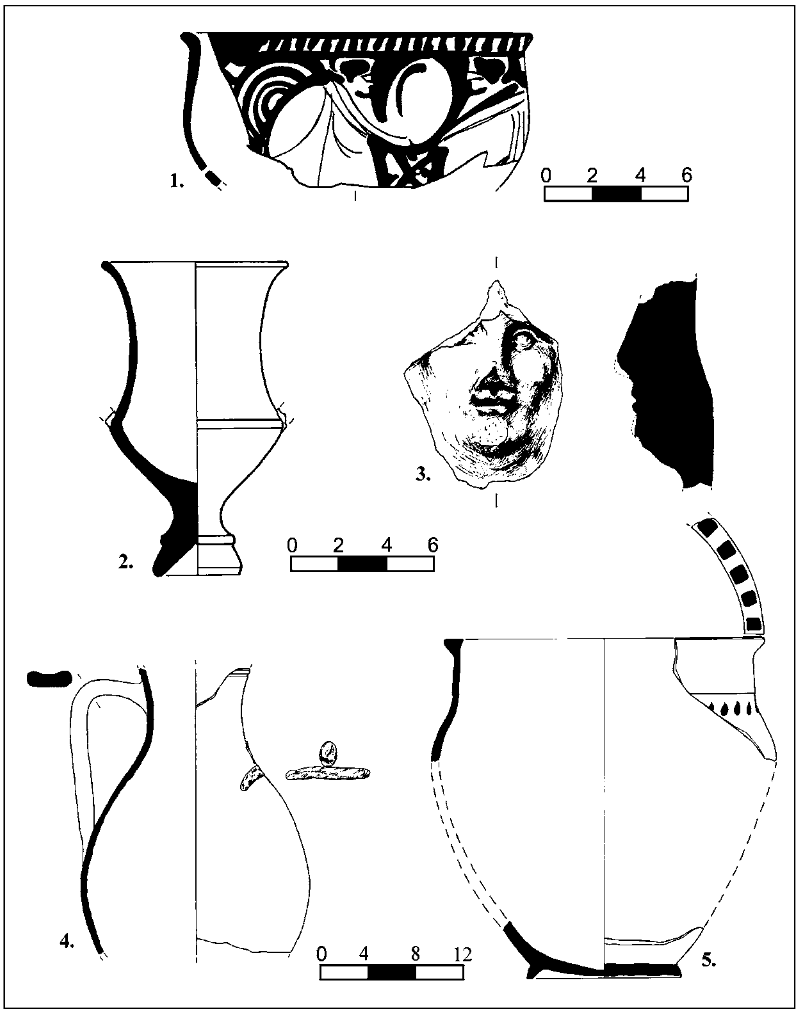

Обр. 2. Материали, открити при проучванията в Кабиле, Сектор V в.

По-благодатна по отношение на материалите са оказа яма 6. В нея се откриха монета на Антиох II от около средата на III в. пр. Хр. (Драганов 1993, 64), почти цял чернофирнисов кантарос (Обр. 2.2), аналогичен на съда от могила 7 от некропола в местността Гюрмите, датиран след средата на III в. пр. Хр. (Bozkova 1997, 124 – 125), фрагмент от теракота (Обр. 2. 3), части от кратер с рисувана украса (Обр. 2. 5) с близки паралели от Атинската агора, характерни найвече за последната четвърт на III до втората четвърт на II в. пр. Хр. (Rotroff 2006, 105, no. 213 – 219). Именно последната находка поставя запълването на ямата най-късно към началото на третата четвърта на II в. пр. Хр. Тя, както и останалите проучени вкопани съоръжения, вероятно са следствие от почистване и заравняване на терена, заеман от производствения участък с пещите през втората половина на III – началото на II в. пр. Хр.

От особен интерес е откриването в ямата на фрагментирана кана с релефен печат (Обр. 2.4). Това е вторият по-добре запазен съд от този тип и то от същия сектор (Гетов 2006, 105 – 106). За съжаление каната отново не е цяла и формата ѝ не може да бъде възстановена. Ясно личи, че тя е почти два пъти по-голяма, като освен това се отличава и по текстурата на глината. За първи път е засвидетелстван и печат, които се състои от две части – с продълговата и с овална форма. Той е в много лошо състояние и не личат нито надпис, нито изображение.

Продължи проучването и на ранноелинистическата сграда. Разкри се нов участък от зид, които затваря от северозапад още едно помещение, част от което попада под хореума (Обр. 1). Над деструкциите се откри автономна монета на Кабиле от тип D по Д. Драганов (Драганов 1993, 51 – 52, 70), потвърждаваща становището за разрушаване на сградата към средата на III в. пр. Хр. (Гетов и др. 2008, 425). Освен това се разчисти струпване от разнородни материали, което вероятно представлява дъното на яма, вкопана от по-високо ниво и унищожена при изграждането на хореума. В струпването се откри цяла керемида от коринтски тип с триъгълна форма (!), както и фрагмент от мраморна плоча с надпис на старогръцки език. Дебелината на плочата (0,14 м) и обработката на запазената ѝ страница свидетелстват, че надписът е бил с големи размери и вероятно е стоял изправен, може би облегнат на стена (?). Малкият фрагмент от текста не позволява да се правят интерпретации относно съдържанието му (декрет ?). Стратиграфската позиция на струпването, откриването в него на част от хиоски лагинос с печат на дръжката, както и палеографията на буквите стесняват датировката на надписа в рамките на късната елинистическа епоха.

По време на проучванията на елинистическите структури бяха предприети и мерки по теренната консервация на депо от керемиди, открито при разкопките на хореума. При разчистването на участъка се установи, че керемидите са поставени в яма, вкопана в деструкциите на ранноелинистическата сграда и са облегнати от външната страна на югозападния ѝ зид (Обр. 1). Най-общо може да се каже, че това е станало след разрушаването на сградата, т. е. след средата на III в. пр. Хр. и в рамките на елинистическата епоха. На този етап въпросите защо са складирани керемидите и защо са изоставени остават открити.

Проучванията през 2008 г. в Сектор V потвърдиха досегашните наблюдения по отношение на хронологията и стратиграфията в този участък от елинистическия Кабиле. Установи се, че развитието на плана на ранноелинистическата сграда трябва да се търси на север и северозапад, а на свързаната с нея настилка от розови камъни в противоположната югоизточна посока. Значително се увеличи количеството на новорегистрираните вкопани съоръжения, проучването, на които би спомогнало за изясняване размерите и функцията на производствения участък, съществувал във втората половина на III – началото на II в. пр. Хр. Откриването на контексти от късната елинистическа епоха добави нови данни за този все още твърде неясен етап от съществуването на Кабиле.

Литература:

Гетов и др. 2008: Л. Гетов, К. Рабаджиев, В. Ханджийска. НАР Кабиле, Сектор V. Сграда от елинистическата епоха, източно от късноримския хореум. – В: Археологически открития и разкопки през 2007 г., София 2008, 422 – 426.

Гетов 2006: Л. Гетов. ΚΑΒΥΛΗΝΩΝ и основанията за една хипотеза. – В: Поселищен живот в Тракия. IV международен симпозиум. Ямбол, 2006, 105 – 108.

Домарадски 1991: М. Домарадски. Западна крепостна стена на Кабиле. – В: Кабиле, 2. София, 1991, 54 – 82.

Драганов 1993: Д. Драганов. Монетосеченето на Кабиле. София, 1993.

Чичикова 1969: М. Чичикова. Тракийска могилна гробница от с. Калояново, Сливенски окръг (IV в. пр. н. е.). – ИАИ 31, 1969, 45 – 90.

Bozkova 1997: A. Bozkova. La céramique des nécropoles hellénistiques de Cabylé. – In: Δ́ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΣΥΝΑΝΤΗΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΗ ΚΕΡΑΜΙΚΗ. ΑΘΗΝΑ, 1997, 123 – 127.

Moore 1997: M. B. Moore. Attic Red-figured and white-ground pottery. The Athenian Agora 30. New Jersey, 1997.

Rotroff 2006: S. Rotroff. Hellenistic Pottery. The plain wares. The Athenian Agora 33. New Jersey, 2006.

№40. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА НАР „АВГУСТЕ“, С. ХЪРЛЕЦ, ОБЩИНА КОЗЛОДУЙ

Десислава Александрова

През 2008 г. продължихме работата в сектор VIB/VIC и в терена до западната порта на късноримската крепост. Проучванията бяха проведени от екип: Д. Александрова – ръководител, ст. н. с. д-р В. Динчев (НАИМ–БАН) – научен консултант, и инж. А. Каменаров – геодезия и картография.

В сектор VIB/VIC приключи работа в стратиграфската траншея, започната през миналата година (Александрова 2008, 331). Достигнахме до стерилен терен (льос) в цялата ѝ площ. Потвърди се констатацията, че в северната част на траншеята, която е вън от ранния римски лагер, няма

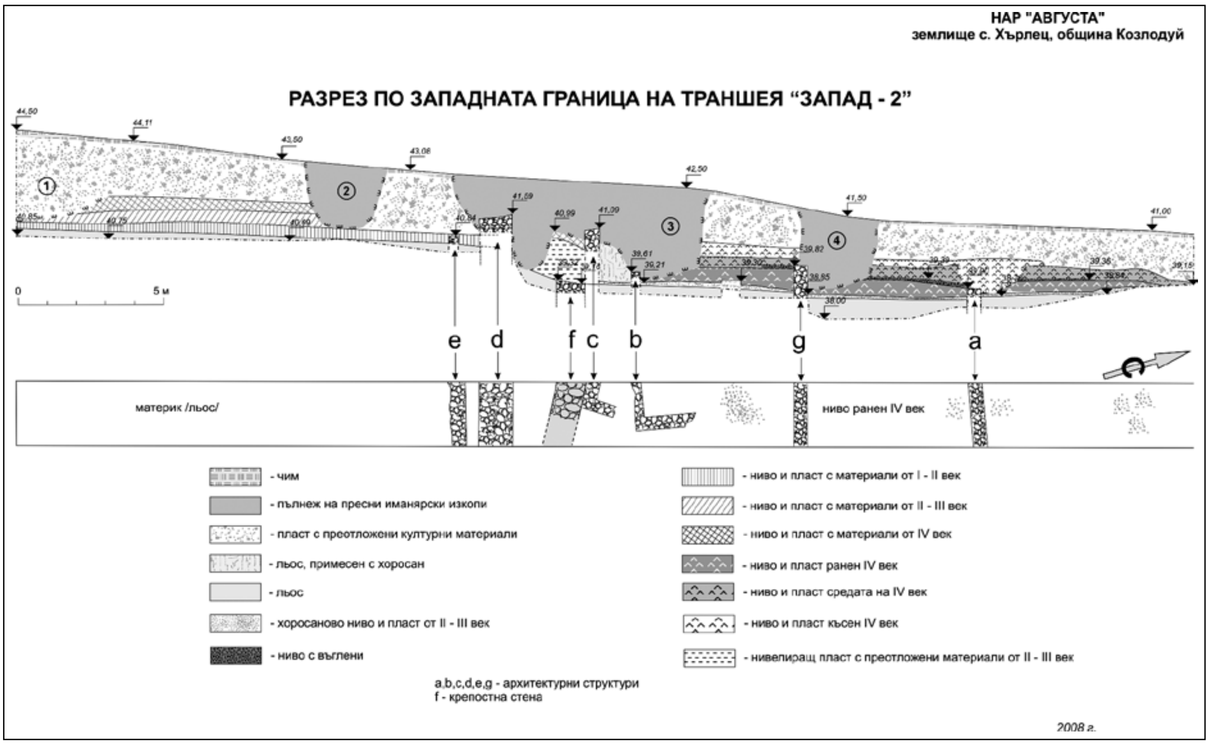
НАР "АВГУСТА"
землище с. Хърлец, община Козлодуй
РАЗРЕЗ ПО ЗАПАДНАТА ГРАНИЦА НА ТРАНШЕЯ "ЗАПАД - 2"
44,50
44,11
43,50
43,08
42,50
41,59
40,84
40,99
41,09
41,50
41,00
40,85м
40,75
39,32
39,61
39,21
39,30
39,82
38,95
39,39
38,00
39,36
39,84
39,15
①
②
③
④
0
5 м
e
d
f
c
b
g
a
материк /льос/
ниво ранен IV век
- чим
- пълнеж на пресни иманярски изкопи
- пласт с преотложени културни материали
- льос, примесен с хоросан
- льос
- хоросаново ниво и пласт от II - III век
- ниво с въглени
- ниво и пласт с материали от I - II век
- ниво и пласт с материали от II - III век
- ниво и пласт с материали от IV век
- ниво и пласт ранен IV век
- ниво и пласт средата на IV век
- ниво и пласт късен IV век
- нивелиращ пласт с преотложени материали от II - III век
a,b,c,d,e,g - архитектурни структури
f - крепостна стена
2008 г.

Обр. 1. План и западен профил на стратиграфската траншея в сектор VIB/VIC

пласт с материали от I-III в. Тук най-ранното сигурно ниво и съответният пласт са от началото на IV в. Нов резултат е регистрирането на пожар, белязал края на фазата от ранния IV в. (Обр. 1).

В централния участък на траншеята бяха доразкрити останките от стената „d“ (З – И), за която през 2007 г. допуснахме, че е в трасето на северната стена на ранния лагер. Оказа се, че тази стена е с плитка основа, лежаща върху културен пласт от I-II в. и следователно не би могла да бъде свързана с ранния римски лагер. За съжаление стратиграфията южно и северно от нея е нарушена, поради което не може да се прецизира хронологическата ѝ позиция след края на II в. На 1,40 м северно от нея и на дълбочина 1,70 м (39,32 м н. в.) под нейната основа попаднахме на зле запазени останки от друга стена („f“), врязана в стерилния льос. Над останките от стена „f“ лежи пласт с преотложени материали от II-III в., а над него – ниво и пласт с материали от IV в. Очевидно стена „f“ е била демонтирана преди появата на регистрираното тук ниво от IV в. Насипът с материали от II-III в., вкл. бронзови монети, е попаднал тук след демонтажа на суперструкцията на стената в резултат на нивелиране на терена в края на III-началото на IV в. По предварителни изчисления „f“ съвпада с трасето на северната крепостна стена на ранния лагер и би следвало да е участък от същата. Описаната по-горе ситуация е поредно потвърждение на важния извод (Машов 1990, 30 – 40), че при изграждането на късноримската крепост на Августе северната стена на ранния лагер е била демонтирана (поне в отделни участъци).

В северната част на траншеята разкрихме останки и от още една стена – „g“ (на дълбочина 39,82 м н. в.). Тя е успоредна и отстои на 5,70 м от установената миналата година стена „a“ (З – И). Сходната стратиграфска позиция и идентичният им градеж позволяват да се допусне, че принадлежат на една сграда от началото на IV в. При работата в траншеята бяха открити различни материали, вкл. двадесетина медни монети, предимно от IV в.

Продължиха проучванията и в сектор „Запад“ (до и южно от западната порта на късноримската крепост), където през миналата година установихме останки от две сгради „A“ и „B“ (Александрова 2008, 333). Изцяло разкрихме частично запазените останки от сграда „A“ (Обр. 2). Тя се намира до южната кула (№12) на западната порта и е имала две фази на функциониране. През първата фаза сградата вероятно е била с правоъгълен план с приблизителна ориентация С – Ю. Ширината ѝ е 5,20 м (З – И). Първоначалната ѝ южна стена не е запазена. Сградата е била поне с

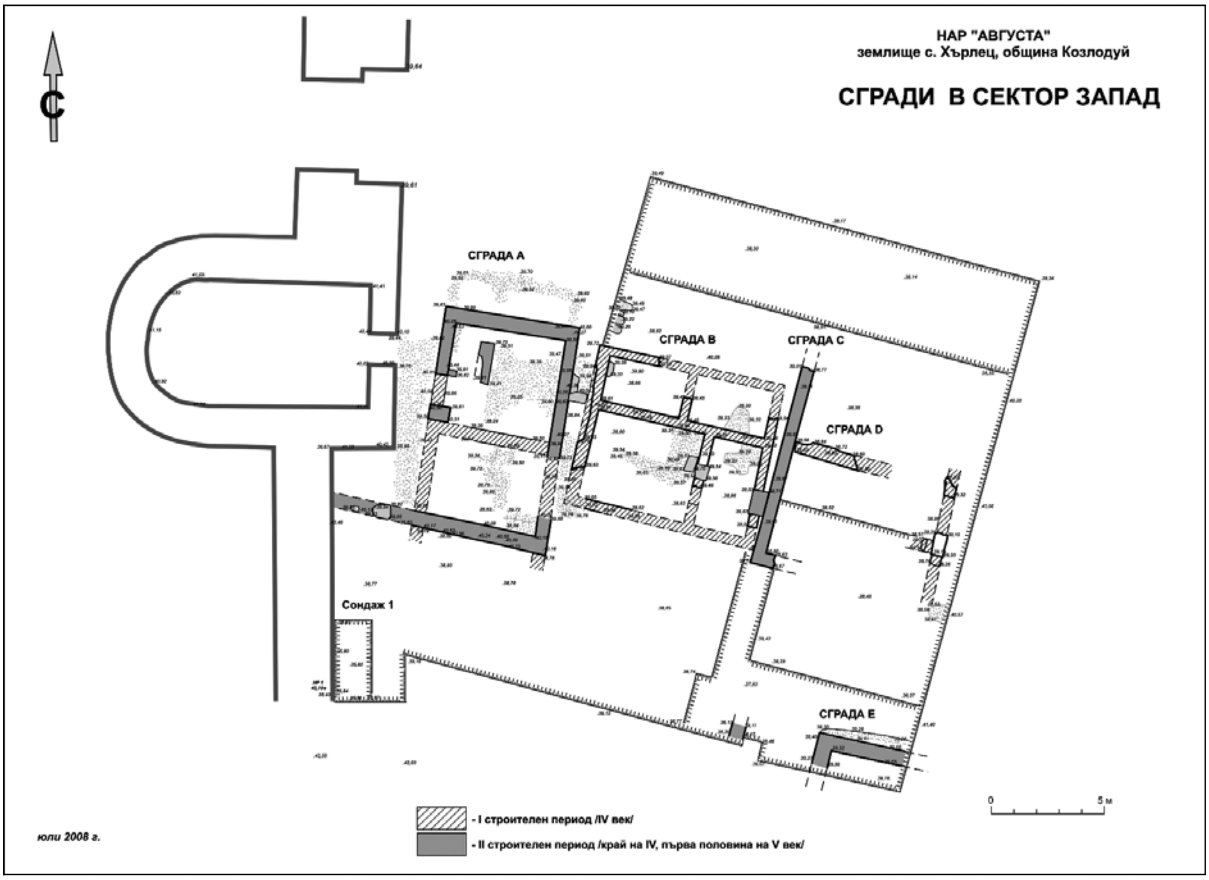
С
НАР "АВГУСТА"
землище с. Хърлец, община Козлодуй
СГРАДИ В СЕКТОР ЗАПАД
СГРАДА A
СГРАДА B
СГРАДА C
СГРАДА D
СГРАДА E
Сондаж 1
0
5 м
▨ - I строителен период /IV век/
■ - II строителен период /край на IV, първа половина на V век/
юли 2008 г.

Обр. 2. План на сгради A, B, C, D в сектор „Запад“

две помещения. Градежът на стените е от камъни, споени с глина. Подът ѝ обаче е с дебела хоросанова замазка. Сграда „А“ е била построена скоро след изграждането на къснoримската крепост, което вероятно е през първата половина на IV в. (Иванов 1999, 175 – 180, 295). Към същото време се отнася съседната на изток сграда „В“. Нейният градеж е от камъни, споени с хоросан, но стените ѝ са сравнително тънки (до 0,50 м) и с плитки основи. Останките от сграда „В“ са зле съхранени, но при все това установихме, че е имала четириъгълен план и е включвала четири различни по размери правоъгълни помещения. Размерите ѝ са 7,90 (З – И) х 6,70 м. Зле съхранени останки от същото време разкрихме и източно от сграда „В“. Те са индикатор за друга сграда – „D“, чийто план и размери не могат да се установят.

Към втория сигурен период в сектора се отнасят втората фаза на сграда „А“ и зле съхранените останки от още две сгради – „С“ и „Е“. Сега размерите на сграда „А“ са намалени до 9 (С – Ю) х 5,20 м. Изградена е нова южна стена, чийто западен край опира в крепостната куртина. По този начин сградата е обвързана директно с кула № 12 при западната порта, като между тях е затворено ограничено пространство с неправилни очертания. Междинната стена от по-ранната фаза на сградата е била демонтирана. Градежът на стените сега също е с камъни, споени с глина, но изпълнението е по-небрежно. Няма запазено подово ниво от втората фаза, но вероятно то е било глинобитно. Сграда „С“ е почти напълно унищожена. Запазени са останки само от западната ѝ стена с югозападния ъгъл. Изглежда е била с по-значителни размери. От сграда „Е“ в очертанията на изследваната площ попадат само останките от северозападния ѝ ъгъл. Градежът при „С“ и „Е“ е идентичен с този от втората фаза на „А“ – камъни, споени с глина.

Периодът с втората фаза на сграда „А“ и сгради „С“ и „Е“ отнасяме към края на IV в. Сигурен *terminus post quem* дават две монети на Констанций II (337 – 361), които открихме под основата на югозападния ъгъл на сграда „С“. Най-късната възможна крайна дата за периода е средата на V в.

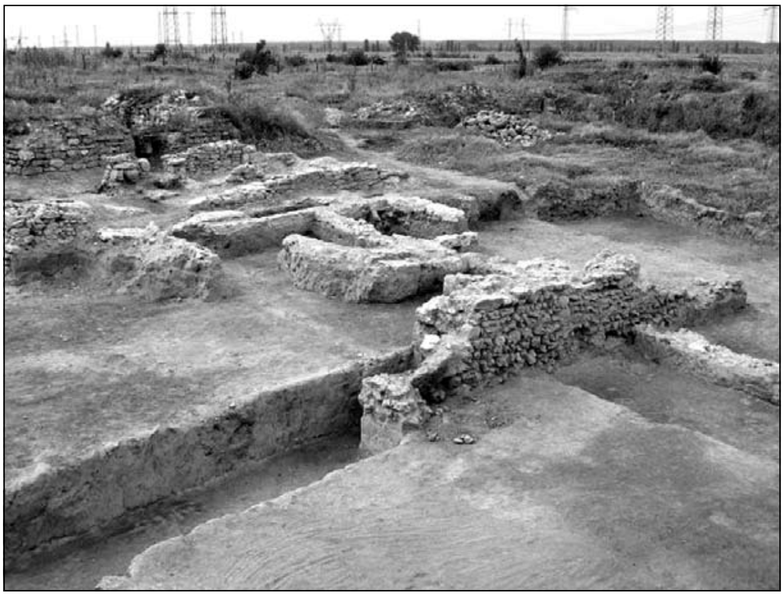

Обр. 3. Останки от сгради A, B, C, D в сектор „Запад“

Сред находките, открити тази година в сектор „Запад“, преобладават монетите от IV в. В насипите от многобройните тук иманярски изкопи открихме още част от мраморна женска глава (Тюхе ?), чиято прическа е оформена по модната линия от втората половина на II в., фрагмент от стъклен съд (IV в.), фрагмент от керамичен съд – terra sigillata (II-нач. на III в.), фрагментирана глинена лампа с марка FORTIS (III-IV в.), бронзова фибула от II-III в. В сектора досега не са регистрирани строителни останки, нива и пластове, по-късни от средата на V в., но следва да се има предвид, че пораженията от иманярската дейност са големи. Няма запазени останки и нива и от периода преди IV в. (Обр. 3).

Литература:

Александрова 2008: Д. Александрова. Археологически проучвания в НАР „Августе“, с. Хърлец, община Козлодуй. – В: Археологически открития и разкопки през 2007 г. София, 2008, 331 – 335.

Машов 1990: С. Машов. Късноантичният кастел и ранновизантийски град Августа при с. Хърлец, община Козлодуй. Локализиране, извори, топография и укрепителна система. – Известия на музеите от Северозападна България, 16, 1990, 21 – 45.

Иванов 1999: Р. Иванов. Долнодунавската отбранителна система между Дортикум и Дуросторум от Август до Маврикий. София, 1999.

№41. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА РИМСКИЯ КАСТЕЛ „ДИМУМ“, ГР. БЕЛЕНЕ

Соня Лазарова

Проучванията се проведоха в периода 22.07 – 15.08.2008 г. от екип в състав: С. Лазарова – научен ръководител (ВИМ – Плевен), Вл. Найденов – зам. ръководител (РИМ – Плевен), арх. Св. Радулова и Т. Кръстева – техническа документация. Научен консултант бе ст. н. с. д-р Г. Кабакчиева (НАИМ – БАН). Финансирането и работната ръка са осигурени от Община Белене. Проучва се участък, разположен в центъра на кастела, на около 70 м северно от южната крепостна стена, където през 2007 г. се попадна на масивен късноантичен зид от сграда и южно от него – канал и останки от по-късни археологически структури.

Основната работа беше насочена към разкриване на късноантичния зид, с цел изясняване на плана на сградата, към която принадлежи и довършване на проучването на структури в южния участък на обекта.

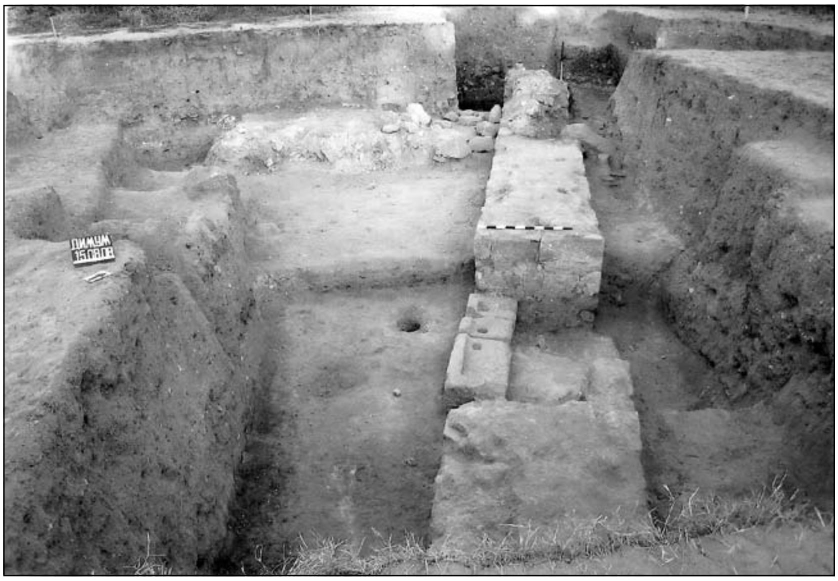

Обр. 1. Южен зид на принципията, общ поглед от изток

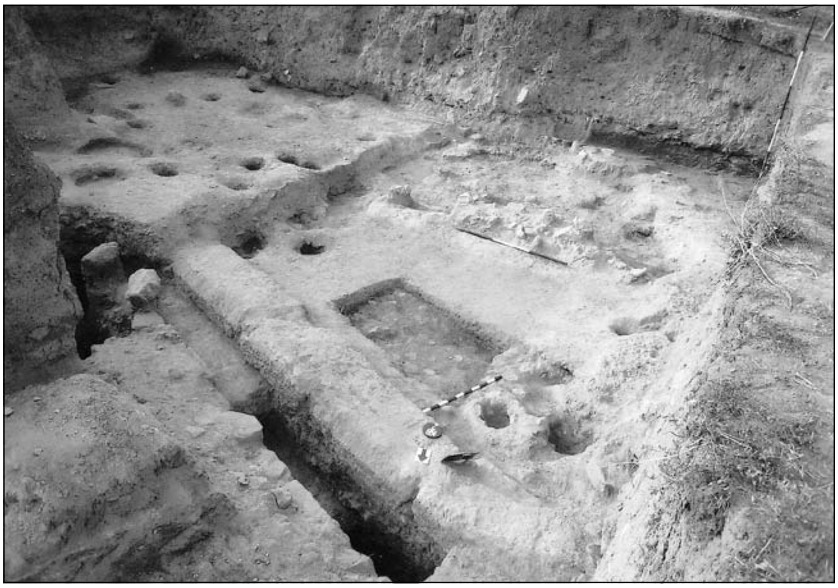

Обр. 2. Разкрити археологически структури върху и южно от късноантичния канал: хоросаново подово ниво с дупки от колове и останки от късноантично жилище, поглед от северозапад

Зидът е разкопан на дължина 17 м. Западната му част е 11,40 м, следва вход, широк 1,90 м и източна част, с разкрита дължина от 3,60 м. Посоката му е СЗ – ЮИ. Суперструкцията на зида е запазена на височина от 0,50 м до 1,85 м, а субструкцията е до дълбочина 2,40 м. Ширина 1,40 м.

В резултат на проучванията бе установено, че зидът продължава и в двете посоки и все още не сме попаднали на ъгъл. Градежът му не е много прецизен. Използвани са различни по големина дялани и ломени камъни, споени с хоросан. Те са вторично употребени. За подравняване на лицевата зидария обилно е използван хоросан с бял цвят.

Страниците на входа са оформени от правоъгълни каменни блокове на хоросанов разтвор, някои използвани вторично от по-ранни градежи. Западната страница е по-добре запазена и по-прецизно градена. Суперструкцията ѝ е на височина 1,20 м, в пет реда зидария, от големи каменни блокове, като за подравняване са използвани плочести камъни. Прагът се състои от два масивни блока, вторично употребени. Единият е с размери: 1 х 0,50 х 0,20 м, а другият – 0,90 х 0,54 х 0,17 м. В предната част на прага има оформен зъбец, който е ограничавал затварянето на вратата. Запазени са и гнездата за вратните оси, с четириъгълна форма. От устройството на прага е видно, че вратата е била двукрила, най-вероятно дървена и че вътрешността на сградата трябва да се търси на север.

В най-западната част на разкрития зид, от юг бе засечен банкет с ширина 0,35 м и разкрита дължина 2,40 м. От северната страна на зида също е оформен банкет с ширина 0,10 м. Той е на дълбочина 2, 70 м от съвременния терен. Под банкета бяха разкопани основите на сградата до дълбочина 2,40 м, което говори за едно стабилно фундиране на масивен зид.

По направените теренни наблюдения допускаме, че сградата е била разрушена при земетресение. Сред руините бяха разчистени 5 цели тухли, едната с печат на I-ви Италийски легион.

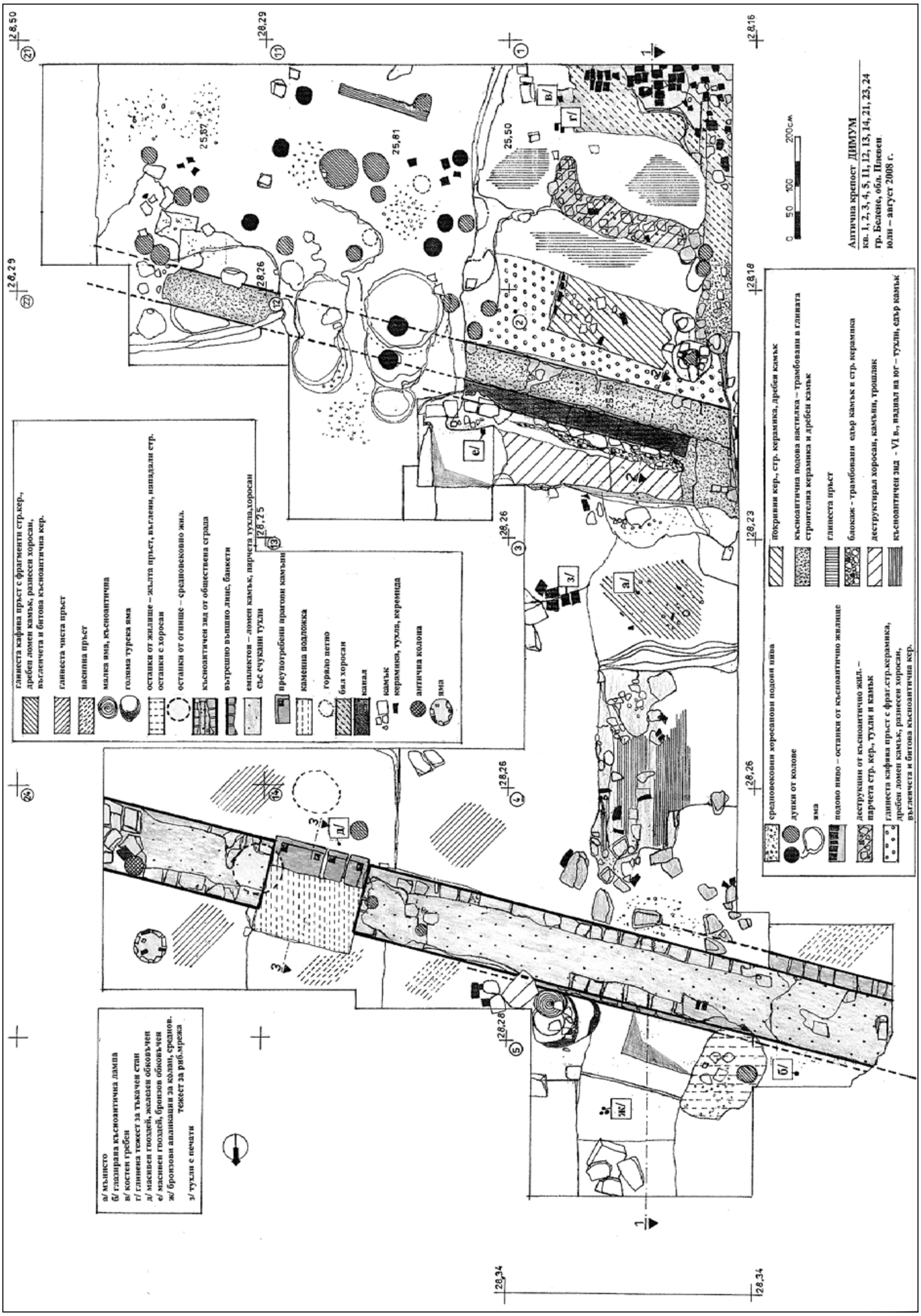
глинеста кафява пръст с фрагменти стр.кер., дребен ломен камък, разнесен хоросан, въгленчета и битова късноантична кер.
глинеста чиста пръст
насипна пръст
малка яма, късноантична
голяма турска яма
останки от жилище – жълта пръст, въглени, нападали стр. останки с хоросан
останки от огнище – средновековно жил.
късноантичен зид от обществена сграда
вътрешно външно лице, банкети
емплектон – ломен камък, парчета тухла, хоросан със счукани тухли
преупотребени праговн камъни
каменна подложка
горяло петно
бял хоросан
канал
камък
керамика, тухла, керемида
антична колона
яма
средновековни хоросанови подови нива
дупки от колове
яма
подово ниво – останки от късноантично жилище
деструкции от късноантично жил. – парчета стр. кер., тухли и камък
глинеста кафява пръст с фраг.стр.керамика, дребен ломен камък, разнесен хоросан, въгленчета и битова късноантична кер.
покривни кер., стр. керамика, дребен камък
късноантична подова настилка – трамбовани в глината строителна керамика и дребен камък
глинеста пръст
блокаж - трамбовани едър камък и стр. керамика
деструктирал хоросан, камъни, трошляк
късноантичен зид - VI в., паднал на юг – тухли, едър камък
0 50 100 200см
Антична крепост ДИМУМ
кв. 1, 2, 3, 4, 5, 11, 12, 13, 14, 21, 23, 24
гр. Белене, обл. Плевен
юли – август 2008 г.
а/ мънисто
б/ глазирана късноантична лампа
в/ костен гребен
г/ глинена тежест за тъкачен стан
д/ масивен гвоздей, железен обковъчен
е/ масивен гвоздей, бронзов обковъчен
ж/ бронзови апликации за колан, среднов. тежест за риб.мрежа
з/ тухли с печати
28,50
28,29
28,16
28,29
28,26
28,18
28,25
28,26
28,23
28,26
28,26
28,26
28,34
28,34
25,87
25,81
25,50
25,56
21
11
1
22
12
2
13
3
24
14
4
5
1
1
2
3
3
а/
б/
в/
г/
д/
е/
ж/
з/
з/

Обр. 3. План на проучената площ

Тухлите са обмазани с хоросан и наредени една до друга, вероятно от съществували във височина тухлени пояси.

След разрушенията горната повърхност на зида е била ползвана за основа на по-късни градежи. Разчистени бяха: останки от огнище, с диаметър 0,90 м, в чийто градеж са включени и изваденитe от зида големи каменни блокове; вторично използвана колона, укрепена върху зида; две дупки от колове с диаметър 0,20 м, пробити върху горната повърхност на западната страница на входа и една с диаметър – 0,30 м пред него; яма с диаметър 0,70 м, дълбочина 0,30 м и с укрепени отвътре стени, късове опален кирпич; следи от силен пожар. От събрания керамичен материал – фрагменти от котли „печенежки“ тип, гърнета, можем да отнесем тези деструкции към жилище от периода IX-XI в.

В най-западната част на проучваната сграда и непосредствено до северното лице на южния ѝ зид, на дълбочина 1,80 м от повърхността също се попадна на останки от по-късни намеси.

При направения сондаж в северозападната част на зида с цел установяване на фундамента му, се попадна на яма, с диаметър 1 м от периода XVIII-XIX в., чието дъно достига непосредствено до средата на основите му. В нея бяха открити животински кости, охлюви, рибни кости и люспи, железен сърп, желязна дръжка от съд, характерната за епохата керамика, стъкло, фрагменти строителна керамика.

Засега работната ни хипотеза е, че разкритият зид принадлежи на принципията – щаба на военната част, дислоцирана в Димум. Основание за това ни дават както местоположението (в центъра на крепостта), така също масивността и размерите на разкрития зид.

В южната част на проучвания терен продължи работата по изясняване размера и устройството на канала, който е успореден на сградата и допълване плана на разкритите от миналия сезон късноантични и средновековни жилища. Установено бе, че южната страница на канала продължава на изток и е под хоросановото подово ниво. Нейната дължина е 12 м. Изградена е от големи каменни блокове, наредени в един ред.

С цел проследяване на културните напластявания бе направено проучване и вътре в канала, в широкия 0,45 м светъл отвор. Тук на дълбочина 0,60 м се попадна на настилка от дребен чакъл, ломен камък и фрагменти строителна керамика. Пространството между нея и големите каменни блокове е запълнено с глина с жълто-зелен цвят. Под чакълестата настилка на канала, културният пласт продължава.

Северната страница на канала е със запазена дължина 6,40 м, изградена от не еднакви каменни блокчета със среден размер, чиято горна повърхност е включена в блокаж от трамбовани фрагменти строителна керамика, ломен и речен камък, вероятно от паваж на улица.

За изясняване на стратиграфията бе заложен сондаж североизточно до канала, в участък, където северната му страница прекъсва, унищожена от наличието на дълбока яма, стигаща под хоросановото подово ниво в кв. 12. Направен бе и разрез на хоросановия под и се установи, че той лежи на дебела 0,20 – 0,50 м подложка от трамбовани средни по големина ломени и речни камъни и фрагменти строителна керамика. Под тях културния пласт е от жълта глина, с чакълеста настилка от дребни речни камъни, въгленчета и материали от III в.

В югозападната част на проучвания терен, под пласта от нападали керемиди, разкрит през 2007 г. и жълта глина с въглени, се разчистиха останки от тухлено подово ниво с размери 3,40 (З – И) х 3,80 м (Ю – С). То е изградено от различни по големина парчета тухли, положени върху бяла хоросанова замазка. Под нея е регистриран пласт с дебелина 0,30 м от ломени камъни и фрагменти строителна керамика трамбовани с глина и малко хоросан., като подложка за изравняване на терена. Северно от тухления под се попадна на струпване от ломени камъни и по-големи фрагменти строителна керамика с дължина 3,20 м, вероятно останки от зид. Източно от тях бе разчистена настилка /запазени размери: И – З – 0,60 м, С – Ю – 2,60 м/от трамбовани дребни парчета строителна керамика и речен камък и малко хоросан, която се проследява и върху канала. Според събрания подемен материал деструкциите могат да се отнесат към VI в.

В дълбочина продължава да излиза голямо количество строителна керамика, предимно покривни керемиди и битова керамика – червенолакова, което означава, че културният пласт все още не е изчерпан.

№42. *NOVAE*. РИМСКИ ВОЕНЕН ЛАГЕР И РАННОВИЗАНТИЙСКИ ГРАД

Тадеуш Сарновски, Евгения Генчева, Пьотр Дичек, Анджей Биернацки

1. Сектор XI. Сондажи в принципиите и по дължината на северната крепостна стена (Т. Сарновски). През 2008 г. продължи търсенето на най-ранната сграда на щаба на легиона от времето на Нерон. За тази цел в източния перистил на двора на принципиите са разположени два сондажа. Откритите архитектурни останки принадлежат към четири фази от съществуването на принципиите (Обр. 1):

1. Нероново време – разкопана е част от външната източна стена на щаба на VIII Августов легион с ширина 1 м, както и част от успоредния на нея стилобат на източната колонада на същата сграда. Направените измервания показват, че нейната ширина е 53, 90 м, ширината на портика е 3,85 м, а ширината на вътрешния двор 43,10 м;

2. Къснофлавиево време до началото на III в. – след разрушаването на първите принципии се строят нови, които вече принадлежат на I Италийски легион и от тях е открит външен зид с ширина 0,90 м. Той е запазен като негатив, а успоредно на него личи стилобатът на колонадата, върху който стои in situ атическа база за колона. Тази колонада е издигната по времето на Траян след завършването на строежа на базиликата. Ширината на флавиево-траяновите принципии е 57,30 м, а ширината на портика 6,40 м. Самият вътрешен двор е широк 41м;

3. Началото на III до края на IV в. – по времето на Септимий Север източният портик е разделен на по-малки помещения с входове с ширина 0,60 м. Към края на периода тежкият покрив на перистила пада, по всяка вероятност от земетресение;

4. Първа половина на V в. – направена е нова конструкция на покрива на перистила, подпряна на пилони, един от които се намира от източната страна на базата за колона. Вероятно при поредното земетресение около средата на V в. (близко по време до хунските нападения) сградата е разрушена изцяло и тя престава да съществува във вида, познат от времето на Принципата.

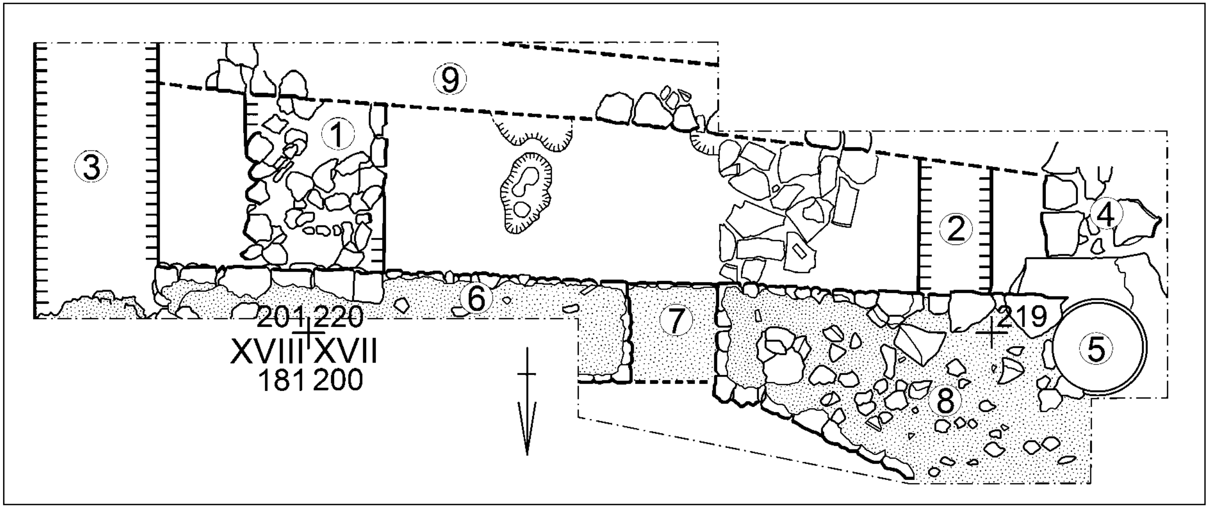

Обр. 1. Нове. Принципии. Сондаж в източния портик на двора. План: 1. Външен, източен зид на принципиите (Нероново време); 2. Негатив на стилобата (Нероново време); 3. Външен, източен зид на принципиите (Флавиево време); 4. Стилобат (Флавиево време); 5. База за колона; 6. Разделителен зид (Фаза 3); 7. Вход; 8. Късна подпора (Фаза 4); 9. Късен зид

По-късно тук е издигната паянтова постройка, която частично използва запазената външна стена на принципиите. От нея са налице част от стените, иззидани от камъни на кал, с ориентация И – З.

При северната крепостна стена продължи работата в сондажа, направен през 2007 г. Той има площ 70,5 м^2 и обхваща дял от интервалума. По-голямата част от него е заета от виа сагуларис, която се намира на разстояние 7 м от крепостната стена. Тя е павирана с дребни камъни, споени с жълт льос, ширина 4,80 м. В пространството между нея и крепостната стена е намерена част от съоръжение с правоъгълна форма от добре обработени камъни, споени с кал. Източната му стена е изработена от кирпичи. Засега не е ясно предназначението на съоръжението (подпорна стена на рампата, която води към челото на крепостния зид? производствени постройки?).

2. Сектор X. Скамнум трибунорум на военния лагер Нове (Е. Генчева). През 2008 г. продължи работата в двата изкопа, заложени през 2006 г. (Обр. 2). Първият – кв. 107, се намира в непосредствена близост до латрината, която през миналата година не бе завършена поради изследване на двойната пещ за керамика, разкрита над нея. Сега проучването приключи с достигането на югоизточния ъгъл на латрината.

Размерите на латрината са 8 х 6,10 м. По всичко изглежда, че само западната ѝ страна е измивана от течаща вода, докарвана по оловен водопровод, чиито споени сегменти са открити отдавна. Точно при нея водопроводът е разрушен, но е запазено хоросановото легло и керамичната тръба, по която водата достига до канала под седалките.

Каналите от наредени тухли от останалите три страни се подпират на каменна стена с издаден банкет от ок. 10 см. При тях обаче няма следи от вода. Не са регистрирани и отводнителни

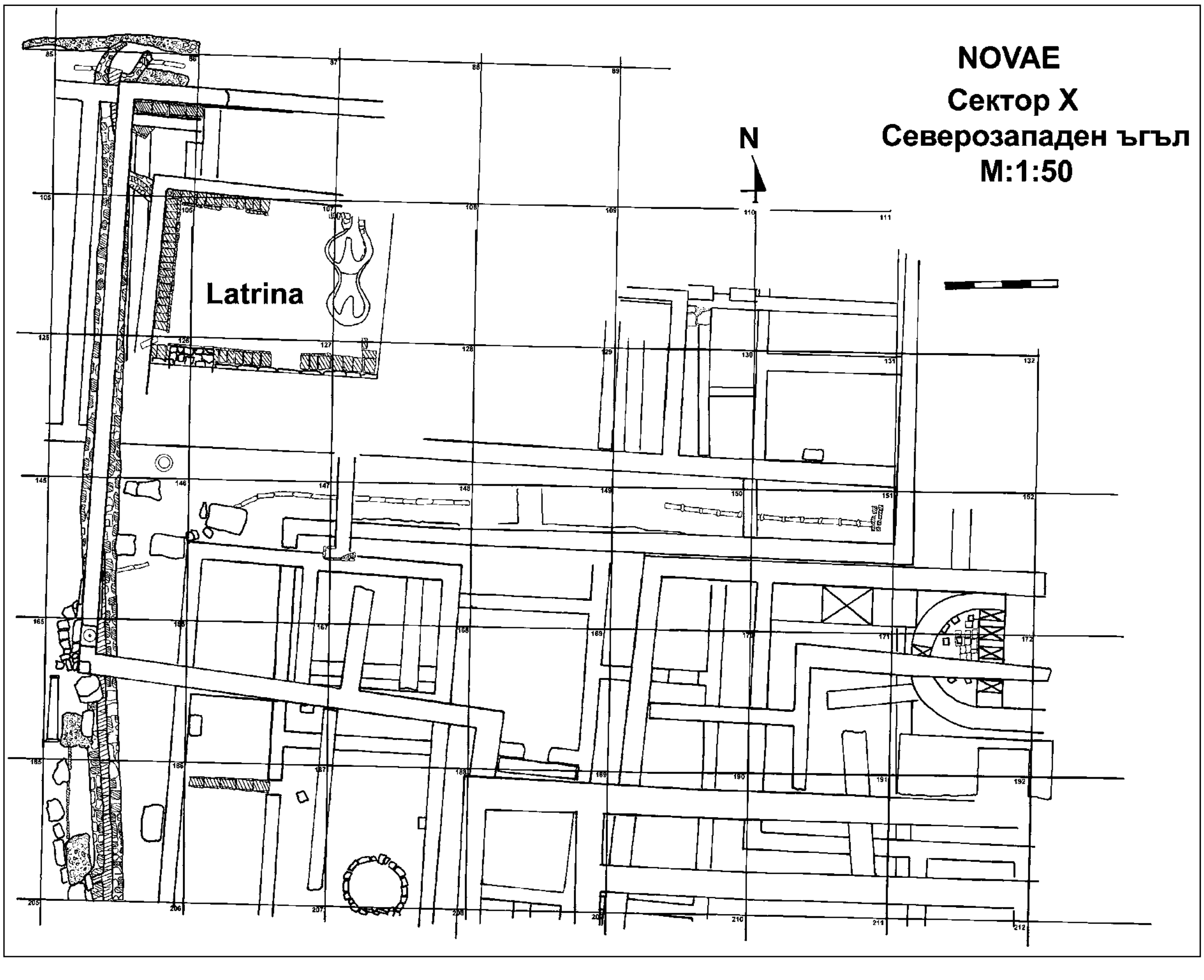

Обр. 2. Сектор X. План на северозападния ъгъл на жилището на трибуна

канали. Цялата латрина е наклонена в северозападна посока и се отводнява чрез малкия канал в северозападния ъгъл.

Другият изкоп е разположен в средата на най-северната част на скамнума, отреден за жилище на трибуна. На това място следва да се намира последната редица помещения на дома. В първоначалния план тя е свързана с останалите части, но остава извън фасадата на сградата. След преместването на банята в североизточния ъгъл, комплексът е ограничен до помещенията, обхванати от фасадата. Остава въпросът какви постройки са разположени в най-северната част на сектора.

През 2008 г. бе изследвана частта на север от водопровода, прокаран за банята. По неговото трасе се формира пасаж, широк 2,90 м и ограден от две успоредни дълги носещи стени. Северната, около която са съсредоточени разкопките, е масивна, с дълбоки до 1,50 м основи от дребни камъни, залети с много здрав хоросан. Интересното тук е, че част от стената е изградена в opus caementicum с външен кофраж от дебели талпи. Подобна конструкция не се използва при основите, освен ако няма някаква важна причина, като например липса на здрав терен, в който да се вкопаят основите. Вероятно тази е причината за укрепване на носещата стена да се използва външен кофраж. Интересно е, че преградните зидове към нея не са свързани, т.е. са изградени след издигането ѝ.

При разширяването на изкопа стана ясно, че огромният спад на терена на север, констатиран през 2006 г., е по-скоро много голяма яма. Цялото пространство в този район е надупчено с ями, датирани около средата на V в., в които пълнежът е от пепел, парчета керамика и други отпадъчни материали. По същото време е разградена и дългата носеща стена.

Стратиграфията на тази част от сектора е сравнително лесна за определяне. Първият, много добре представен пласт, е свързан с дървено-земленото строителство. Следите от него са добре запазени и може да се възстанови едно от помещенията със стандартните за подобни бараки размери от 3 х 3 м. Стените, подобно на откритите по-рано, са изградени от плет, обмазан с глина, върху която като украса личат врязани геометрични линии. Бараките са разположени в посока С – Ю. Датирането им се ограничава между 46 г. и започването на каменното строителство в сектора, което на това място се отнася към края на I в.

Над този пласт следва жилищното ниво и разрушенията върху него от втората половина на III в. Подобно на останалата част на сектора и тук изцяло липсват материали от II в., освен някои единични екземпляри с по-дълга употреба.

Върху деструкциите от втората половина на III в. лежи изравнителният пласт от началото на IV в., когато се прави първата нивелация на целия терен на скамнума. Той е с дебелина до 1,60 м. Именно в него са вкопани ямите от V в. Тогава е извършено и разрушаването на съществуващите зидове и извличането на камъните. Този процес е свързан с построяването на първата базилика и по-късното ѝ преустройство.

3. Сектор IV. Легионни терми от времето на Флавиите (П. Дичек). Сондажните изкопи, направени през 2008 г., имат за цел да допълнят плана на банята от времето на Флавиите в неговата северна, южна и западна част. Едновременно с това се проверяват и основите на някои от стените на военната болница. Очертани са общо 9 сондажа и два плитки изкопа. По време на разкопките са извършени и консервационни дейности.

Сондаж 1 е разположен на север от северната стена на болницата върху виа сагуларис. Целта му е да се установи времето на застрояване на улицата, както и намиращите се на това място части от нея. Открити са различните нива на употреба на улицата. Най-късната настилка е от дребни камъни и жълт льос. По-ранните са от големи добре напасвани камъни. Разкопаната част от банята принадлежи на тепидариума.

Сондаж 2 си постави за цел да определи функциите на помещенията, които по-късно са използвани като латрина. Дебелият над 1 м пласт от пепел и въглени показва, че тук се намира един от префурниумите на горещите отделения на банята.

Сондаж 3 имаше за цел да достигне до дъното на хипокаустното мазе на калдария и да намери стената, която го отделя от тепидария. Изследван е и един от носещите зидове на болницата с ориентация И – З. Той е вкопан много по-дълбоко от останалите и се опира върху хоросановия под на хипокауста на банята. Изграден е изцяло от камъни, взети от нея. Запазените малки части от стените ѝ са вградени в тези на валетудинариума. Разкрити са силно прегорените колонки на хипокауста, части от пода на калдария и от суспенсурата, направена от дебел пласт хидрофобен хоросан и големи керамични плочи.

В сондаж 4 се търсеха комините, които докарват топлия въздух до калдария, както и отводнителните канали.

Сондажи 5, 6 и 7 установиха помещенията между фригидария, тепидария, калдария и судатория и т.нар. палестра. Регистрирани са стените на три отделения. Две от тях са с помощен характер и имат подове от насипан пясък, а третото е по-представително и богато украсено. Неговият под е застлан с тухлички в opus spicatum. На много места стените на тези помещения са изцяло разградени, а планът им се възстановява само по негативите на зидовете.

На някои места обаче са запазени последните редове от основите, които са направени от неравномерни камъни, залети с голямо количество хоросан с много жълт пясък. По стените са запазени рисунки – най-често геометрични или растителни мотиви на бял фон. Намират се и части от релефна гипсова украса – щукатура, във вид на малки колонки с коси канелюри, разделящи стенните пана и различно профилирани корнизи. От развалините на банята е изваден и съд – пълен със червена боя, използвана за рисунките по стените.

В сондаж 6 е открит и част от водопровод от керамични тръби.

Сондаж 8 се намира в централната част на палестрата. Подът ѝ е насипан с жълт пясък, което показва, че цялата площ, с размери 20 х 40 м, е покрита с покрив.

В сондаж 9 е направен профил през канала, отводняващ първата перистилна вила. Трасето му обаче не е цялостно проследено. За пръв път тук е намерена част от крайния зид, който затваря банята от западна страна продължението му като негатив.

Двата малки изкопа 10 и 11 проверяваха издигащите се под подовете на болницата каменни конструкции. В изкоп 10, разположен в помещение 52, е открит запазен ъгъл от кръстосващи се зидове, както и широк отводнителен канал. Изкоп 11 се намира в ъгъла на помещение 14 на болницата и в него е една от подпорните стенички на външната северна стена на банята.

По време на кампанията е намерено значително количество интересни находки. Доста тухли и керемиди носят печати на I Италийски легион и на I Minervia Pia Fidelis. Към уникалните находки трябва да се причисли вторият фрагмент от мраморната глава на император Максимин Трак – от южната част на обекта.

4. Сектор Х (полски). Епископски комплекс и легионни терми (А. Биернацки).

През 2008 г. продължи разкриването на легионните терми от северната страна на епископския комплекс. Там е разположена горещата част на баните. В едно от помещенията с площ 270м^2 таванът е оформен чрез свързани арки. То е затопляно от сложна хипокаустна система, която обхваща и пода, и стените.

В северозападния ъгъл на термите в процес на разкриване е нимфеум, който се състои от сравнително голям басейн с фасада, в която се редуват няколко ниши и водоскоци. В нишите са стояли статуи на божества, които в момента липсват. Нимфеумът се издига в непосредствена близост до подпорите на акведукта, който довежда голямо количество вода до баните.

Бе разкопан и един от основните отводнителни канали, изграден от камък, с дълбочина 1,50 м. Ширината му е 60 см. Дъното е застлано с тухли, а покритието е от големи каменни плочи. От него са разкрити 12,40 м. Той събира отпадните води от басейните и ги докарва до централния канал под виа принципалис.

В южната част на комплекса е достигнат външният зид на термите, което позволи да се определи площта им. Тя е 7500 м^2 и означава, че това е един от най-големите подобни строежи в римските провинции. Издигането им започва през първата четвърт на II в. и, като се има предвид богатата украса, вероятно е финансирано лично от император Траян. Самите терми са преустроени и разширени през III-IV в., когато е направена специална част за къпане на жените.

№43. *NOVAE*. СГРАДА *EXTRA MUROS* ЗАПАДНО ОТ ГРАДА

Павлина Владкова

През сезон 2008 разкопките бяха съсредоточени в следните сектори:

Кула №3

Северозападно от сграда extra muros, на брега на Дунава, е разкрита поредната самостоятелна кула. Кула №3 се намира на 75 м разстояние от кула №2 (Владкова 2007, 259), като вероятно между тях е имало още две.

Части от източния и южния зид са запазени в субструкция, вкопани в льоса, с ширина 1 м. Лицата са оформени от дялани камъни с правоъгълна или квадратна форма, като редовете са подравнявани с плочести камъни. Южната стена е запазена до височина 3,80 м, а източната до 4,20 м. Разкрити размери на кулата: 4,20 (С – Ю) х 7,60 м (И – З).

Басейн в централната част на перистилния двор

Разкрит е басейн с дъно, изградено от малки правоъгълни тухли, оформени в opus spicatum (Обр. 1). В югоизточния ъгъл са оформени три стъпала. В западния зид на басейна се откриха каналът за оттичане на водата и оловният тръбопровод, с който е пълнен. Оловната тръба е с диаметър 0,10 м и е на височина 0,15 м над дъното на басейна. Лек наклон на дъното води към канала (ширина 0,30 м).

Басейнът има два строителни периода, като разликата в хоросана между двата периода е отчетлива. След повдигането на нивото на дъното тръбата на оловния водопровод е отрязана грубо, затворена чрез мазилка и басейнът е пълнен и почистван ръчно.

Така при перистилния двор се установиха следните строителни периоди:

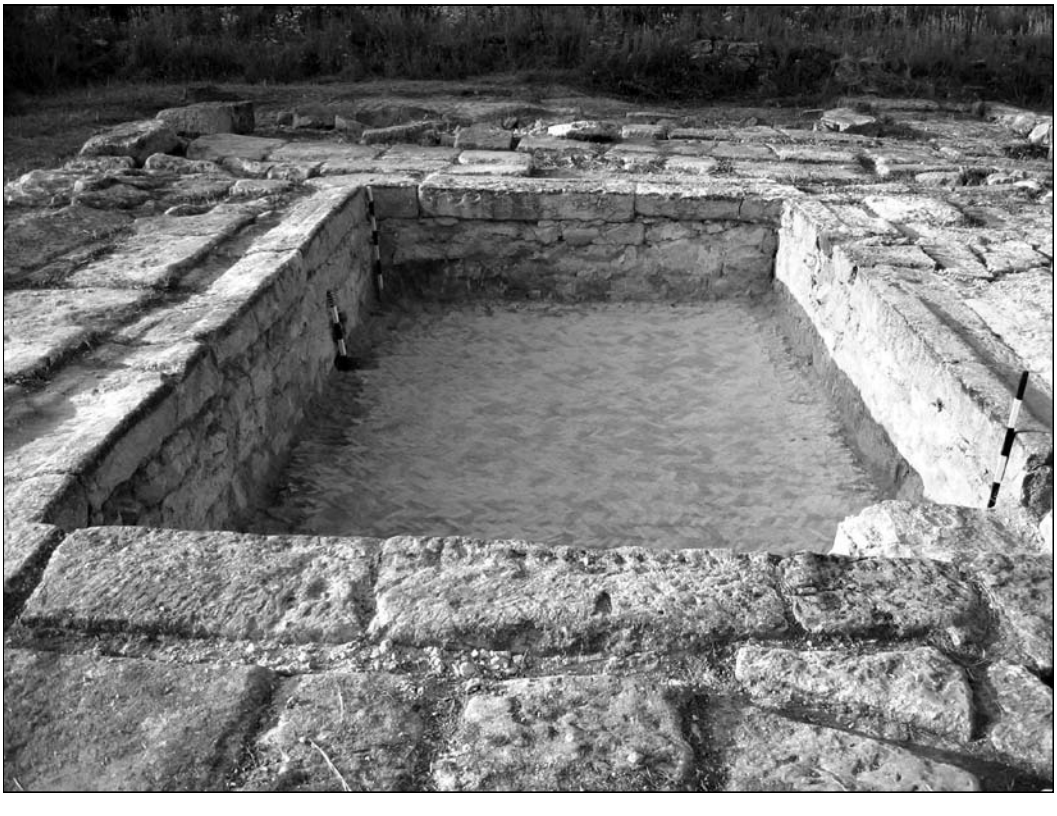

Обр. 1. Басейн в централната част на перистилния двор с настилка в opus spicatum

I период – имплувиум в северната част на двора (дъното е приблизително на 0,70 м под нивото на настилката), северно от по-късните, посока И – З широк 9 м. Не е известен начинът на оттичането, а пълненето с чиста вода е ставало чрез глинен тръбопровод, идващ от юг. Стените и подът са обмазани с бяла хоросанова мазилка. Част басейна попада под по-късния.

II период – зидан кладенец, стените на който пресичат тръбопровода от I период. Има вътрешен диаметър 1,50 м. В последствие е запълнен с отпадъци.

III период – басейн с дъно, изградено в opus spicatum, със зидан канал за отводняване и оловен водопровод за чиста вода.

IV период – басейн с хоросанова замазка върху стените и дъното, без водопровод и канал.

V период – басейнът е запълнен, като дворът продължава да функционира.

Помещение Д

През предходните сезони се разкриха западната и северната стени на помещения Е и Е1, разположени съответно южно и югозападно от Д. При проучванията през 2008 г. ясно се разграничиха три строителни периода в изграждането на помещението (Обр. 2).

III строителен период

Помещението е с хоросанов под и мазилки върху кирпичените стени. Подът е отлично запазен в неговата източна част и нарушен в посока запад. Намира се на 0,60 м над нивото на банкета на северната стена, която в някои участъци е запазена до 0,40 – 0,45 м в суперструкция. Над каменен цокъл зидът е бил изграден във височина с кирпич, поради което челото му е подравнено. Стените са обмазани с трипластови цветни хоросанови мазилки върху глинена подложка. До сега от помещението в посока И – З са разкрити 13 м.

II строителен период

Той е свързан с хипокаустите, при които се установиха две преустройства. През първата фаза за градежа на колонките са използвани тухли със спойка от хоросан (формат 0,19 x 0,19 x 0,08 – 0,09 м), които стъпват върху глинобитен под. Височината на колонките е съобразена с банкета на зида.

Северният и южният зидове на помещението са стени от I строителен период, използвани както през този, така и през III строителен период. Западната стена също е разкрита, макар и доста обрушена. Проблематичен е източният зид. Трудно е да се допусне, че за такъв служи новоразкритата стена, ситуирана на 5,30 м западно от източния зид на помещение Д и изградена от един ред тухли 0,19 x 0,19 x 0,08 – 0,09 см. От нея са запазени във височина 7 реда, като начинът на градеж имитира opus latericium. Вероятно тя е преграждаща, вътрешна за помещението, а хипокаустите са продължавали и в източна посока, макар че за сега няма такива данни.

През втората фаза в хипокаустите са употребявани тухли с различни размери, в резултат на което колонките са разкривени, а спойката между тях е от глина. Нивата на

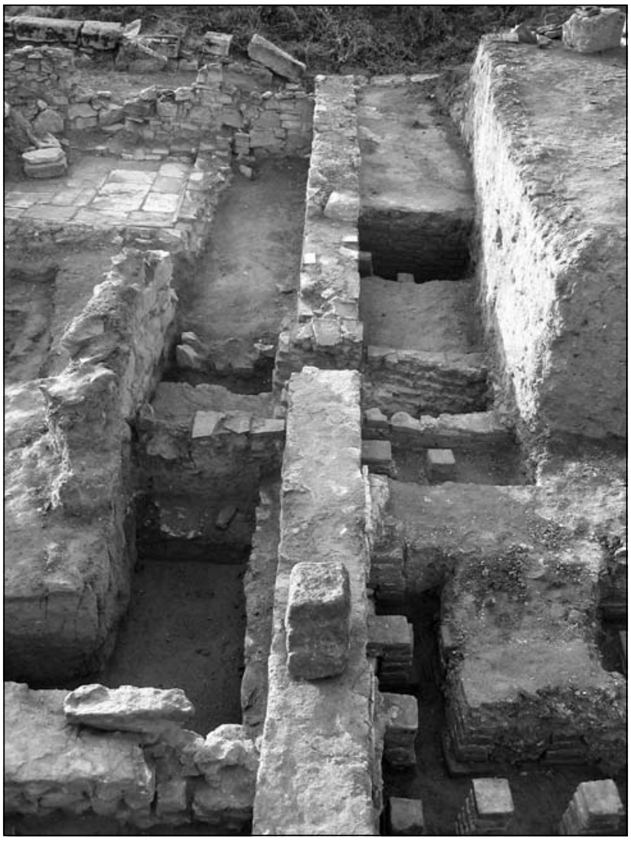

Обр. 2. Западен сектор на сградата – северната част на помещение Д с хипокауста и префурниума

пода на хипокаустите от двете фази съвпадат. От първата са запазени само трите северни реда колонки, южните са престроени. Подовото ниво на помещението е по-високо от това през III строителен период, поради което от него няма запазени следи.

Разкрит е префурниум, използван и през двете фази. Той е разположен северно от северната стена, има правоъгълна форма с размери 1,90 (И – З) x 1,20 м (С – Ю) и вход от изток. Зидовете са изградени от ломени камъни на калова спойка, а подът е глинобитен. В северната стена е оформен засводен с тухли канал, от който са разкрити 1,30 м в южна посока.

Наличието на префурниум в северна посока показва, че през II строителен период тук е бил оформен вътрешен двор на комплекса.

Проучванията продължиха до 5,50 м северно от северния зид на помещение Д. Разкрита е стена с посока С – Ю (ширина 0,52 – 0,53 м), която е долепена на фуга до споменатия по-горе зид. Изградена е от дялани и ломени камъни. Паднал върху нея е открит олтар с надпис MINERVAE (Обр. 3) с височина 1,20 м. Начинът на оформяне на горната част на олтара, не особено прецизното изпълнение на надписа и палеографските особености на буквите го датират във времето около края на II в. до средата на III в. Вероятно текстът е недовършен. Това е единственият паметник от Нове, посветен на богинята. Най-близка аналогия намира с подобен олтар от Ескус (ILBulg., 38). Откриването на паметника извън стените на лагера и в непосредствена близост до големи терми дава основание да се допусне, че може би Минерва е чествана като здравеносно божество, каквито примери се откриват в западните римски провинции (Sauer 2001, 63 – 93).

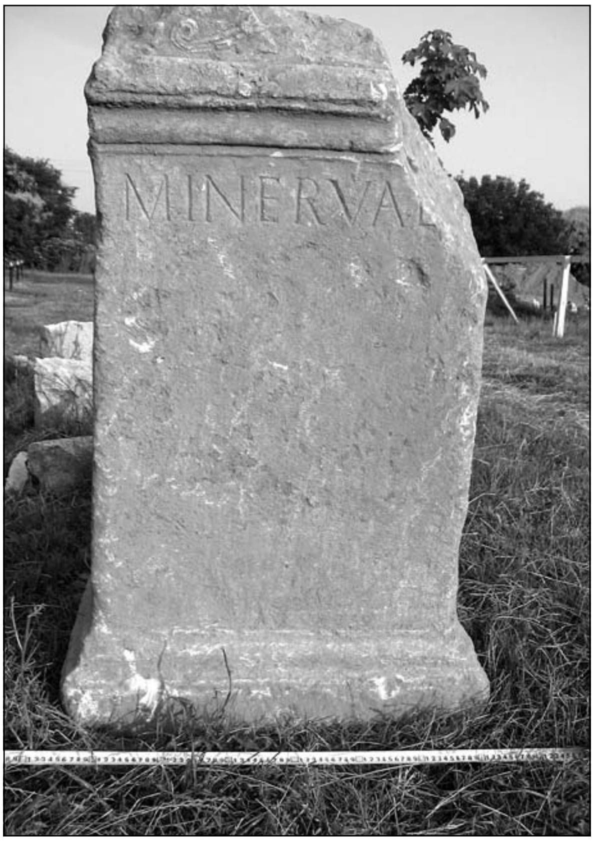

Обр. 3. Олтар с посвещение на Минерва

I строителен период

Разкопките бяха съсредоточени в помещение I от първи строителен период. Проучен е северозападният ъгъл. Слезе се в дълбочина до 1,50 м под нивото на западния зид. Не се разкриха данни за подовото ниво през II и III строителни периоди. Достигна се до западния зид на ранното помещение I, който е частично застъпен от по-късната стена. В източна посока той е запазен до 0,40 м, докато западната му част остава под късния зид. Северният зид на помещението е добре запазен. На дълбочина 0,60 м под нивото на банкета се откри хоросанов под. Вероятно става дума за под на хипокауст, но няма запазени колонки. Така планът на откритите части от верижно разположени помещения от първи строителен период се допълни (Владкова 2008, 343 – 344). Известни са вече и размерите на помещение I от първи строителен период в посока И – З – 5,80 м, както и това, че постройката продължава в източна посока.

Литература:

Владкова 2007: П. Владкова. Сграда extra muros западно от Novae. – Археологически открития и разкопки през 2006. София, 2007, 256 – 259.

Владкова 2008: П. Владкова. Сграда extra muros западно от Novae. – Археологически открития и разкопки през 2007. София., 2008, 343 – 346.

ILBulg.: Gerov, B. Inscriptiones Latinae in Bulgaria repertae. Serdicae, MCMLXXXIX (София, 1989).

Sauer 2001: Eb. Sauer. An inscription from northern Italy, the Roman Temple complex in Bath and Minerva as a healing goddess in galo-roman Religion. – Oxford Journal of Archaeology, 15, 63 – 93.

№44. АВАРИЙНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ТЕРИТОРИЯТА НА АНТИЧНАТА КРЕПОСТ ТРИМАМИУМ

Върбин Върбанов, Деян Драгоев, Никола Русев, Методи Димитров

Проучванията на обекта продължават трети сезон и наскоро бяха обобщени в предварително съобщение (Varbanov, Dragoev, Rusev 2008). През 2008 г. е извършено геодезическо заснемане на обекта от инж. А. Каменаров и е изчислена площта на крепостта – около 24 дка (Обр.1 и Обр. 2).

Аварийните разкопки, протекли от 12.05 до 27.06.2008 г., бяха предизвикани от нови иманярски интервенции. Целта на проучването бе изясняването на плана на къснoримската сграда, открита през 2006 г., и прецизиране на хронологията на обекта. Поради ограничените средства усилията бяха насочени в сондажи II 2, I В и I Б. Въпросната къснoримска сграда означаваме като сграда „А“, сградата с верижен план източно от нея – „В“, а тази северозападно – „С“. Средновековната сграда означаваме с „D“. Ямите с материали от III в. са номерирани по реда на откриването им (Обр. 3).

Най-ранните структури, проучени през 2008 г., са две ями (№ 4 и 5) и зид на глинена спойка в сондажи I В, I 3 и II 2.

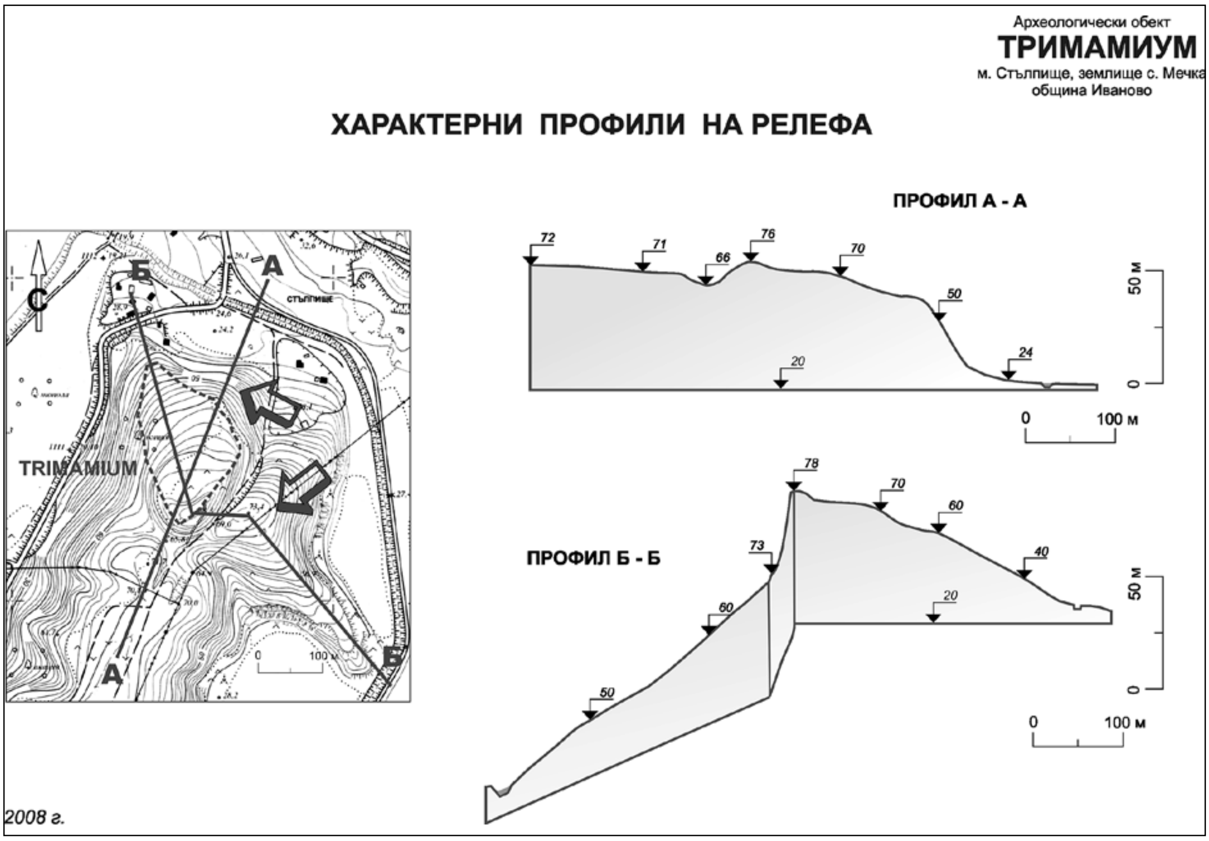
Археологически обект
ТРИМАМИУМ
м. Стълпище, землище с. Мечка
община Иваново
ХАРАКТЕРНИ ПРОФИЛИ НА РЕЛЕФА
С
Б
А
стълпище
TRIMAMIUM
0
100 м
А
Б
ПРОФИЛ А - А
72
71
66
76
70
50
20
24
50 м
0
0
100 м
ПРОФИЛ Б - Б
78
70
60
73
40
60
20
50
50 м
0
0
100 м
2008 г.

Обр. 1. Тримамиум – укрепена площ и профили на релефа (автор А. Каменаров)

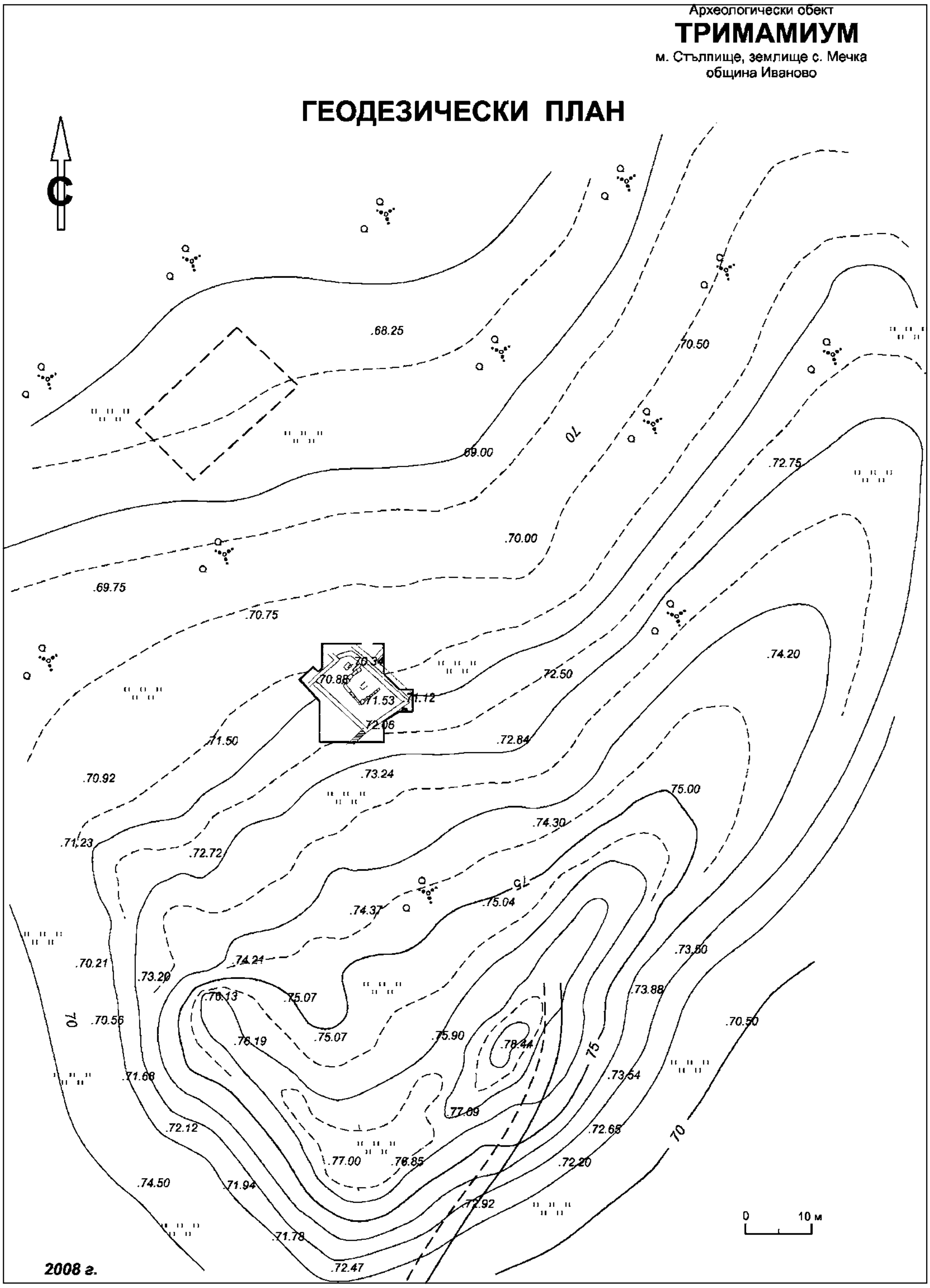
Археологически обект
ТРИМАМИУМ
м. Стълпище, землище с. Мечка
община Иваново
ГЕОДЕЗИЧЕСКИ ПЛАН
С
.68.25
70.50
70
69.00
.72.75
.70.00
.69.75
.70.75
.74.20
70.34
70.86
71.53
71.12
72.50
72.06
.72.84
71.50
.70.92
.73.24
75.00
.74.30
.71.23
.72.72
75
.74.37
.75.04
74.21
.70.21
.73.20
.73.80
70.13
75.07
.73.88
70
.70.56
76.19
.75.07
75.90
78.44
.70.50
75
71.68
.73.54
77.69
.72.12
.72.65
70
.77.00
.76.85
.72.20
.74.50
71.94
72.92
.71.78
.72.47
0
10 м
2008 г.

Обр. 2. Тримамиум – южен сектор (автор А. Каменаров)

Яма №4 е разположена под късноантичен варник. Тя е с форма на питос, с максимален диаметър 1,25 – 1,30 м и дълбочина около 1,15 м. В пълнежа ѝ има въгленчета, пепел и кости. В горната ѝ част има концентрация на строителна керамика и камъни. В ямата са открити 39 антониниана и техни имитации, разпределени по следния начин: Галиен – 5 бр.; Салонина – 2 бр.; Клавдий II – 23 бр.; Аврелиан – 4 бр.; Тацит – 1 бр., Диоклециан – 1 бр.; неопределени – 3 бр. В ямата са открити още тока за колан, дъно на стъклена чашка, фрагмент от бронзова гривна, бронзова пластина с нит, медицински инструмент, горяло умбо от щит, железен набузник от шлем и цяла,

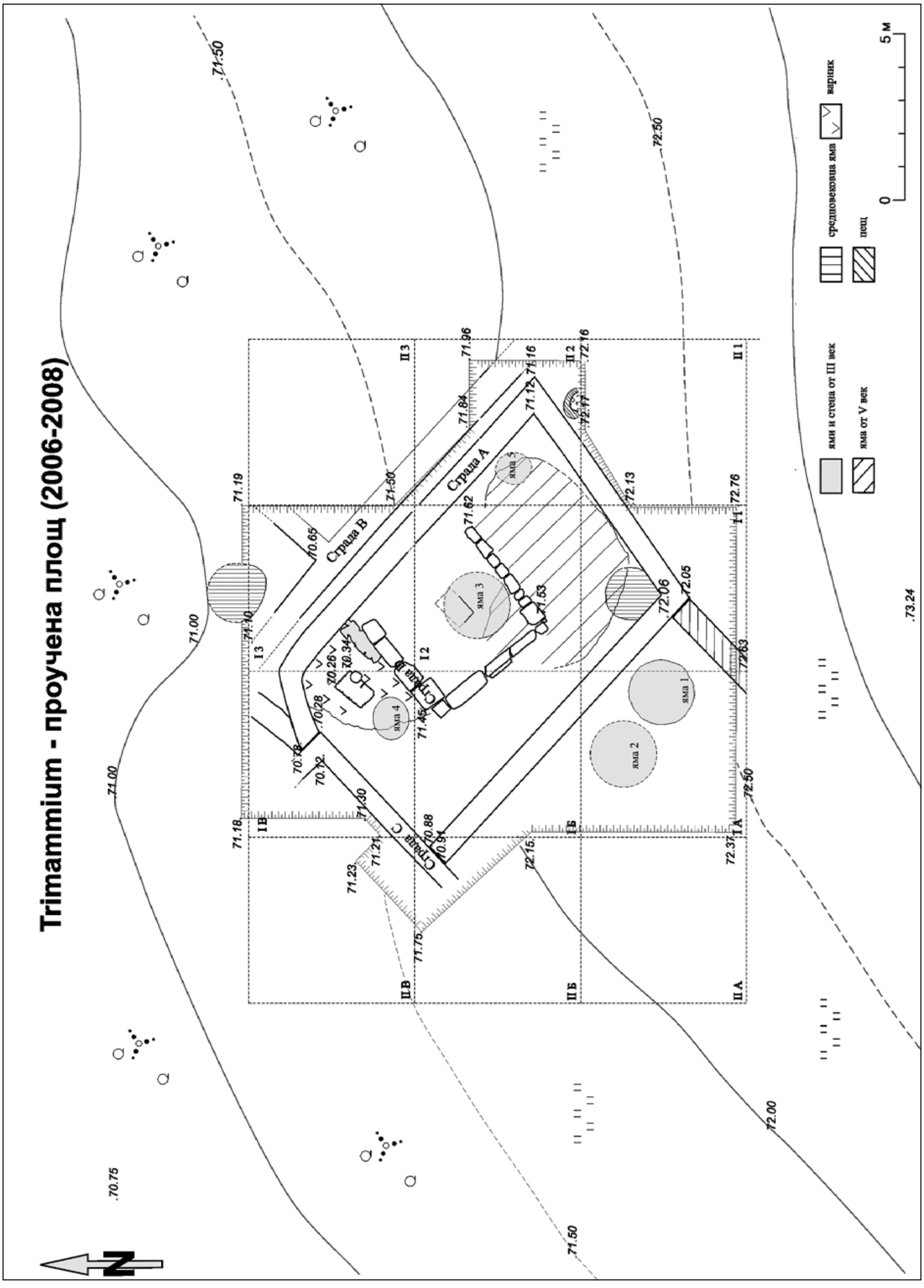
Trimammium - проучена площ (2006-2008)
N
Страда А
Страда В
Страда С
яма 1
яма 2
яма 3
яма 4
яма 5
I1
I2
I3
I А
I Б
I В
II 1
II 2
II 3
II А
II Б
II В
ями и стена от III век
яма от V век
средновековна яма
пещ
варник
0
5 м
71.50
72.50
71.00
72.00
70.75
73.24

Обр. 3. Тримамиум – общ план на проучената площ през 2006 – 2008 г. (автор А. Каменаров) горяла статуетка на Венера. Открити са и 212 фрагмента битова керамика, десетина фрагмента плоско стъкло, четири гвоздея и шест корозирали фрагмента желязо, а също десетина изтлели фрагмента от бронзови предмети.

Яма №5 е под частично запазеното хоросаново ниво в сондаж II2. Тя е компрометирана и от по-късна яма (от V в.), разрушила западната ѝ половина. Стеснява се към дъното си, като диаметърът в най-широката ѝ част е 1,15 – 1,20 м. В пълнежа ѝ има въгленчета, пепел, кости, камъни, хоросан и строителна керамика. Един имбрекс от нея е с печат CORTISIBR... В ямата са открити 11 антониниана: Галиен – 2 бр.; Клавдий II – 2 бр.; Аврелиан – 4 бр.; Тацит – 1 бр.; Проб – 2 бр.. Открити са още брус, част от хромел, бронзово капаче за кана, изтляло огледалце и тежест за стан (също и множество фрагменти и цели заготовки за тежести за стан). Специално внимание заслужава обърната с дъното на горе купа, фрагментирана на три, положена върху люспи от риба. Намерени са и 123 фрагмента битова керамика, бронзови и железни фрагменти, стъкло, няколко къса обмазка.

Споменатият зид на глинена спойка е в содаж I 3, в очертанията на сграда А, под останките от един варник и от средновековна сграда D. Запазената му дължина е 1,50 м. Откритата керамика в контекста му позволява датиране в рамките на II-III в.

Сграда А се отнася общо към IV в., като хронологията ѝ засега не може да се прецизира. Причина за това са зле съхранените ѝ останки. Северният ъгъл на сградата е заоблен и долепен на фуга до ъгъла на по-ранната сграда С. Нейната стена е преизползвана като северозападна стена на сграда А. От първоначалното подово ниво на последната е запазен малък участък в източния ѝ ъгъл. В югозападната дълга стена на сграда А личи отчетливо етап на преизграждане. През 2006 г. до южния участък на тази стена бе разкрит каменен блокаж на ниво от – 1,89 до – 2,30 м от репер. Той бе интерпретиран като разграничител за суб- и суперструкцията на сградата. През 2008 г. се установи, че това е само фаза от използването на сградата, а самата стена е фундирана до – 3,30/3,44 м от репер. Бе зачистен остатъкът от каменния блокаж, маркиращ точно ареала на строителния ремонт. Новата ситуация ревизира направените през 2007 г. заключения за изграждането на сградата в или след средата на IV в. Вероятно стената е изградена в началото на IV в. На този етап е трудно да се отговори на въпроса кога е била ремонтирана. Според нумизматичния материал, открит в блокажа ѝ, това става след средата на IV в.

В южната част на сграда А през V в. е вкопана голяма яма. През 2008 г. е проучена частта ѝ в сондаж II 2. От ямата произхождат осем монети, повечето горели, неголямо количество строителна и битова керамика, железни и оловни фрагменти, камъни, кости и фрагмент от тубула. Тя е разположена над яма №5, частично я разрушава и прорязва хоросановото подово ниво на сграда А. Ямата е застъпена на свой ред от две каменни „стъпала". Те се отнасят към последната фаза на обитаване на сграда А през VI в. Долепени са до югоизточната стена на сградата, в близост до източния ѝ ъгъл. Дължината на стъпалото е 1 – 1,19 м, а ширината: 0,29 – 0,30 м. Възможно е да са до входа на сградата през периода.

В сондаж I В и I 3 са открити останки от варник (около 9 м^2), впоследствие запълнен с пръст. Той е свързан с ремонта на сградата през VI в. В него са открити 15 монети, една част горели. Девет от тях са от III в., а най-късната е от края на IV-началото на V в. Откритата керамика във варника е главно късноантична. В запълнителя на варника е вкопана база, върху която е запазена част от колона *in situ*. Базата е от три реда необработени камъни, споени с хоросан. Има форма на паралелепипед с размери 1,03 х 0,68 х 0,60 м. Тя определя ходовото ниво за VI в. – около – 1,70/- 1,80 м от репер. То съвпада с нивата от трамбована пръст с концентрация на фрагменти от гребенчати амфори, регистрирани предните години в проучената площ на сграда А. На приблизително същото ниво в сондаж II 2 (- 1,70 м от репер) е регистриран пласт от строителна керамика и камъни.

Към средновековното ниво се отнасят основите на сграда D и последният стратиграфски пласт, който съдържа средновековна керамика. По-ясни структури, които могат да се отнесат към средновековния период са зачистени в сондаж I В. Разкрита е запазената част от средновековната сграда D с размери 4,60 х 3,70/3,90 м. Пред северозападната стена на сградата, поради денивелацията на терена е изградена подпорна стена, без спойка, до ниво – 1,70 м от репер. В югоизточния ъгъл на сондажа, на ниво – 0,72 м от репер, пред сграда D се зачисти подравнено ниво от камъни и фрагментирана антична строителна керамика. То е с неправилна конфигурация и максимални размери около 3,60 х 2 м.

През 2008 г. са открити 144 монети, от които 79 бр. са от периода II-III в. (49 от тях са от ями № 4 и 5), 5 бр. са от самия край на III в., 50 бр. са от IV в., 3 бр. са от началото на V в., 1 бр. е от VI в. (Юстиниан I) и 2 бр. са латински имитации (първа половина на XIII в.).

Литература:

Varbanov, Dragoev, Rusev 2008. V. Varbanov, D. Dragoev, N. Rusev. Archaeological research in the Roman Fort Trimammium (preliminary report). – Cultură şi civilizaţie la dunărea de jos. Călăraşi, 2008, 159 – 169.

№45. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ТЕРИТОРИЯТА НА РИМСКИЯ КАСТЕЛ СЕКСАГИНТА ПРИСТА В РУСЕ

Върбин Върбанов, Деян Драгоев

Проучванията се проведоха в периода 01.07 – 31.10.2008 г. от екип в състав В. Върбанов – ръководител, Д. Драгоев – зам. ръководител (РИМ – Русе), Д. Караколев и Н. Василев (реставратор). Научен консултант бе ст.н.с. д-р С. Торбатов (НАИМ – БАН). Остеологичният материал е обработен от ст. н. с. д-р Л. Нинов. В разкопките участваха ученици и студенти от клуба „Съхрани българското", от РУ „Ангел Кънчев" и ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий".

През 2008 г. усилията бяха насочени към проучване на структурите в очертанията на Принципията (Обр. 1). Изцяло бяха изследвани към 100 м^2, с които проучената напълно площ в обекта през 2005 – 2008 г. възлиза на около 380 м^2. Още около 100 м^2 са проучени частично, а други 100 м^2 са изгребани в края на 2004 г. и информацията за тях е изгубена.

Тракийски период

През 2008 г. бяха изследвани 32 тракийски ями (№ 48, 49, 50, 50 А, 56 А, 58, 59, 59 А, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 65 А, 66, 67, 68, 69, 69', 70, 70', 70 А, 71, 71', 72, 72 А, 72 Б, 72 В, 72 Г, 73 и 74) в квадрати I 5, II 4, II 5, II 6, II 7, III 4, III 5, III 6, IV 4, IV 5. Почти всички са запазени частично, поради нарушаването им от по-късни структури. Документирани са шест глинени площадки с овална и кръгла форма в кв. II 6, III 4 и III 6. Регистрирани са и две площадки от плътно подредени камъни, в долната част на ями (№ 64 и 66).

През 2007 г. бе установено, че тракийското ходово ниво е на – 0,90/- 1,00 м от репер. През 2008 г. тракийският пласт е проследим от ниво – 1,40/- 1,50 м, с изключение на частите от кв. II 6, II 7, IV 4 и IV 5, позиционирани извън очертанията на късноосманска къща. Там тракийският пласт започва от ниво – 1,00/- 1,10 м от репер. Дълбочината на проучените ями е от 1,10 м до – 3,60 м от репер, а диаметърът им варира от 0,60 до 4,50 м. Установените форми са подобни на тези от предните кампании, като по-различна е яма №62. Пълнежът на ямите е подобен на проучените през предния сезон. През 2008 г. в некомпрометираното тракийско ниво, освен кости, пръст, въгленчета и пепел са открити 847 фрагмента обмазка, 298 фрагмента от питоси, камъни, кремъци, шест прешлена за вретено, два бруса, керамични кръгчета, олово, неизпечена тежест за стан, костена свирка, изтлял бронзов пръстен, железен инструмент (нож ?), глинено мънисто, три малки съдчета. В няколко от ямите са открити изтлели бронзови фрагменти от игли. Открит е и изтлял триръб връх за стрела, както и още седем амфорни дръжки с печати, от които два са анепиграфни.

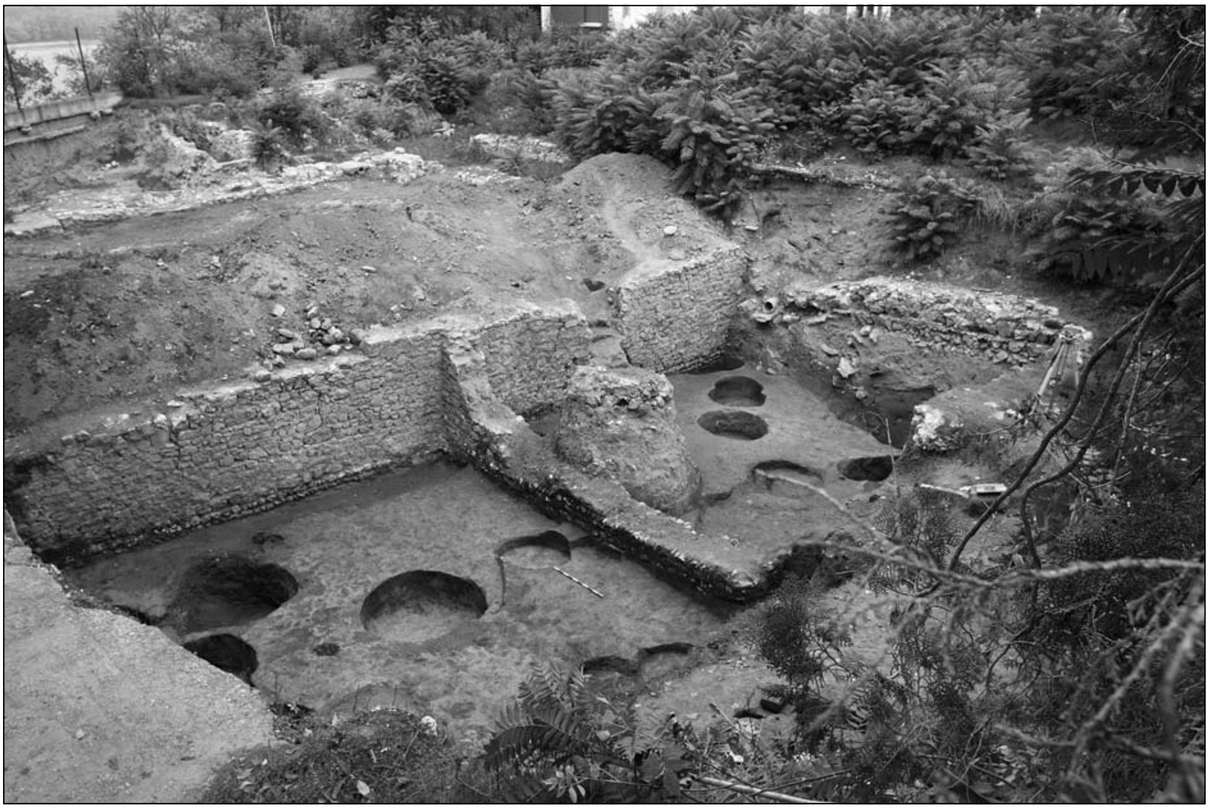

Обр. 1. Сексагинта Приста – проучена площ през 2008 г.

В ямите и ненарушения тракийски пласт са открити общо 5227 фрагмента керамика: 3526 на ръка (1638 с полирана и 1888 с груба повърхност) и 1701 на колело (818 от амфори и 883 от съдове със сив, кафяв и керемиденочервен цвят). Съотношението на керамиката, работена на колело, към работената на ръка е приблизително 1:2. Тракийска керамика е открита и в по-късни структури и пластове.

Позиционирането на някои от структурите (яма №50 и площадка №1; яма №72А и площадка №5) позволява да се предположи, че са синхронни и че са части от едно съоръжение. Материалите в ямите потвърждават датировката на комплекса от предните сезони: I в. пр. Хр. – I в. сл. Хр.

Римски период

Към този период спадат пластът, установен в кв. II 4 и II 5, една яма в кв. I 6 и II 6, зид на глинена спойка в кв. III 4 и IV 4, и един тунел в льоса в крайното югоизточно помещение на Принципията (кв. IV 4 и IV 5).

През 2008 г. са разкрити изцяло останките от Принципията. Зидът, разделящ крайното помещение на две продължава до входната част. Запазен е само в субструкция (под ниво – 1,44/-1,70 м от репер). Фундиран е до ниво – 2,10 м и е вкопан в тракийския пласт. През 2008 г. се установи, че при южната част на североизточната дълга стена на Принципията има пропадане, предизвикано вероятно от позиционирания под нея тунел, който е по-ранен и вероятно е запълнен след пропадането (в края на IV в.). Тунелът вероятно е по-късен от тракийските ями и изглежда се свързва с изследваните структури от II-III в. Към тях вероятно принадлежи и зидчето на глинена спойка, което е разрушено от късноосманската къща, но е под зида на Принципията.

Споменатата яма от римската епоха отчасти попада под югозападната дълга стена на Принципията. Горната част на ямата не е запазена. Дъното ѝ е на ниво – 2,16 м от репер. В пълнежа ѝ има камъни, строителна и битова керамика.

Споменатият тунел е вкопан изцяло в льосовото ниво, като минава под тракийски ями № 62 и 63. Частично е нарушен от яма (XIX) от късноосманския период. В ненарушената му част са открити над 100 фрагмента от тегули и имбрици и общо 377 фрагмента римска битова керамика. Височината на съоръжението е 1,75 м, а ширината му варира от 0,50 до 0,80 м. Дъното му е на – 4,90 м от репер. Съоръжението е запълнено в края на IV в. Датираща е откритата в запълнителя монета на Валенс.

Късноосмански период (XIX в.)

Към този период се отнасят осем ями (XI, XII, XV, XVI, XVII, XVIII, XIX, XX, XXI и XXII) и една сграда. Тя попада в очертанията на крайното помещение на Принципията. През 2008 г. е установен планът ѝ и е изследвано изцяло запазеното от подовото ѝ ниво. В нейния пласт и в синхронните ями са открити множество фрагменти строителна и битова керамика, стъкла, железни фрагменти, лули и други предмети. Запазен е частично и входът на сградата и прилежащото подово ниво в два участъка. То е на – 1,05/1,10 м от репер. На толкова свършва и разкритата вкопана стена с обмазка в кв. III 6. В къщата са открити пет османски монети и три късноантични. Три от османските са от времето на Абдул Меджит (емисия 1839 г.).

През османския период мястото се обитава най-вече през XIX в., до Освободителната война от 1877 – 1878 г. През XX в. то не е застроявано, но във втората му половина теренът е повдигнат с около 1,50 м, след което е асфалтиран за плац на намиращото се тогава тук военно поделение.

По време на проучванията през 2008 г. бяха открити 31 монети от елинистическата до съвременната епохи: 2 бр. елинистически; 2 бр. от III в. сл. Хр.; 8 бр. от IV в.; 1 бр. от VI в.; 1 бр. от XI в.; 10 бр. късноосмански и 1 европейска от XIX в.; 4 бр. съвременни; 2 бр. неопределени. Те потвърждават и прецизират установените през 2005 – 2007 г. хронологични нива.

№46. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА АНТИЧНА КРЕПОСТ ТРАНСМАРИСКА, ОБЕКТ „ТЕКЕ“ В ГР. ТУТРАКАН

Емил Петков

Спасителните археологически разкопки в самия град Тутракан се проведоха в двора на бившето училище „П. Р. Славейков“. Те обхванаха терен, разположен в границите на античния град и крепост Трансмариска. Основната тяхна цел бе да се проучат сгради, жилища, улична мрежа и други елементи от архитектурата на римското и ранновизантийско селище Досега извършените проучвания в Тутракан на антична Трансмариска обхващаха единствено части от укрепителната система.

Разкопките се проведоха в периода 07.07 – 23.09.2008 г. Проучваната площ е разположена южно от южната крепостна стена на Трансмариска, граничи с ул. „П. Берон“ от север и ул. „Крепостта“ от юг.

Първоначално бяха заложени 3 сондажа с оглед максимално пълно изследване на необходимия участък.

При Сондаж 1 първо бе снет горният пласт, съставен от смесен подемен материал с преобладаването на съвременни строителни отпадъци. Те са натрупани вследствие разрушаването на обществени и жилищни сгради от средата на XX в. Непосредствено под тях попаднахме на стратиграфски запазен културен пласт от VI в. В него бе открита и най-късната монета от разкопките. Тя е на Юстин II (565 – 578).

Материалите, съставящи следващия културен пласт са късноантични. Отнасят се към периода края IV-началото на V в.

Под него попаднахме на културен пласт, който отнасяме към началото и средата на IV в. В него бе разкрит фрагмент от зид с хоросанов градеж при южния профил на сондажа.

Последният културен пласт е съдържа материали и фрагменти битова и строителна керамика с датировка края на III – началото IV в. Тук на ниво 63,40 м бе открита монета на Проб

(275 – 282). На същото ниво се разкри част от субструкция на сграда, изградена с калова спойка. Суперструкцията на същата е разрушена от следващия по-късен културен пласт Пластът бе изчерпан на ниво 63,00 м и бе достигната стерилна земна маса.

Разкопаването на Сондажи 2 и 3 започна от ниво 66,22 м. Горният пласт също бе съставен от съвременни материали. Следващият стратиграфски пласт съответно, както при Сондаж 1 и 2 съдържаше материали от VI в., но много по слабо изразен. Проучването на Сондажите 1 и 2 бе прекратено с оглед да продължи през 2009 г.

№47. ЮЖНАТА КРЕПОСТНА СТЕНА НА ДУРОСТОРУМ – ДРЪСТЪР – СИЛИСТРА

Георги Атанасов, Николай Руссев, Денислав Денев, Йото Йотов

През 2008 г. продължи проучването на южната крепостна стена, сектор „Изток“, започнало през 2007 г. с частичното разкриване на петоъгълна кула №3 (Атанасов, Руссев, Денев, 2008, 353 – 355). Поради строителство на подпорна стена и подземен проход се наложи спасително проучване и в сектор „Запад“.

Сектор „Запад“. В самия край на западния сектор на стената е проучена кула 1А с елипсовидна (бадемовидна) форма. Ориентирана е Ю – С с дължината 9,80 м и максимална ширината 6,80 м. Разкрита е частично субструкцията на дълбочина 1,70 м, като чрез сондаж е установено, че достига до 2,95 м. От суперструкцията са запазени две варовикови квадри на височина 0,40 см – т. е. на кота 16,12. Субструкцията и тук е от средни полуобработени камъни на червен хоросан, а суперструкцията е добре обработени квадри на розов хоросан. На 5 м северозападно от върха

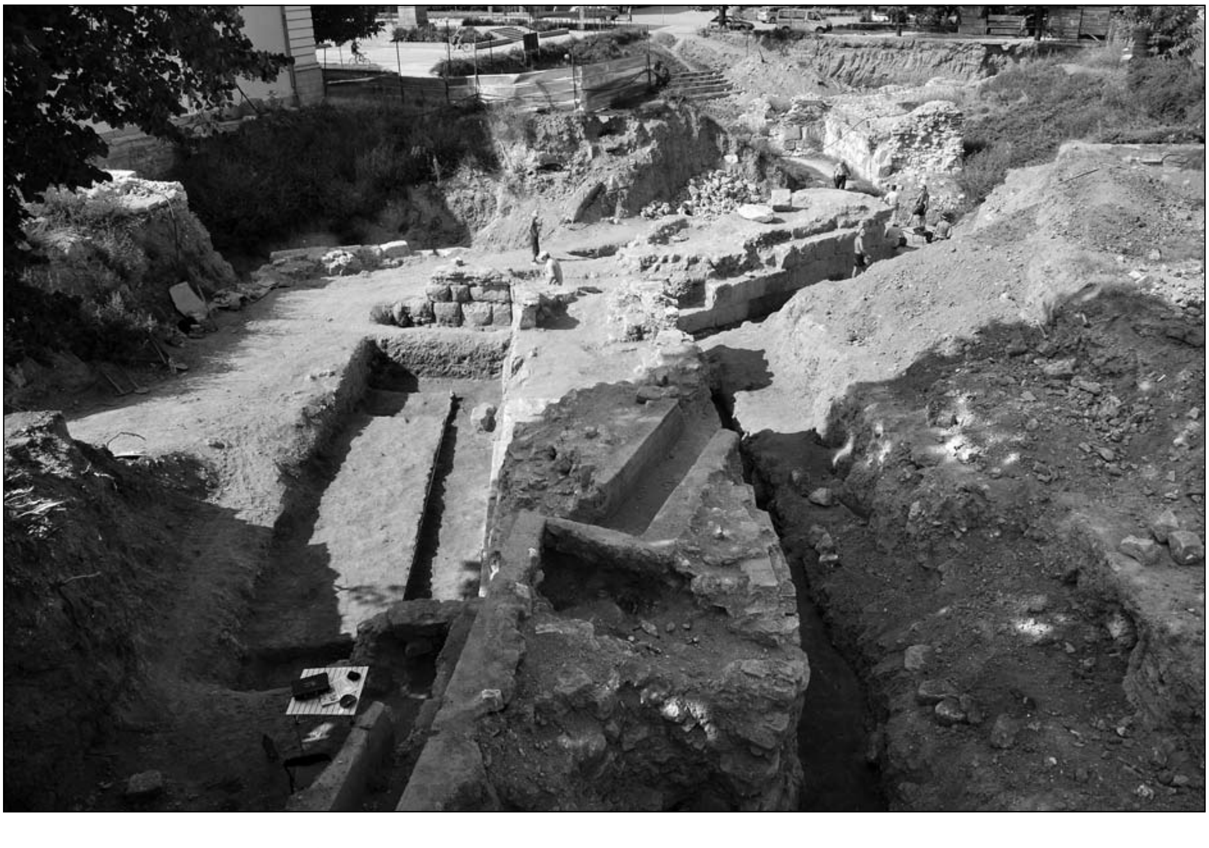

Обр. 1. Поглед към южната крепостна стена на Дуросторум – Дръстър

на кулата е почистена сметна яма от XVIII в., вдълбана частично в западната ѝ стена. Ямата е с дължина 2,50 м. и ширина 1,25 м. Изпълнена е с животински кости, строителна и битова керамика – антична, средновековна и османо-турска. Връзката между кулата и стената е разрушена напълно в суперструкция и частично в субструкция. Установена е на дълбочина 1,20 м под границата между суб- и суперструкцията. Ширината на стената е 3,90 м, а дължината е 7,90 м. Стената прави чупка в посока С – СИ и се свързва с кула №2. Проученият участък е в субструкция и е на кота 14,87. При вътрешния ъгъл на чупката на стената е разкрит наново известният от 1986 г. пилон и част от плочник. Западно от него, на нивото на плочника, в профила са документирани 3 водопровода от глинени тръби. Формата на кулата, плочникът и тръбопроводите водят към хипотезата че разкритата бадемообразна в план кула фланкира централната порта на Дуросторум – Дръстър през VI-XI в. През XVIII или началото на XIX в. стената и кулата са разрушени и превърнати в кариера за добиване на камъни. Това особено добре личи в западния профил, както и находки и керамика от XVIII в. на дълбочина до 1,20 м под нивото на границата между суб- и суперструкцията. При направения сондаж в северната част на западния профил се установи, че преди да бъде застроена, тази част на града периодично е заливана от Дунав. Наносната тъмна почва е стерилна.

Сектор „Изток“

В западната част на сектор „Изток“, чрез сондажни проучвания е разкрита триъгълна кула №4, която е запазена само в субструкция. Източното и западното лице на кулата са с дължина 4,40 м, ширината в основата и е 4,57. Фундаментът е от ломени и полуобработени варовикови

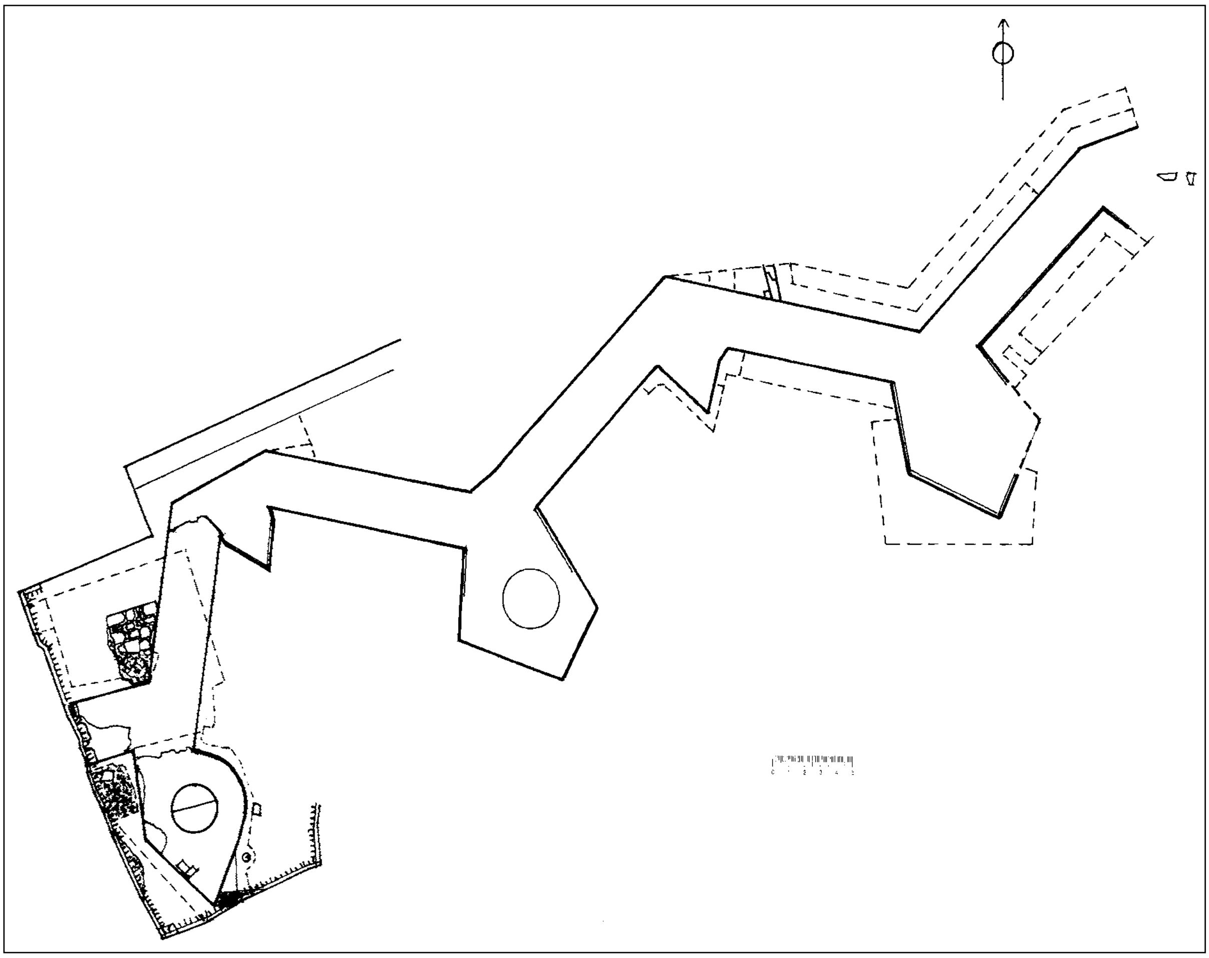

*Обр. 2. План на южната крепостна стена на Дуросторум – Дръстър към 2008 г.
(по Г. Атанасов)*

камъни, споени с бял хоросан. Носът ѝ е на кота 16,00, а широката част – на кота 15,50. Стената се развива в източна посока до петоъгълна кула №5, която е проучена през 2007 г. Разстоянието между двете кули е 11,86. Външното лице на стената в суперструкция е изградено от три реда големи, добре обработени варовикови квадри. Над тях е разположен четвърти ред от малки полуразрушени квадри, на кота 18,00. Над редовете квадри са съхранени два реда тухли. Първия ред квадри от суперструкцията е оформен като цокъл, който е на кота 16,59. Границата между суб и суперструкцията е на кота 16,05.

На 3,45 м западно от западното лице на кула №5, и на 0,63 м, южно от лицето на стената, на кота 16,20 е разкрит гроб № 6. Скелетът е ориентиран И – З. Липсва гробен инвентар. Гробното съоръжение е в пласт датиран в XIII-XIV в. На 2,40 м западно от западното лице на кула №5 и на 1,12 м южно от стената, на кота 16,50 е разкрит гроб №7. Ориентиран е И – З, липсва гробен инвентар. На 0,40 м южно от черепа на гроб №7, на кота 16,30 е разкрит гроб №8. Скелетът е детски, ориентиран И – З, липсва гробен инвентар. И двата скелета са открити в пласт, датиран в XIV-XV в.

При проучването на стената в източна посока се попадна на сметна яма до източното лице на кула №5. Ямата е изпълнена с останки от битова керамика и стъклени съдове: антични, средновековни и османски. Стената продължава на изток. На 12,36 м от кула №5 е разположена триъгълна кула №6. Стената между двете кули е изградена от три реда големи, добре обработени варовикови квадри, като първият ред от суперструкцията е оформен като цокъл и е на кота 17,23. Над редовете варовикови квадри са разположени редове тухли. Квадрите и тухлите са споени с розов хоросан. Дебелината на стената до кула №5 е 3,57 м, а до кула №6 – 3,64 м. На 3,15 м източно от кула №5 и на 2,50 м южно от стената, на кота 16,25 е разкрит гроб №5. Скелетът е ориентиран И – З, инвентарът е беден – медна обеца, медна висулка и ¼ медна монета. Стената е проучена до кула №6, от която е разкрита част от западното лице с дължина 3,50 м. Градежът ѝ е аналогичен на останалата част от стената. Вътрешното лице на стената при кула №6 е силно разрушено, запазен е първият ред квадри от суперструкцията. Между кули №6 и №5 вътрешното лице на стената е изградено от три реда големи, добре обработени варовикови квадри в суперструкция. Над тях са разположени редове тухли от кота 18,22 до кота 19,40. Вътрешното лице на стената, между кули №5 и №4 е изградено от три реда големи, добре обработени варовикови квадри. Над тях са разположени редове тухли, от кота 17,93 до кота 18,60. В източния край на сектора, на кота 16,83 е разкрито монетно съкровище състоящо се от 14 бронзови фолиса клас А и В. В центъра на сектора, на кота 16,40 е разкрит ъгъл на землянка, на чието подово ниво е намерена битова керамика от X-XI в. В западния край на сектора е разкрит зид на кота 16,40 с направление С – СЗ, долепен до куртината. Изграден е от обработени и полуобработени варовикови квадри с калова спойка. Дължината му е 1,20 м, а ширината 0,60 м.

По време на разкопките през 2007 г. около петоъгълната кула са открити 15 монети, а през 2008 г. нови 74 монети които според Стоян Михайлов се разпределят както следва: Каракала (198 – 217) – 1 бр.; Клавдий II – 1 бр.; Аврелиан (270 – 275) – 1 бр.; Константин I (306 – 337) – 1 бр.; Константин II (317 – 340) – 1 бр.; Констанций II (324 – 361) – 7 бр.; Констанс I (333 – 351) – 1 бр.; Константинова династия – 4 бр.; Валенс (364 – 378) – 2 бр.; Валентиниан I (364 – 375) – 2 бр.; Валентинианова династия – 2 бр.; Аркадий (383 – 408) – 1 бр.; Теодосиева династия – 1 бр.; Маркиан (450 – 475) – 1 бр.; Юстиниан I (527 – 565) – 1 бр.; Римска империя – неопределени – 8 бр.; Византия – фолис клас А–1 – края на X в. – 2 бр.; клас А–2 (976 – 1035) – 15 бр.; клас В (1035 – 1042) – 3 бр.; клас G – 1 бр.; клас D – 1 бр.; латински имитации от XIII в – 2 бр.; българска имитация тип С – 1 бр.; Алексий III (1195 – 1203) – 1 бр.; Иван Срацимир (1355 – 1397) – 1 бр.; Йоан II Орсини (1323 – 1335) – 1 бр.; Мустафа III – 1 бр. и 25 силно повредени, счупени и неопределени монети.

Литература:

Атанасов, Руссев, Денев, 2008: Г. Атанасов, Н. Руссев, Д. Денев. Петоъгълна кула №3 на Дуросторум – Дръстър – Силистра. – Археологически открития и разкопки през 2007 г. София, 2008.

№48. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА АНТИЧНО УКРЕПЛЕНИЕ В М. ЗАЕЧ ПРИ С. КРАЧИМИР, ОБЩИНА БЕЛОГРАДЧИК

Сара Татарова

Спасителните археологически разкопки в м. „Заеч“ до с. Крачимир, Белоградчишко се осъществиха от 24 септември до 17 октомври 2008 г. Проучванията се проведоха от екип в състав: научен ръководител С. Татарова (ИМ – Белоградчик), научен консултант Н. Торбов (РИМ – Враца) и представители на ИМ – Белоградчик.

Късноантичният обект в м. „Заеч“ е разположен на 2 км североизточно от с. Крачимир, Белоградчишко на възвишение с надморска височина около 500 м. Непосредствено под него се намира пещера, известна с наименованието „Крачимирско Врело“. За първи път обектът е описан в „Археологическа карта на Белоградчишко“ на Ив. Балкански (Балкански 1965, 41). Според него става дума за височинно укрепление с материали, датиращи го в късноантичната епоха. В основния фонд на ИМ – Белоградчик във втората половина на 60-те години на XX в. са постъпили няколко находки, за които има информация, че са открити в рамките на укреплението. Това са оброчна плочка на тракийския Херос (Обр. 1), бронзов меч и бронзова пластика, последните датирани през желязната епоха.

При първоначален оглед на обекта е установено, че по протежение на най-високата част на северния склон на хълма има зид с дължина 125 м и дебелина 0,60 м. На 6 – 7 места по линията на зида има следи от активна иманярска намеса – ровове с ширина до 1 м и дължина между 0,50 и 2 м и с дълбочина до 0,90 м. Те са разположени непосредствено до зида. Малко над ръба на източния склон на хълма оградният зид прави плавен полукръг и прекъсва (или поне в настоящия момент не е видим на повърхността). Самият източен склон е терасиран в горната си част от морени, оформящи три полукръга и след това се спуска стръмно надолу.

Южният склон на хълма е опасан с ограден зид с дължина около 78 м и дебелина до 0,40 м. Последният се вижда добре в три плитки иманярски изкопа. Според местните жители тук са намерени голямо количество монети от IV-V в. сл. Хр.

Най-високата част на обекта е разположена откъм западния склон на хълма. Ако се съди по изкуственото издигане на терена и оформения от оградния зид плавен полукръг, най-вероятно тук е имало кула. Извън пространството, оградено от зида, в ниската част на хълма, са подредени големи правоъгълни обработени плочи, побити в земята с широката си част. Плочите оформят полукръг (Обр. 2). Проучването на това съоръжение ще е една от задачите през следващия сезон. За момента не могат да бъдат локализирани очертанията на централния вход на укреплението, но най-вероятно той се намира по линията на югозападната част на укрепителния зид.

Освен иманярските изкопи по протежението на оградния зид, има и няколко средно големи плитки изкопа във вътрешността на укрепената територия, както и няколко траншеи в подножието на североизточния склон на хълма. Впечатление прави дълбокото вкопаване в западната част на укреплението, разкриващо градеж от средно големи варовикови блокове.

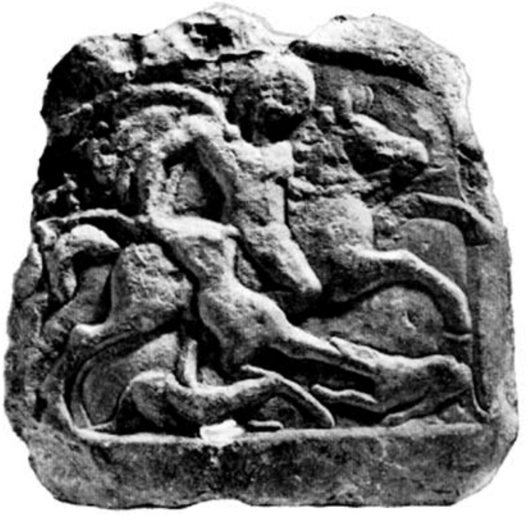

Обр. 1. С. Крачимир, Белоградчишко. Оброчна плочка на тракийския Херос

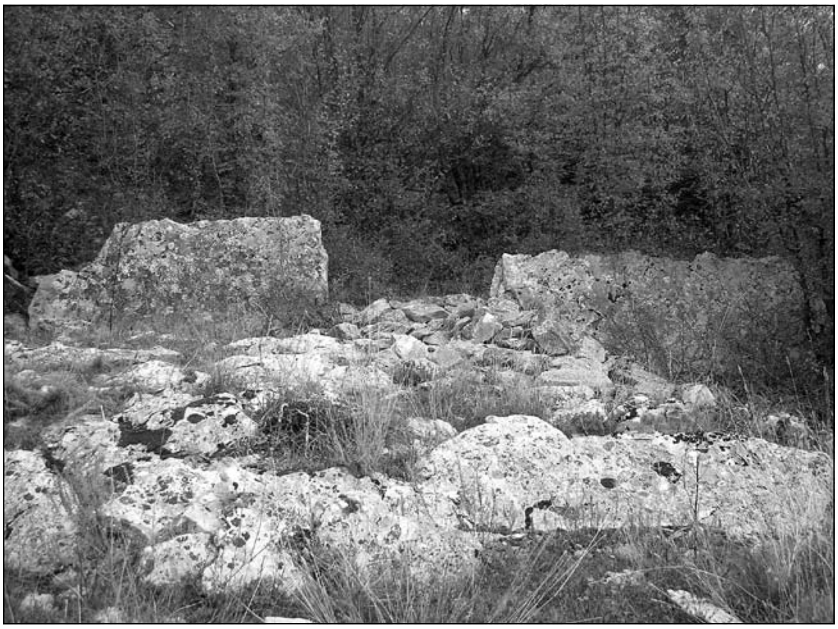

Обр. 2. С. Крачимир, Белоградчишко. Част от правоъгълните варовикови плочи, опасващи подножието на укреплението, изглед от запад

Проучванията през настоящия сезон бяха съсредоточени в непосредствена близост до оградния зид, опасващ северния склон на хълма. Бе заложен сондаж с размери 4 х 2 м. Тук имаше стар иманярски изкоп, разкриващ зида в дълбочина до 0,90 м. При разчистване на натрупания в изкопа насип бе извадено голямо количество керамика. Сондажът беше изчерпан на дълбочина 1,90 м от повърхността, на което ниво беше достигнат жълт стерилен слой. Незасегнат от иманярската дейност пласт беше засечен единствено на ниво 1,50 – 1,70 м от повърхността (- 0,73 м от Врачанския централен репер). На тази дълбочина голямо количество мазилки маркираха ниво, вероятно подово. То е със следи от силен пожар. Разкритата част от укрепителния зид е изградена от средно големи камъни с хоросанова спойка. От външната страна на зида е разчистено допълнително укрепване (камъни и хоросан), засега останало недопроучено. Камъните, използвани при строежа на укрепителния зид са в по-голямата си част бял варовик, срещаш се в изобилие в околността.

В настоящия момент може да се каже, че в проучвания сондаж навлязохме в помещение с битов характер, за което свидетелстват големия брой тежести за стан (общо 5), разкрити на това място, както и части от хромели. Разкопките през следващия сезон ще изяснят характера на това съоръжение, както и структурата на оградния зид. За съжаление не бяха открити материали, които да дадат сигурна датировка на укреплението.

Литература:

Балкански 1965: Ив. Балкански. Археологическа карта на Белоградчишко. 1965.

№49. СОНДАЖНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА АНТИЧЕН ОБЕКТ „КАЛЕТО“ ПРИ С. КЛАДОРУБ, ОБЩИНА ДИМОВО

Красимира Лука

Античният обект до с. Кладоруб, община Димово, е локализиран още през XVIII в. от Ф. Каниц. През 1890 г. В. Добруски посещава мястото и описва четириъгълна крепост с размери 140 х 140 крачки със зидове, дебели до 4 м (Добруски 1890, 33). Още по това време обектът се идентифицира с римската пътна станция Conbustica, отбелязана в Tabula Peutengeriana на пътя между Ratiaria и Timacum Minus за Адриатика (TP VII 5). Селище с подобно име (Combusticia) се споме-

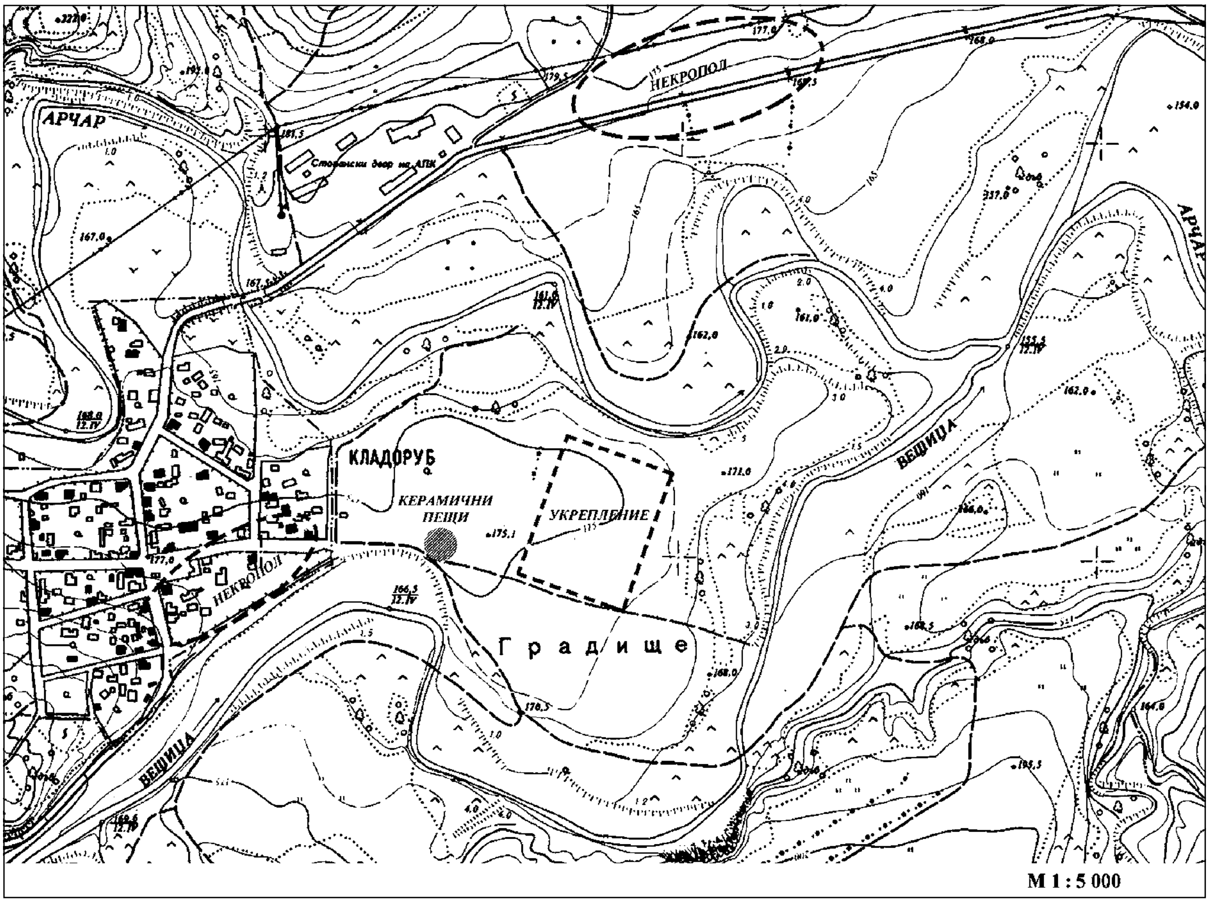

Обр. 1. Античен обект при с. Кладоруб, община Димово. Ситуационен план

нава в Anonymi Ravennatis Cosmographia (RC IV 7), но разположено на пътя между Philippopolis и Serdica. Няма други данни за името на селището. Още от края на XIX в. обаче името Conbustica (Combustica) се възприема в специализираната литература и влиза в обръщение като древното име на селището, разположено в околностите на съвременното село Кладоруб (Бешевлиев 1955, 289). В средата на миналия век Б. Геров, въз основа на епиграфските данни го определя като „най-значителен център с градски живот и романско население в хинтерланда на Ratiaria" (Геров 1950 – 1952, 23, 79).

Обектът е разположен източно от съвременното с. Кладоруб, върху обширно плато, заключено между водослива на река Салашка (или Вещица) в река Арчар (Обр. 1). Платото заема пространство от над 20 ха на средна надморска височина 170 м и доминира над околния терен, като осигурява видимост над долината на река Арчар. От север, изток и юг стръмните брегове на двете реки представляват естествена защита на терена, който е достъпен само от запад.

Проучванията през 2008 г. констатираха съществуването на правоъгълно укрепление, разположено в центъра на платото и ориентирано СИ – ЮЗ с размери 140 х 110 м. В района край укреплението бяха локализирани още останки от пещ за изпичане на битова керамика, както и два некропола – в южната част на съвременното село и северно от платото.

Целта на сондажното проучване беше да се съберат данни за хронологията на обекта, както и да се добие първоначална информация за стратиграфията на културните отложения. За тази цел беше заложен сондаж от вътрешната страна на източната крепостна стена с размери 5 х 2 м (Обр. 2/1). Беше установено, че на дълбочина 2 м от повърхността културните отложения лежат директно върху жълт материков варовик. Върху него беше констатиран пласт от пепел с дебелина до 30 см, прерязан от дълбок до 1 м изкоп (вероятно яма за вадене на камъни) (Обр. 2/3). Въпреки сравнителната компактност на материалите, произхождащи от него, този изкоп е унищожил поч-

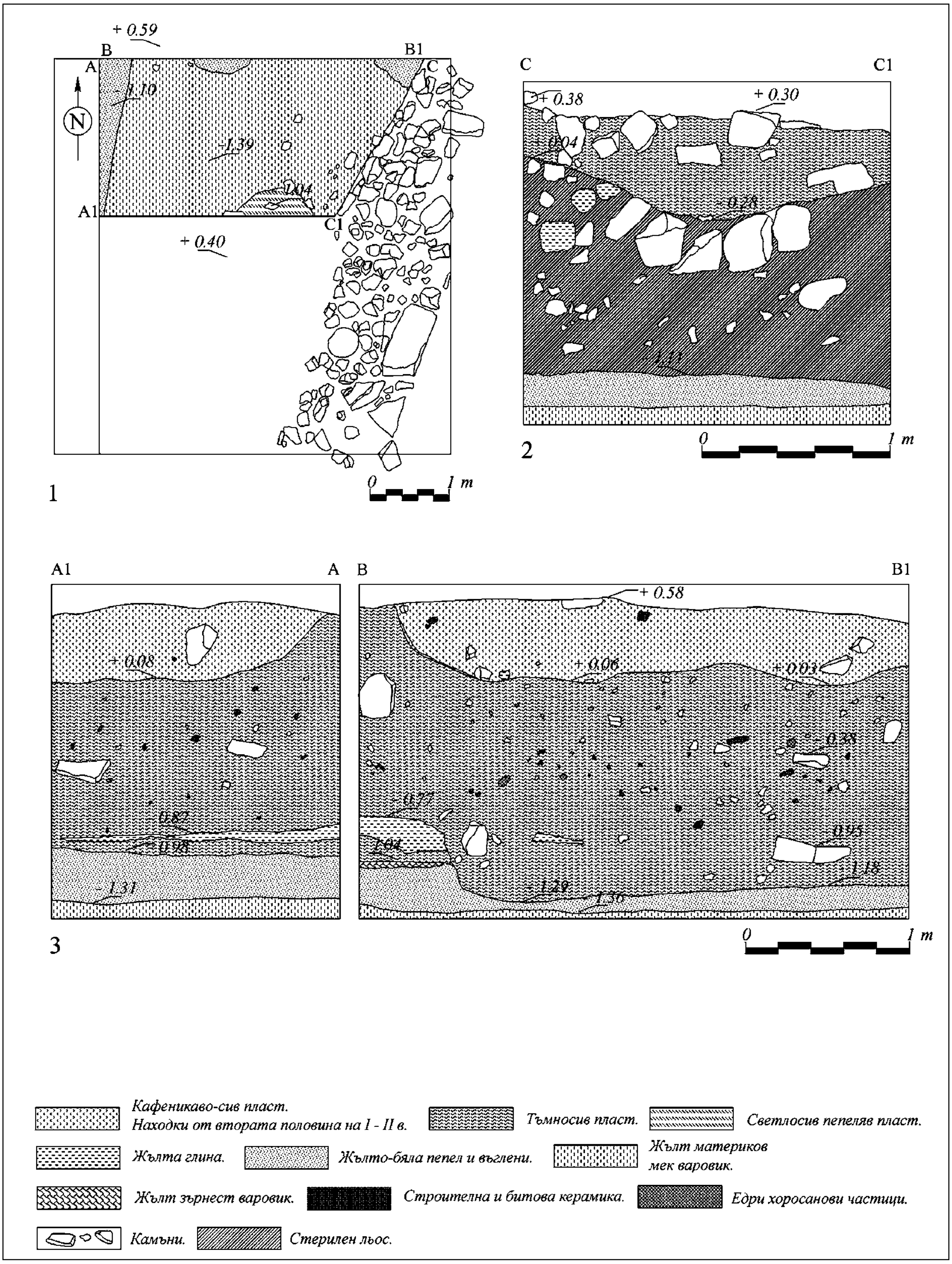
+ 0.59
B
B1
A
C
N
-1.10
-1.39
-1.04
A1
C1
+ 0.40
0
1 m
1
C
C1
+ 0.38
+ 0.30
-0.04
-0.28
-1.11
2
0
1 m
A1
A
B
B1
+ 0.58
+ 0.08
+ 0.06
+ 0.03
-0.38
-0.77
-0.87
-0.98
-1.04
-0.95
-1.18
-1.29
-1.31
-1.36
3
0
1 m
Кафеникаво-сив пласт.
Находки от втората половина на I - II в.
Тъмносив пласт.
Светлосив пепеляв пласт.
Жълта глина.
Жълто-бяла пепел и въглени.
Жълт материков мек варовик.
Жълт зърнест варовик.
Строителна и битова керамика.
Едри хоросанови частици.
Камъни.
Стерилен льос.

Обр. 2. Античен обект при с. Кладоруб, община Димово: 1. Планквадрат NNIV/J4 (Сондаж 1). План; 2. Планквадрат NNIV/J4. Стратиграфски разрез C-C1 (източен профил на Сондаж 1); 3. Планквадрат NNIV/J4. Стратиграфски разрези A1-A и B-B1 (западен и северен профил на Сондаж 1)

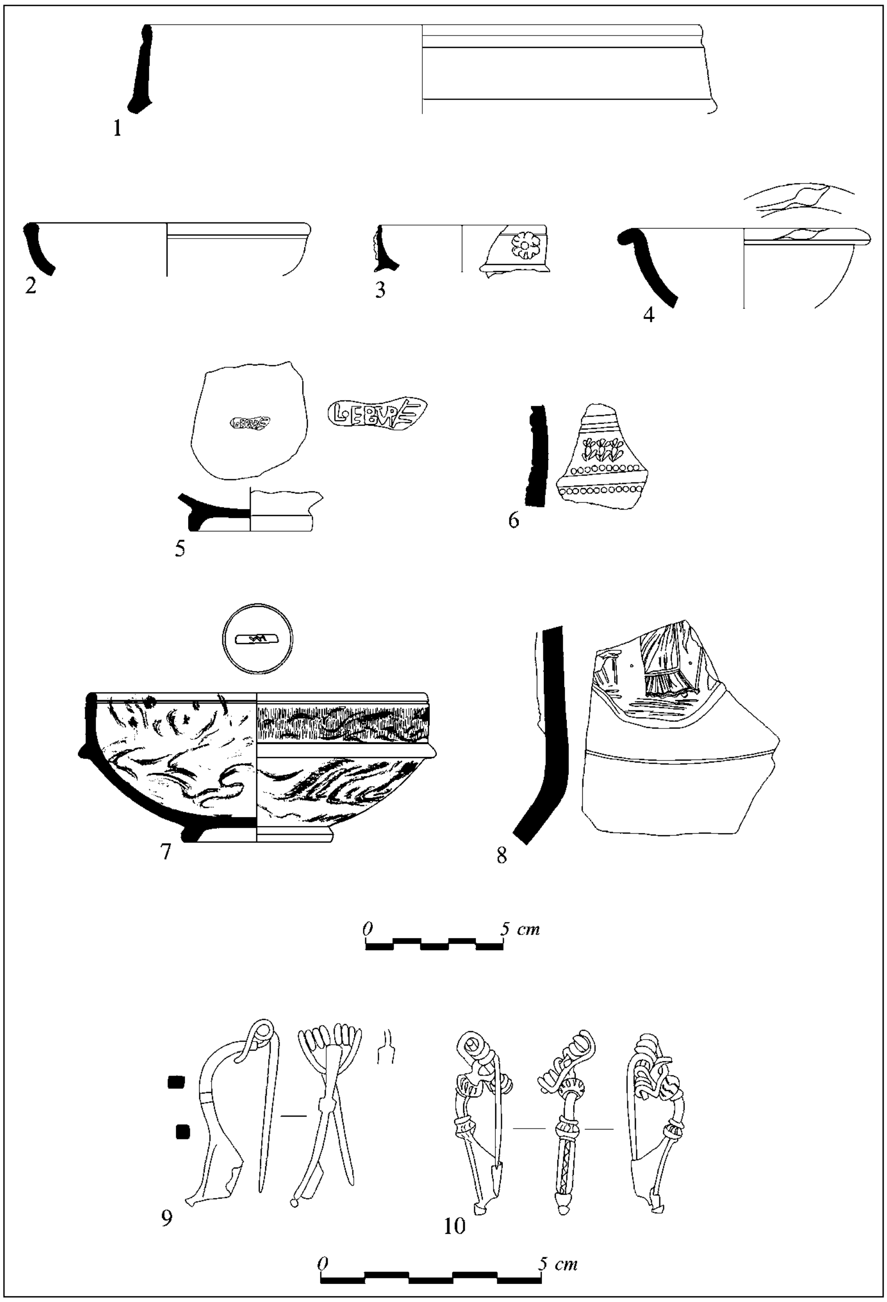

Обр. 3. Античен обект при с. Кладоруб, община Димово. Находки от проучванията през 2008 г.

ти изцяло стратиграфията в изследвания сектор, като е засегнал и вътрешното лице на крепостната стена. Вследствие обръщането на културните отложения, върху дебелия около 1 м запълнител са попаднали по-ранни материали, като в най-горния пласт бяха разкрити голямо количество фрагменти *terra sigillata* и метални находки от края на I и началото на II в. (Обр. 3).

Същият изкоп прерязва по дължина и куртината. Поради разрушаването на вътрешното лице на стената, върху стратиграфския разрез е отразен емплектонът на зида (Обр. 2/2). Субструкцията на стената достига на дълбочина 1 – 1,10 м и се състои от големи дялани камъни. На места между камъните бяха регистрирани компактни петна от жълта глина, използвана вероятно за спойка на основите. Суперструкцията в изследвания сектор е запазена до 50 см височина и е маркирана от големи обработени квадри, споени с хоросан. Предвид данните от запазените участъци на куртината, може да се предположи, че квадрите в изследвания сектор маркират банкет в основата на зида, над който градежът вероятно е продължавал от необработени, плътно подредени камъни.

По време на разкопките монети не бяха открити. Хронологията на обекта на този етап може да бъде определена въз основа на произхождащите от сондажа други находки. Най-ранна дата дават фрагментите *terra sigillata*, представени от североиталийски и южногалски форми (Drag. 17, 24/25, 18/31, 35), чиято горна граница достига управлението на император Траян (Обр. 3/1 – 4). Две фибули, произхождащи от сондажа (Тип 5а и Тип 12а по Генчева: Генчева 2004, 20, Табл. II/9, 36 – 37, Табл. VIII/1 – 6), потвърждават тази датировка (Обр. 3/9 – 10). Към Тибериево-Нероново време може да бъде датирана и една находка на мраморизиран съд (Обр. 3/7), открит на повърхността (Cermanović, Jovanović 2004, 77 – 78, 80, Kat.61).

Следващият период, който беше регистриран по време на проучванията, е свързан с времето на късната античност. Керамичният материал от сондажа, а също така и от разрушената от иманяри пещ в западната част на обекта, представя форми, характерни за втората половина на III и IV в. От гледна точка характера на местната керамична продукция, интерес представляват съдовете, изработени от глина, придобила след изпичането жълтеникаво-бял цвят. Тази технологична група, която е регистрирана и в съседни на Conbustica обекти (Кабакчиева 2005, 92 – 96), е представена от фрагменти, изпълнени както от фино пречистена глина, покрити с оранжев, некачествен лак, така и от глина със силни примеси от ситен пясък. Формалният репертоар на съдовете, работени в последната техника, е много богат и до голяма степен повтаря форми, характерни за т. нар. група на „сиво-черната керамика“, която от своя страна на обекта е представена само от 22 от общо 2715 обработени фрагмента. Тези данни ни позволяват да предположим органична връзка между последните две групи. Част от съдовете, работени по този начин, са покрити с оранжев, некачествен лак, което от своя страна твърде вероятно има отношение към произхода и развитието на разглежданата група. Песъкливата керамика е водеща технологична група сред фрагментите, събрани около керамичната пещ, което подсказва производство ѝ на това място. Към характеристиките на групата ще трябва да добавим и една находка на фрагмент от голям съд с апликирана върху него релефна сцена (Обр. 3/8).

Изложените по-горе данни определят хронологията на обекта в периода от втората половина на I до към края на IV в. Засега не съществуват данни за по-късно обитаване на терена. Ранната датировка, както и планировката на отбранителното съоръжение, ни позволяват да изкажем предположението, че известната от изворите Conbustica е възникнала като военен лагер на помощна част, вероятно още преди Дакийските войни на император Траян. Изясняването на хронологията на укрепителното съоръжение в бъдеще, както и изследването на планировката във вътрешността на укрепеното пространство, ще разкрият нови данни, свързани с първите години на римското присъствие в съвременните български земи.

Литература:

Бешевлиев 1955: В. Бешевлиев. Латинските местни имена в Мизия и Тракия. – Известия на Археологическия институт, 19, 1955, 279 – 303.

Генчева 2004: Е. Генчева. Римските фибули от България от края на I в.пр.н.е. до края на VI в. на н.е. Велико Търново, 2004.

Геров 1950 – 1952: Б. Геров. Романизмът между Дунава и Балкана от Хадриан до Константин Велики (част I). – Годишник на Софийския университет, Филологически факултет, 47, 1950 – 1952, 17 – 121.

Добруски 1890: В. Добруски. Археологически издирвания в Западна България. – Сборник за народни умотворения, наука и книжнина, 2, 1890, 1 – 45.

Кабакчиева 2005: Г. Кабакчиева. Римска и сива излъскана керамика. – В: Кастра Мартис. Квадрибургий и кастел. София, 2005, 81 – 127.

Cermanović, Jovanović 2004: A. Cermanović-Kuzmanović, A., Jovanović. Tekija. Београд, 2004.

№50. КРЕПОСТТА БОРОВЕЦ ПРИ ПРАВЕЦ

Валери Григоров, Татяна Борисова, Михаела Занева

През 2008 г. започна проучването на крепост в м. Боровец, община Правец. Разкопките бяха финансирани от частни спонсори[1]. Обектът е регистриран при теренни обхождания през 70-те години на XX в. като крепост от предримската епоха. Кратка информация за нея е публикувана в сборник „Боженишки Урвич“ (Гочева, Домарадски 1979, 69). Целта на проучването през 2008 г. беше чрез обход и сондажи да се установят характерът, площта и датировката на обекта.

Крепостта е разположена в м. Боровец, на около 4 км северно от с. Разлив. Тя се намира на билото на възвишение с надморска височина 847,88 м (Обр. 1). След направения подробен обход бяха установени приблизителните граници на крепостта. По предварителната ни оценка тя е заграждала площ от около 4 – 5 дка. Цялото пространство на хълма е осеяно с иманярски изкопи с различни размери и дълбочина, като някои имат характера на системни разкопки, довели до оголване зидовете на сгради и сегменти от крепостната стена. Голямата денивелация на терена прави крепостта трудно достъпна от всички страни. Склоновете на хълма са сравнително стръмни – спускат се между 30 и 50°. Най-удобен е достъпът от юг, където наклонът е по-малък (между 15 и 30°).

Възвишението доминира над близките околности и осигурява добра видимост, а вероятно и пряка визуална връзка с крепостта на вр. Острома (на изток) и с Боженишки Урвич (на запад). От югоизточната страна на хълма е запазено трасето на стар път, който извежда до крепостта от юг. Той е широк 2 – 3 м, като по него личат следи от изсичания в скалите и подзиждане на парапет откъм западната страна на склона.

Разкопките се проведоха основно в два сектора – три изкопа заложихме на билото на хълма и три изкопа по северозападния склон. За да картираме очертанията на крепостта, направихме още седем малки среза по трасето на крепостната стена.

На билото на хълма разкрихме две сгради, силно засегнати от иманярска намеса. В план сграда №1 е едноделна, с размери 5,90 х 4,75 м (Обр. 2). Стените са с дебелина 0,70 м. Изградени са с ломени и грубо одялани камъни на калова спойка. От западната страна е имало вход с оформен праг. До югоизточния ъгъл на сградата е долепен на фуга друг зид. Хронологически той е по-късен. Особеното при него е, че е изграден с хоросанова спойка.

При проучването на сграда №1, основно във вътрешното пространство, открихме голямо количество антична керамика: предимно фрагменти с шнуро-

Обр. 1. Връх Голям Боровец

---

[1] Разкопките бяха финансирани от Ваня Славова и Георги Славов – управители на „Искра–21“ АД.

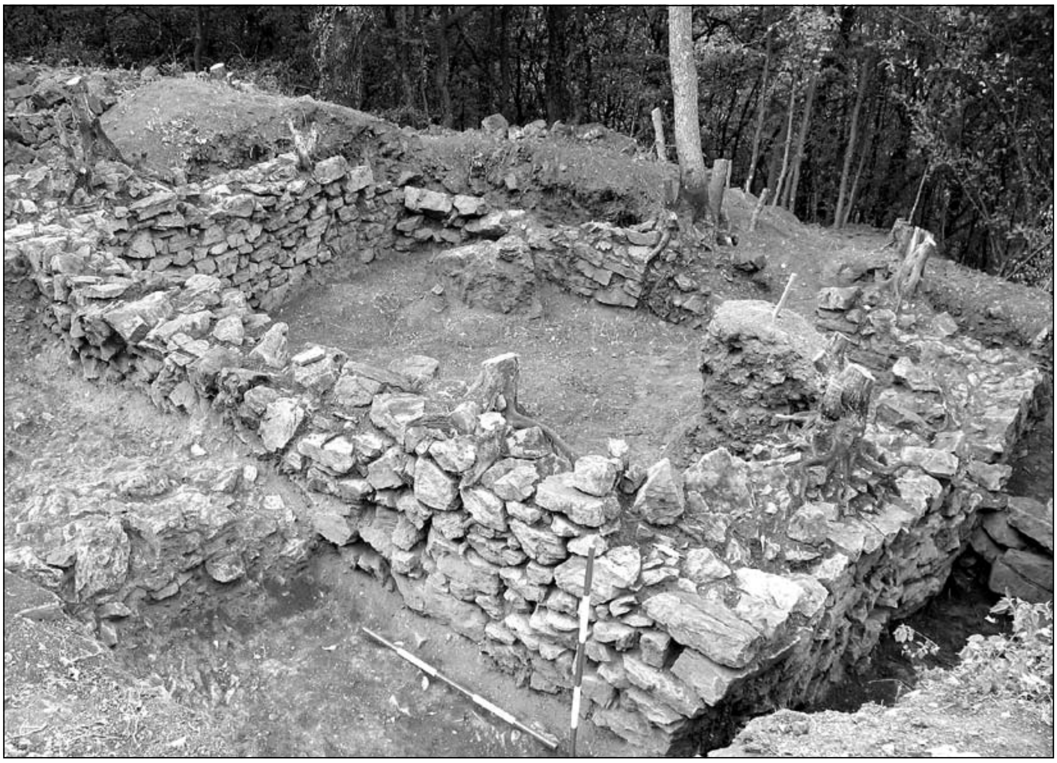

Обр. 2. Сграда №1

видна пластична украса[1], няколко фрагмента червенолакова керамика, фрагменти с щемпелувана украса и една урна с овъглените останки в нея.

Източно от сграда №1 разкрихме останките на друга сграда, обозначена като № 2. Тя е разположена в най-високата точка на хълма. Стените са изградени от ломени и дялани камъни, споени с ронлив хоросан. Основите стъпват върху скалата, като на места са изсечени хоризонтални легла. В рамките на заложените изкопи успяхме да разкрием само северната част от сградата. Северната стена е проследена до 4,40 м, като на изток е напълно обезличена. Западната стена е проследена до 5,25 м и продължава на юг извън изкопа. Засега източната стена не е установена. За разлика от сграда №1, в която се намира голямо количество керамика, в сграда №2 се откриха малък брой керамични фрагмента и един фрагмент от прозоречно стъкло.

Топографското разположение на сграда №2 в най-високата точка на крепостта и изграждането на стените с по-качествен материал (камъни, споени с хоросан) предполага, че тя е имала по-специално предназначение. Работната ни хипотеза е, че се касае за представителна постройка от резиденциален тип или култова постройка. По-сигурно тези хипотези могат да бъдат проверени през следващия археологически сезон. Не е изключено долепеният до югоизточния ъгъл на сграда №1 самостоятелен зид също да принадлежи към сграда №2 и да оформя отворено преддверие от запад.

В северозападната част на крепостта заложихме 3 изкопа, чрез които проучихме част от трасето на крепостната стена и вътрешното пространство непосредствено до нея. Крепостната стена е с дебелина 1,33 – 1,40 м, изградена е от средно големи ломени и дялани камъни, редени в сравнително правилни редове и споени с хоросан. При разкриване на външното лице на стената открихме три близко разположени отвора за изтичане на атмосферните води, наредени в една линия (Обр. 3). Източно от тях стената чупи под ъгъл от около 110°. В този участък стената е с дебелина 1,60 м.

---

[1] По информация от С. Торбатов подобна керамика е открита в светилището при Мездра, датирано в III в.

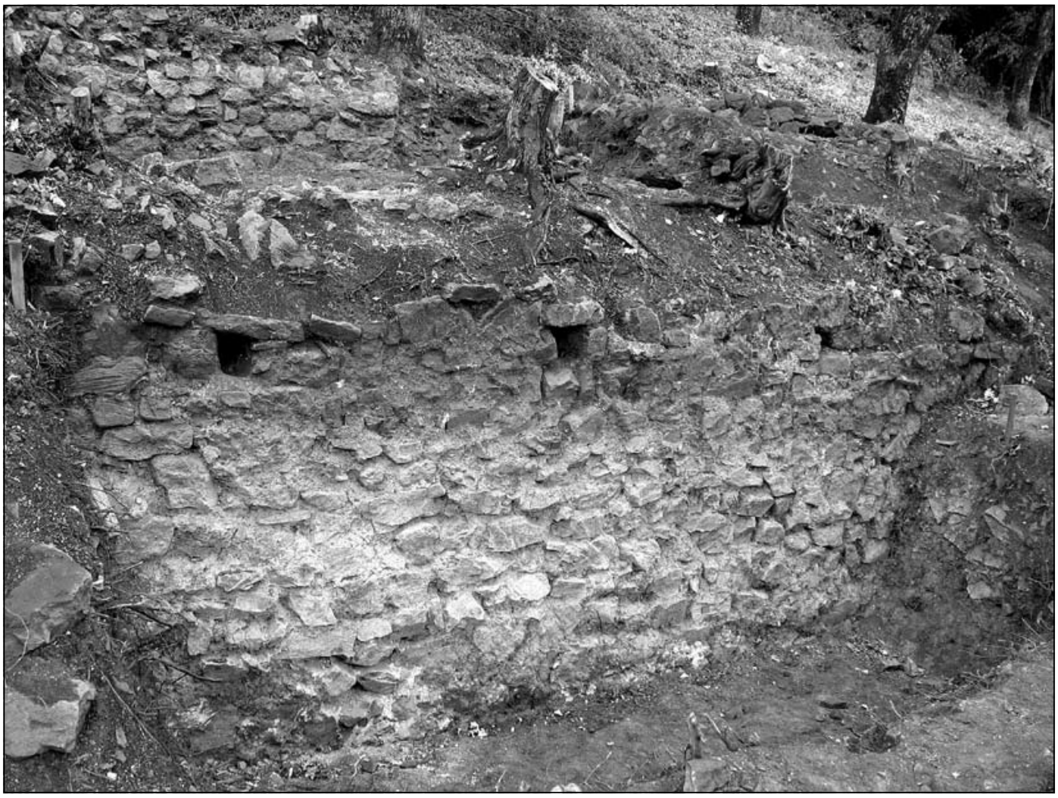

Обр. 3. Външното лице на крепостната стена, изкоп №1

На разстояние около 3 м от вътрешното лице на крепостната стена разкрихме зидовете на сграда, обозначена като №3. Те са с дебелина 0,80 – 0,85 м, изградени са от ломени и грубо обработени камъни, споени с кал. В рамките на заложените изкопи разкрихме само западната част от сградата, която е с дължина 5,90 м. В пространството между сграда №3 и крепостната стена пластовете са обилно наситени с пепел и въглени. На дълбочина 1,10 м разкрихме няколко хоризонтално подредени тухли, които маркират ходово ниво. Непосредствено до вътрешното лице на крепостната стена, на дълбочина 1,33 – 1,40 м, разкрихме петно от хоросаново бъркало, което вероятно е било използвано при ремонт на крепостната стена.

По трасето на западната и източната крепостната стена бяха направени седем среза, които позволиха да се извърши първото картиране на крепостта[1]. На южния склон открихме скално образувание, в което личат специално изсечени два успоредни бордюра с улей между тях. На този етап скалата беше само почистена от растителността, но функцията ѝ остава неизяснена.

От намерените при разкопките находки специално внимание заслужава откритата оловна плочка-амулет. Върху едната ѝ страна има позитивен четириредов надпис на гръцки, а от другата страна равнораменен малтийски кръст в центъра, вписан в медальон, а в ъглите – по-малки кръстчета. До вътрешното лице на крепостната стена бяха открити пръстен с гравирана върху плочката мъжка глава в профил надясно и фибула[2]. Сред битовите предмети интерес представляват ключ, сърп, две бронзови куки и няколко прешлени за вретено. В крепостта бяха открити пет монети, датирани в III и IV в.[3] От сграда №1 произхождат осем каменни точила и няколко фрагменти от хромели, а до сграда №3 беше намерен камък, който е служил за основа на оста на врата.

---

[1] Картирането беше извършено с помощта на геодезисти от фирма Гео Глобал.

[2] Според Евгения Генчева фибулата е от рядък тип, характерен за VI в.

[3] Монетите са определени от Бистра Божкова.

В края на разкопките направихме обход по източния склон на хълма, извън крепостта, където установихме следи от постройки, около които бяха открити няколко монети от III и IV в.[1] Резултатите от археологическите разкопки показаха, че крепостта е строена и използвана през късноантичния период. Предстои да се прецизира хронологията, но може да се предположи, че на билото на възвишението и в подножието през III-IV в. е имало селище. Не е изключено то да се е развило около местен култов център. Податки за съществуването на светилище намираме в сграда № 1, в която се откриха голям брой почти неизползвани каменни точила (дарове), голямо количество керамика, подобна на тази от светилището при Мездра и една урна с овъглени кости. Укреплението на възвишението вероятно е изградено по време на формирането на селището или малко по-късно и е функционирало до VI в.

Литература:

Гочева, Домарадски 1979: З. Гочева, М. Домарадски. Антични следи в Ботевградския край. – В: Боженишки Урвич. София, 1979, 63 – 73.

№51. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ВРЪХ ТРЕСКАВЕЦ

Лъчезар Лазаров

Връх Трескавец (1151,46 м) се намира на около 12 км северозападно от центъра на гр. Тетевен и на около 2,5 км западно от с. Бабинци. Той има неправилна издължена форма в посока З – И, разширена в източната част и площ над 220 дка, обграден почти изцяло с отвесни, високи до 100 м скали, които го правят естествено укрепен и практически почти недостъпен. Върхът не е бил изследван археологически и за наличието на старини там се споменава съвсем мимоходом от Ив. Велков и Т. Герасимов, като той практически е непознат в археологическите среди. Същевременно от много десетилетия Трескавец е прочут сред тетевенското население с легенди за укрити басословни съкровища и е обект на усилени иманярски търсения и разрушения.

Археологическите разкопки се проведоха между 11 и 29 август. В тях взеха участие М. Минкова (РИМ – Стара Загора), Г. Дзанев (РИМ – Разград), К. Соколова (ВММ – Варна) и Св. Иванов, както и около 12 – 15 работници. Техническото заснемане беше извършено от Ив. Саров. Проучванията бяха съсредоточени в източния централния сектор, непосредствено до входа на крепостта. Беше избран равнинният участък на терена, леко загатващ за наличието на градежи. Там се постави локална координатна система (5 x 5 м), ориентирана по посоките на света и привързана с котата на върха (1151,46 м). Конфигурацията на терена се характеризираше с издигането му в неговия край в южна посока и съответно скосяване и понижение в посока С – СЗ. Разкопаването на площта се извърши на пластове по около 0,10/0,15 – 0,20 м, като дебелината на културния пласт беше между 0,60 – 0,80 м. На места в северния участък, обаче, той се оказа само около 0,40 – 0,50 м, докато в югозападната част, където теренът се скосява и е бил терасиран, достига до около 1,20 м.

По време на разкопките беше проучена площ 276 м^2. В този периметър се откриха архитектурни останки и материали от няколко исторически епохи. Най-многобройни са те от късната античност. Към този период се отнасят разкритите основи на две сгради (Обр. 1). Първата от тях се състои от три частично запазени помещения (№1 и №3), а от втората бяха частично разчистени две (№4 и №5). Всички те са изградени от средно големи и по-дребни ломени камъни, свързани с калова спойка и с пълнеж от дребни камъни (дебелина на зидовете 0,60 – 0,75 м). Подът при всичките помещения е бил от трамбована пръст, без специално покритие. Някои свързвания на фуга между отделните зидове документират последователността на построяването им.

---

[1] Монетите са определени от Бистра Божкова.

Откритите при проучването на сградите и около тях керамични, метални и стъклени находки дават възможност за тяхното датиране. По-голямата част от керамиката, наред с някои по-ранни и по-късни фрагменти, принадлежи към късноримската-ранновизантийската епоха. Сред нея най-многобройна е групата от късноантични гърнета. Срещат се и фрагменти от чаши, паници, кани и амфора, но липсва червенолакова и глазирана керамика. Сред железните находки, наред с голямото количество гвоздеи, както и ножчета, върхове на стрели и други, трябва да се отбележат трите фибули, които имат и датиращ характер. Първата от тях – тип „Виминациум“, напълно запазена, открита ЮИ от помещение №3, трябва да се датира в края на IV-V в. Другите две, запазени във фрагментарен вид, са от късните варианти на типа с подвито назад краче и най-вероятно са изделия от VI в. Едната от тях е изключително интересна със сребърните инкрустации върху лицевата си страна (Обр. 2). От намерените антични бронзови материали следва да се упомене пръстенът с монограм, гравиран в негатив: . Съдейки по паралели от Коринт, Садовец, Калатис, Капидава, Томи и пр., той трябва да се отнесе към VI в., макар в късноримското монетосечене употребата на монограми да е характерна още от края на първата половина на V в. Други по-интересни бронзови находки са обеца с масивна многогранна глава, копче-нит и

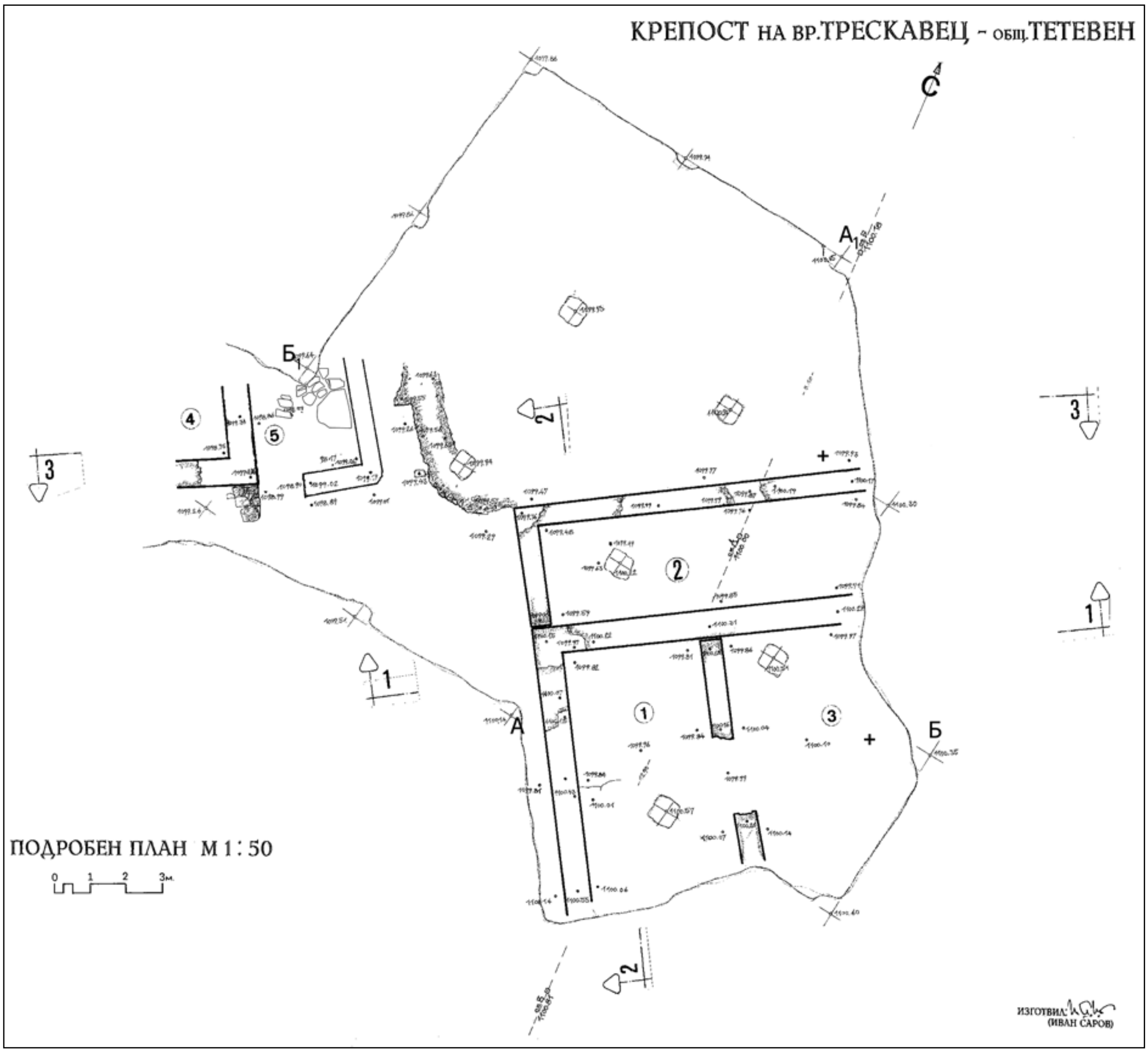

Обр. 1. Общ план на проучения участък

пособието с миниатюрна лопатка в единия край и със заострен връх в другия. Последното има точни аналози от България (Перник, вила рустика в кв. Обеля, Садовец) и зад граница, като при напълно запазените екземпляри прикрепената към стволчето верижка е украсена с кръст. Подобни изделия имат различна интерпретация в литературата – стилус, игла за коса или за дреха, козметичен (хигиенен) инструмент. Не е изключено те да са били многофункционални. Друга интересна находка представлява фрагментът от бронзово огледало сарматски тип, което също има многобройни паралели в един голям географски ареал и е с широк хронологически диапазон. В случая тези две изделия следва да се датират между IV и VI в. При разкопките бяха намерени 9 монети. Всички те са от римско време (III-V в.), от следните владетели: Септимий Север – 1 бр. (AE, много износена); Требониан Гал – 1 бр. (AR); Клавдий II Готски – 2 бр. (AE); Константин I Велики – 1 бр. (AE); Лъв I – 1 бр. (AE); лошо запазени (края на IV-V в) – 2 бр. (AE). Както беше отбелязано по-горе, част от останалите по-характерни метални находки – фибулите с подвито краче, бронзовият пръстен с монограм, изящните стъклени фрагменти от чашки или купички с релефни пояси, оцветени в синьо, и част от късноантичната керамика обаче надхвърлят границите на V в. Затова, най-общо частично проучените помещения на двете сгради трябва да се поставят в хронологическите рамки от средата (?) на III до VI в.

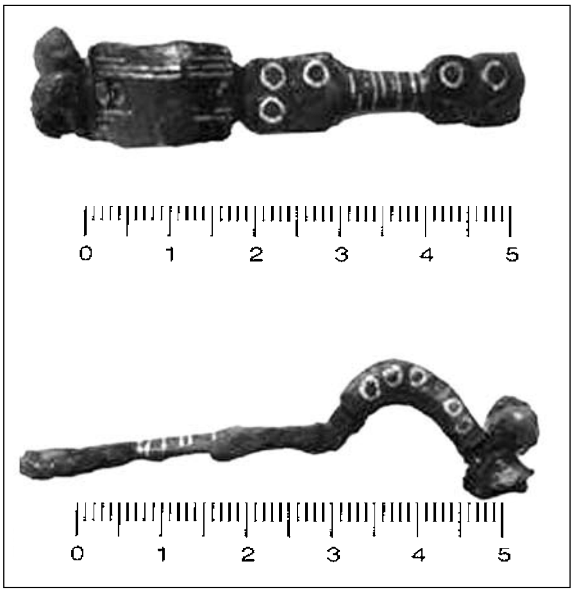

Обр. 2. Късноантична фибула

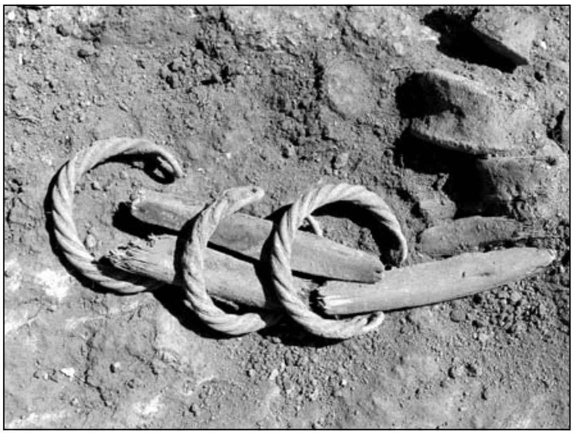

Обр. 3. Останки от средновековен гроб

Освен късноантичните строителни останки и археологически материали, при проведените разкопки бяха открити находки и от други хронологически епохи. На първо място трябва да се отбележат многобройните керамични фрагменти от предримско време. Тяхната основна концентрация е в един периметър от около 4 х 6 м, заемащ западните части на помещения №1 и №2 и пространството около тях. Голямата част от тази предримска керамика е работена на ръка и принадлежи към финала на къснобронзовата и ранната фаза на старожелязната епоха (фрагменти от канелирани устия на паници, от кана с щрихована ангобирана украса и др). Засега най-общо тази керамика следва да се датира към XIII-XII/XI-IX в. пр. Хр. Очевидно тя документира наличието на някакво жилище в така очертания участък, което е било напълно унищожено от построената през римско време сграда № 1. Няколко от откритите предримски керамични фрагменти са работени на грънчарско колело и принадлежат към късножелязната епоха (IV-III/ II в. пр. Хр.), която е документирана и от иманярски находки на монети.

В югоизточната част от проучената при разкопките територия бяха регистрирани останки от разрушен средновековен гроб – няколко прешлена от гръбначен стълб и част от ръка с три вити бронзови гривни на нея (Обр. 3). В близост беше открит фрагмент от бронзова обеца. Възможно е към гроба да е принадлежал и фрагментираният (детски?) череп, открит на малка дълбочина (0,15 м), северно от помещение №2.

Някои от откритите при проучванията керамични фрагменти са от доста по-ново време – XVIII-XX в.

№52. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА КЪСНОАНТИЧНАТА КРЕПОСТ КОВАЧЕВСКО КАЛЕ

Никола Русев, Стамен Станев

През 2008 г. археологическите проучвания на късноантичната крепост Ковачевско кале се проведоха от м. юли до м. септември. Ръководител на разкопките беше Н. Русев (ИМ – Попово), научен консултант ст. н. с. д-р С. Торбатов (НАИМ – БАН), член на екипа Ст. Станев (ИМ – Попово). Работниците бяха наети от Община Попово по Закона за временната трудова заетост.

Изследванията бяха проведени в два сектора. Първият беше позициониран по трасето на южната крепостна стена, в отсечката между кули № XIII и XIV по плана на К. Шкорпил и попада изцяло в квадрант CXI. Вторият сектор е разположен extra muros, на около 500 м западно от крепостта, непосредствено северно от пътя Попово – Бяла.

Южен сектор. Целта на разкопките беше локализиране, проучване и документиране на трасето на южната крепостна стена, където, съобразно неравностите на терена, съществуваха предпоставки за наличие на деструкции от допълнително фортификационно съоръжение, изградено към основната крепостна стена, което не е отбелязано на плановете на К. Шкорпил.

Работата беше съсредоточена в кв. CXI/ 13, CXI/ 14 и CXI/ 19. В източната част на сектора, в разстояние на 10 м, теренът имаше значителна денивелация, достигаща 2,17 м (Обр. 1). При планирането и в самото начало на разкопките допускахме, че високият терен в северната част е резултат от добре запазени останки от южната крепостна стена, а значителната изпъкналост на юг представлява деструкции от допълнително изградено фортификационно съоръжение. Неговото трасе започва от руините на непроучваната кула №XIV (по плана на К. Шкорпил), върви на запад, сравнително успоредно на предполагаемата крепостна стена, като в определен момент завива под прав ъгъл на север и се съединява с основния зид.

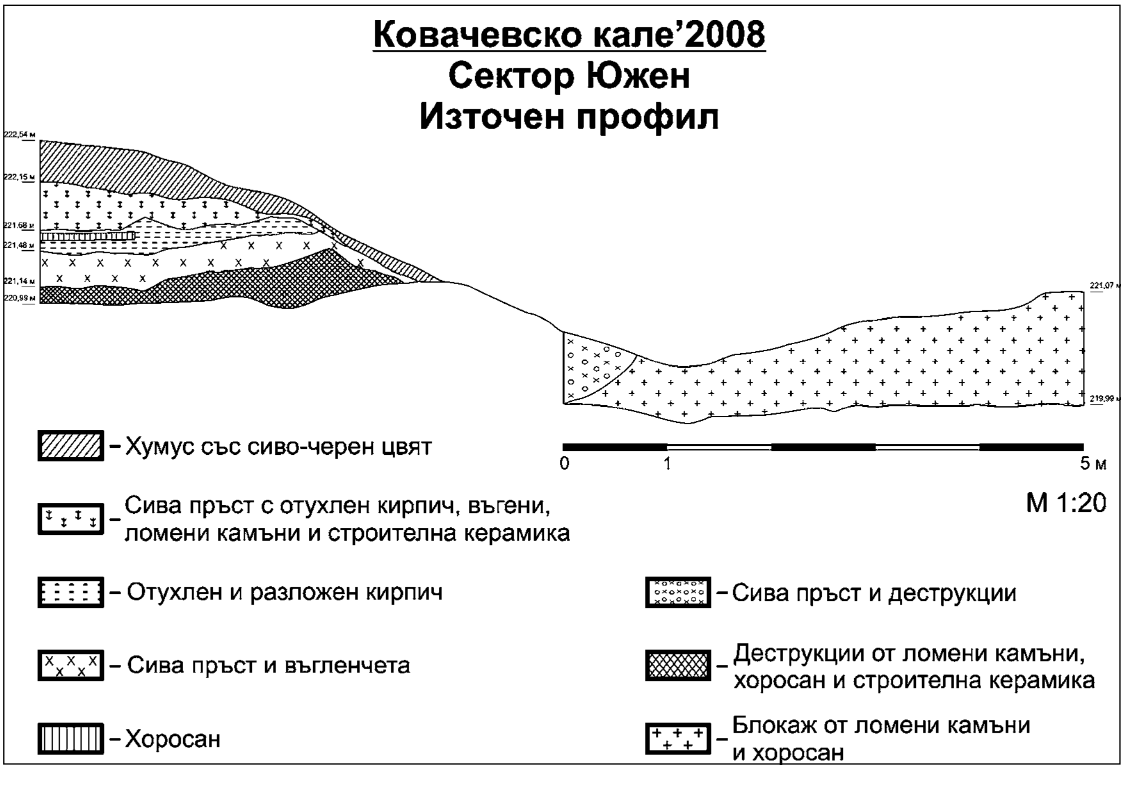
Ковачевско кале'2008
Сектор Южен
Източен профил
222,54 м
222,15 м
221,68 м
221,48 м
221,14 м
220,99 м
221,07 м
219,99 м
0
1
5 м
М 1:20
▨ – Хумус със сиво-черен цвят
– Сива пръст с отухлен кирпич, въглени, ломени камъни и строителна керамика
– Отухлен и разложен кирпич
– Сива пръст и въгленчета
– Хоросан
– Сива пръст и деструкции
– Деструкции от ломени камъни, хоросан и строителна керамика
– Блокаж от ломени камъни и хоросан

Обр. 1. Ковачевско кале, Южен сектор, Източен профил

В резултат на проведените проучвания се установи, че деструкциите принадлежат не на допълнително укрепване, а са останки от основната крепостна стена. Каменният материал от вътрешното и външното лице на стената е напълно изваден, като са останали само части от пълнежа (имплектума), състоящ се от ломени камъни и фрагменти от строителна керамика, обилно залети с хоросан. В дълбочина пластът е замърсен със съвременни отпадъци, а доказателство за нарушаване на културния слой са и откритите гилза и оловен куршум. Намерените монети също се отнасят към по-дълъг хронологичен период: от началото на III до началото на V в. (от Септимий Север до Аркадий). Находките са железен цинт, фрагмент от хромел, прешлени за вретено, токичка. Към открития подемен материал принадлежат и няколко фрагмента от тухли с печати S[…] (SARM или SARV), PRAELI. Поради достигане нивото на подпочвените води разкопките бяха предсрочно преустановени преди да бъде достигната основата на крепостната стена.

При проведените разкопки в квадрати CXI/ 13 и CXI/ 14, разположени северно от кв. CXI/ 19, във вътрешността на крепостта, не се попадна на друга крепостна стена, което затвърди мнението ни, че деструкциите в южната част на CXI/ 19 принадлежат на основния южен крепостен зид.

Изследването тук доведе до проучване на останки от сграда, от която частично бяха разкрити западният зид и подовото ѝ ниво. Зидът е изграден от добре обработени ломени камъни, споени с жълтеникав глинест разтвор, ориентиран в посока северозапад-югоизток (Обр. 2). Основата на зида, с дебелина 0,95 м, е отделена от суперструкцията (дебелина 0,80 м) чрез отстъп с ширина 11 – 16 см, регистриран само при външното (западно) лице. На височина 0,60 м личи втори отстъп с ширина 2 – 5 см, след който зидът се стеснява до 0,75 – 0,76 м.

Подовото ниво на сградата е от трамбована пръст и се характеризира с голяма денивелация от юг на север, достигаща 31 см. Останки от пода и деструкциите над него личат в северния профил на кв. CXI/19.

Дебелината на градежа допуска наличие на втори етаж, издигнат изцяло от кирпич и дървени конструкции. Останки от изпечени кирпичи бяха открити както във вътрешността на сградата, така и в пласта деструкции западно от нея. За дървено-кирпичен градеж свидетелстват и множеството открити при разкопките железни скоби и гвоздеи, както и останки от овъглени греди. Наред с кирпича, вероятно спорадично са използвани цели и по-едри части от печени тухли. Такива бяха откривани както сред кирпичените деструкции, така и паднали директно върху пода. Тухлите се различават по размери, а отделни екземпляри са с печати ANNIA, AVXAN, PRAELI.

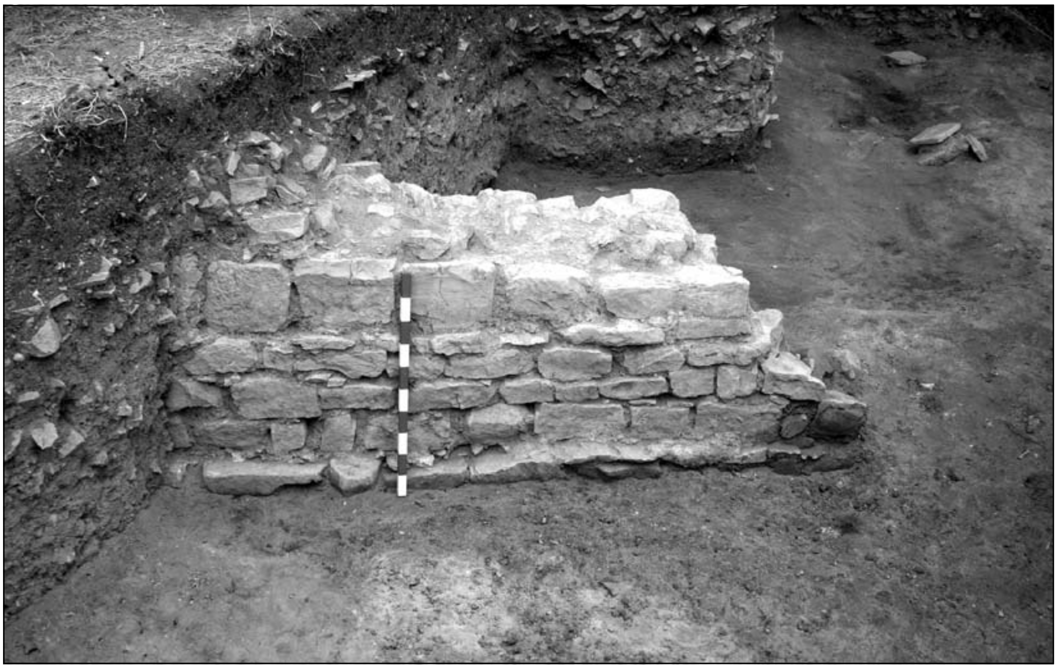

Обр. 2. Ковачевско кале, Южен сектор, Западният зид на сградата

Покривът на сградата е бил покрит с керемиди (tegulae и imbrices), фрагменти от които се откриха в целия проучван сектор, върху подовото ниво, под или сред изпечени и разложени кирпичи.

Нумизматичният материал, произхождащ от вътрешността на сградата и пласта деструкции извън нея, е най-многобройната част от находките. Върху пода на постройката беше открита колективна находка от 150 медни монети, отсечени в периода началото на IV-средата на V в. Най-ранните монети са на Галерий Максимиан, Константин I и Констанс, а най-късните принадлежат на Теодосий II и Валентиниан III. Останалите монети датират от периода от началото на III – средата на V в., като най-ранните са отсечени при Септимий Север, Константин I, Констанс и Констанций II, а най-късните при Теодосий II.

Останалите находки са изключително разнообразни: накити и елементи на костюма, ключове, битови предмети, строителни елементи.

Откритата през 2008 г. постройка е унищожена от силен пожар, следи от който личат в целия проучван сектор. Въз основа най-вече на нумизматичния материал, отнасяме опожаряването на сградата към 40-те години на V в., което може да се свърже с някое от многобройните хунски нашествия през този период.

След унищожаването, сградата повече не е била възстановявана. По-късно, през VI в., част от каменния материал е демонтиран и вероятно преизползван на друго място, а деструкциите заравнени до ходовото ниво на съответния период. В пласта над останките от постройката се откриха разнообразни археологически находки. Най-важни от хронологична гледна точка са две медни монети (40 нумии и деканумия) на Юстиниан I. Останалият нумизматичен материал се отнася към периода от началото на III – средата на V в. (от Макрин до Теодосий II).

Останалите находки се разделят в следните групи: части на костюма, въоръжение – умбо от щит и връх на стрела, битови предмети – стъклени чашки, костен гребен, железен нож, оловна тежест. Засвидетелствани са следните печати върху тухли – ANNIA и PRAELI.

Сектор extra muros. Той е разположен на около 500 м западно от крепостта, непосредствено северно от пътя Попово – Бяла. Причините за провеждането на сондажни проучвания тук са свързани с данните на К. Шкорпил, за наличие на останки от селище, разпръснати непосредствено на запад от Ковачевско кале. През 1965 г. при извършване на корекция на трасето на пътя Попово – Бяла също са откривани отделни археологически материали.

Релефът на определения за проучване сектор има равнинен характер с денивелация от север на юг (изложение на юг). Бяха шахматно заложени 5 сондажа, означени от А до Д. Всички те имат размери 4 м (И – З) на 1,5 м (С – Ю) и площ 6 м^2. При разкопаването им не бяха открити никакви материали. След изчерпването на хумусния пласт от сива глинеста пръст, на дълбочина 0,30 – 0,72 м, се достига до льос, в който не се очертават следи от градежи или вкопавания. След проучването и документирането всички сондажи бяха засипани.

№53. СОНДАЖНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА КЪСНОАНТИЧЕН УКРЕПЕН ОБЕКТ В М. ДОЛАП БОАЗ/КАЛЕТО В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. СВАЛЕНИК, РУСЕНСКА ОБЛАСТ

Деян Драгоев

През 2008 г. продължи археологическото проучване на късноантичната крепост в м. Долап боаз от екип в състав: Д. Драгоев – ръководител, Н. Русев (ИМ – Попово) и М. Георгиев (ИМ – Попово). Научен консултант бе ст.н.с. д-р С. Торбатов (НАИМ – БАН). Остеологичният материал бе обработен от ст. н. с. д-р Л. Нинов (НАИМ – БАН). Разкопките се финансираха от РИМ – Русе.

Обектът се намира в м. Долап боаз, отстояща на около 4,5 км северозападно от с. Сваленик. В геоморфоложки аспект местността е врязан в кредни и сарматски варовици дол, по който се осъществява удобен сход в долината на р. Малки Лом, откъм левия бряг на реката. Подобни възможности са рядко срещани в каньона на р. Малки Лом и това е намерило израз в локалната топонимия – „боаз“ (проход). Укреплението заема билото на тесен скалист нос със стръмни склонове, издаден на изток между каньона на р. Малки Лом и дола Долап боаз. Дължината на носа не надхвърля 50 м, а максималната му ширина е около 15 м. Размерите на укреплението не са установени, но може да се твърди, че то е обхващало цялата ширина на носа (Торбатов, Драгоев 2008, 438).

Археологическото проучване имаше сондажен характер и продължи само 6 дни. Беше заложен един сондаж – „I“, ситуиран в най-източната част на укреплението, непосредствено на север от миналогодишния сондаж „Б“. Новият сондаж е с размери 10 (З – И) х 3 м (Обр. 1).

Проучен бе малък участък от източната крепостна стена и прилежащия сектор от укрепената площ. Поради естествената защитеност на терена от изток, дебелината на стената достига едва 1 м. Градежът е от ломени камъни в *opus incertum* с твърде пестелива употреба на хоросан. Стената е запазена до 3 – 4 реда, откъм вътрешното ѝ лице. Липсва видимо разграничение между суб- и суперструкция. Североизточният ъгъл на укреплението е разрушен до нивото на материка (Обр. 1). За разлика от югоизточния ъгъл, фундиран върху предварително подравнена материкова скала, тук подобно изсичане липсва.

В югоизточната част на сондажа, на ниво – 1,60 – 1,65 м от репера, беше разкрит пласт, съдържащ ломени камъни и хоросан, идентичен с този на крепостната стена. Този пласт нивелира естественото пропадане на скалния терен тук от североизток на югозапад (Обр. 2) и достига до източната крепостна стена. Той се явява подово ниво на северно помещение на сграда от първия строителен период на крепостта, чието южно помещение и вътрешен преграден зид бяха проучени през 2007 г. На дълбочина 1,84 м, в непосредствена близост до проучения участък от източната крепостна стена, беше открита колективна находка от 51 бр. късноримски дребнономинални монети. Те са депонирани в малка керамична чашка, вкопана в хоросановото подово

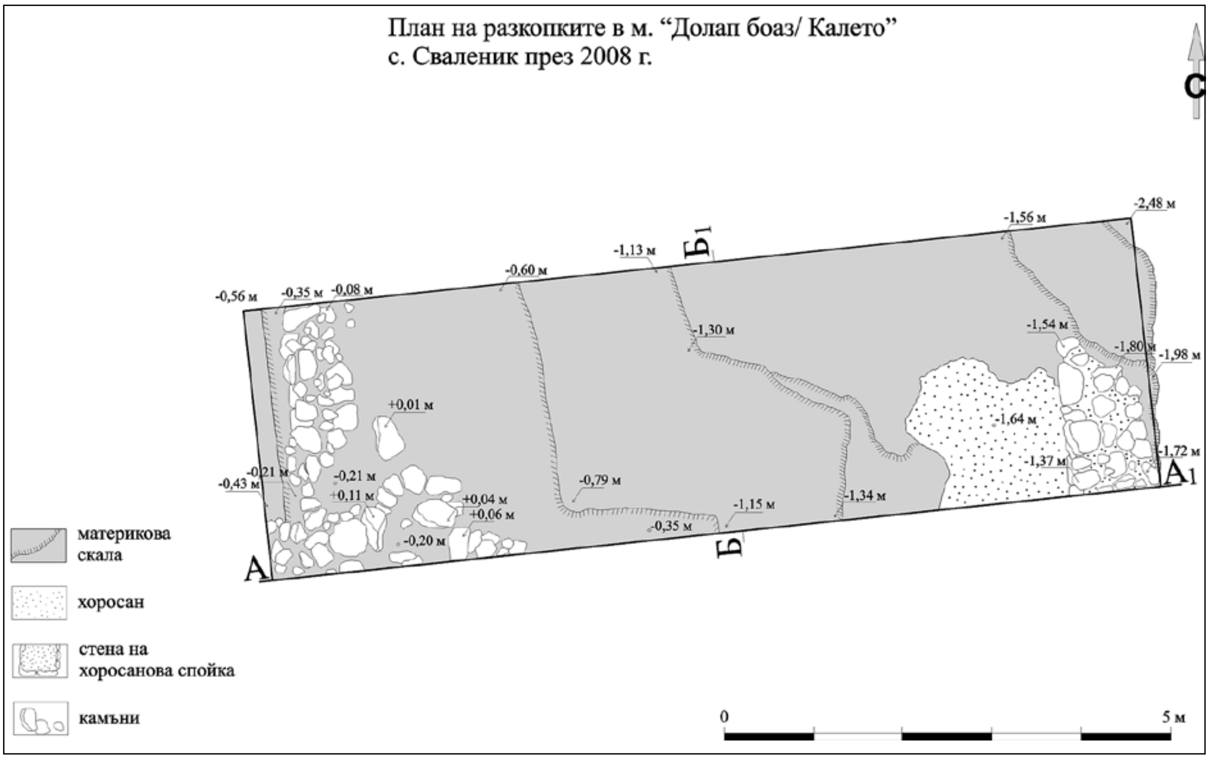
План на разкопките в м. "Долап боаз/ Калето"
с. Сваленик през 2008 г.
С
-2,48 м
-1,56 м
Б1
-1,13 м
-0,60 м
-0,56 м
-0,35 м
-0,08 м
-1,54 м
-1,30 м
-1,80 м
-1,98 м
+0,01 м
-1,64 м
-1,37 м
-1,72 м
А1
-0,43 м
-0,21 м
-0,21 м
+0,11 м
+0,04 м
+0,06 м
-0,20 м
-0,79 м
-1,15 м
-0,35 м
-1,34 м
Б
А
материкова скала
хоросан
стена на хоросанова спойка
камъни
0
5 м

Обр. 1. План на разкритите структури

ниво и запълнена с чист жълтеникаво-зелен льос. Най-късната монета от находката принадлежи на император Валенс (367 – 375).

В рамките на сондажа не бяха установени следи от пожар или други поражения от предполагаемото вражеско нападение, причинило укриването на монетната находка през последната четвърт на IV в.

На един по-късен етап вътрешната планировка на укреплението е претърпяла значително преустройство. Тогава тук са построени нови сгради, чиито стени в основите си са градени от ломени камъни с калова спойка, а във височина – с кирпич. Основите им са вкопани частично в материковата скала. В площта на сондажа попадат останки от две сгради, принадлежащи към втория строителен период на укреплението.

В западната част на сондажа бе проучена стена, изградена от ломени камъни на калова спойка и дебелина 0,65 – 0,75 м. Ориентирана С – Ю, тя следва трасето на проучената през 2007 г. в сондаж „Б“ стена на сграда от втория строителен период на укреплението. Характерно за нея е, че ляга непосредствено върху материковата скала. *Terminus post quem* за тази стена (и съответната сграда) е монета от дребен номинал на император Хонорий (395 – 408 г.), открита в спойката на стената. На 0,20 м в западна посока скалата е изсечена и старателно подравнена. На този етап от проучването не може да се определи с категоричност дали това изсичане се отнася към подовото ниво на разглежданата сграда или е легло на проследената в сондаж „Б“ стена на хоросанова спойка, отнасяща се към първия строителен период.

Следи от втора сграда бяха проучени в централната част на новия сондаж. Чрез изсичане и подравняване на материковата скала е оформен ъгъл на сграда, развиваща се в източна и северна посока. Нейните стени, ако се съди по множеството деструкции от тях, не са се различавали от тези на другите синхронни постройки – основи от ломени камъни на калова спойка, а във височина с кирпич. Разрушаването на сградата е предизвикано от пожар. Пластът с деструкции, съдържащ отухлен кирпич в голяма концентрация, достига до източната крепостна стена, използвана за стена и на разглежданата сграда. Данни за унищожението на сградата, а вероятно и на самото укрепление към края на VI-началото на VII в. предоставят откритите в този пласт горели находки: тока тип „Сучидава“ и желязна арбалетна фибула с обърнато назад краче.

Въз основа на разкритите структури и стратиграфски прецизирания археологически материал с голяма увереност може да се заключи, че укреплението в м. Долап боаз в първоначалния си вид е било изградено към средата/третата четвърт на IV в. Местоположението на обекта предполага неговото отъждествяване с военно-полицейско укрепление от типа *burgus,* изградено за

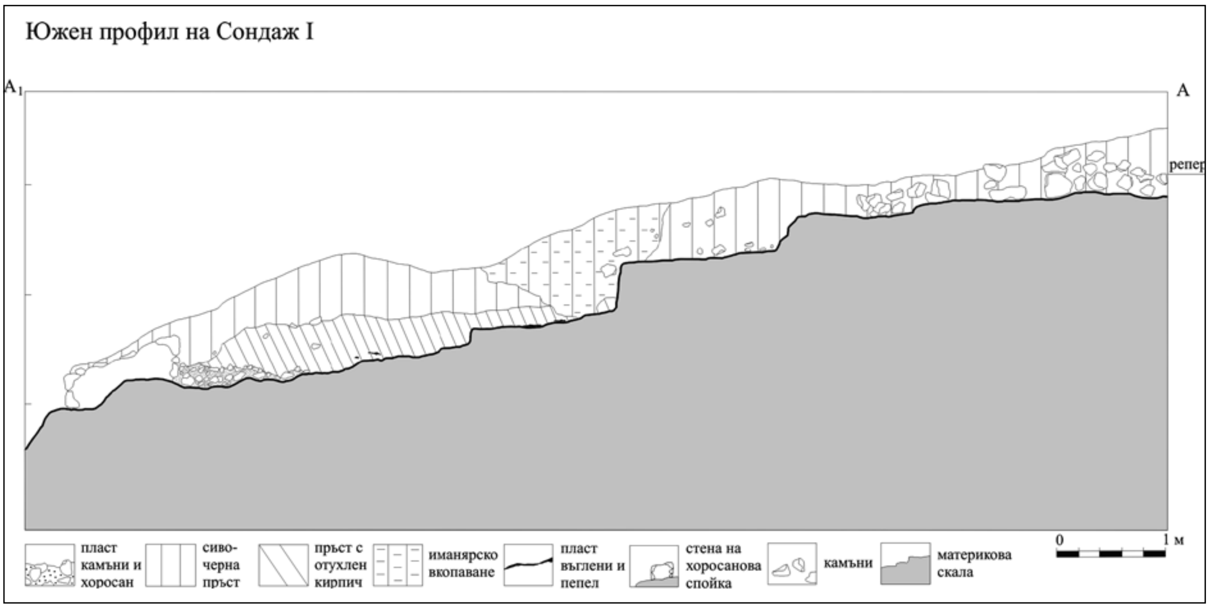

Обр. 2. Южен профил на Сондаж I

осъществяването на ефективен контрол и охрана на спускащия се в речната долина удобен път по дола Долап боаз и подстъпите към големия укрепен център на отвъдния речен бряг, известен в локалната топонимия като „Кале над Бялата стена“ (Торбатов, Драгоев 2008, 439). С някои поправки и преустройства (и с известно прекъсване в експлоатацията му ?) укреплението е просъществувало до към края на VI – началото на VII в. То се превръща в укрепено ядро на развилата се през късната античност по трудно достъпните склонове на скалистия нос селищна агломерация – приемник на неукрепеното селище от предходния период, регистрирано в непосредствена близост.

Литература:

Торбатов, Драгоев 2008: С. Торбатов, Д. Драгоев. Сондажни археологически проучвания на късноантичен укрепен обект в м. „Долап боаз“, с. Сваленик, Русенска област. – В: Археологически открития и разкопки през 2007 г. София, 2008, 438 – 439.

№54. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В М. ДЪЛБОКА, С. БЪЛГАРЕВО, ОБЩИНА КАВАРНА

Христо Кузов, Мария Манолова-Войкова, Владислав Тодоров

Предстоящото монтиране на вятърен електрогенератор в м. Дълбока наложи провеждането на спасителни археологически разкопки през месеците ноември и декември. При подготовката на строителната площадка и на трасето за път до нея е бил отнет хумусен пласт със средна дебелина около 0,40 м, при което е бил засегнат културен пласт с дебелина около 0,25 м. В насипа с изхвърлена пръст от двете страни на трасето за пътя и площадката констатирахме наличието на керамични фрагменти и полуобработени камъни от градежи. В западния профил на траншеята за пътя регистрирахме три нарушени реда от зид, ориентиран И – З. По трасето на пътя личаха следи от зидове, някои от които сключваха ъгъл.

Определеното петно за проучване беше с размери 15 х 15 м. Тук бяха заложени девет квадрата с размери 5 х 5 м, ориентирани по посоките на света. На разстояние около 2,20 м западно от този сектор, по трасето на предвидения за прокарване път, заложихме още три квадрата със същите размери, разположени в линия с посока С – Ю. Решението да бъдат запазени някои от разкритите зидове наложи изместване на фундамента за монтиране на съоръжението в югозападна посока, при което пространството за археологически разкопки се разшири с още 3 м на запад и 4 м на юг. На запад разширението достигна до квадратите, заложени по пътното трасе. Секторът, който се обособи за проучване през този археологически сезон (Обр. 1), се намира на около 50 м северно от предишните сондажни проучвания, където бяха разкрити части от няколко средновековни жилища и ранновизантийска крепостна стена (Кузов, Манолова-Войкова, Роков 2008, 140 – 163).

Регистрирахме градежи от късноантично селище с три строителни периода. Не се забелязва хиатус между културните пластове. Освен стратиграфски, някои постройки се различават и като градеж. Най-ранните подови нива и зидове са положени непосредствено върху варовития скален масив на платото. Разкрихме останки от две такива сгради. Стените от този период са изградени от по-бял камък, като този от по-ранната куртина на крепостта, разкрита предните два археологически сезона (Кузов, Манолова-Войкова, Роков 2008, 142 – 143, Обр. 6, 7, 9). Тези зидове са двулицеви, с ширина 0,70 м. Страните на камъните, които оформят лицата, са обработени сравнително прецизно. В единия случай за спойка е използвана варовита глина с бял цвят, извлечена от материка. При другия градеж е използвана калова спойка. Под подовото ниво на помещението от този градеж открихме грубо оформен цистов гроб, вкопан в материка. Той е с трапецовидна форма и ориентация С – Ю. Надлъжните страни са оформени с по две плочи, а напречните – с по една.

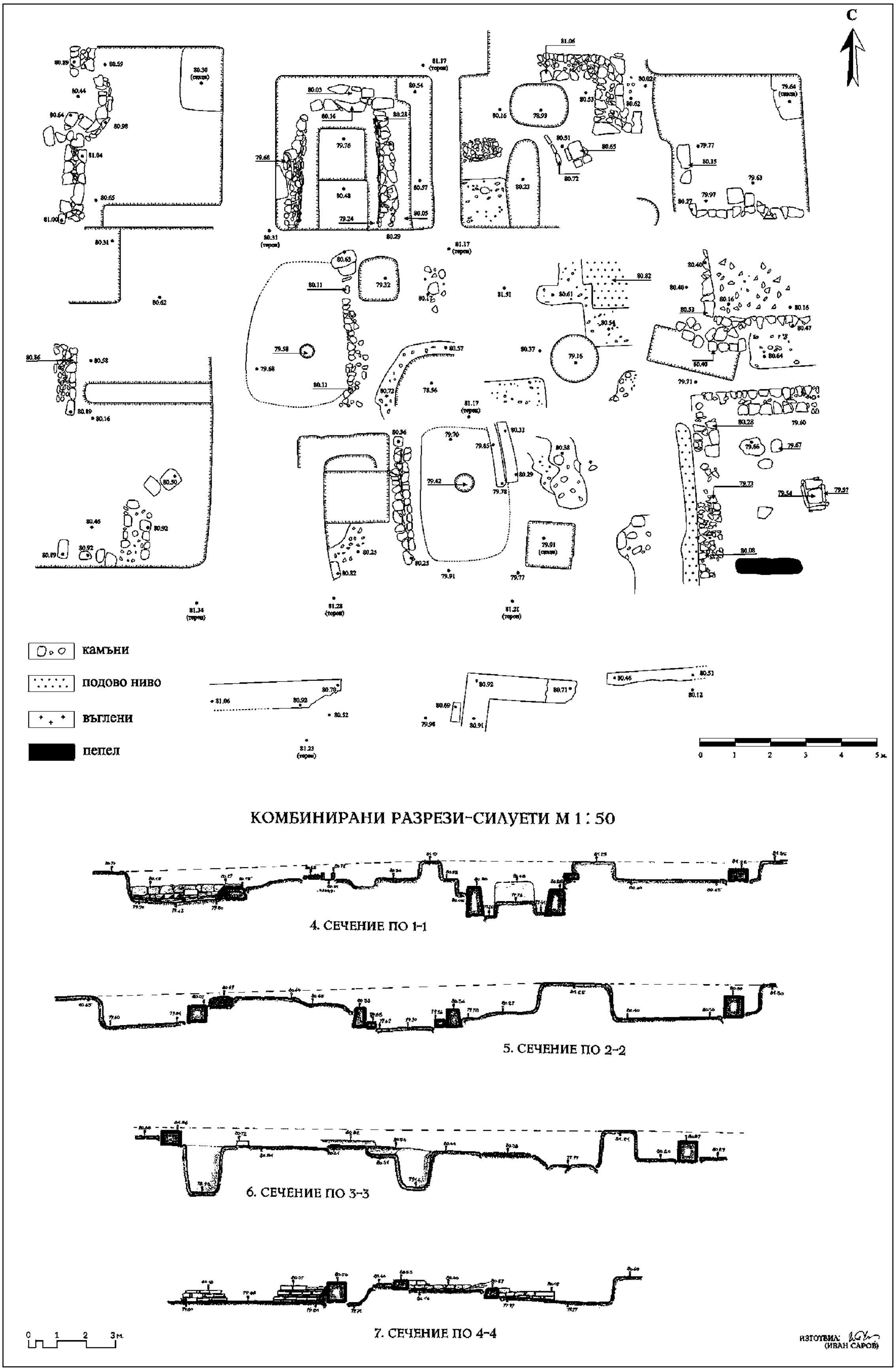
С
камъни
подово ниво
въглени
пепел
0 1 2 3 4 5 м.
КОМБИНИРАНИ РАЗРЕЗИ-СИЛУЕТИ М 1 : 50
4. СЕЧЕНИЕ ПО 1-1
5. СЕЧЕНИЕ ПО 2-2
6. СЕЧЕНИЕ ПО 3-3
7. СЕЧЕНИЕ ПО 4-4
0 1 2 3 м.
ИЗГОТВИЛ:
(ИВАН САРОВ)

Обр. 1. Археологически проучвания в м. Дълбока през 2008 г. – план и разрези

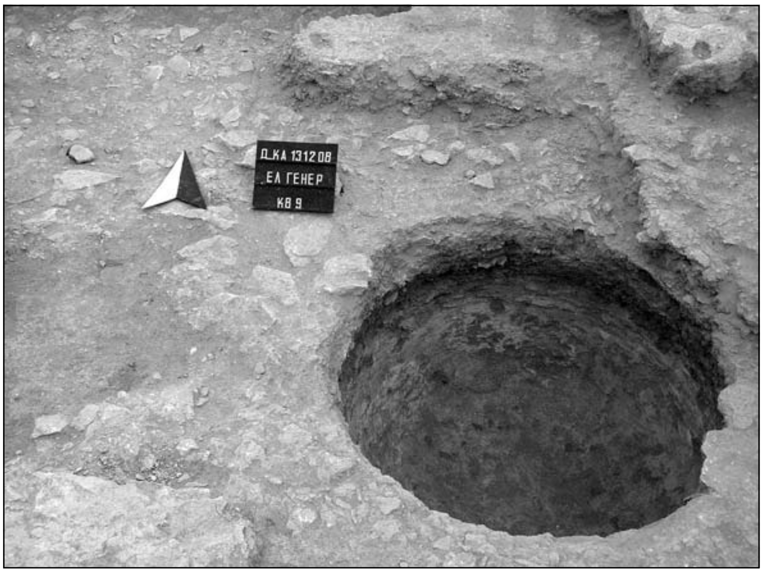

Обр. 2. Зърнохранилище (сирус)

Размерите му са: дължина 1 м, максимална ширина 0,70 м, минимална ширина 0,55 м. В ъглите е добавен по един камък. Гробът е ограбен и запълнен отново с пръст, примесена с въглени. В него се откриха няколко парченца от детски кости и фрагменти (средновековна?) керамика, попаднала там по-късно. На няколко места регистрирахме две подравнителни нива, които могат да се свържат със следващите два строителни периода. Те са от трамбован, ситно натрошен сарматски варовик (отличаващ се с червен цвят), на места смесен и с по-големи камъни. По-ранното ниво е с по-голяма дебелина. Над, помежду и под тези нива има добре изразени пластове от чиста пепел, а някъде и въглени. От следващия строителен период разкрихме част от сграда, чийто под се състоеше от трамбован чакъл (камъни със сив цвят, положени върху по-ранното изравнително ниво с червен цвят). Ширината на каменните зидове е около 0,30 м, спойката е от кал. Те са еднолицеви, с вътрешни лица. Това ни навежда на мисълта, че помещението е било вкопано. От последния регистриран период зидовете също са двулицеви, широки към 0,70 м, но лицата им не са толкова прецизно оформени. Използвани са необработени и много грубо обработени камъни с тъмен цвят, споени с кал. Запазените части от тези зидове се откриват почти на самата повърхност. Един от зидовете е бил положен върху боклучна яма и поради рохкавата пръст в нея част от него са е слегнала.

Бяха разчистени няколко боклучни ями, пълни с пепел, ранновизантийска битова керамика, фрагменти от прозоречно стъкло и стъклени съдове, рога от сърни, глиги, кости от говедо (вероятно и от други животни). Интерес предизвикват откритите четири зърнохранилища (сируси). Те са вкопани в материка, с добре изгладени стени (Обр. 2). В едното от тях открихме хромел. Диаметърът на отвора е 1,60 м. Подобни зърнохранилища (IV-VI в.) са установени в скалните масиви на н. Чиракман и Зелени нос (Салкин 1987, 25 – 28).

Загадка са разкритите три съоръжения с почти елипсовидна форма. Всички са ориентирани в посока С – Ю. Дължината им е около 4,50 м, а ширината около 3,50 м. Те също са леко вкопани в материка. Изградени са от по две надлъжни дъговидни стени, които не се допират в двата края. В две от съоръженията, покрай по-високите стени, са изградени стъпаловидно по един зид от два-три реда грубо обработени и необработени камъни в суха зидария (Обр. 3). Възможно е описаните съоръжения също да са помещения за складиране на продукти. Друга възможност е да са използвани за отглеждане на домашни животни.

В западния профил на квадратите, заложени по пътя, разчистихме 15 метра от трасето на зид. В северната му разкрита част е оформена апсида на изток. На места зидът не е запазен, но вероятно е източен зид от сграда.

Около 90 % от керамиката е ранновизантийска (IV-VII в.), а до 10 % – средновековна (XII-XIV в.). Сред битовата ранновизантийска керамика се отличават кани, блюда и гърнета, изработени от фина глина. Повечето типове, включително и на амфорите, са застъпени през V-VI в. Сред средновековната керамика се различават гърнета, стомни и паници без глазурна или ангобна украса (XII-XIV в.), фрагменти от гърнета или купи, украсени с жълтокафява глазура, и блюда, глазирани от вътрешната страна с тъмножълта глазура и украсени от външната с бяла ангоба (XIII-XIV в.).

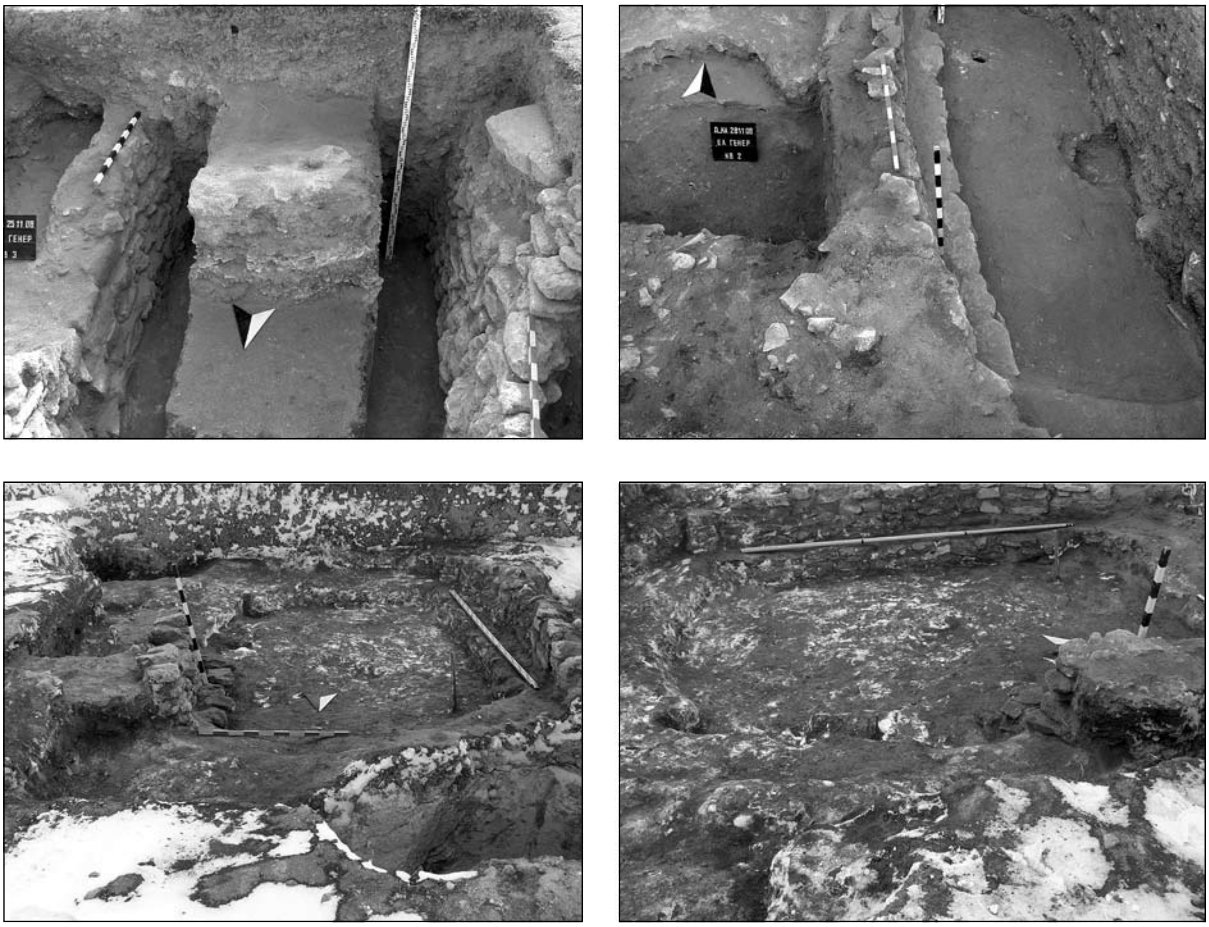

Обр. 3. Вкопани в материка съоръжения

По време на разкопките открихме общо 55 монети. Те са от бронз, с изключение на една, която може да е билонова. Освен една елинистическа (сечена в Калатис в края на III-средата на II в. пр. Хр.) и една средновековна (на Мирча I, емисия 1386 – 1395 г.), всички останали монети са от римската и ранновизантийската епоха. Най-ранните римски монети, до III в. включително (5 бр.), са от прокараното трасе за пътя. Най-много са монетите от втората половина на V в. (от най-дребните номинали). Ранновизантийските монети са 2 бр. (Тиберий II Константин, 578 – 582 г.; Юстин I, 518 – 527 г.).

Според монетния материал, късноантичното селище (в проучваната му част) е възникнало в началото на втората третина на IV в. и е спряло да съществува в края на VI–началото на VII в.

Литература:

Кузов, Манолова-Войкова, Роков: Х. Кузов, М. Манолова-Войкова, Т. Роков. Тимум – малко известен град по Добруджанското крайбрежие. – В: Каварна – средище на Българския североизток. Каварна, 2007, 140 – 163.

Салкин 1987: А. Салкин. Антични пристанищни съоръжения в залива на град Каварна. – Фар 87. Варна, 1987, 25 – 28.

№55. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „ШИШМАНОВО КАЛЕ“ ПРИ ГР. САМОКОВ

Веселин Хаджиангелов, Анастасия Чолакова

Археологическите разкопки на късноантичното укрепено селище „Шишманово кале“ се проведоха в периода 09.06 – 18.07.2008 г. с финансирането на Община Самоков от екип с ръководител В. Хаджиангелов (ИМ – Самоков), заместник ръководител н. с. А. Чолакова (НАИМ – БАН), д-р М. Иванов (НИПК), П. Попов (студент НБУ). Геодезичните заснемания и планове са дело на инж. А. Каменаров, обработката на нумизматичния материал – на Е. Паунов, реставрацията на находките – на М. Тасева (НАИМ – БАН). Остеологичните палеоботаничните материали са изследвани от д-р Л. Нинов и д-р Ц. Попова (НАИМ – БАН).

През 2008 г. инж. А. Каменаров осъществи цялостно геодезично заснемане на обекта, заснемане на отделните сектори и корекция на геодезичната документация от предишните сезони. В Сектор „Калето“ се извърши заснемане на запазените във височина части от градежите, които най-вероятно оформят самостоятелен елемент от фортификацията на обекта (Обр. 1).

В Сектор 1В се проведоха ограничени проучвания в сграда 1. Пристъпи се към изчистване на оставените ребра между квадратите, за да се експонира цялостният план на сградата. При разкопките се работеше главно в пласта с опожарени деструкции над подовото ниво, съответстващ на разрушаването на сградата в началните десетилетия на V в. В централната част на сградата се разкри камък с равна горна повърхност (размери 0,50 х 0,70 м), поставен върху леко издигнатото подово ниво, добре трамбовано с глина (Обр. 2). Върху пода непосредствено около камъка се намериха магнитни люспи от ковашки нагар, които подсказват, че най-вероятно това съоръжение е свързано с коването на желязо (постамент за наковалня ?).

За да се придобие повече информация за характера на обитаването в средната част на хълма, през 2008 г. започна работа в Сектор 3. Секторът е разположен в стръмната средна част на северния склон, на височина 1094 – 1102 м, в близост до трасето на западната крепостна стена (Обр. 1).

Западната крепостна стена в Сектор 3 е запазена във височина на външното лице около 1,20 м над терена. При разчистването ѝ се установи, че тя следва трасето на укрепителната линия, започваща от северното подножие на хълма; ширината на градежа е 1 м, изпълнен от едри и средни ломени или валчести речни камъни със спойка от бял хоросан, с две лица и пълнеж от по-дребни камъни. В Сектор 3 е разкрита дължина от 8,5 м, в която стената е права, следва денивелацията на терена в северна посока. При градежа на основите ѝ материковата скала е специално изсечена.

Подобни градежи, запазени във височина над терена, са видими югоизточно от Сектор 3. В хода на проучванията се установи, че тези два участъка от стена най-вероятно принадлежат към междинната фортификационна линия на обекта. Трасето на същата стена е засечено в границите на Сектор 3. Зидът има ширина от 1 м, изграден от едри и средни ломени камъни, със спойка от хоросан; основите са положени сравнително плитко, със стремеж да се следва теренът.

Непосредствено пред северното лице на стената бяха частично разкрити зидове, принадлежащи на съоръжение, свързано със стената. Източният зид е с дебелина 1 м, градеж от ломени камъни с хоросан, с две лица и пълнеж между тях. Зидът има стъпаловидно фундирани основи, малък контрафорс от източната страна и е долепен на фуга към крепостната стена. Частично проучен беше и противоположният северозападен ъгъл на съоръжението, изпълнен с подобна солидна зидария (запазена височина над 1,50 м). Североизточният ъгъл на съоръжението най-вероятно е разрушен при ерозията на склона, но разкритите зидове са достатъчни, за да се очертае план на неправилен четириъгълник с размери ок. 6,5 х 6,5 м. Масивните градежи, приблизително

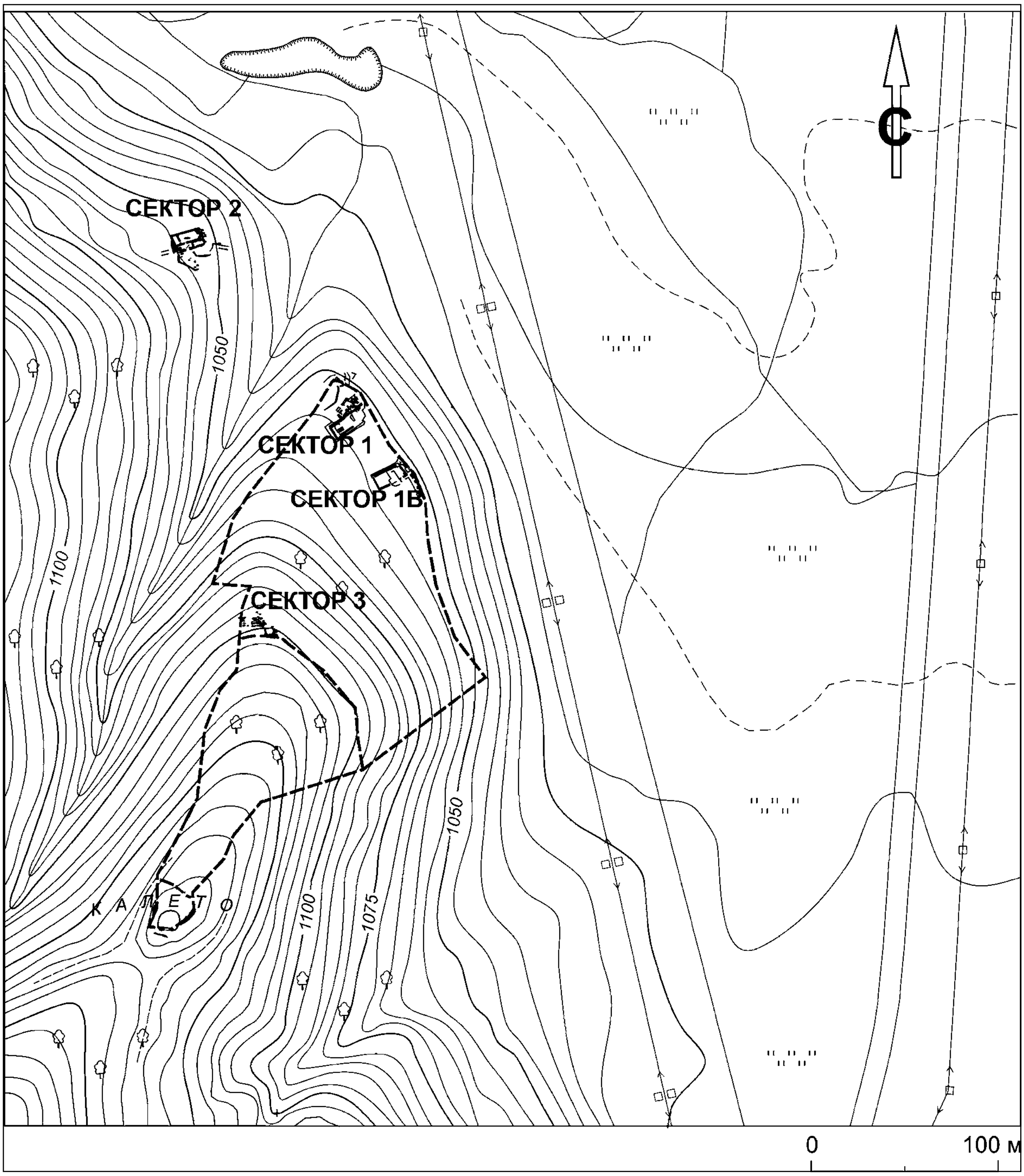

Обр. 1. „Шишманово кале“ при гр. Самоков – разположение на проучваните сектори и трасета на крепостните стени (автор инж. А. Каменаров)

квадратният план и долепянето до крепостната стена предполагат, че това е фортификационно съоръжение (кула), принадлежащо към междинната укрепителна линия на селището.

Пред северното лице на проучваното съоръжение (кулата) бяха разкрити зидове с калова спойка, както и нива с фрагменти от керемиди, които се отнасят към деструкции от опожаряване. Те принадлежат на постройка, чийто западен зид е долепен на фуга към северното лице на кулата. Общата разкрита дължина на западния зид е ок. 4,5 м, ширината му е 0,70 м. В зида има вход със сравнително високо запазени страници, от които южната е обмазана с хоросан (Обр. 3). Като южна стена на тази постройка е служил северният зид на кулата, а на запазени следи от

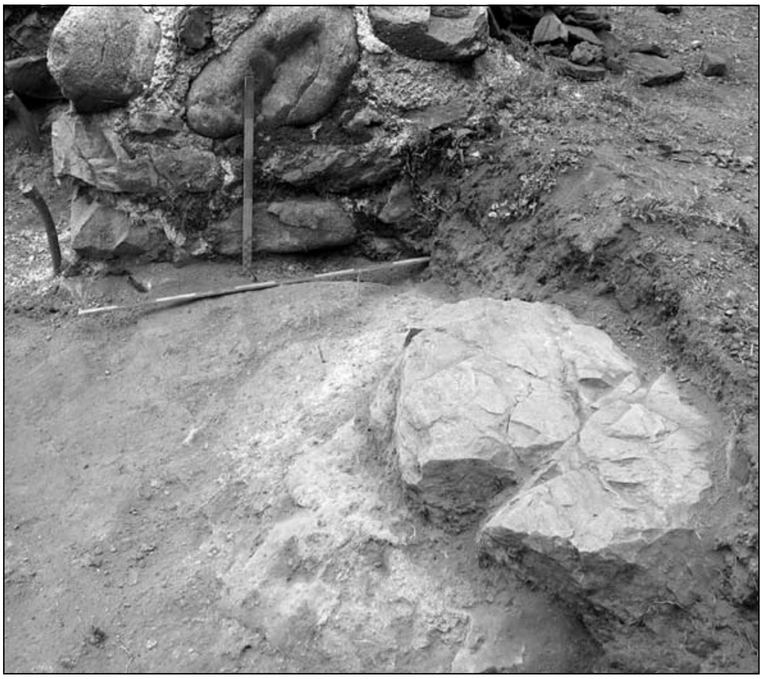

Обр. 2. Камък – постамент (за наковалня ?) върху подовото ниво на Сграда 1 в Сектор 1В (сн. А. Чолакова)

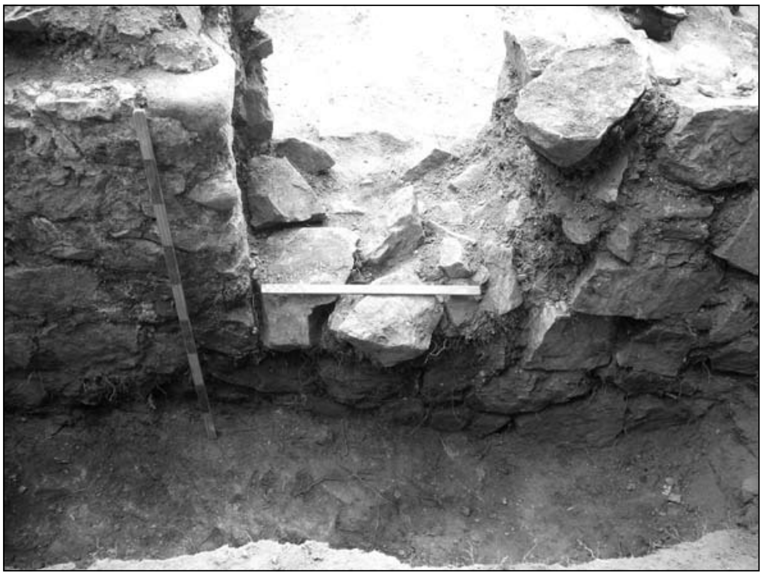

Обр. 3. Вход на сграда пред междинната укрепителна линия в Сектор 3 (сн. А. Чолакова)

северната и източната стени не се попадна в разкритите участъци. Културните пластове вътре в сградата са наситени с деструкции, голямо количество керамика, кости на домашни животни (преобладаващи са останките от овца, свиня и коза), опожарени останки от покритие с керемиди. В най-ниската част се откриват единствено обгорели късове големи дървени греди (определени като дъб и ела) и опалени глинени обмазки, които най-вероятно са част от повдигнато хоризонтално подово ниво, с което е преодоляна голямата естествена денивелация на терена.

В най-северната част на сектора са разкрити останки от ограден зид на дворно пространство, принадлежащо към постройката. То е частично покрито с керемиди в западната част пред входа на сградата.

В пространството между сградата и крепостната стена културните пластове са значително по-тънки, разкриват се единични камъни или малки струпвания и единственото съоръжение се откри непосредствено пред входа. То има овална форма с ширина И – З почти 3 м. Изградено е от средни и дребни камъни на калова спойка, с използване на фрагменти от керемиди и тухли, плътна замазка от жълта глина. От високата южна страна съоръжението е вкопано в склона, а от по-ниските части ниска стена оформя овалния план. Във вътрешността на съоръжението се разкри слой от късове ковашка шлака, чието общо количество се изчислява на около 40 кг. Намирането на ковашки нагар в пластовете около съоръжението, следите от опалване, шлаката и паралелът с подобно съоръжение от сектор 1В, проучено през 2007 г. предполагат, че то е свързано също с основната индустрия на селището – ковачеството (голямо ковашко огнище със суперструкция ?).

Проучванията през 2008 г. в Сектор 3 допълват данните за развитието на селището на „Шишманово кале“. Датирането на западната крепостната стена в Сектор 3 следва да е едновременно с фортификационните градежи в северната част, поставени засега най-общо в IV в., доколкото те оформят единна планировка. Трудно е да се твърди със сигурност дали междинната крепостна стена в Сектор 3 е от същото време или е малко по-късна. Функционирането на постройката пред кулата, която има най-вече стопанско предназначение и ковашката работилница може да се отнесе най-рано към втората половина – края на V в. по монета от средата на V в. (Теодосий II ?), намерена в основите на постройката. Опожаряването и краят на обитаването в този сектор със сигурност е през VI в., както показват находки (фолис на Юстиниан I от 439 – 440 г., катарама тип „Сучидава“, фрагменти от амфори, фибули).

Литература:

Хаджиангелов, Чолакова 2008а: В. Хаджиангелов, А. Чолакова. Археологически проучвания на обект „Шишманово кале“ при гр. Самоков. – В: Археологически открития и разкопки през 2007 г. София, 2008, 443 – 446.

Хаджиангелов, Чолакова 2008б: В. Хаджиангелов А. Чолакова. Шишманово кале край гр. Самоков. – В: Българска археология 2008. Каталог към изложба (ред. З. Димитров). София, 2008, 60 – 61.

Чолакова 2008: А. Чолакова. Идентификация на следи от металопроизводство в археологически контекст. – Археология, XLIX, 2007, 1 – 4, 117 – 122.

№56. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА КЪСНОАНТИЧНО УКРЕПЕНО СЕЛИЩЕ НА ХЪЛМА „СВ. СПАС“, С. БЕЛЧИН, ОБЩИНА САМОКОВ

Веселин Хаджиангелов, Михаил Христов

Археологическите разкопки на късноантичното укрепено селище в м. Свети Спас при с. Белчин се проведоха в периода 15.05 – 15.09.2008 г. с финансирането на „Фондация за Възраждане на Белчин“.

Работата бе съсредоточена в сектори II (късноантична и средновековна църква) и III (средна част на крепостта).

Разкопките в сектор III бяха провокирани от интензивната иманярска работа. При разчистването на заварените изкопи се установи, че в тях попада крепостна стена с направление приблизително И – З. Изградена е от ломени камъни на спойка от ронлив хоросан с жълтеникав цвят. На местата, където стената е по-добре съхранена, се установи старателно измазване на лицевите фуги. Ширината на зида е 1,30 м, във височина в него са влагани и тухлени пояси.

Крепостната стена е преграждала най-достъпната част на хълма от север. Беше установено, че по нея са изградени две кули и порта (Обр. 1). Кула №2 се намира в западния край на проучвания сектор и е конструктивно свързана с крепостната стена. Има неправилен четириъгълен план, от който е проучена източната половина. Дебелината на зидовете е средно 1 м. Пред северното лице на кулата се разкри паднал фрагмент от зидарията, съдържащ четири тухлени реда, развиващи се на височина приблизително 0,60/0,80 м над цокълния ред. В деструкциите от стената се откри бронзова монета на Юстин II и София, която е датираща за разрушаването ѝ. Подовото ниво на кулата на много места е изцяло унищожено. Върху него се разкриха струпвания на покривна керамика, от което съдим, че във височина кулата е била покрита.

Източно от кулата, на 18 м от нея беше разкрита единствената засега порта на крепостта с ширина 2,40 м. Към вътрешното лице на стената от двете страни на входния отвор са изградени два напречни зида с дължина 2 м и широки 0,60 м. Те са конструктивно свързани със стената и по градеж са идентични с нея. Така изградените две Г-образни страници оформят проходното пространство на портата.

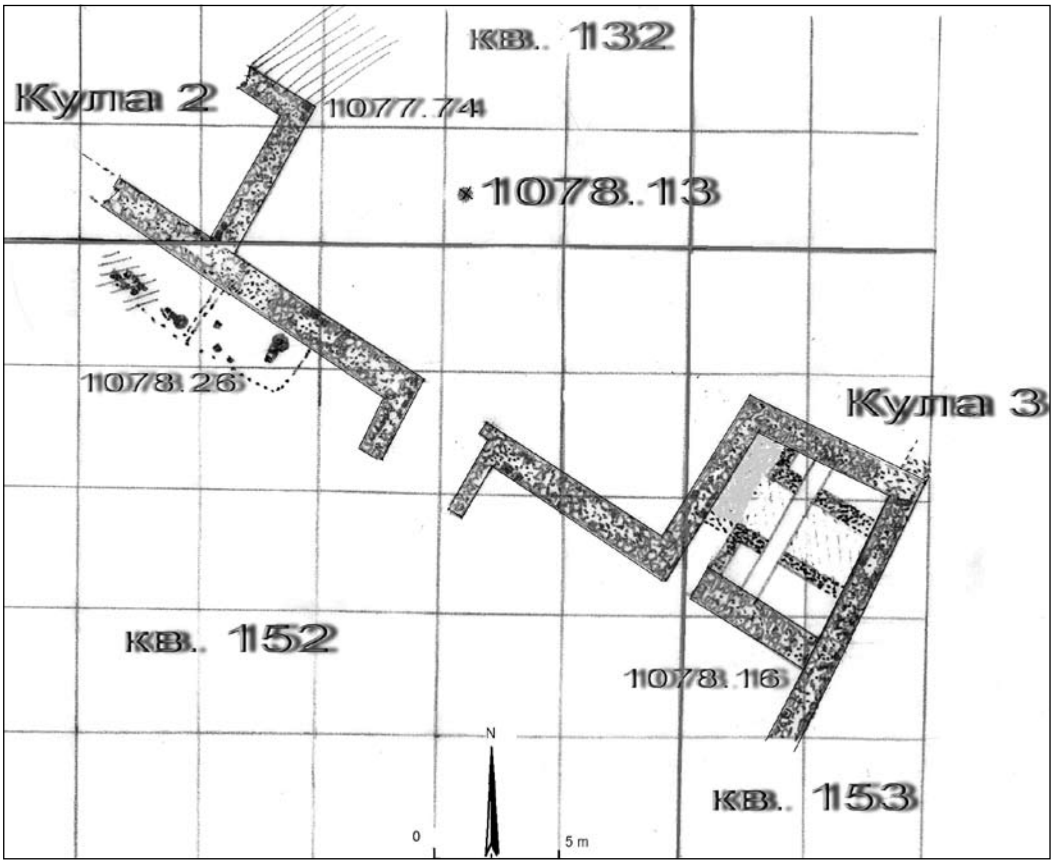

Обр. 1. Късноантично укрепено селище при с. Белчин – план на Сектор III

На разстояние 8,65 м източно от портата се откри кула №3. Тя също е конструктивно свързана със стената. Кула №3 е с форма на неправилен четириъгълник с размери 7 х 6 м. Ширината на стените и е средно 1 м В ЮЗ ъгъл на кулата се разкри вход. Поради голямото разрушение и иманярските изкопи в площта на кулата не се откри запазено подово ниво, но за позицията му може да се съди по обмазките на вътрешните лица на стените, според които то е било разположено на ок. 0,30 м под нивото на входа в кулата. Основите на кулата са заложени дълбоко в насипен пласт. При проучването им се достигна до структури, които са частично унищожени при изграждането на кулата. Източната стена на кула №3 е долепена на фуга до основния ѝ корпус, градежът ѝ е от добре подбрани ломени камъни, споени със здрав бял хоросан. Отчетливата фуга в ЮИ ъгъл на кулата свидетелства за асинхронността на градежите, като тази източна стена с направление С – Ю е по-рана. До нея (но под подовото ниво на кулата) долепени на фуга се откриха следите от две силно разрушени жилищни? помещения, изградени от ломени камъни на спойка от кал (Обр. 2). Материалите от тях са предимно битова керамика (вкл. образци от т. нар. „сива македонска тера сигилата“), тежести за стан, трипери стрели и значително количество монети от края на IV и първата половина на V в. След разрушаването им върху тях е насипан нивелиращ пласт от кафява пръст, който се проследи отчетливо в централната и източната част на кулата, където денивелацията към изток е най-голяма.

Непосредствено до вътрешното лице на крепостната стена се попадна на две сгради, долепени на фуга до нея. Първата от тях е разположена при кула №2. Тя не е цялостно проучена, засега от нея са проследени ок. 9 м в близост до стената. Установи се, че сградата е строена непосредствено след издигането на крепостната стена, като подовата обмазка от жълта глина директно застъпва хоросановото ниво, маркиращо градежа на крепостната стена. Материали в сградата почти липсват, разчистени са две малки и почти напълно унищожени елиптични пещи, разполо-

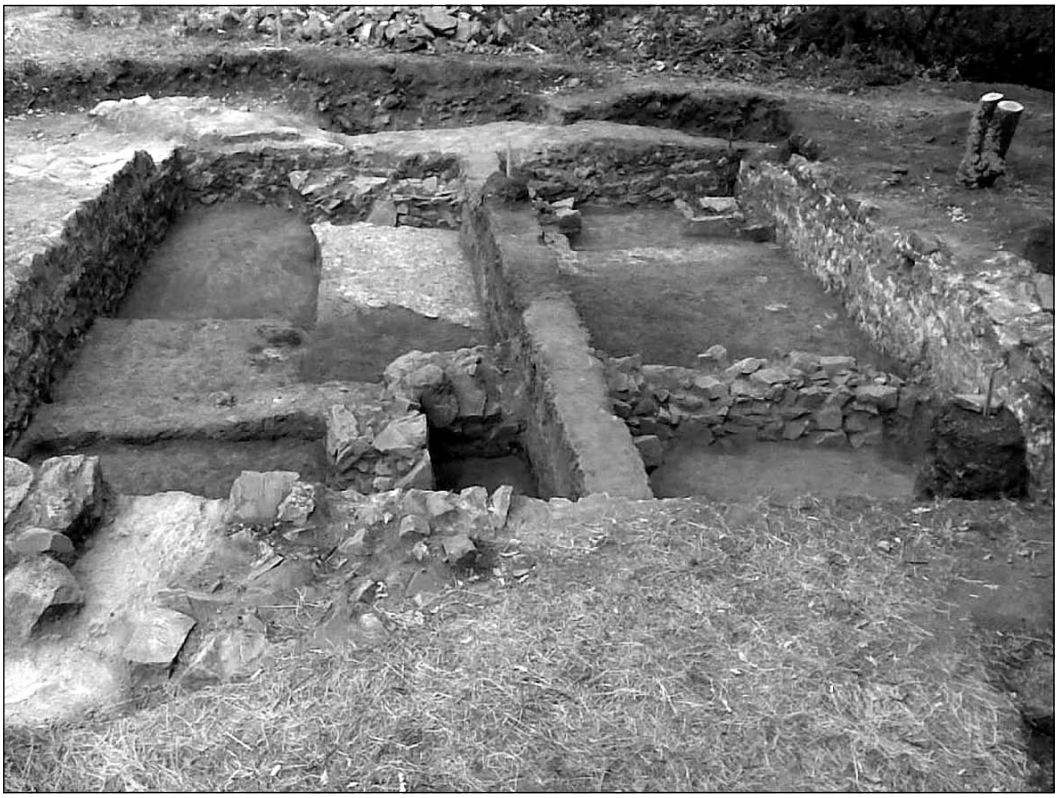

Обр. 2. По-ранни градежи в кула №3 в Сектор III

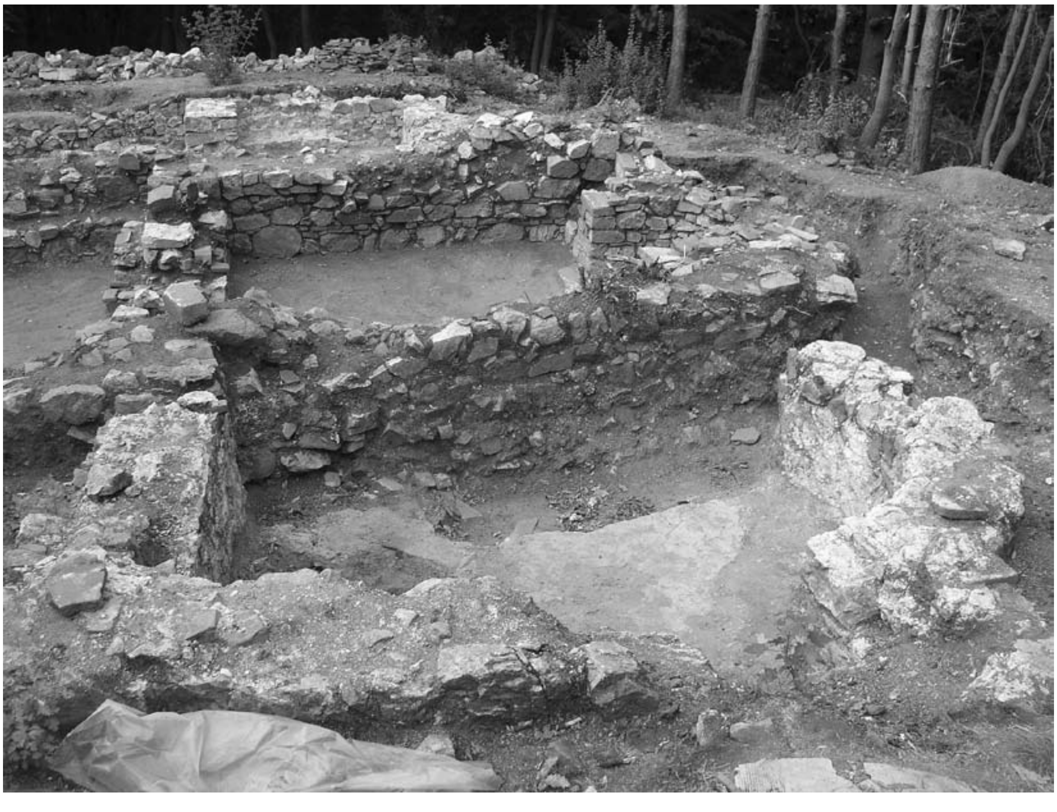

Обр. 3. Късноантична църква в Сектор II (поглед от юг)

жени близо до стената – едната в източната, а другата в западната част. Покритието на сградата е било от тегули.

Втора сграда се проучи изцяло в пространството между портата и кула №3. Тя е едноделна, също е долепена на фуга до крепостната стена и е строена също непосредствено след издигането ѝ. Сградата е с размери 3,60 х 3,80 м, изградена е от плет и греди, обмазани с кал и на някои места тънко с хоросан. В нея се откри малко кръгло огнище, малко чукче и голямо количество желязна шлака и стопилки, както и малко керамични фрагменти, които могат да се отнесат към VI в. Интерес представляват откритите в насипа две екзагии. Най-ранната монета от сградата е на Валентиниан I (364 – 375), а най-късните са фолиси на Юстин II и София (565 – 578), по което време датираме и разрушаването и напускането на крепостта.

Сектор II е разположен непосредствено северно от портата на крепостта. Около разкопаната през 2007 г. средновековна църква, бяха регистрирани и проучени по- ранни архитектурни останки. На този етап, по археологически данни и находки, късносредновековният храм отнасяме към XV-XVI в. Той е вкопан върху християнска базилика от края на V-VI в. Градежът ѝ е от ломени камъни и спойка от бял хоросан. Плановото решение е нетипично за този район – дълъг и тесен наос, вход и открит притвор от запад и север, а олтарната част е оформена с анекси (самостойни помещения с отворено преминаване към презвитерия, подобно на протезис и дяконикон, както са в плановото решение на трикорабната базилика). Според основната си планова схема – еднокорабен наос с прилепени към него странични помещения, църквата от Белчин намира точен паралел с църквата от Очин дол, при Мездра (Mašov, Ganetzovski, Luka 2005, 83 – 84), и е близка по план с църквата extra muros от Шишманово кале, Самоковско (Хаджиангелов 2006, 79).

Североизточно от църква №2 се откри още по-ранна християнска църква, разположена на 1,30 м дълбочина, чиято абсида е с дълбочина 3,5 м. Южният ѝ зид е изцяло разрушен при направата на Църква №2, където подовото ниво е по-ниско. На 0,90 м от югоизточния ъгъл и на 1,30 м от вътрешното лице на абсидата се зачисти зид от тухли и хоросан, вероятно зидана олтарна преграда. На дълбочина 1,20 м се откриха три бронзови монети, железен ключ, малък железен нож, железен връх от стрела, малки железни клинчета и фрагменти от прозоречно стъкло. Колективната монетна находка е от две миними и един центенионалис на императорите Валент, Валентиниан II и Аркадий. Фактът, че се откриха в субструкцията на олтарната преградна стена, датира изграждането ѝ около 90-те години на IV в.

Литература:

Хаджиангелов 2006: В. Хаджиангелов. Ново раннохристиянско селище край Самоков. – В: Готите – Goterna. Съвременни измерения на готското културно-историческо наследство в България, 2. София, 2006, 78 – 82.

Mašov, Ganetzovski, Luka 2005: S. Mašov, G. Ganetzovski, K. Luka. Spätantike Kirche und mittelalterliche Nekropole bei dem Dorf Očindol, Bezirk Mezdra, Nordwestbulgarien. – Archaeologia Bulgarica, 2005, 83 – 97.

№57. КЪСНОАНТИЧНА СГРАДА В М. ГРАДИЩЕ ПРИ С. ДРЕНКОВО, ОБЩИНА БЛАГОЕВГРАД

Юлия Божинова

Проучването на обекта през 2008 г., както и това през 2007 г., бе свързано с изпълнението на проект по програма ФАР за превръщането му в обект на културно-историческия туризъм.

За осигуряване на достъп до помещение 2, където бяха разкрити и оставени на място за експониране цели долиуми и винарна в късноантично ниво, се наложи да бъде разкопана и проучена част от помещение 3.

Бе оформен коридор, който свърза входното помещение 1 с помещение 2, по който посетителите да могат да влизат в помещение 2 и да разгледат разкритите археологически структури.

Определеният участък бе широк 2 м и дълъг 10 м. Той обхвана ширината на вход 1 на помещение 2 и ширината на вход 2 на помещение 1.

Ситуацията с културните пластове и тук е същата, както и в проучените през миналите сезони помещения – деструктивен насип, средновековен пласт от IX-XI в, късноантичен деструктивен пласт, получен от разрушени вътрешни стени, черен горял пласт получен от пожарите, опустошили на два пъти сградата.

При проучването на този участък бяха регистрирани лицата на два зида един над друг. Горният е граден от камъни на кал, запазени до 4 – 5 реда във височина. Долният е граден от два реда камъни и хоросан и един ред тухли над тях. Между тях има около 0,20 м горял пласт, който маркира времето между двата пожара.

Тези зидове са разположени по дължина на участъка и са с посока С – Ю. В южния край опират до каменна квадратна база, надградена с пояс от тухли, споени с хоросан. По този начин разположени зидовете преграждат помещение 3 в източната му страна и заедно със западната стена на помещение 1 образуват коридор, свързващ както помещения 1 и 3, така и помещения 1 и 2. Базата е подобна на тези, с които са оформени страниците на централния вход и на входа, свързващ помещение 1 и помещение 3. Всички те са вторично употребени. Вероятно и тази база оформя страницата на нов вход, но това ще се изясни при следващи проучвания.

Находките, намерени тук, освен многото керамика, са железни клинове и пирони, ножове, дърводелски инструменти – иземка и свредел, части от бронзова везна, две аварски стрели и бойна каменна топка, ключове и брави.

В помещение 2 също се наложи осигуряване на достъп до разкритите структури.

Беше оформен проход между северната стена на помещението и долиумите, запазени на място. Този проход дава възможност за достъп до разкритата винарна. За целта бе демонтирано двукамерното ямно съоръжение до вход 1, разкрито през 2007 г.

Обр. 1. Късноантична сграда при с. Дренково, община Благоевград – поглед към реставрираните и експонирани градежи

При разчистването на по-малката яма се очерта запазена част от пода ѝ. Той е от малки камъни, споени с хоросан, отгоре със замазка от хоросан. При свалянето на пръстта около западната стена на по- голямата яма се очертава стабилно ограждане на съоръжението от по-големи камъни на кал. Намериха се глинени капаци с украса от ямички, фрагменти от големи глазирани съдове, фрагменти от съдове с шнуровидна украса.

В югоизточния ъгъл на помещение 2 се проучи участък, останал неразкопан през миналите сезони. Тук се намериха железен инструмент за дървообработване, железни скобички, горели семена и кости от животни. Намери се и колективна находка от земеделски сечива и дървообработващи инструменти – 2 мотики, тесла длета, скобел. Разчистено бе до подовото ниво, достигнато през 2006 г. (2,50 м дълбочина).

При разчистването на прохода по-добре се очерта и вход 2 на помещение 2. След отнемането на пръстта около входа, по средата му, се разкри голяма, правоъгълна, каменна плоча. Установи се, че е част от покритие на канал. Той е събирал отточните води на сградата. Идва от помещение 3, минава под прага на входа, през помещение 2 и вероятно през южната стена на сградата излиза извън нея. Каналът е изграден от три реда тухли, споени с хоросан и измазани с хидрофобна мазилка.

Отстрани около сградата, при подравняването на терена за неговото социализиране, на дълбочина от 0,20 – 0,40 м се стигна до културен пласт от късноантичната епоха. Той също е горял, с късноантична керамика. Намери се една бронзова монета от средата на IV в.

Около сградата е оформен бордюр от камъни и хоросан отгоре загладен също с хоросан. Той лежи върху черния пласт, а ширината му е около 0,40 м.

При разчистването бе открит външен зид и вкопан до него долиум, покрит с каменна плоча, вероятно съхранявал вода. Зидът е граден от камъни на хоросан. От него са разчистени 4 м дължина, ориентиран е И – З. Този зид е на около 10 м разстояние от сградата и е на север от нея.

При оформяне на подхода към обекта, на дълбочина 0,60 м бе открит и глиненият водопровод, снабдявал сградата с вода. Той също идва от север и в дълбочина минава под новооткрития зид.

Всички тези новооткрити структури са реставрирани, консервирани и експонирани на място. В сградата и около нея пътеките и местата за посетителите са насипани с мраморен филц, за да няма пряк достъп до археологическите пластове (Обр. 1). Тъй като първият етаж на сградата е почти изцяло запазен, бе реставриран вторият тухлен пояс от нея и южната кула, която бе почти разрушена. Обектът бе подготвен за културно-исторически туризъм.

№58. КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ В М. „СВ. ДИМИТЪР“ ПРИ ГР. ХАДЖИДИМОВО

Цветана Комитова

През 2007 г. е подновено проучването на късноантичната крепост при гр. Хаджидимово, започнало през 2003 г. по повод разрушаването на сектор от западната крепостна стена при прокарване на път до съвременна църква. Финансирането е по проект на Община Хаджидимово BG 2004/016 – 782.01.06.03.10 за „Адаптиране на археологическите структури в западната част от късноантичната и средновековна крепост в м. „Св. Димитър“ при гр. Хаджидимово и подобряване на съществуващата инфраструктура“ по Програма ФАР – „Трансгранично сътрудничество България – Гърция 2004“.

Проучен е сектор покрай външното и вътрешното лице на западната крепостна стена от разрушения участък до разкрития през 2003 г. вход (Комитова 2008, 449 – 452). Проектът по Програма ФАР предвижда консервация, реставрация и експониране на разкритите архитектурни структури, което наложи присъствие на археолог при вдигане на пласт от 0,20 м в помещение 1

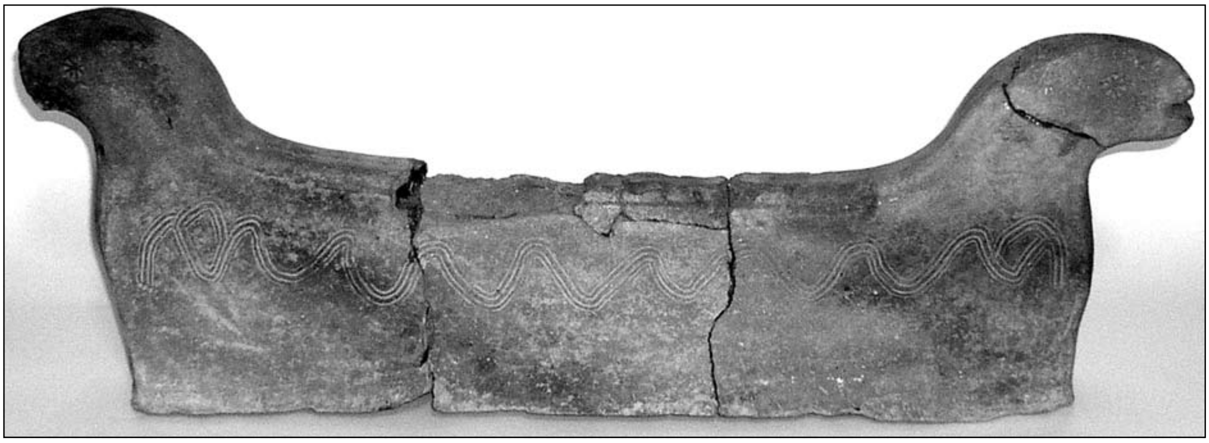

Обр. 1. Глинен перваз – двуглава стилизирана фигура на животно (кон)

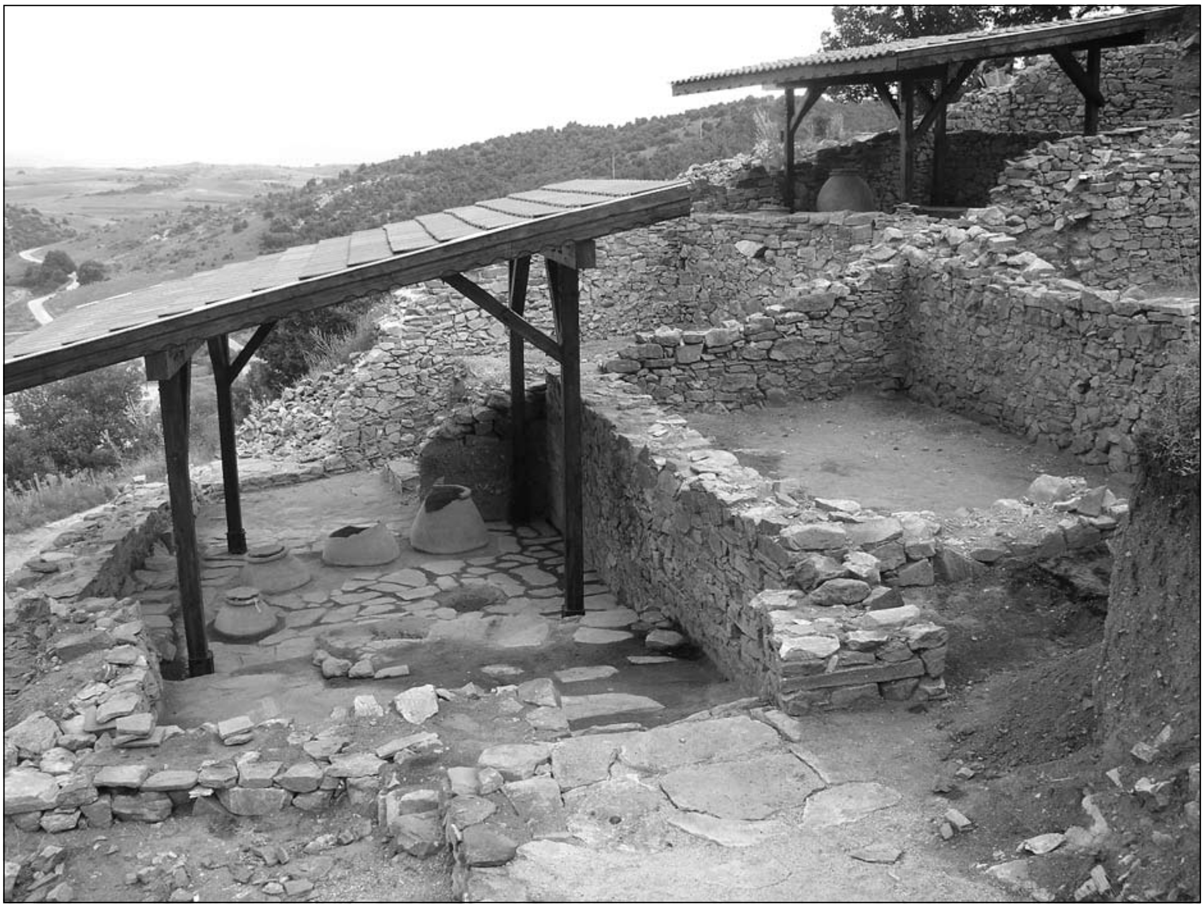

Обр. 2. Помещение 1 с вкопаните в пода питоси и огнището на изток от тях

и помещение 3, в пода на които са вкопани питоси. В помещение 1 са разкрити няколко плочести камъка от подовата настилка покрай северната стена на помещението и два такива покрай източната. Изцяло е разкрито огнището, с глинен перваз при отвора с форма на стилизирана двуглава фигура на животно – кон (Обр. 1), частично проучено през 2003 г. (Божинова, Комитова 2003, 125). Фигурата е прибрана на съхранение в РИМ – Благоевград с идеята след реставрацията ѝ да се върне на място, но тъй като проектът не предвижда ограждане на обекта, засега остава в музея. Подът на огнището е от тухли, напукани от високата температура, оформящи кръгла площадка с

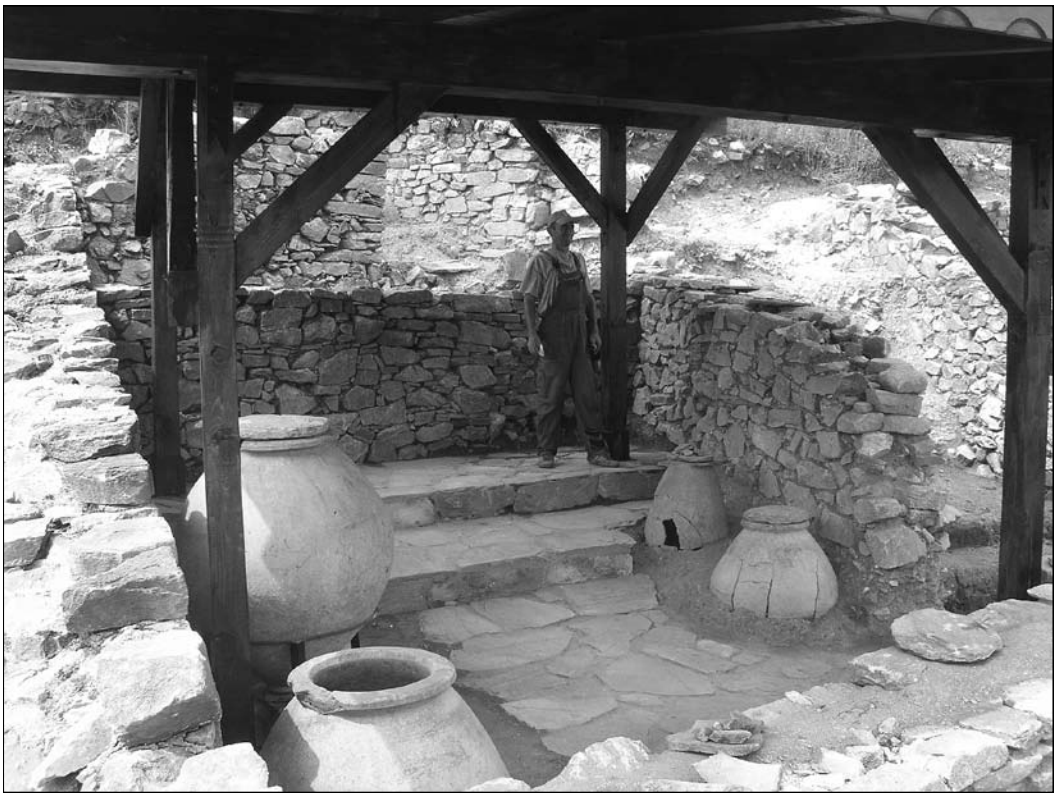

Обр. 3. Помещение 3 с вкопаните в пода питоси

яма пред нея. Няма данни за някакво ограничаване по периферията на площадката във височина. Подовото ниво около огнището е отухлено и на места има много пепел. На изток от огнището са регистрирани следи от силен пожар. Насипната пръст е черна от голямото количество въглени в нея. Помещението е експонирано на две нива – по-ниско около питосите, за да се вижда по-голяма част от тях, и по-високо – оригиналното подово ниво на което е експонирано и огнището, засега без перваза (Обр. 2).

В помещение 3 също е вдигнат пласт с дебелина 0,20 – 0,30 см. Това помещение най-вероятно е използвано като складово. Подът е под наклон от север на юг. Единият от питосите е вкопан в пода пред вторично отворения вход на източната стена на помещението откъм улицата между него и сграда І. Това наложи да бъде изваден и експониран на стойка на по-подходящо място, така, че да не пречи на влизането в последното при посещение от туристи (Обр. 3).

Реставрацията, консервацията и защитните покрития на двете помещения с питосите са направени по проект, изготвен от проектанти на ЕТ „АКБ – Юлий Фърков“, одобрен от НИПК – София. Подовете на помещенията са настлани с каменни плочи, подобни на намерените на място камъни от подовата настилка. Питосите също са експонирани в помещенията, в които са намерени.

Проучения сектор е експониран според изискванията на проекта по Програма ФАР и в тази си част е завършен обект за културен туризъм.

Литература:

Божинова, Комитова 2003: Ю. Божинова, Цв. Комитова. Късноантична и средновековна крепост в м. Св. Димитър при гр. Хаджидимово. – Археологически открития и разкопки през 2003 г. София, 2004, 124 – 125.

Комитова 2008: Цв. Комитова. Археологически проучвания на късноантична и средновековна крепост в м. „Св. Димитър“ при гр. Хаджидимово. – Археологически открития и разкопки през 2007 г. София, 2008, 449 – 452.

№59. АРХЕОЛОГИЧЕСКОТО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „СВ. НИКОЛА“ НА ТЕРИТОРИЯТА НА НП „ПИРИН“, ОБЩИНА БАНСКО

Владимир Баряков

В периода 07.07 – 18.10.2008 г. продължиха редовните археологически проучвания на обект в м. „Св. Никола“, на територията на НП „Пирин“, Община Банско. Разкопките през отчетната година включват работа на 560 м^2 (35 работни квадрата 4 х 4 м и два сондажа).

За първи път обектът е описан при направените археологически обходи в Община Банско през периода 1987 – 1988 г. Същият е регистриран през 1993 г. в АКБ. При направените през 2003 г. спасителни разкопки от екип в състав К. Рабаджиев (СУ „Св. Климент Охридски), Вл. Баряков и Св. Барякова (МК – Банско), бе разкрита раннохристиянска църква от базиликален тип и прилежащият към нея некропол, от който бяха проучени 28 гроба. След съгласуване с НИПК храмът беше възстановен върху основите на старите каменни стени, които бяха запазени на височина 0,40 – 0,60 м. От 2007 г. започнаха редовни археологически разкопки в м. „Св. Никола“ под ръководството на Вл. Баряков.

Квадратите са проучени на различна дълбочина, достигайки до основите на каменните зидове и материка. Зидовете следват естествения релеф на местността и стъпват на скалиста основа, като височината им е запазена от 0,30 до 2,70 м, следвайки денивелацията на терена. В основата си всички те са споени с хоросан, а впоследствие са доизградени (възстановени) на калова замазка, използвайки обработени камъни, тухли и тегули от по-ранния градеж. Този пласт започва след опожаряването на сградите, като видимите следи се засичат във всички квадрати, а на места горелият пласт е с дебелина 0,40 – 0,50 м (Обр. 1). Продължи разкриването и на мащабните керамични

Обр. 1. Пласт със следи от опожаряване

струпвания от покривна и строителна керамика, както и обработени камъни от разрушените стени след пожара. До момента няма ясни признаци, които да докажат дали пожарът е случаен или е следствие от нападение и разрушение на селището. Стените, очертаващи помещенията в сградите са ориентирани И – З и С – Ю, с малко изместване на СИ – ЮЗ (Обр. 2). В някои от помещенията се открива подова настилка от квадратни тухли. Масивният ограден зид по южния склон с дебелина 0,80 м, има прекъсване точно срещу коридора (прохода) на сградата, в който се откриха почти цели керамични съдове с врязана украса и фрагменти с шнурова и набодена украса, оформена в меандри, спирали и геометрични фигури. Проучването в западна посока е затруднено поради израсналите вековни дървета.

Бяха направени и два сондажа извън разчертаната план-квадратна мрежа. Първият е на 15 ма източно от кв.1 (Източен) и втори на 50 м североизточно от кв. 1 (СИ сондаж). В източния сондаж се разкри масивна стена с посока С – Ю, изградена от добре обработени камъни споени с хоросан, смесен със счукани тухли и дебелина 1,50 м (може би вътрешна крепостна стена?). Тук се откриха много интересни находки от различни периоди, от къснобронзовата и ранножелязната епоха до ранното средновековие, които включват керамични съдове, железни копия и оръдия, стъклени фрагменти и бронзови накити. В СИ сондаж се очерта каменна стена с посока И – З и продължение от нея под прав ъгъл с посока С – Ю (може би стражева кула?). През следващия сезон ще се търси връзка между южния укрепен зид на обекта, стената в източния сондаж и тези

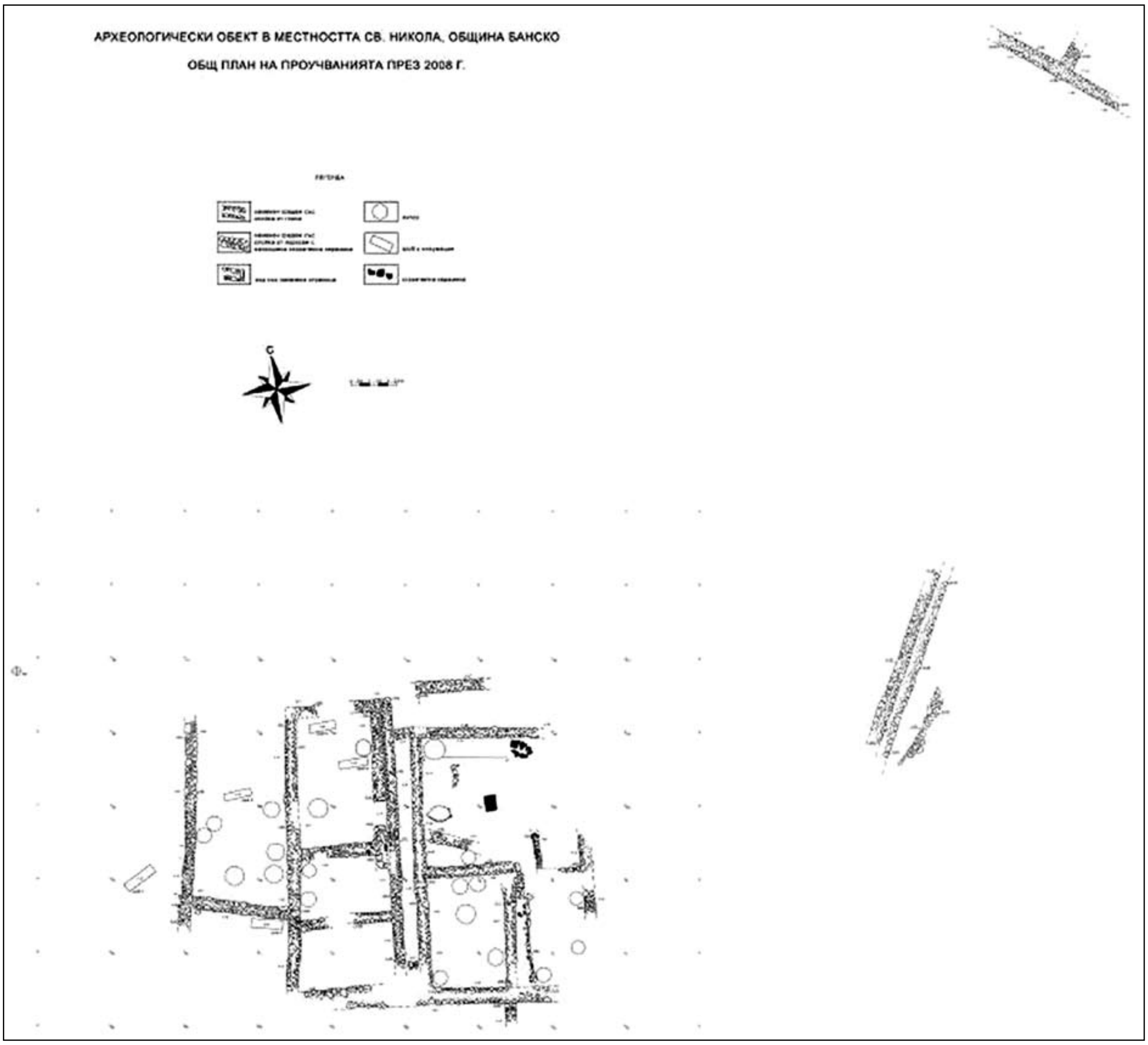
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТ В МЕСТНОСТТА СВ. НИКОЛА, ОБЩИНА БАНСКО
ОБЩ ПЛАН НА ПРОУЧВАНИЯТА ПРЕЗ 2008 Г.
С

Обр. 2. План на разкритите градежи в м. „Св. Никола", Банско в СИ сондаж. Освен добрата защита на селището, което е разположено на естествено възвишение с отвесни скали с височина 100–150 м от изток и север, много голям наклон в северозападна посока и дебели каменни стени в южна и югоизточна посока, то се очертава и като много важно стратегическо място за региона и надеждно убежище за населението при нападение. От тук могат да се наблюдават всички важни пътища в древността: на изток – проходът Момина кула за Бяло море, на запад – проходът Предел, на север – проходът Юндола за Тракийската низина и на юг – пътят през Пирин, който най-вероятно е минавал по билата на предпланинските върхове.

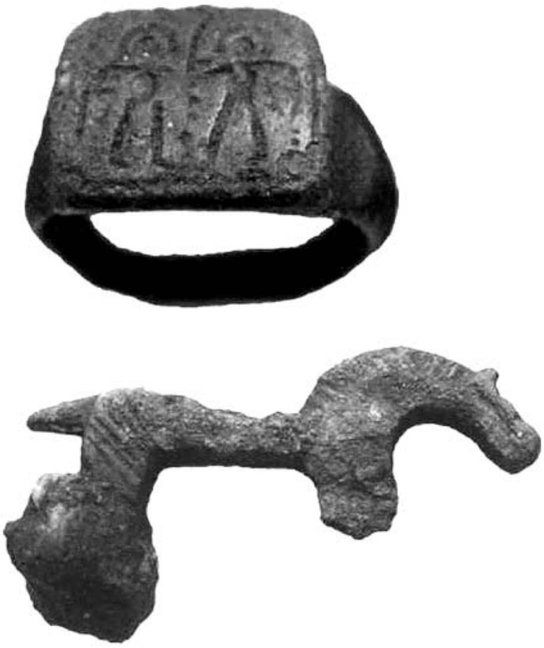

Обр. 3. Метални находки

Разкриха се нови три гроба, вкопани след разрушаването на сградите, които заедно с разкритите през 2003 г. (28 гроба) и 2007 г. (2 гроба), стават общо 33. Особено внимание заслужава гроб №5, в кв. 33, където за първи път бе открит гробен инвентар: две гривни и два пръстена. Скелетите са ориентирани И – З, вкопани в материка и оградени с камъни и строителна керамика.

Откриват се множество фрагменти от прозоречно стъкло и стъклени съдчета с различна големина, форма и цвят. Впечатление прави и голямото количество открити монети – 203 броя (25 броя за 2007 г.). Те се отнасят към периода III-XIV в., както и по-късни османски, изработени от бронз, мед и сребро. Битовата керамика също обхваща голям период от време и разнообразие на формите и украсата. Открити са фрагменти с шнурова и врязана украса, работени на ръка; от монохромна тракийска с врязани орнаменти, както и цветна глазирана, изработена на колело; множество питоси (около 20 броя). Намериха се голямо количество железни лезвиета на ножчета, стрели, копия, бойна брадвичка, звънче, мотика и др. За заможността на местното население можем да съдим и по голямото количество бронзови накити: фибули (7 бр.), обици (5 бр.), пръстени (9 бр.), гривни (2 бр.), копчета (5 бр.), токи и апликации. От тях най-голям интерес представляват двулицево конче – част от фибула и пръстен с две човешки фигури (Обр. 3). Други находки, които заслужават внимание са фрагменти от мраморен съд, горната част от хромел и мраморни фрагменти от плочки на Тракийския конник. И тази година бяха открити стъклени, железни и оловни заготовки, което предполага, че в района трябва да се открият и пещи за извличането и обработката им. Намерените пирамидални тежести за стан и двойно скосени конусовидни прешлени за вретено, потвърждават стопанския характер и производствената дейност в селището, както и свидетелство, че селището се е радвало и на икономически просперитет.

Новите открития през този сезон ни дават основание разкопките да продължат и през настоящата година, за да се прекратят иманярските набези и за по-пълно изясняване на историческата ситуация. Предстои включването на обекта в туристически маршрути и екопътеки, разработени съвместно с Община Банско и НП „Пирин“, след извършването на най-неотложните консервационни и реставрационни дейности, съгласувани с НИПК.

Всичките тези открития станаха възможни благодарение на прекрасните взаимоотношения между МК – Банско и общинското ръководство – от 1987 г. всички средства за обходи, сондажи и разкопки са финансирани единствено от Община Банско.

№60. РАЗКОПКИ НА ПЪТНА СТАНЦИЯ, РАННОВИЗАНТИЙСКА КРЕПОСТ КАСТРА РУБРА, РАННОСРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ И НЕКРОПОЛИ В М. КАЛЕТО КРАЙ С. ИЗВОРОВО, ХАРМАНЛИЙСКО

Борис Борисов, Гергана Шейлева

През 2008 г. продължиха археологическите проучвания на комплекса от антична пътна станция, ранновизантийска крепост и некрополи в м. „Калето“ край с. Изворово. Проучванията бяха съсредоточени в три сектора.

В *първия сектор* бе достигнато горялото ниво от първата четвърт на VII в. За съжаление нови надписи-графити по стената не бяха открити и бе установено, че на това място тя е разрушена напълно в суперструкция. Не бяха намерени и нови монети от съкровището. Тук бе открито вкопаване, най-вероятно голяма яма с материали от XI в.

Вторият сектор обхвана пространството от вътрешната страна на северната куртина на крепостта, където през предходната година бяха забелязани зидове и намерени материали от ранното средновековие. Тук бяха проучени цялостно едно жилищно (№4) и едно стопанско помещение (№1).

Жилището е залепено на фуга за вътрешното лице на северната куртина и е с трапецовидна форма с размери: 3,65 м (северна стена) х 3,25 м (източна) х 3,15 м (западна) х 3,05 м (южна). Стените на жилището са с дебелина 0,70 – 0,85 м и са градени в основи от дребни, средни и големи ломени камъни, споени с кал и надстроени с кирпичи. Източният и западният зидове се издават пред южния и са в конструктивна връзка с друг успореден на крепостната стена зид. Южният зид на жилището е залепен на фуга за източния.

Входът на жилището е разположен в югозападния ъгъл, в южната стена и има ширина 1,30 м. Подът му е от трамбована пръст и е застлан с дебел пласт от пепел и въглени, което свидетелства, че жилището е било опожарено. Огнището е разположено точно в централната му част (размери 1,30 х 0,60 м). По всичко изглежда, че отворът му е бил ориентиран на югоизток.

В жилището са открити три силно фрагментирани тънкостенни долиума, единият от които бе реставриран, глинена плоскодънна амфора и гърне с две дръжки и намерени силно корозирал лемеж, фрагментиран съд с овъглени бадеми и вторично използвана каменна колонка от олтарна преграда. В централната част на жилището е открит силно фрагментиран вследствие на пожар хромелен камък. Намерени са и четири тежести за стан и три върха от трипери стрели.

Помещение №1 е разположено от запад на жилище №4 и е с неправилна правоъгълна форма (3,40 х 3,55 м). Зидовете му са градени по аналогичен на жилището начин. И тук западният зид се издава пред южния и се свързва конструктивно с по-ранния зид, успореден на крепостната стена. Очевидно двете помещения се отнасят към по-късен строителен период, за което свидетелства и обстоятелството, че западният зид на помещението застъпва по-ранен, от който има известно отклонение. И тук входът е оформен в южния зид и е широк 1,20 м. Подът на помещението е изграден от сиво-белезникава, трамбована пръст.

В помещението е открита яма от дъно на вкопан долиум и са намерени две тежести за стан, три железни скоби, халка със скоба от врата, три железни върха от стрели, силно корозирала желязна фибула с привързано краче и железни ножчета.

Анализът на археологическите данни от проучването на жилище №4 и помещение №1 ясно показва, че в изграждането на помещенията с верижен план се очертават два строителни периода.

През първия период помещенията са градени от ломени камъни, споени с кал и имат по-големи размери, докато през втория строителен период са по-малки, а зидовете са надстроени

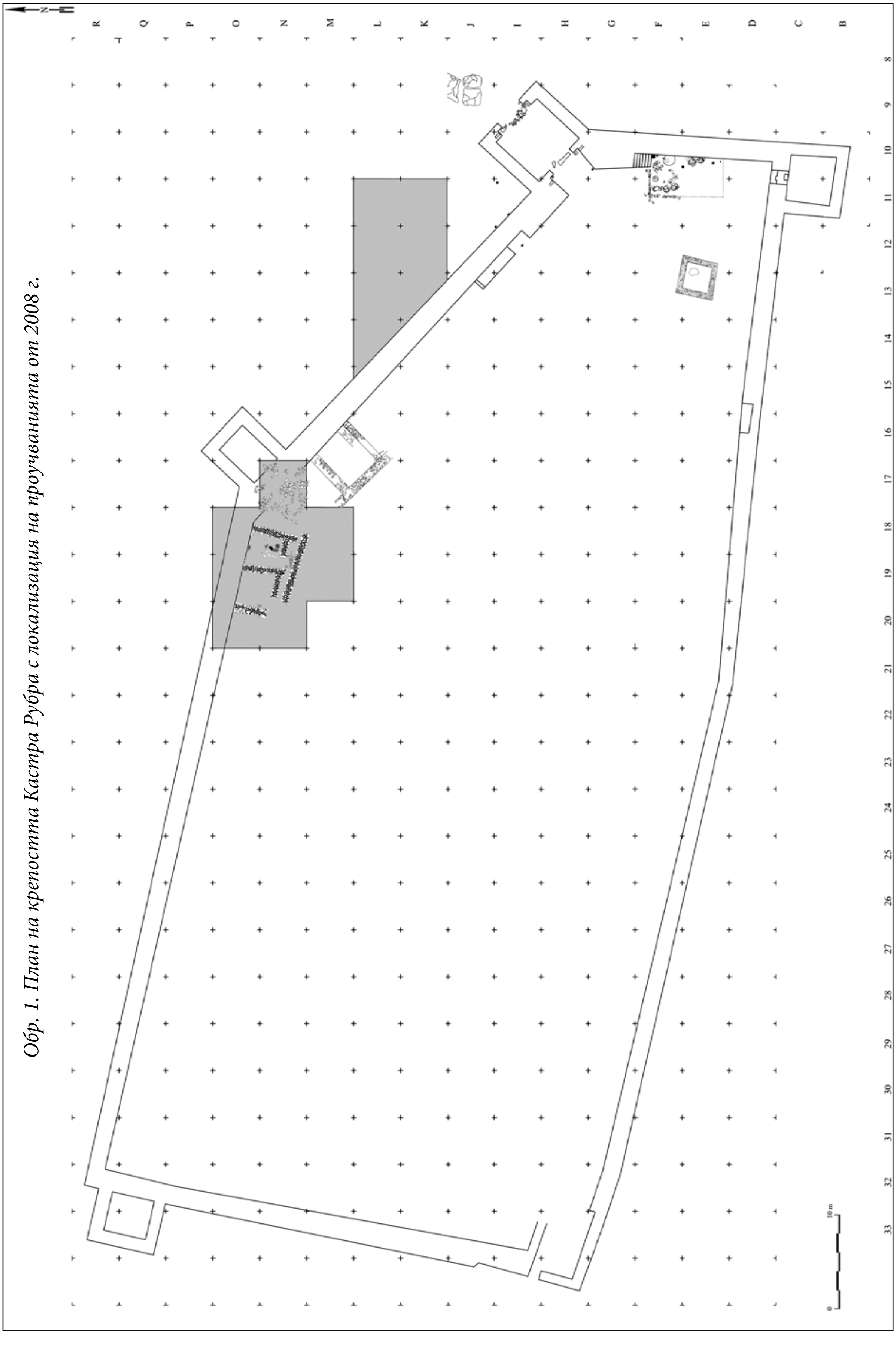
N
R
Q
P
O
N
M
L
K
J
I
H
G
F
E
D
C
B
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
0
10 m

Обр. 1. План на крепостта Кастра Рубра с локализация на проучванията от 2008 г.

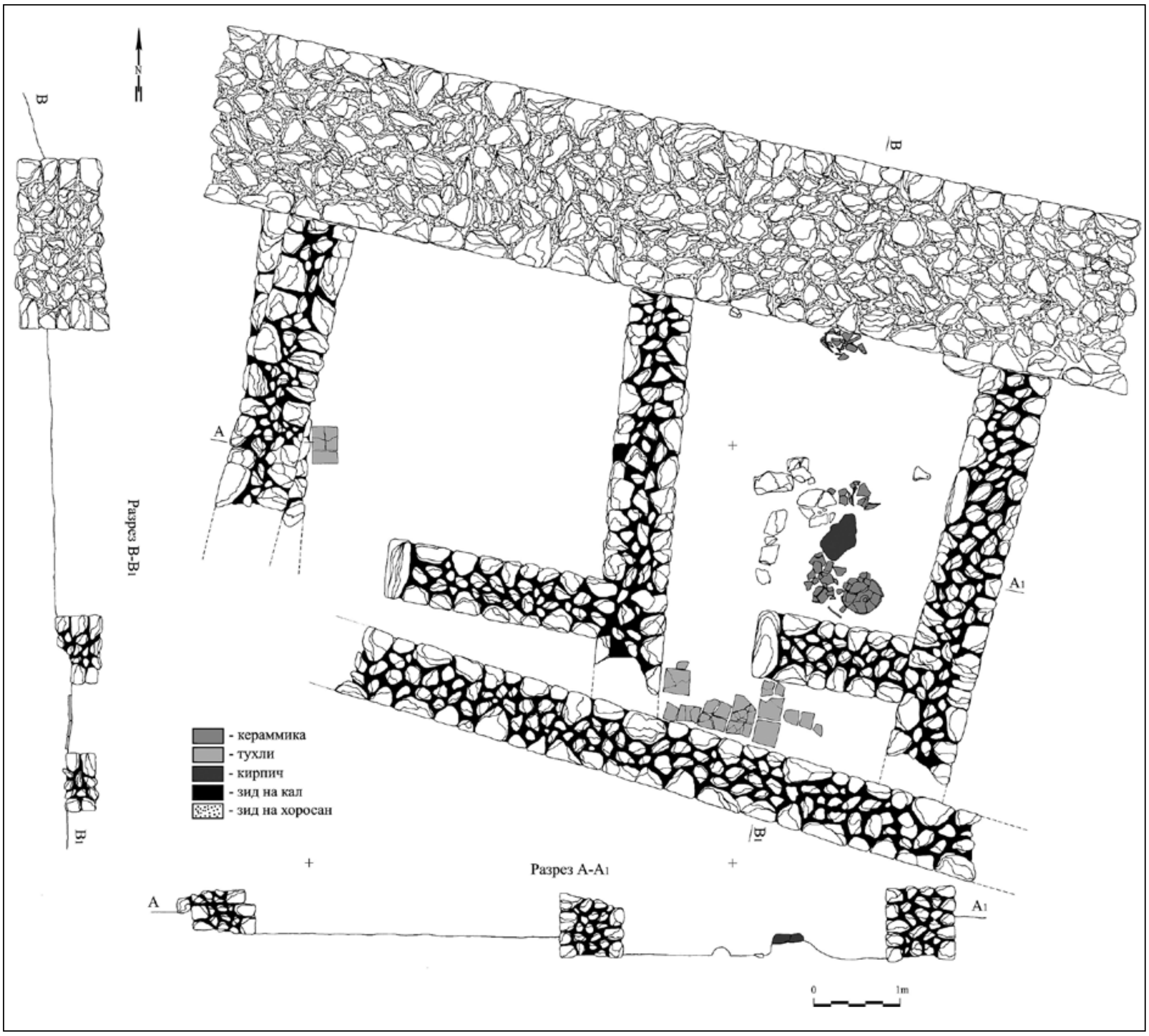

Обр. 2. План на разкритите градежи

върху тези от по-ранния строителен период. Южните зидове на тези помещения са залепени на фуга към източните зидове на по-ранните помещения. Във височина, над каменния цокъл, зидовете са били надстроени с кирпичи, силно отухлени от пожар, при който са загинали описаните помещения. Намерените монети на Юстин II (565 – 578) отнасят жилищата към втората половина на VI в. По-късно върху руините им е възникнало средновековно селище – най-вероятно през първата половина на IX в., с което се свързват намерените фрагменти от ранносредновековни глинени съдове.

В *третия сектор*, обхващащ некрополите, са проучени нови 8 гроба, с което общият им брой достигна 20. От тях 3 се отнасят към късноантичния некропол, а останалите 5 – към некропола на средновековното селище. От късноантичните гробове 2 са на възрастни индивиди, а 1 – на дете или юноша. Гробните съоръжения са обикновени ями или с двускатно покритие от тегули. Всички гробове са чрез трупополагане, ориентирани са З – И, а ръцете на мъртвите са изпънати покрай тялото. Сред находките заслужават внимание глинена лампичка, глинен съд и цинтове от обувки или ботуши, както и една неопределена монета със силно изрязана периферия. Анализът на археологическата ситуация в целия комплекс от римска пътна станция, ранновизантийска крепост и некрополи показва, че по всяка вероятност въпросният античен некропол трябва да се отнесе не по-късно от края на третата четвърт на IV в., когато пътната станция е загинала по време на големите готски бунтове през 376 – 378 г.

Обр. 3. Общ поглед към проучвания сектор

В средновековните гробове погребенията са чрез трупополагане, според християнския погребален обред – ориентирани са З – И, краката са опънати, ръцете са скръстени в различни позиции върху тялото. Три от тях принадлежат на възрастни индивиди, а 2 – на деца. Единственият гробен инвентар от средновековните гробове е една обеца-халка.

При разкопките на некропола бе установен културен пласт от периода на византийското владичество в българските земи (XI-XII в.). От него са проучени 3 сметни ями и едно стопанско помещение с почти правоъгълна форма с ориентация СИ – ЮЗ и размери 3,90 х 2,90 м. Намерените материали отнасят селището към втората половина на XI-XII в.

От находките от отчетната година най-многобройни са монетите. По-голямата част от тях се отнасят към втората половина на VI и са на Юстин II и София (656 – 578) и Тиберий Маврикий (582 – 602). Специален интерес представлява и намерената монета на Константин V (741 – 775), която потвърждава изказаното още през предходната година предположение, че след разрушаването на крепостта през първата четвърт на VII в. тя е била възстановена и е била част от византийската укрепителна система, пазеща Via Diagonalis и подстъпите към Константинопол до превземането и разрушаването и от българския хан Крум през 812 г.

Към находките трябва да се прибави и един печат на неизвестен експросопо на Месопотамия от втората половина на IX в.

В заключение трябва да се отбележи, че цялостният анализ на сведенията от писмените исторически извори, съвременните археологически и исторически изследвания и резултатите от проведените през последните две години разкопки, дават основание проучваният комплекс да се свърже с известната от изворите Каста Рубра.

№61. АВАРИЙНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА КЪСНОАНТИЧНАТА КРЕПОСТ МАЛКОТО КАЛЕ, КРАЙ С. ВОДЕН, ОБЩИНА БОЛЯРОВО

Стефан Бакърджиев

Аварийните археологически проучвания се извършиха през месец ноември 2008 г. в рамките на 5 дни с помощта на 4 работника, осигурени от Община Болярово. Обект на проучване беше късноантичната крепост „Малкото кале". Крепостта се намира на 2,5 км югоизточно от с. Воден и само на 400 м от м. „Разкопките", където в периода 1979 – 1991 г. е проучван средновековен манастир.

Късноантичната крепост „Малкото кале" е разположена на малък връх, достъпен само от юг чрез малка седловина, докато от север, запад и изток теренът е изключително стръмен. На около 350 – 400 м югозападно от крепостта е м. „Друма", която съвпада с античния път за Хадрианопол, а на 3 км югозападно се намира крепостта „Голямото кале".

Крепостта има форма на триъгълник, ориентиран с основата си на север и площ от 0,8 дка. От изток може да се различи и едно трапецовидно разширение, с което площта нараства до 1,5 дка. Самите разкопки на късноантичната крепост имаха авариен характер и бяха продиктувани от зачестилите иманярски набези, в следствие на което бе подкопан северозападният ъгъл на крепостта.

При археологическите разкопки беше разкрит северозападният ъгъл на крепостта, като бе зачистено външното лице. Констатирани са два строителни периода във функционирането на това укрепително съоръжение. През първия период северозападният ъгъл е защитен чрез кръгъл

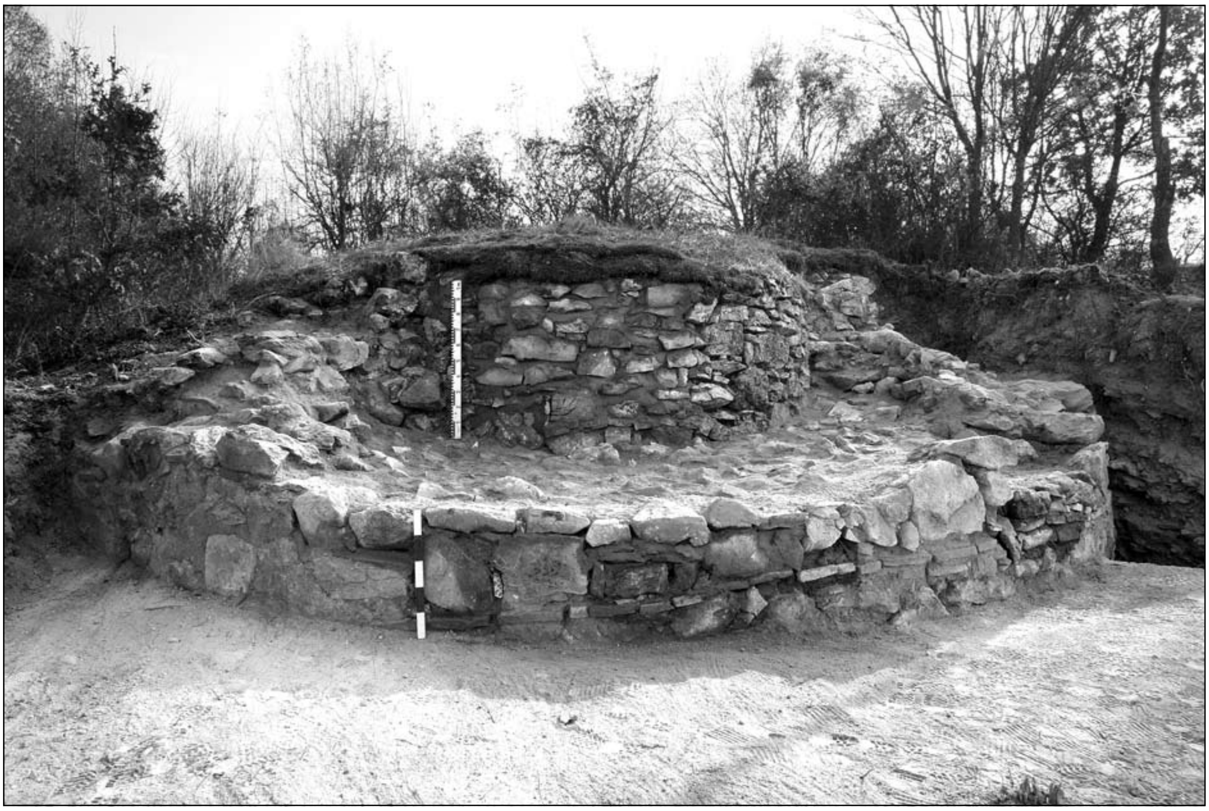

Обр. 1. Северозападният ъгъл на крепостта

бастион с диаметър 4 – 4,20 м. След настъпили разрушения се е наложило допълнително укрепване на ъгъла, като към бастиона е прилепена на фуга нова стена с дебелина 1,90 м, като по този начин, диаметърът на укрепителното съоръжение достига 8 м. Използваната строителна техника е opus implectum, лица от средни по големина камъни, а отвътре пълнеж от ломени камъни и хоросан. На места са използвани тухли в един ред за подравняване на зидарията. Зидовете на бастиона са запазени в суперструкция до 3,13 – 3,30 м. Субструкцията, както и първият ред са от големи, сравнително добре обработени камъни с размери от порядъка на 0,6 х 0,5 х 0,4 м. След първия ред камъните са по-малки, като има стремеж при изграждането на външното лице да се подбират гладките им стени. По-големите фуги са измазани с хоросан. Хоросанът от пълнежа и замазките е бял с единични примеси от счукана тухла.

При разкопките се откриха само няколко фрагмента керамика – част от стена на амфора с гребенчат орнамент и части от тънкостенни гърнета с украса от коси излъскани ивици. Фрагментът от амфора може да се датира в рамките на V в., докато гърнетата се датират не по-рано от края на IX-XII в.

В рамките на археологическото проучване беше извършена и аварийна консервация на подкопаните от иманярите участъци на бастиона.

Ограничените археологически проучвания не ни дават достатъчно факти, за да твърдим с категоричност каква функция е изпълнявало това укрепление, но имайки предвид малката площ, начина на градежи, местоположението, можем да предположим, че обектът възниква през късната античност като малка военна крепост.

Литература:

Борисов 2002: Б. Борисов. Керамика и керамично производство през XI-XII век от територията на днешна Югоизточна България – В: Марица – Изток. Археологически проучвания, 6, Раднево 2002.

Динчев 2006: В. Динчев. Ранновизантийски крепости в България и съседните земи (в диоцезите Thracia Dacia). – Разкопки и проучвания, 35, София, 2006.

Кузманов 1985: Г. Кузманов. Ранновизантийска керамика от Тракия и Дакия (IV-началото на VII в.). – Разкопки и проучвания, 13. София, 1985.

№62. СОНДАЖНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ АКВЕ КАЛИДЕ – ТЕРМА“, БУРГАСКИ МИНЕРАЛНИ БАНИ, КВ. ВЕТРЕН, БУРГАС

Цоня Дражева, Димчо Момчилов, Георги Колев, Драгомир Гърбов

На 15 км северозападно от Бургас се намират едни от най-известните в Югоизточна Тракия минерални бани, където още в средата на I хил. пр. Хр. е използвано уникалното съчетание на топлите води с лечебната кал на близкото Атанасовско езеро и солената морска вода. Тук е съществувало светилището на Трите нимфи, при което в края на I-II в. били изградени първите топли бани. (Дражева 2002, 143 – 147) Най-ранното споменаване на името „Акве калиде“ е в Певтингеровата карта като пътна станция между Анхиало и Кабиле. Първото описание на Акве калиде е на готския историк Йорданес (V в., „Римска история“), а Прокопий Кесарийски в „За строежите“ съобщава за изграждането на крепост около минералните бани по времето на император Юстиниан I (527 – 565). В средновековните извори селището се нарича Терма, Термопол и Мегали Терми. Тяхната популярност продължила през средните векове и особено във времето на османското владичество.

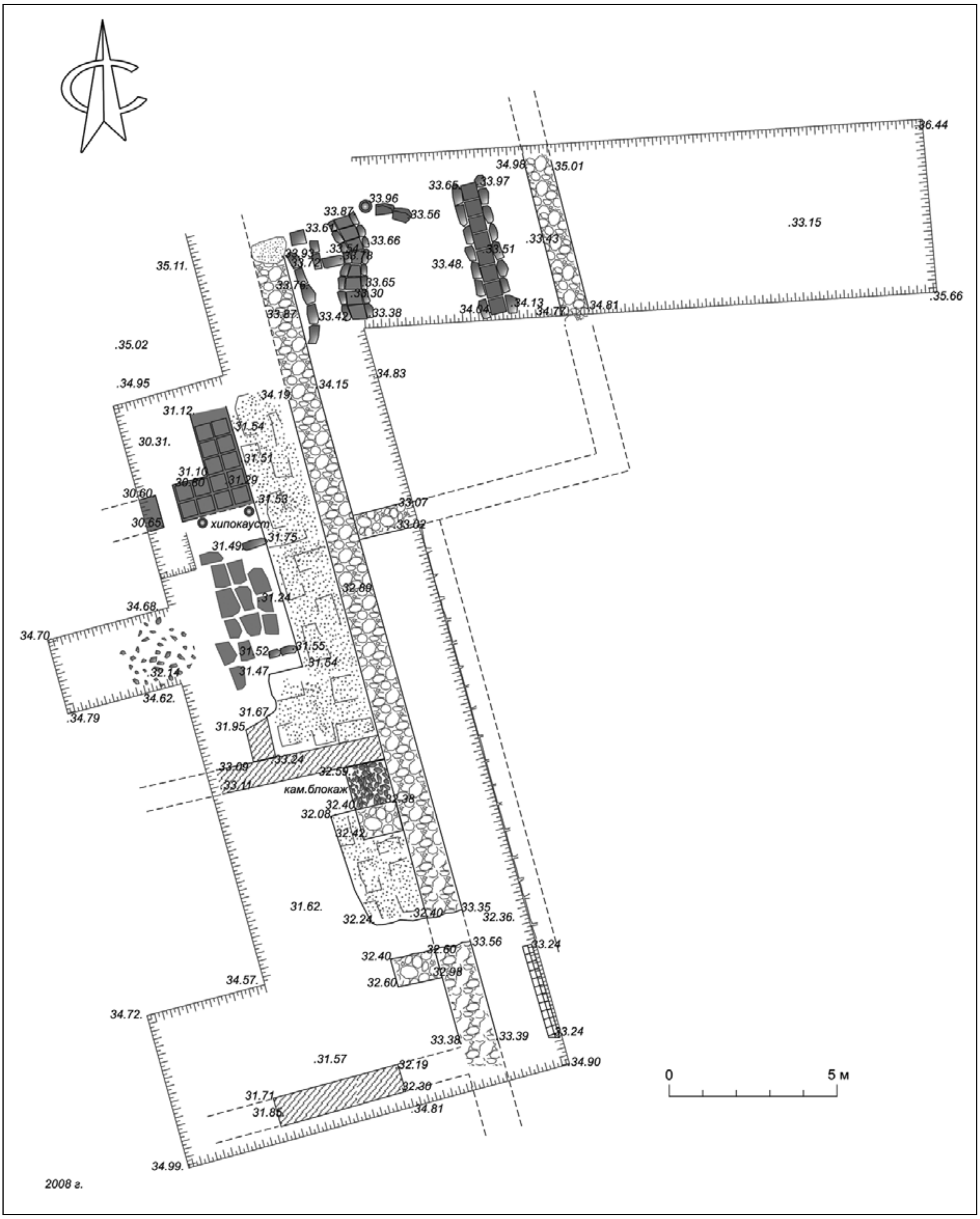
36.44
34.98
35.01
33.65
33.97
33.96
33.87
33.56
33.61
33.66
.33.15
.33.43
33.93
.33.54
33.78
33.72
33.51
35.11.
33.48.
33.65
33.76
33.30
35.66
33.87
33.42
33.38
34.04
34.13
34.77
34.81
.35.02
34.83
.34.95
34.19
34.15
31.12
31.54
30.31.
31.51
31.10
30.80
31.29
30.60
31.53
33.07
30.65
хипокауст
33.02
31.49
31.75
32.89
31.24
34.68
34.70
31.52
31.55
.31.54
32.14
31.47
34.62.
.34.79
31.67
31.95
33.09
33.24
32.59
33.11
кам.блокаж
32.40
32.38
32.08
32.42
31.62.
32.24
32.40
33.35
32.36.
32.40
32.60
33.56
33.24
32.60
32.98
34.57.
34.72.
33.38
33.39
33.24
.31.57
32.19
34.90
0
5 м
31.71
32.30
31.85
.34.81
34.99.
2008 г.

Обр. 1. Общ план на сондаж „Изток“, помещение 1 – калдариум

Първото проучване на Акве Калиде – Терма е проведено през 1910 г. при почистването и изграждането на съвременния каптаж на извора (Филов 1910, 216 – 217). При изкопни работи са открити два басейна – правоъгълен и кръгъл, свързани с обща стена и преливник с три отвора. Те са засипани при строителството на новите общински бани.

През 2008 г. във връзка с ремонта и укрепването на новия каптаж на минералния извор бяха проведени сондажни археологически проучвания с цел установяване на състоянието на късноантичната и средновековна крепост и хронологията на използване на древните бани и другите обекти на територията ѝ. Около сградите на новите бани при каптажа и вътрешния двор бяха заложени два сондажа за определяне на възможните параметри и планировка на античните бани.

Сондаж „Изток“ с размери 30 м (С – Ю) х 10 м (И – З) бе разположен надлъжно по линията на укрепителната стена на новия каптаж. По цялата дължина на сондажа бе разкрита масивна стена с ширина 2 м и височина, запазена до 2,5 м от основите. Градежът ѝ е от добре обработени каменни квадри от местни породи пясъчници и андезити. Те са нивелирани с широки хоросанови фуги с едро счукана тухла и запазени два пояса от четири реда тухли.

Стената затваря дълго помещение с фронт на запад, в северозападния край на което бе разкрита част от четириъгълен басейн за топла вода с размери 4,3 х 3,6 м. Стените и подът му са градени с тухли и хидрофобен хоросан, а външно при югоизточния ъгъл са запазени тръби от хипокаусната система за отопление на помещението. Частично са запазени масивните каменни плочи от подовото покритие на помещението и дълги, леко заоблени в долната част каменни седалки, наредени покрай стената. Тези характерни структури определят неговата функция – калдариум с по-малък по размери топъл басейн (Обр. 1, Обр. 2).

Находките от басейна и строителния насип дават основание изграждането да се датира в IV в. В средата на VI в. дългото помещение е разделено на две почти равни части от напречен зид, граден на кал, вероятно за мъжко и женско отделение.

Сондаж „Изток“ бе разширен Г-образно с допълнителен сектор в източна посока, в средата на който бе разкрит напречен зид на бял хоросан, отстоящ на 10 м от източната масивна стена на калдариума. Той затваря от изток ново помещение, в което бяха открити правоъгълни малки корита, зидани с камък и бял хоросан. Непосредствено до тях от изток бяха проучени два надлъжни канали с правоъгълно сечение, зидани с камък, споен с бял хоросан. Дъното на коритата и на каналите е облицовано с квадратни тухли. Отточните канали са с лек наклон С – Ю, следвайки денивелацията на целия терен към близкото дере на реката. При каменния градеж на тези съоръжения са преизползвани като сполии декоративни детайли от мрамор. Вторично използван в градежа бе и каменен блок от андезитен туф – част от надпис с гръцки букви в 7 реда, датиран в IV-V в. Новото помещение в разширението на сондаж „Изток“ може да се определи като по-късно разширение на банята, вероятно за тепидариум и място за индивидуално лечение на по-тежко болни. Находките датират това преустройство след VI в.

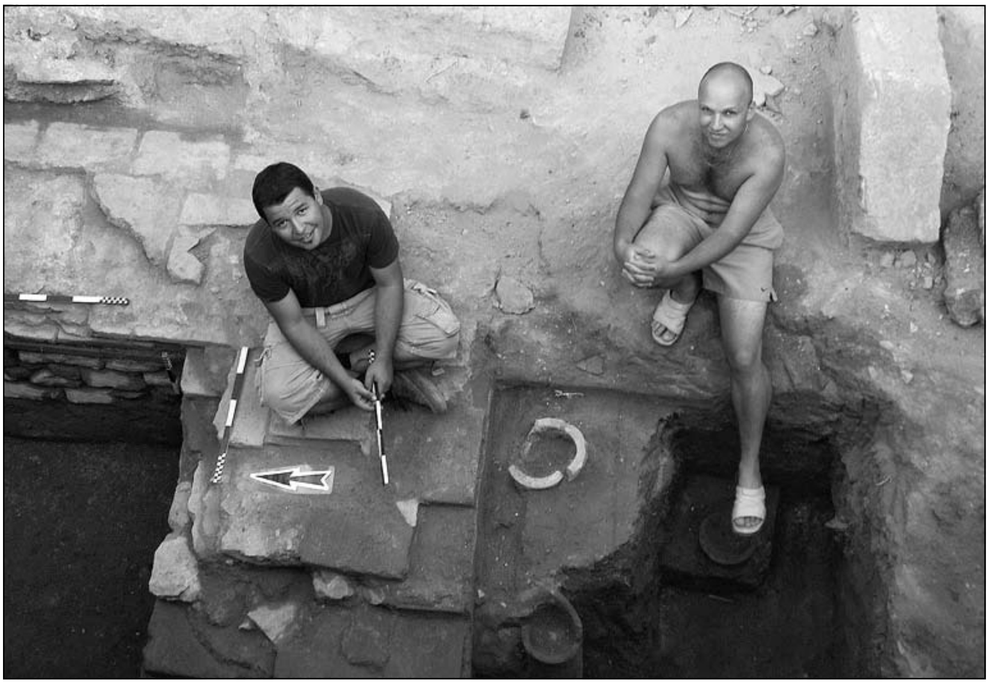

Обр. 2. Малък басейн с част от хипокаустната система на калдариума

Сондаж „Запад“ бе заложен в най-северозападната част на двора на съвременния бански комплекс. Тук бяха открити части от масивни зидове с ширина 2 м, дължина 8 м и запазена височина 1,20 м, с аналогичен градеж на източния зид на калдариума. Те оформят северозападния ъгъл на помещение с тухлено подово ниво, нивелирано с дебел пласт хоросан и едро счукана тухла, датирано с монета на Юстиниан I. Резултатите от проучванията в сондаж „Запад“ дадоха възможност да се определят общите размерите на банята: И – З – около 80 м и ширина С – Ю – 56 м, но безразборното строителство на сгради в най-ново време на проучвания терен пречи за изясняване на планировка ѝ.

Два сондажа бяха заложени в горския парк за проучването на трасето на крепостната стена, което беше установено в няколко иманярски изкопа в посока север, с леко отклонение на северозапад.

Сондаж 1 е на разстояние 75 м от североизточния ъгъл на банята. На дълбочина 1,2 м от нивото на терена бяха открити обрушени основи на масивна стена с ширина 2,8 м. Градежът е запазен в 1 – 2 реда от едри грубо обработени дълги блокове, нивелирани и споени с бял хоросан. Като сполий е използван къс от мраморна надгробна стела с гръцки надпис, датирана в I в. Стената във височина е била разрушена и след XII в. е преизползвана за изграждане на еднокорабна църква.

В сондажа беше разкрита част от притвора на църквата с дължина 6 м, ширина 2 м и дебелина на стената 0,72 м. Проучени са 6 гробни съоръжения на възрастни индивиди, които се датират най-общо в периода XII-XV в.

В Сондаж 2 също бе установено сериозно разрушаване на крепостната стена. Върху останките на основите ѝ лежи масивен горял пласт, наситен с пепел и въглени. Върху част от запазените основи на стената е изградена стопанска сграда с двуделен план и каменен градеж на кал. Тя застъпва дъното на хоросаново бъркало в основите на крепостния зид, като го използва за вътрешно подово ниво на едно от помещенията. Стратиграфският анализ и находките датират опожаряването след XII в. Възможно е той да е свързан с наказателната операция на латинския император Хенри Фландърски срещу вътрешните тракийски градове през 1206 г. След тримесечен престой в лековитите бани латинските рицари разграбили и изпепелили града Термопол/Терма – Мегали Терме.

Резултатите от сондажите по крепостната стена, изградена по времето на Юстиниан I, показват нейното функциониране в тази част на крепостта в периода между средата на VI-XI. Вероятно нейното разрушаване е свързано не само с нападения, но и с промяна на градоустройството на града Терма. То е следствие от сериозно икономическо замогване в края на XI в., когато се засилила нуждата от по-широки площи за ново застрояване и разширение.

Литература:

Дражева 2002: Ц. Дражева. Светилището на трите нимфи при Бургаските минерални бани. – В: Сб. Годишни четения по хуманитаристика, 3, 2002, Бургас, 143 – 147.

Филов 1910: Б. Филов. Находки в Айтоските бани. – Известия на Българското археологическо дружество, 1, 1910, 216 – 217.

№63. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА КРЕПОСТНАТА СТЕНА НА П-ОВ УРДОВИЗА В ГР. КИТЕН

Методи Даскалов, Кръстина Панайотова

Разкопките и през 2008 г. се проведоха с финансиране, осигурено от кметството на града. В тях участваха И. Коцев, К. Трендафилова, Вл. Тодоров. Архитектурно-геодезичното заснемане е дело на инж. А. Каменаров. Намерените при разкопките монети са определени от ст. н. с. д-р Д. Аладжова (НАИМ – БАН).

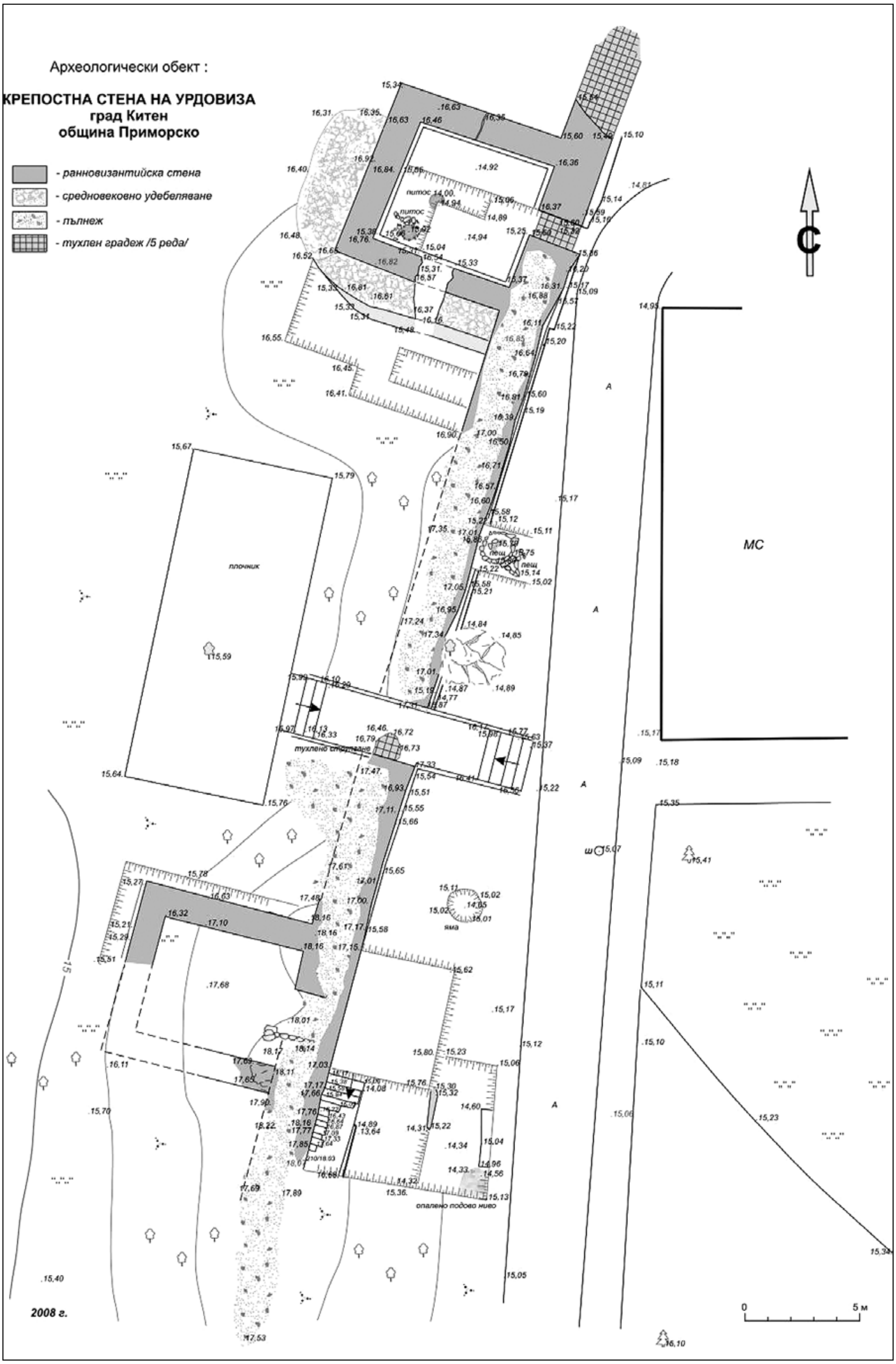
Археологически обект :
КРЕПОСТНА СТЕНА НА УРДОВИЗА
град Китен
община Приморско
- ранновизантийска стена
- средновековно удебеляване
- пълнеж
- тухлен градеж /5 реда/
С
МС
плочник
питос
тухлено стъпване
пещ
яма
опалено подово ниво
2008 г.
0
5 м

Обр. 1. Западна крепостна стена на п-ов Урдовиза с кулите (автор инж. А. Каменаров)

През м. октомври 2008 г. продължи проучването на констатирано жилищно ниво (отбелязано на терена с дъна на битови или производствени пещи, огнища, останки от зидове на кал) от V в., датирано преди строителството на крепостната стена. Върху него в резултат на обитаване и строителството на стената е натрупан пласт с дебелина около 0,40 – 0,50 м. Той съдържа голямо количество тара и битова керамика. Тарата е представена от различни типове амфори и амфориски, чийто произход тепърва ще бъде конкретизиран, но при всички случаи свидетелства за активни търговски контакти. Сред битовите съдове се открояват многобройните фрагменти от т. нар. „къснoримска червенолакова керамика“, представена предимно от блюда (някои с щемпелувана украса – кръстове, човешки лица, животински изображения), дълбоки купи и канички. Сравнително голямото им количество, както и керамичните лампи, са неоспоримо свидетелство за значителни импортни постъпления с разнообразен произход. Освен споменатото жилищно ниво с този период не могат да бъдат свързани други съоръжения или архитектурни останки. Попълването на серията монети с миними на императорите Аркадий, Теодосий II (отсечени 425 – 450 г.), Марциан (450 – 457); Зенон (457 – 474) потвърждава предложената след 2007 г. датировка (Даскалов, Панайотова 2008, 458 – 461).

Нови находки на семифолиси на император Анастасий, намерени непосредствено върху строителното ниво потвърдиха, че изграждането на крепостните съоръжения е в годините на управление на този владетел.

Продължи проучването на вътрешното лице на крепостната стена, като бе допроучена северната и започна разкриването на южната крепостна кула. Разположени са на 28 м една от друга, с което изцяло се потвърди описанието на братя Шкорпил от края на 80$^{-те}$ – 90$^{-те}$ г. на XIX в. за „40 разкрача“ разстояние (Шкорпил 1891, 128 – 129, обр. 41). Двете кули са напълно еднакви: правоъгълни, с външни размери 8 х 8 м. Във външните им лица има значително по-широки тухлени пояси (при северната – 9 реда; при южната – 11). Проучен бе участък от стената на север от северната кула. Той е обрушен в съвременността до най-горния ред от тухления пояс. Това обрушване показва, че поясът преминава през цялата ширина на стената.

Монетните находки от 2008 г. напълно потвърдиха, че животът в оградeното с крепостна стена пространство през ранновизантийската епоха е продължило от първото-второто десетилетия на VI в. до първите десетилетия на VII в. – най-късните монети от този период са на император Фока (602 – 610). Изобилният керамичен материал се състои от най-разнообразни по тип и произход амфори с различни размери и обем, импортни трапезни съдове, местни и вносни керамични лампи. Кухненската керамика е също разнообразна – червеноглинени и сивоглинени гърнета, купи, капаци, кани. Впечатлява присъствието на много фрагменти от стъклени съдове (чаши с и без столчета, канички, вероятно и кандила-светилници).

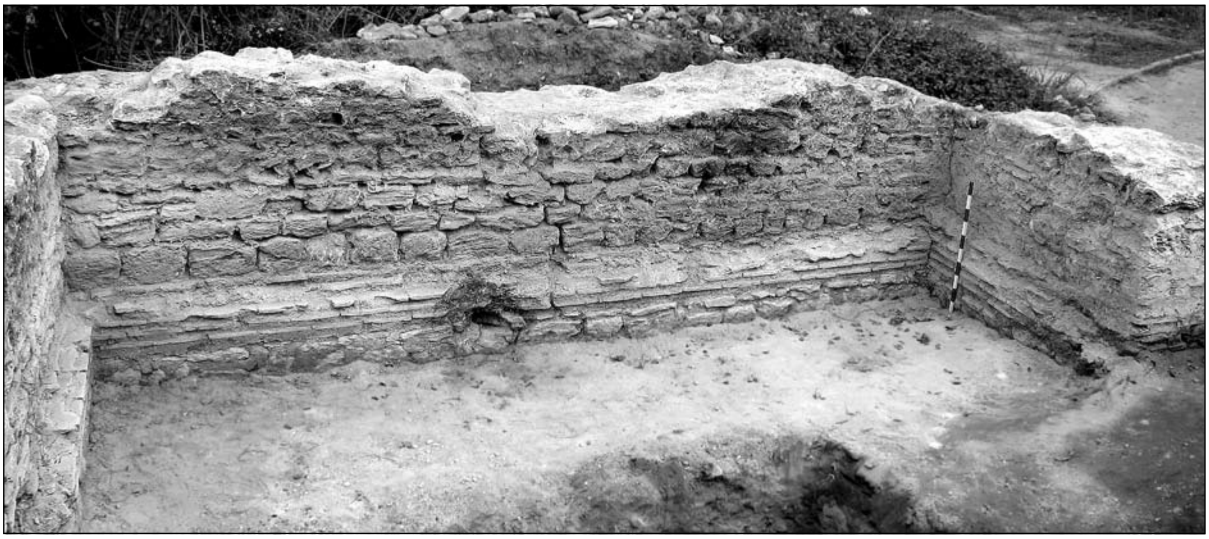

Обр. 2. Вътрешност на северната крепостна кула (поглед от юг)

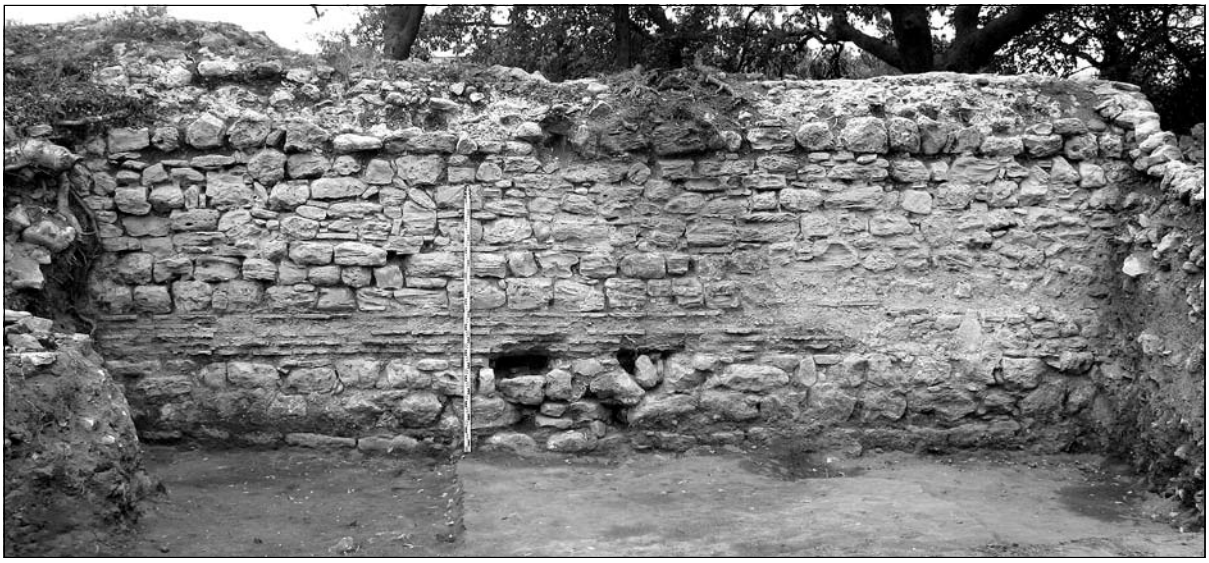

Обр. 3. Вътрешно лице на западната крепостна стена със средновековни поправки

Със сигурност бяха установени средновековни ремонти по крепостната стена: запушване на крепостната порта, разполагала се първоначално между кулите; преизграждане на вътрешното (вероятно и на външното лице); надзиждане във височина на южната крепостна кула. Поправките са направени с бял хоросан. За времето на поправките засега се съди единствено по намерената пред вътрешното лице на зазиданата порта следреформена монета на Алексий I Комнин.

Най-значителен средновековен пласт (на места над 0,70 м до около 1 м) може да се свърже с времето от края на XI-XIII в. Изобилна е характерната кухненска и трапезна керамика, като голяма част от последната категория е импортна – белоглинени и червеноглинени глазирани и рисувани съдове, глазирани и с украса в техника „сграфито“. Датировката, предложена въз основа на луксозните вносни изделия се потвърди от намерените през 2008 г. монети на императорите Алексий I Комнин (1092 – 1118) и неговия наследник Йоан II Комнин (1118 – 1143). Просперитетът на селището вероятно е свързан с транзитна морска търговия.

В следващия етап на обитаване (XIII-XIV в.) покрай вътрешното лице на стената се развива грънчарско производство – под проучената през 2007 г. пещ за изпичане на съдове бе установена друга, вероятно от същия тип. Възможно е през този период фортификационните съоръжения да не функционират. Свидетелство за това са проучените грънчарски пещи и останки от битова пещ и жилищно ниво (части от подова замазка с разпръснати въглени върху нея), които лягат върху външния южен цокъл на северната кула (Даскалов, Панайотова 2008, 460 – 462).

За допълване картината на обитаването на днешния п-ов Урдовиза допринася намирането на артефакти, показващи наличието на живот на това място през XVIII (евентуално началото на XIX в.). Засега това са отделни фрагменти от глазирани съдове и характерни фрагменти от лули. Те се откриха непосредствено под повърхностния пласт в запълването на южната кула. Подобни бяха намерени при обхожданията през пролетта на миналата година и на възвишението южно от устието на р. Караагач. Те са напълно синхронни на проучвания потънал кораб в южния Китенски залив.

Литература:

Даскалов, Панайотова 2008: М. Даскалов, К. Панайотова. Проучване на крепостната стена на п-ов Урдовиза в гр. Китен. – В: Археологически открития и разкопки през 2007 г. София, 2008, 458 – 462.

Шкорпил 1891: К. и Х. Шкорпил. Черноморското крайбрежие и съседните подбалкански страни в Южна България. – В: Сборник за народни умотворения, наука и книжнина, 4, 1891, 128 – 129.

№64. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА РИМСКА ПЪТНА СТАНЦИЯ В М. АНИЩЕ ПРИ С. ГРАНИЧАК, ОБЩИНА БЕЛОГРАДЧИК

Сара Татарова

Археологическите разкопки на късноантичния обект „Анище“ до с. Граничак, Белоградчишко се проведоха от 2 юли до 30 август 2008 г. Екипът беше в състав: научен ръководител С. Татарова (ИМ – Белоградчик), научен консултант ст. н. с. II ст. д-р В. Динчев (НАИМ – БАН). Разкопките се проведоха с финансовата подкрепа на Община Белоградчик. За съжаление, поради ограничения брой работници реалните работни дни на обекта не надвишават 10.

През този сезон проучването беше съсредоточено в помещения № 6 и 7 на комплекса около представителната административна сграда и входа, разположен по протежението на външния ограден зид, разкрит през миналите археологически сезони (Обр. 1).

Помещение №6. Стратиграфският сондаж, разположен в рамките на помещението през 2007 г., бе разширен до размери 2 х 2 м. Достигната бе дълбочина от 0,80 см, където бе регистрирана най-дълбоката точка на западния зид на помещението. На дълбочина 0,20 см от централния репер бяха разчистени деструкции от покривната конструкция. Пластът се състоеше от строителна керамика и хоросан. В него са откривани многобройни фрагменти покривни керемиди със стандартния за обекта печат – DDNNAVCRAT. Пластът с рушевини е с обща дебелина около 15 см и покрива целия под на помещение №6.

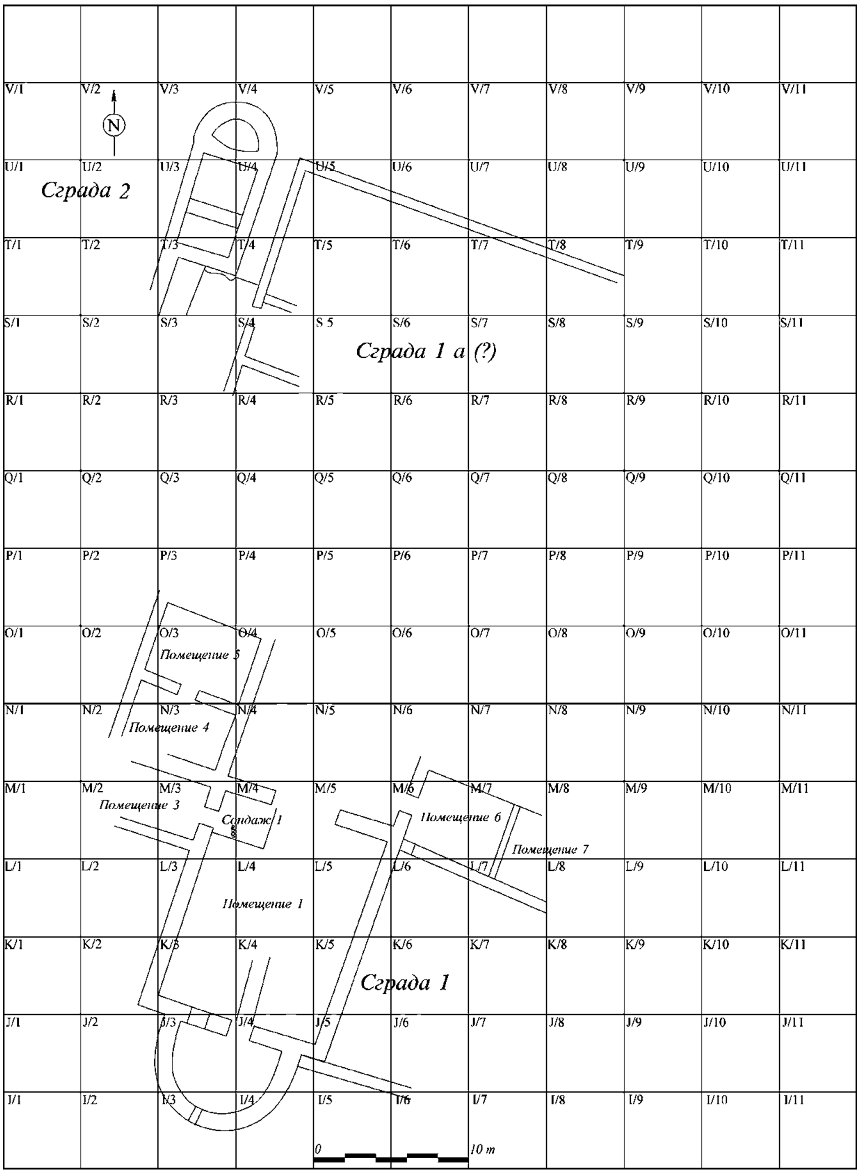
N
V/1
V/2
V/3
V/4
V/5
V/6
V/7
V/8
V/9
V/10
V/11
U/1
U/2
U/3
U/4
U/5
U/6
U/7
U/8
U/9
U/10
U/11
T/1
T/2
T/3
T/4
T/5
T/6
T/7
T/8
T/9
T/10
T/11
S/1
S/2
S/3
S/4
S 5
S/6
S/7
S/8
S/9
S/10
S/11
R/1
R/2
R/3
R/4
R/5
R/6
R/7
R/8
R/9
R/10
R/11
Q/1
Q/2
Q/3
Q/4
Q/5
Q/6
Q/7
Q/8
Q/9
Q/10
Q/11
P/1
P/2
P/3
P/4
P/5
P/6
P/7
P/8
P/9
P/10
P/11
O/1
O/2
O/3
O/4
O/5
O/6
O/7
O/8
O/9
O/10
O/11
N/1
N/2
N/3
N/4
N/5
N/6
N/7
N/8
N/9
N/10
N/11
M/1
M/2
M/3
M/4
M/5
M/6
M/7
M/8
M/9
M/10
M/11
L/1
L/2
L/3
L/4
L/5
L/6
L/7
L/8
L/9
L/10
L/11
K/1
K/2
K/3
K/4
K/5
K/6
K/7
K/8
K/9
K/10
K/11
J/1
J/2
J/3
J/4
J/5
J/6
J/7
J/8
J/9
J/10
J/11
I/1
I/2
I/3
I/4
I/5
I/6
I/7
I/8
I/9
I/10
I/11
Сграда 2
Сграда 1 а (?)
Помещение 5
Помещение 4
Помещение 3
Сондаж 1
Помещение 6
Помещение 7
Помещение 1
Сграда 1
0
10 m

Обр. 1. Късноантична пътна станция в м. Анище, до с. Граничак – общ план

Помещение №7. В рамките на помещение №7 през тази година бе отнет най-горният хумусен пласт и разположеният непосредствено под него пласт с деструкции с дебелина до 0,60 см (в северната половина на помещението). Горният пласт се състои главно от средни и големи камъни и най-вероятно е образуван вследствие на натрупването им при обработката на земята. В него липсват материали. Под него е разкрит пласт рушевини, състоящ се от натрошени керемиди, тухли и хоросан. В южната половина на помещението е разчистено масивно струпване на строителна керамика, сред която преобладават подпечатаните екземпляри. Пластът с рушевини достига до 0,80 см дълбочина от горното ниво на помещението преди започване на работа или на 0,10 м дълбочина от централния репер. Не е достигнато подовото ниво, нито са разкрити следи от банкета на южния зид.

При проучването на входа, разкрит при разчистването на оградния зид на комплекса в сектор 2, се откри помещение, долепено до зида с размери 4,80 х 5 м. Непосредствено под разчистения през миналата година горен пласт на дълбочина от максимум 20 см от съвременното ниво на терена, е регистриран пласт рушевини. Той се състои от натрошени тухли, керемиди и хоросан. На дълбочина 0,40 м от горното ниво на оградния зид е установен банкетът на западния зид на помещението. Зидът е със следи от дебела до 4 см стенна обмазка. Не е достигнато подовото ниво. Допроучването на това помещение и разясняването на връзката му с комплекса около представителната сграда предстои.

№65. СОНДАЖНИ ПРОУЧВАНИЯ НА РИМСКИ ВИКУС КРАЙ С. ГОРСКО АБЛАНОВО, ОБЩИНА ОПАКА

Сергей Торбатов, Никола Русев

През 2008 г. продължиха проучванията в Сектор II, обхващащ леко издигнат терен с почти плоска повърхност и слаб наклон на север в м. Ялията, където през предходния археологически сезон бяха открити останки от сграден комплекс от първата половина на III в. сл. Хр.

Осъществено беше геофизическо изследване от инж. Н. Тонков. В разгънатия полигон с размери 120 х 80 м ясно се очертаха контурите на целия сграден комплекс. Вниманието ни беше привлечено от една специфична аномалия, регистрирана на около 25 м от югоизточния ограден зид на комплекса и попадаща в обширен двор, допълнително пристроен към него.

Тук беше заложен поредният Сондаж Ж, в който беше проучена добре запазена пещ за изпичане на строителна керамика (Обр. 1). Тя спада към добре известния тип на тунелно оформените, със странични разклонения между поддържащите скарата подпори. Във вертикал пещта е двукамерна, с изцяло вкопана долна и частично вкопана горна камера. Планът ѝ е неправилен четириъгълен, с размери на стените от 2,98 до 3,10 м. Огънят за изпичане на продукцията е бил наклаждан в дълъг тунелообразен префурниум. Надземната част на пещта е имала вид на цилиндричен свод, изграден от дебело обмазана с глина дървена конструкция. Отворите на свода са били зазиждани с кирпичи след всяко зареждане на пещта. Двете регистрирани обрушавания на скарата със сигурност датират от самия финал на експлоатация на съоръжението, тъй като непосредствено под тях от долната камера бяха извлечени 5 неизпечени керемиди от типа *imbrex*, поставени една върху друга. Намерените при проучването на пещта монети дават основание да се твърди, че тя е била изградена и използвана през управлението на император Септимий Север, към края на II или в самото начало на III в. Произхождащата от запълнителя на префурниума колективна находка от две провинциални бронзови монети (на Юлия Домна и Север Александър) предоставя относителен *terminus post quem* за края на използване на прилежащия терен след изоставянето на пещта, когато обслужващата площадка (във вид на обширна яма) е била използвана за сметище. Керамичният материал от сондажа възлиза на 2 126 фрагмента. Останалите находки не са многобройни. По-голям интерес сред тях представляват малко керамично хаванче, два железни предмета с неясно предназначение – възможно уреди за сигниране, и фрагмент от теракота, изобразяваща кон (?).

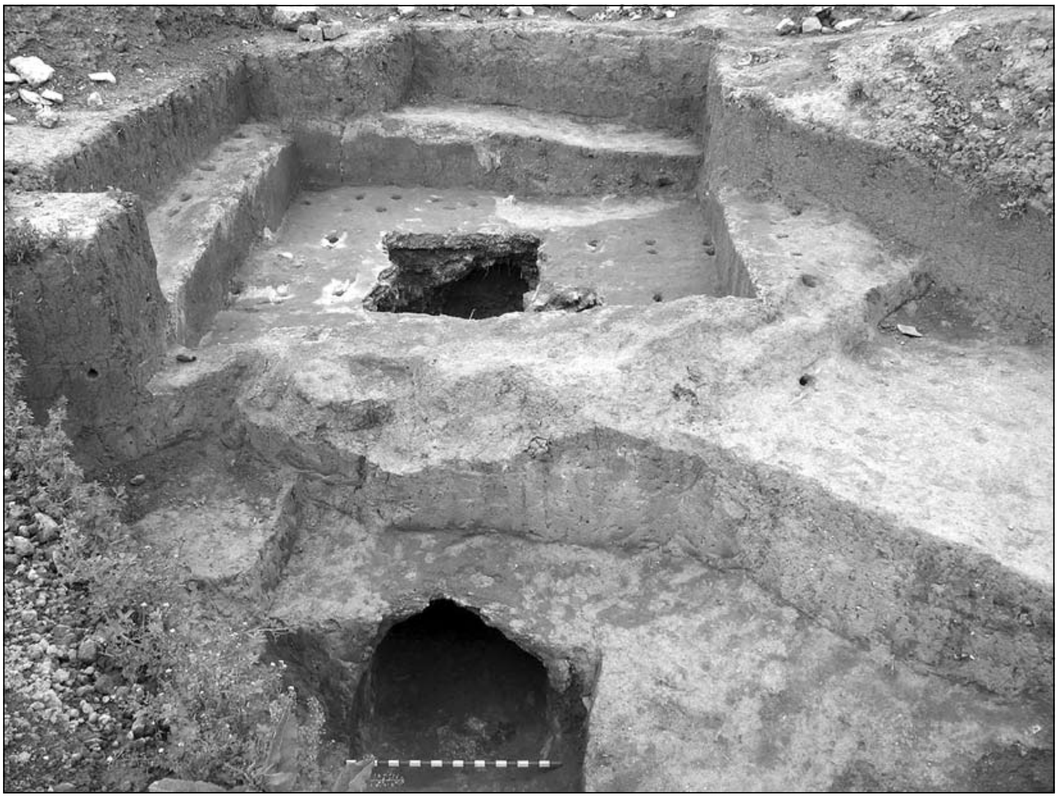

Обр. 1. Сондаж Ж. Пещ за изпичане на керемиди

Следващите два сондажа в Сектор II-З и И, бяха заложени кръстообразно в северозападната част на очертания от геофизическото изследване архитектурен комплекс. В Сондаж З беше засечен фрагмент от неговия северен ограден зид. Ограниченото количество на керамичния материал (197 фрагмента) и почти пълното отсъствие на находки се обясняват с вероятното стопанско предназначение на разположеното на юг от зида помещение. От тук произхождат и 2 провинциални бронзови монети от първата четвърт на III в. (Септимий Север и Диадумениан), чийто еднакъв номинал, много добра запазеност и идентично физическо състояние навеждат на мисълта за част от пръсната колективна находка. В Сондаж И беше разкрита част от южния зид на помещението, изградено покрай северния ограден зид на комплекса, с което беше установена и ширината на самото помещение – около 6 м. Характеристиката на подемния археологически материал е тъждествена на тази от Сондаж З (събрани са общо 171 керамични фрагмента).

Комплексът е изграден върху необитаван по-рано терен след катастрофалното за селището нашествие на костобоките в 170/171 г. Засвидетелствано е използването в градежа на сполии. Строителството се датира в годините на управлението на император Септимий Север, към края на II или в самото начало на III в. Проучената пещ за строителна керамика със сигурност принадлежи към комплекса. Времето на нейното използване съвпада с времето на оформяне на комплекса, което показва, че тя е била съвсем целенасочено изградена, за да покрие конкретни нужди на строителството. Това убедително се доказва от още две важни констатации: пълната идентичност на откритите в пещта и сред останките на частично проучените помещения керемиди от типа *imbrex*, както и от факта, че, след рухването на скарата на пещта, нейният префурниум е бил краткотрайно използван за производство на ограничено количество вар.

През 2008 г. започна работа в нов сектор – Сектор III. Той е разположен в северозападните покрайнини на Горско Абланово, в югозападната част на м. Токатлъка. При оглед на терена беше установено голямо количество римска керамика и отделни фрагменти от периода на Първото българско царство. Заложени бяха два сондажа – Й и К.

На дълбочина от 0,45 м до 0,70 м от съвременния терен културният пласт в Сондаж Й беше изчерпан. В югоизточната част на сондажа, на протежение от около 3 м, беше разчистено отухлено глинесто ниво, пред което се очерта широка яма, запълнена с пепел. От сондажа произхождат множество фрагменти от битова керамика (627 бр.) и ограничено количество животински кости. Строителна керамика почти не се среща. Намерени бяха и няколко парчета отухлена глинена замазка с отпечатъци на пръти.

В Сондаж К беше регистрирана идентична стратиграфска ситуация, като единствената открита тук структура беше продължението на югозапад на разчистената в Сондаж Й запълнена с пепел яма. Сходна е и характеристиката на придобития керамичен материал (общо 947 фрагмента).

Въпреки отсъствието на архитектурни останки и представителни находки, проучванията в Сектор III внасят три съществени приноса в изучаването на селищното развитие в землището на Горско Абланово:

1. Те дават основание да се разшири установената досега обитавана територия на римския викус от II-IV в. (около 2000 дка !) с още около 100 дка в югозападна посока.
2. Налице са първите досега веществени доказателства за съществуването тук и на селище от периода на Първото българско царство.
3. Сред придобития от Сектор III керамичен материал се срещат и фрагменти от съдове със сигурна датировка в самия край на късножелязната епоха, което показва, че римският викус е имал все още нелокализиран тракийски предходник.

Находките от проучванията на римския викус край Горско Абланово през 2008 г. са свързани изцяло с бита на неговите обитатели и упражняваните от тях занаяти – предачество, тъкачество, риболов. Специално трябва да се отбележи сравнително голямото количество на фрагменти от керноси, откривани в подчертано битов, а не култов контекст. Общото количество на придобития в хода на разкопките през 2008 г. и статистически обработен керамичен материал възлиза на 4068 единици, като практически във всички сондажи, макар и в ограничено количество, се срещат и фрагменти от формувани на ръка съдове с пластична украса, изработени изцяло в традициите на тракийското керамично производство от I хил. пр. Хр.

№66. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА МОГИЛЕН НЕКРОПОЛ ОТ РИМСКАТА ЕПОХА КРАЙ С. ГОРСКО АБЛАНОВО, ОБЩИНА ОПАКА

Сергей Торбатов, Никола Русев

На 1,5 км изток – североизточно от с. Горско Абланово, непосредствено на изток от обитаваната територия на проучвания тук римски викус, е разположен компактен могилен некропол. При предварителния оглед на терена и последвалото геодезическо заснемане на обекта бяха идентифицирани шест могили (Обр. 1). Пет от тях (с поредни номера от I до V) са с добре изразена конфигурация, с височина от 2,50 до 4 м и диаметър до 30 м. Те не се обработват, но могилните им насипи са нарушени от множество стари и по-нови иманярски изкопи. Разположени са в начупена линия, ориентирана юг/югоизток – север/северозапад, и отстоят на разстояние от 20 до 80 м една от друга. Могила VI се намира видимо встрани от групата и чувствително се отличава от останалите по външен облик и размери. Повърхността ѝ системно се обработва от десетилетия, като максималната ѝ височина сега е 1 м, при диаметър до 40 м.

Работата по проучването на могилния некропол край Горско Абланово през 2008 г. беше съсредоточена единствено върху могила VI (Обр. 2). Проведено беше геофизическо изследване, което не регистрира наличие на градени гробни съоръжения. В границите на една по-мащабна аномалия с неясен характер в северозападната периферия на могилния насип беше заложен

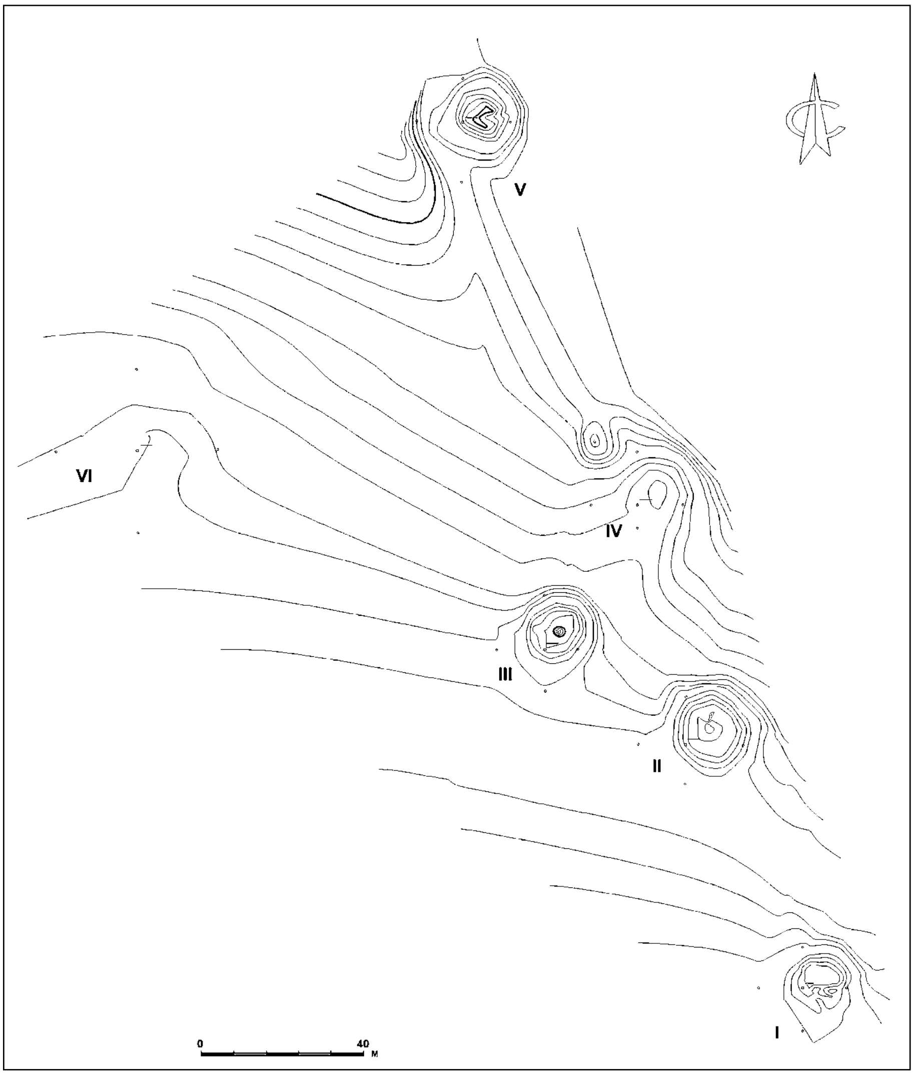

Обр. 1. План на могилния некропол

сондаж с размери 3 х 3 м. В югозападния ъгъл на сондажа, в яма, вкопана в стерилната почва на дълбочина до 0,60 м от сегашната повърхност, се попадна на гроб, съдържащ останките от погребение, извършено чрез кремация в *ustrinum* някъде на друго място (Гроб 4 по окончателната номерация). Гробният инвентар включва гърне, използвано в качеството на урна, поставена в него чаша и кернос. На две места източно от гробната яма, на дълбочина около 0,40 м от повърхността, бяха разчистени аморфно петно от въглени и струпване от керамични фрагменти, произхождащи от 3 различни съда – чаша и два керноса. Намерени бяха още кабар от обувка и декоративен бронзов гвоздей. Всички тези материали следва да се интерпретират като части от инвентара на гроб 4, разнесени при машинната обработка на терена.

В северната половина на могила VI не бяха открити гробни съоръжения, но на 5 места в северозападния сектор, на дълбочина от 0,30 до 0,45 м от повърхността, се очертаха петна от пепел и отухлена пръст с различна форма и размери. Дебелината на пласта от пепел в тях варираше от 3 до 17 см. В границите на четири от петната (№ 1, 2, 4 и 5) бяха намерени археологически материали – фрагменти от различни керамични и стъклени съдове, железни клинове, кабари от обувки, костена игла за коса, бронзово манисто, монети. От две от петната (№ 1 и 4) произхождат дребни парчета от кремирани човешки кости, а в друго (№2) беше разчистено струпване от горели камъни със силно изтлял животински скелет край тях. Обработката на керамичния материал от т. нар. петна установи, че в три от тях (№ 2, 4 и 5) са намерени фрагменти от едни и същи съдове, което дава основание те сигурно да се интерпретират като разнесени при земеделската обработка на

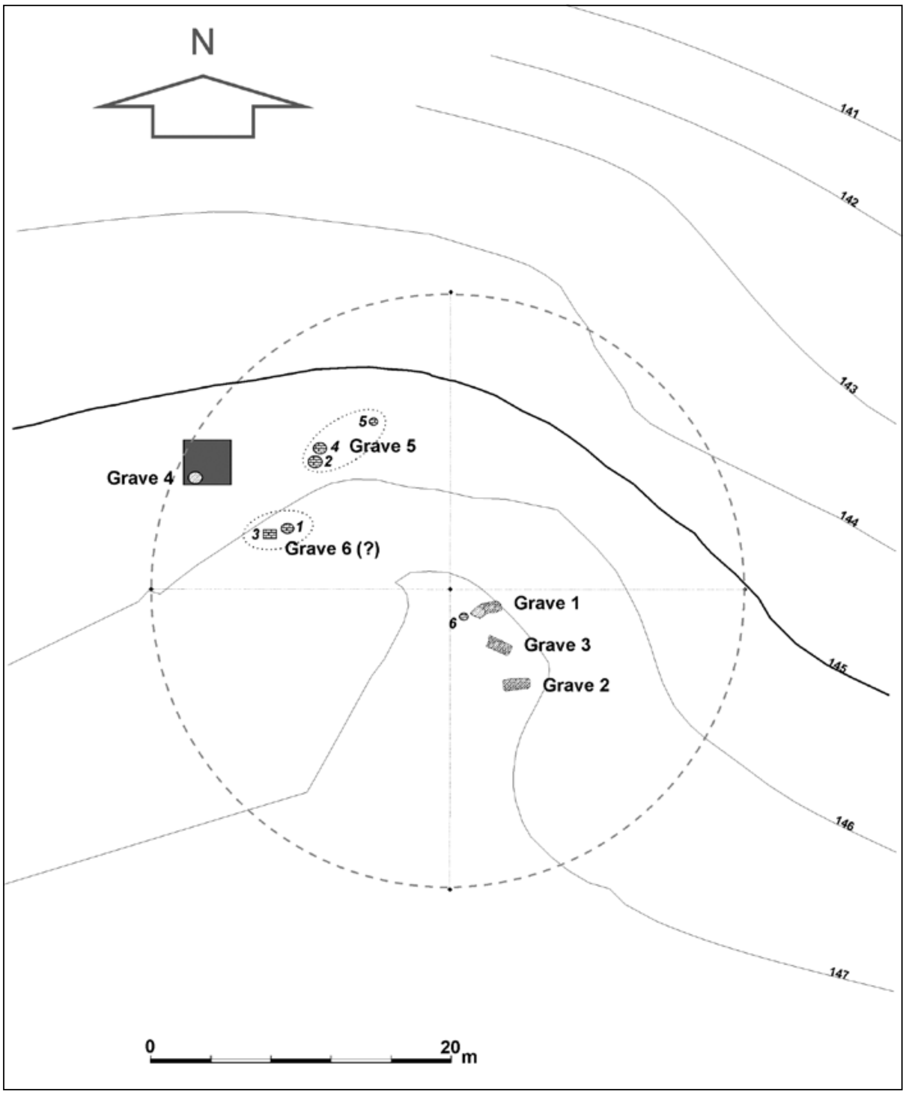

Обр. 2. Гробни съоръжения в могила VI

терена части от един и същ гроб (Гроб 5 по окончателната номерация), в който са били положени останките от погребение чрез кремация, извършена по всяка вероятност на място. Гробният инвентар е включвал два керноса, две малки купи, две чашки, стъклен балсамарий, костена игла за коса, бронзово манисто, кабари от обувки и два сестерция (Антонин Пий и Марк Аврелий като цезар). Макар за това да няма изрични доказателства, разположените едно до друго петна 1 и 3 изглежда също представляват останки от друг унищожен гроб.

В южната половина на могила VI, под най-високата част на могилния насип, на дълбочина 0,90 – 1 м от ЦР (0,60 – 0,90 м от съвременната повърхност), бяха проучени три гроба, разположени в редица от север – северозапад към юг – югоизток и отстоящи на около 2 м един от друг. Ориентацията им е запад – изток, с различни отклонения на север и на юг. Гробните съоръжения са вкопани в заварения терен ями с приблизително четириъгълен план и заоблени ъгли, с дължина от 1,75 до 2,13 м, ширина 0,75 – 0,80 м и дълбочина 0,37 – 0,40 м. Всички те съдържат останки от погребения чрез кремация, извършена на място. Погребалните клади са били натрупвани в самите ями, а покойниците са полагани върху тях на специално сковани за целта дървени ложета, от чиято конструкция са запазени горели и силно корозирали железни скрепителни елементи. В резултат на горенето, стените на ямите са се отухлили на дълбочина от 1 до 3 см. След догаряне на кладата, останките от кремацията са били събирани в ямите и те са били запечатвани с пласт глинеста пръст.

Гроб 1 е ситуиран на около 2,50 м изток – югоизточно от върха на могилата. Югозападната му половина беше заварена разрушена почти до дъното на гробната яма. Очевидно тя е била разкопавана в миналото от иманяри. Това добре личи и на геофизическата снимка на могилата, на която точно тук е регистрирана аномалия. Част от намерения гробен инвентар, непредставляващ интерес за „откривателите", е била изхвърлена югозападно от ямата, където бяха събрани керамични фрагменти от гърне, амфора с червенолаково покритие и кернос, подлежащ на цялостна възстановка. От ненарушената североизточна половина на гробната яма произхождат два горели сестерция на император Траян, фрагментирана керамична чаша с две дръжки, фрагментирани бронзови халкички и златен пандантив-лунула.

Инвентарът на гроб 2, отстоящ на около 5 м юг – югоизточно от Гроб 1, включва малка купа, червенолакова паничка и 8 монети (7 сестерция и 1 ас) на римски императори и членове на техните фамилии от Траян до Антонин Пий.

От гроб 3, ситуиран по средата между гробове 1 и 2, произхожда сходен по състав инвентар: червенолакова паница, фрагментиран и силно корозирал железен кинжал и 9 монети – 6 сестерция, 2 дупондия и 1 ас на императори и членове на техните фамилии от Домициан до Антонин Пий.

В резултат от цялостното разкопаване на могила VI от некропола край Горско Абланово бяха регистрирани и проучени общо 5, евентуално 6 гроба от римската епоха. Според стратиграфската им позиция, пространствено разположение, особености на погребалния ритуал и характеристика на археологическия материал, съставляващ гробния инвентар, гробове 1, 2, 3, 5 и вероятният гроб 6 следва да се приемат за синхронни, породили натрупването на могилния насип. Засвидетелстваните керамични форми са изключително широко разпространени в долнодунавския регион през периода II-III в. и не позволяват прецизиране на датировката на погребенията. Поради участието им в процеса на кремация, повечето от монетните находки не подлежат на точно каталожно определение. При все това, всички екземпляри на императорите от края на I и първите десетилетия на II в. разкриват явни белези на продължителна употреба. Макар и в по-малка степен, същото важи и за част от монетите на последния от засвидетелстваните римски императори – Антонин Пий. Най-късният сигурно определен екземпляр, принадлежащ към неговото монетосечене, е дупондий от гроб 2, отсечен в 156 – 157 г., което се явява и *terminus post quem* за извършването на погребенията и натрупването на могилата върху тях. По всяка вероятност погребаните са членове на една фамилия, а причината за тяхната едновременна смърт може да се дължи или на епидемия, или по-скоро на внезапно нападение.

Доколкото може да се съди по археологическия материал, не много по-късно след това, вероятно в рамките на II в., в периферията на могилния насип е било извършено и едно вторично погребение – гроб 4.

№67. КЪСНОРИМСКО СЕЛИЩЕ И КЕРАМИЧЕН ПРОИЗВОДСТВЕН ЦЕНТЪР В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ГОЛЕМО БУЧИНО, ПЕРНИШКА ОБЛАСТ

Илиян Боянов

Спасителното археологическо проучване се проведе през месец юни 2008 г. Довършено бе проучването на сграда F в сектор III, на два навеса, както и на осем пещи за строителна и битова керамика.

Сграда F има правоъгълен план с ориентация И – З по дългите страни с отклонение от около 30° (Обр. 1). Общата дължина на сградата е 19,20 м, а ширината ѝ е 7 м. Сградата е разделена с преграден зид с посока С – Ю на две половини, дълги 8,70 м и 10,50 м. Запазен е само един ред от субструкцията. Градежът е от ломени камъни без спойка. При входа между двете помещения

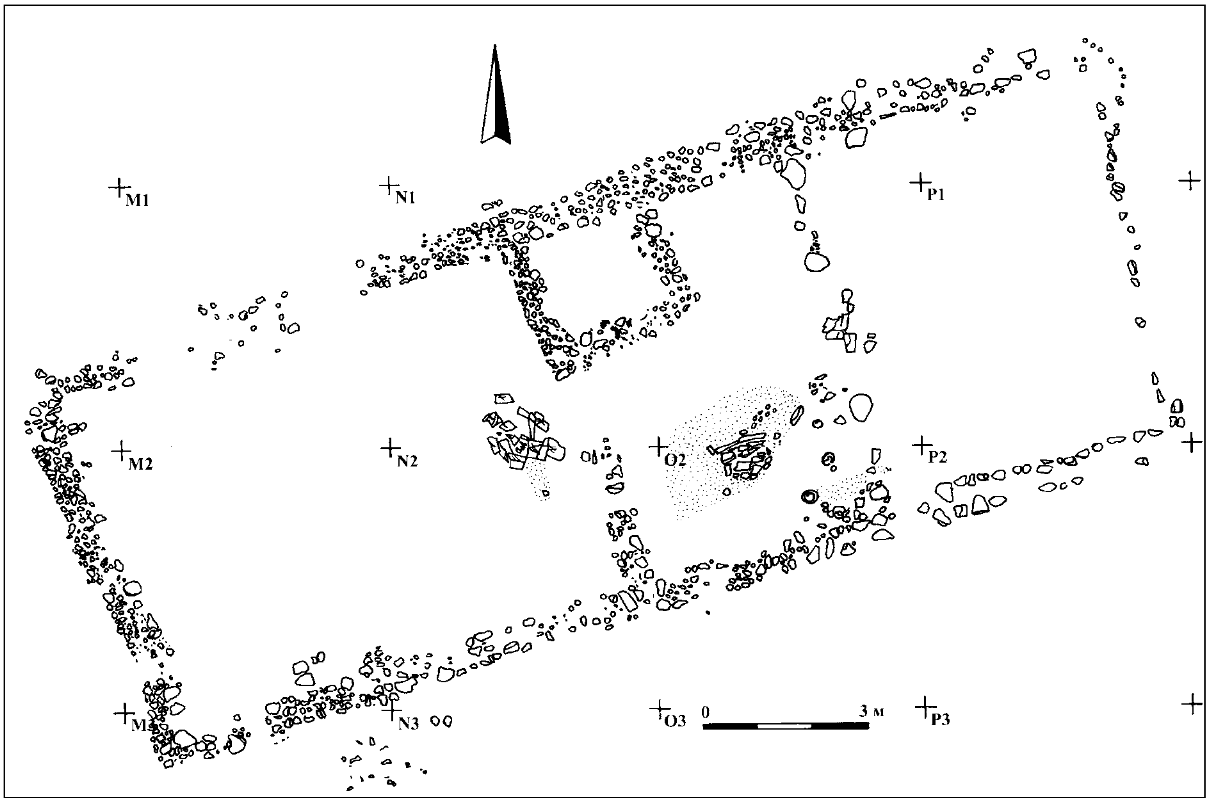

Обр. 1. Сграда F, къснoримско селище и производствен комплекс, с. Големо Бучино, Пернишка област

ясно личи, че сградата е била терасирана, като източното помещение е с около 0,30 м по-ниско от подовото ниво на западното. Връзката между двете е осъществена посредством няколко стъпаловидно подредени плоски камъка в очертанието на входа. Откритите късове отухлена мазилка със запазени следи от колове сочат наличието на стени с паянтова конструкция. Откритите в сградата керамични материали насочват към датировка на комплекса в IV-VI в. В рамките на комплекса са открити фрагменти от бракувана керамична продукция, както и множество дребни железни предмети – длета, звънец, гвоздеи, халки и др. Функцията на сградата се определя от няколкото цели и фрагментирани железни сечива (основно длета и ножчета), две напълно запазени брадви и няколко глинени пирамидални тежести за стан. Източно от преградния зид, в южната част на сградата бе проучено огнище с размери 2,10 х 2,70 м, оградено с кирпичени стени. При него бяха открити цели гърнета с извит навън устиен ръб, капаци, глинени пирамидални тежести за стан и вкопан в пода питос. На 4,50 м източно от преградния зид между двете помещения е разкрита редица от средни и големи камъни с посока С – Ю, терасиращи източното помещение на сграда F. На еднакво разстояние от 1,90 м от северния и южния зид в редицата камъни са поставени два големи плоски камъка с диаметър ок. 0,45 м, които вероятно са служели за основа на греди, носещи покривната конструкция на сградата.

Южно от сгради C и D бяха засечени и проучени два навеса, като първият от тях има стена само от северозапад, а вторият – само от север. Запазената дължина на стената на **навес №1** е 12,80 м. Запазен е само един ред камъни от субструкцията. Керамиката от пласта на навеса се състои почти изцяло от едри фрагменти от гърнета с извит навън ръб на устието. Стената на **навес №2** е по-лошо запазена и има дължина 14,50 м. Тук също е запазен само един ред камъни от субструкцията. При този навес бяха засечени големи дупки за колове в източна посока, отстоящи на 4,50 м, които са носели покривната конструкция. Сред деструкциите тук се откриват фрагменти късноантична керамика – устия с извит навън ръб, дръжки и стени от големи съдове. Функцията на тези навеси може да се свърже с производствения процес.

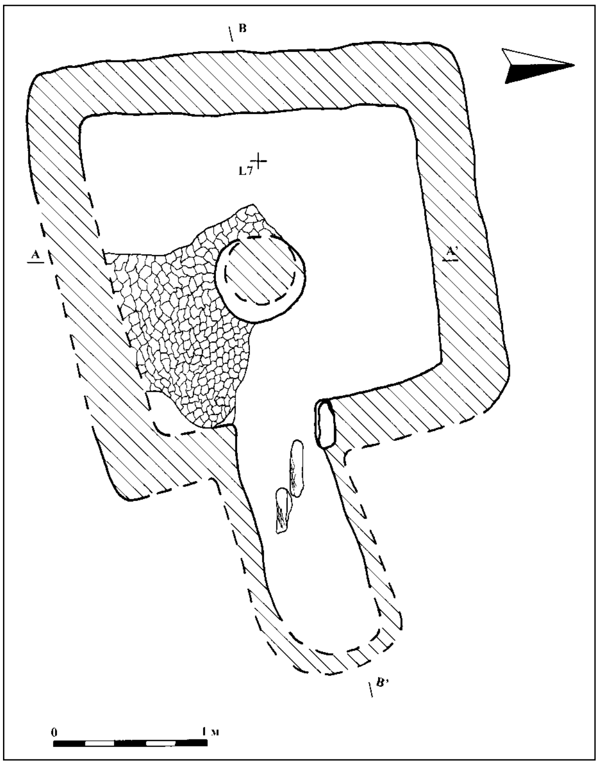

Обр. 2. Пещ 1, късноримско селище и производствен комплекс, с. Големо Бучино, Пернишка област

В сектор III югозападно от сграда F и южно от сграда E са допроучени пет вкопани в материка пещи за керамика, разположени близко една до друга.

Пещ №1 има почти квадратен план с размери 3,40 x 3,20 м. Каналът на камерата е от изток и е изграден от вертикално подредени керемиди (Обр. 2). Самата камера е силно разрушена, но на места личи дъното ѝ, обмазано с глина. Запазена е и част от подпорния стълб. На този етап не могат да се направят убедителни заключения за покритието на пещта. Сред деструкциите са открити фрагменти битова и строителна керамика, както и няколко фрагмента керамичен брак – силно деформирани керемиди със сивочерен цвят. Това, както и по-големите размери и особеностите в плана, навежда на мисълта, че тази пещ е предназначена за изпичането на строителна керамика.

Пещ №2 е разположена на около 1,5 м североизточно от пещ №1. Тя има овален план с диаметър 1,60 м. Каналът ѝ е от юг, като има обща предпещна яма с пещ №1. Тук каналът е грубо оформен с тухли. И при тази пещ данните за покритие са оскъдни, но подпорният стълб е сравнително добре запазен. Сред деструкциите са открити множество фрагменти кухненска керамика, предимно от гърнета с извит навън устиен ръб, което позволява датирането на пещта в късноримската епоха.

Пещ №3 се намира на 1 м североизточно от пещ №2. Тя също има овален план с диаметър 1,60 м. Каналът, който отчасти е запълнен с деструкции от покритието на камерата, личи ясно от изток, като пред него се очертава и предпещната яма. Във вътрешността на камерата е открито цяло гърне с извит навън устиен ръб, което насочва към същата датировка на съоръжението.

Пещ №4 е разположена на 5 м северно от пещ №2 и има елипсовиден план с размери 3,90 x 2,40 м. Стените на горивната камера са изградени от камъни и отухлена глина, а каналът, който е източно от нея, е изграден от добре подредени керемиди, запазени в три-четири реда височина. На дъното на камерата са поставени две цели тегули една до друга, а пред канала се очерта предпещната яма, запълнена с деструкции и отухлени обмазки, по някои от които ясно личат прави ръбове. Фрагментите вероятно са част от покритието на камерата, както и от скарата на пещта.

Пещ №5 е разположена на 2 м южно от пещ №4. Тя е с овален план с диаметър 1,30 м. Каналът ѝ е дълъг около 0,30 м и е от североизток. Пред него в материка се очертава малка предпещна яма с пълнеж от сива пръст с много въглени и пепел. Във вътрешността на камерата е открит къс отухлена глина, в който ясно личи дупка с диаметър 0,06 м – вероятно част от скарата на пещта.

Пещ №6 е разположена на 0,70 м западно от сграда G. Тя има овален план с диаметър 1,45 м. Камерата е вкопана в материка на дълбочина 1 м, а стените ѝ са обмазани с глина, която е отухлена в процеса на използване на пещта. На дъното на пещта са поставени изправени два средноголеми камъка, които са поддържали скарата. Във вътрешността на камерата са открити множество фрагменти битова керамика, отново предимно от кани и гърнета с извит навън устиен ръб. Каналът на пещта е разположен от юг и е прокопан в материка, като допълнително е обмазан с глина. Пред него е разположена голяма предпещна яма с неправилна форма.

Пещ №7 е разположена само на 0,30 м западно от предпещната яма на пещ №6 (Обр. 3). Тя също има овален план с диаметър 1,20 м. Камерата е вкопана в материка на дълбочина 0,80 м и

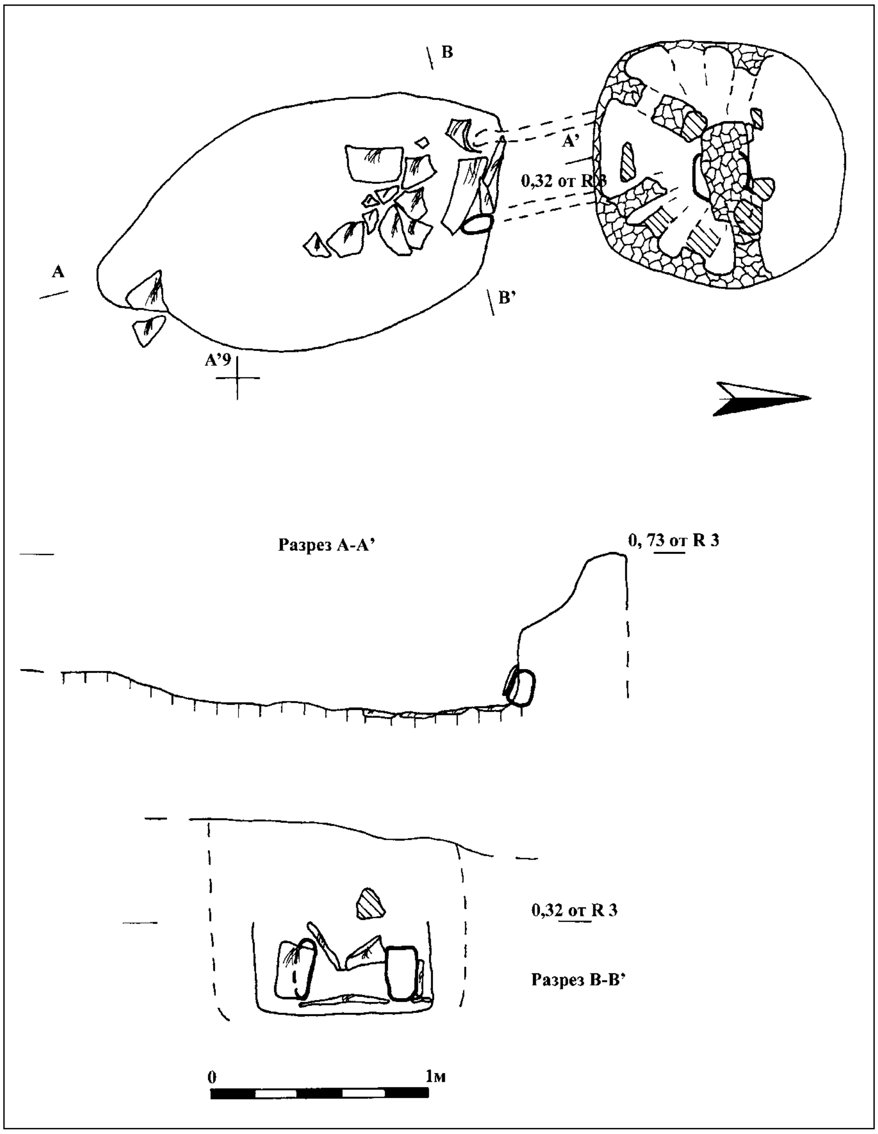

Обр. 3. Пещ 7, късноримско селище и производствен комплекс, с. Големо Бучино, Пернишка област

стените ѝ също са обмазани с глина. Конструкцията на тази пещ е по-добре запазена. Разкрити са няколко радиално разположени глинени ребра от скарата, както и подпорният стълб, който представлява обмазан с глина голям камък. Предпещната яма е от юг, като каналът отново е прокопан в материка, но сега е допълнително укрепен с два вертикално поставени плоски камъка отстрани, върху които са поставени керемиди. В камерата и в ямата почти няма въглени и фрагменти от битова керамика, което дава основание да смятаме, че пещта не е била използвана.

Пещ №8 е разположена източно от първата група пещи и също има овален план с диаметър 1,10 м. Запазен е подпорният стълб, както и едно радиално разположено глинено ребро, покрито с имбрекс. Предпещната яма е от изток и е свързана с камерата посредством канал, издълбан в материка.

№68. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В М. ГРАДИЩЕТО ПРИ ГР. КОСТИНБРОД

Венцислав Динчев

Проучването е във връзка с проект за културно-историческото наследство на Община Костинброд. То се осъществи през втората половина на м. август. В него участваха н. с. А. Чолакова от НАИМ – БАН (зам. ръководител) и студенти. Поради ограниченията откъм време, средства и работници концентрирахме усилията си до един сондаж в централната част на двора на късноримската резиденция Скретиска, респективно – в централния сектор на ранновизантийската Кратискара (Обр. 1).

Сондажът е във вид на траншея, дълга 10,50 м (З – И) и широка 1,00 м (Обр. 2). Горният пласт тук (конт. 001; средна дебелина 0,60 м) е наситен с преотложени късноантични строителни материали (Обр. 3). В него се намират и отделни съвременни отпадъци. Натрупването му е станало основно в началото на 60-те години на XX в., когато околният терен е бил подравнен с булдозери. Тогава останките от четирите крила на резиденция Скретиска и от крепостните стени на Кратискара са били частично разрушени, а деструкциите – струпани в по-ниската централна част на обекта.

В очертанията на сондажа установихме запазени останки от няколко градежни структури и съоръжения. Първо попаднахме на останки от стена (конт. 003), ориентирана приблизително З – И. Градежът ѝ е с необработени камъни (предимно) и вторично използвани фрагменти от тухли, споени с кал. Дължината на разкрития ѝ участък е 5,10 м (Обр. 2). Вън от очертанията на сондажа остават източният край и южното лице на стената. Тя принадлежи на сграда, която се е развивала в южна посока, т. е. тя се явява северна за въпросната сграда. Край стената не констатирахме ходово ниво, което да е във връзка с нея. Това предполага запазените останки да са от нейната субструкция. Най-вероятно съответната сграда е от VI в. и е принадлежала на укрепената Кратискара.

В централната част на сондажа попаднахме на останки и от друга стена (конт. 004) с ориентация С – Ю, която за разлика от горната е със солиден градеж – с камъни, споени с хоросан. В суперструкция дебелината ѝ е 0,50 – 0,52 м (Обр. 2 и Обр. 3). В горната си запазена част има хоросанов пласт, в който личат легла на тухли. Останките на солидната стена са възседнати от тези на стената с по-слаб градеж (Обр. 2), което ясно показва принадлежността им към различни периоди на обекта. Солидната стена принадлежи на късноримската резиденция. Засега не е ясно дали тя е част от сграда, ограда или някакво друго съоръжение. При разкопките през 90-те години на миналия век стени със сходна ориентация, градеж и дебелина бяха засечени в централния сектор на северното крило на резиденцията, а предложената за тях интерпретация е ограда на обособено тук дворно пространство (Динчев 2003, 19 – 20, 50, 148 – 150, обр. 29 – 31).

При дълбочина около 1,70 м в западната и централната част на сондажа достигнахме до хоросаново ниво (конт. 007). По всяка вероятност в източна посока то достига до солидната стена (конт. 004), с която би следвало да са синхронни. В хоросановото ниво в западната част на сондажа попаднахме на канал с ориентация североизток – югозапад (конт. 009). Западната стена на канала е запазена, докато източната е обрушена (Обр. 2 и Обр. 3). Западната стена е зидана заедно с полагането на хоросановото ниво. Дълбочината на канала спрямо нивото е към 0,65 м. Дъното на канала няма настилка. Долната част на западната стена е вкопана в стерилен откъм културни материали чернозем (конт. 010) и изглежда, че именно плътната, водонепропусклива структура на последния е „спестила“ зиданието на дъно на канала. Ширината му вероятно е била към 0,60 – 0,70 м (Обр. 2 и Обр. 3). Дебелината на хоросановото ниво на изток от канала е към 0,20 м. Вероятно над нивото е имало настилка от каменни плочи и/или тухли, които в по-късно време са извлечени и преизползвани другаде. Относно конкретното предназначение на хоросановото

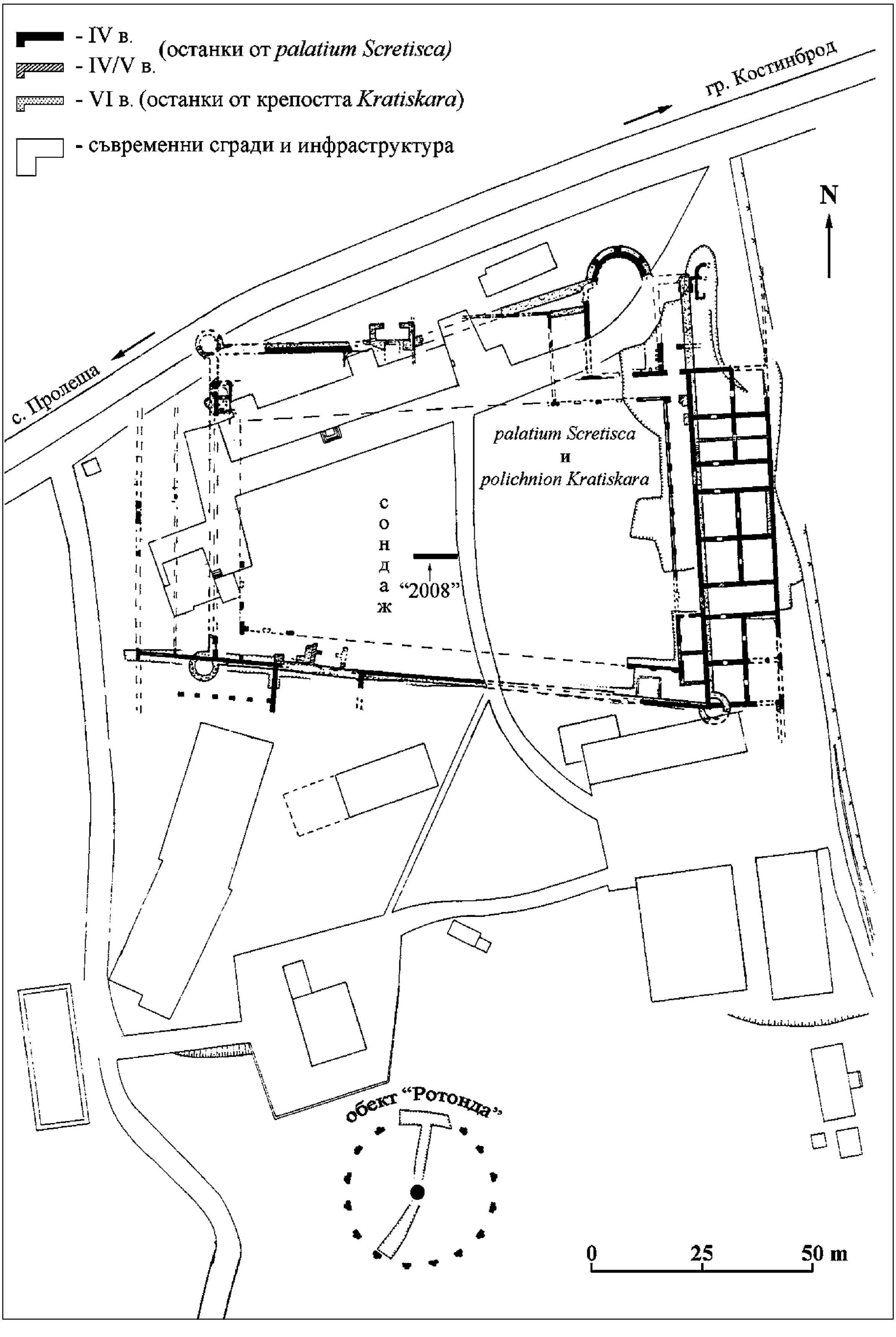
- IV в.
- IV/V в.
(останки от palatium Scretisca)
- VI в. (останки от крепостта Kratiskara)
- съвременни сгради и инфраструктура
гр. Костинброд
с. Пролеша
N
palatium Scretisca
и
polichnion Kratiskara
сондаж
"2008"
обект "Ротонда"
0
25
50 m

Обр. 1. Ситуационен план на археологическите останки и съвременните постройки и инфраструктура в м. Градището край Костинброд (със сондажа от 2008 г.)

Обр. 2. План на разкритите останки в сондажа от 2008 г. в централната част на polatium Scretisca и на polichnion Kratiskara

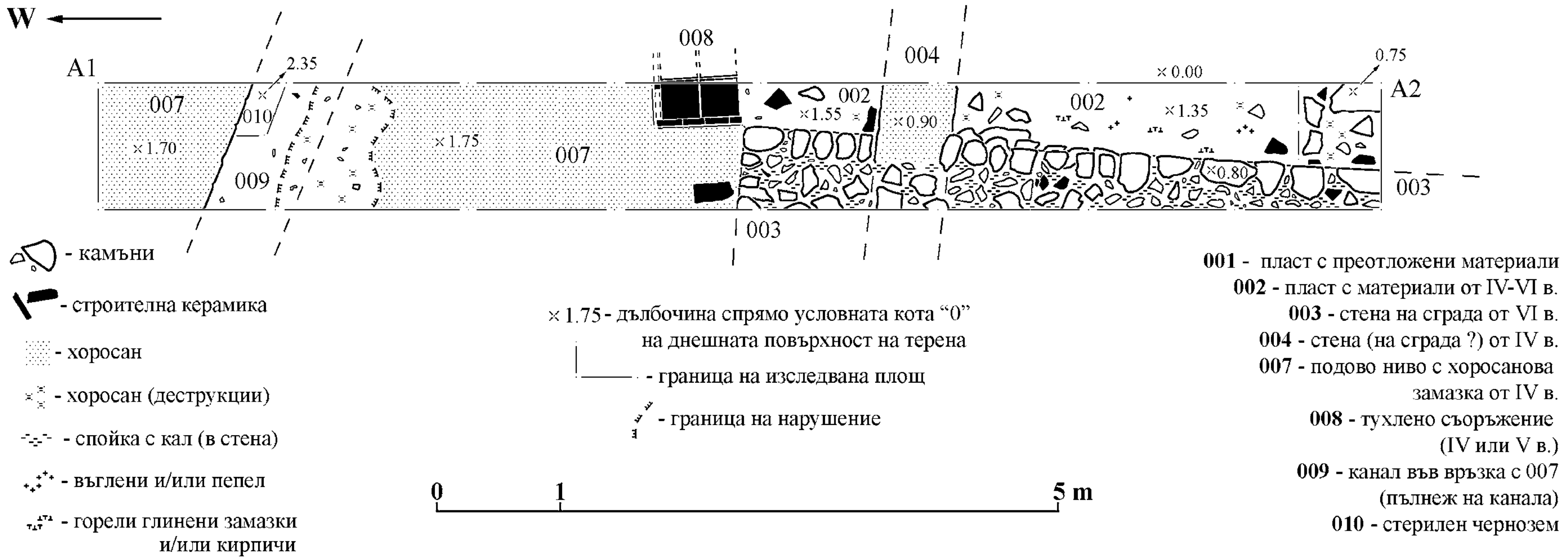
W
A1
A2
007
×1.70
010
2.35
009
×1.75
007
008
002
×1.55
003
004
×0.90
002
×1.35
×0.00
×0.80
0.75
003
- камъни
- строителна керамика
- хоросан
- хоросан (деструкции)
- спойка с кал (в стена)
- въглени и/или пепел
- горели глинени замазки и/или кирпичи
× 1.75 - дълбочина спрямо условната кота "0" на днешната повърхност на терена
- граница на изследвана площ
- граница на нарушение
0
1
5 m

001 - пласт с преотложени материали
002 - пласт с материали от IV-VI в.
003 - стена на сграда от VI в.
004 - стена (на сграда ?) от IV в.
007 - подово ниво с хоросанова замазка от IV в.
008 - тухлено съоръжение (IV или V в.)
009 - канал във връзка с 007 (пълнеж на канала)
010 - стерилен чернозем

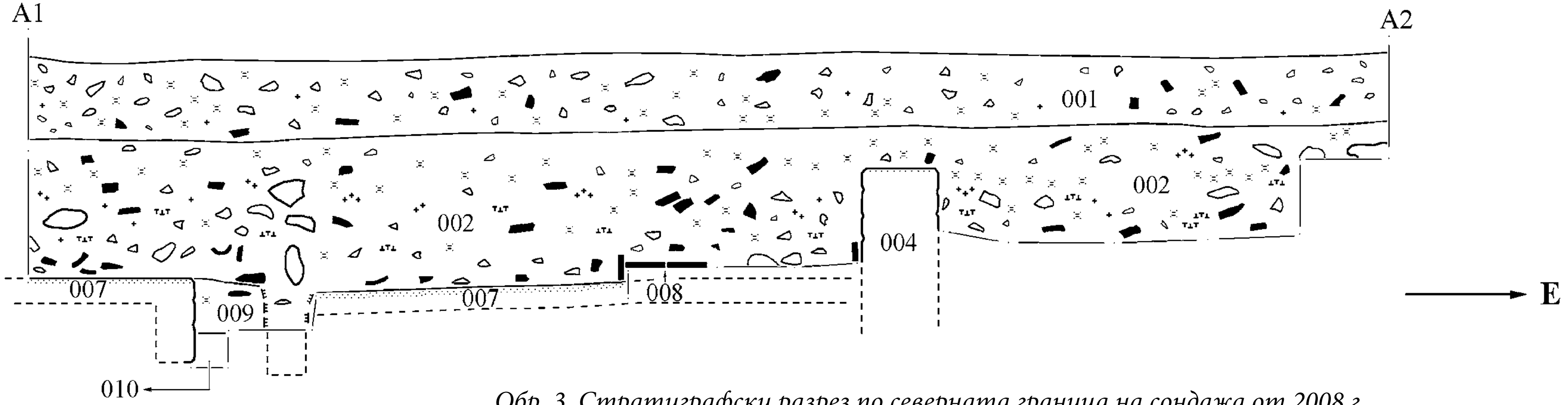
A1
A2
001
002
002
004
007
009
007
008
010
E

Обр. 3. Стратиграфски разрез по северната граница на сондажа от 2008 г.

новото ниво и канала има две възможности. Ако пространството тук е било под открито небе, каналът следва да е водно съоръжение – за довеждане и насочване на воден приток в централния сектор на двора, и/или за отвеждане на атмосферни води вън от двора и резиденцията изобщо към близкото корито на р. Белица. Припомням, че предвид значителните размери на двора на резиденцията, оформлението му като паркова градина (*hortus*) с декоративни водни съоръжения е твърде вероятно (Динчев 2003, 49 – 50). Другото обяснение за конт. 007 и конт. 009 предполага наличието тук на отопляем покрит павилион (*diaeta*). При тази хипотеза установеното хоросаново ниво би било под и по-точно подложка за подовата настилка на павилиона, а каналът ще да е служил за насочване на топлия въздух от външно огнище към вътрешността на павилиона. При тази хипотеза установената стена с хоросанова спойка (конт. 004) ще е източна стена на последния. Един отопляем павилион би бил интересен и важен компонент в оформлението на двора на резиденцията.

В централната част на сондажа, малко над хоросановото ниво (конт. 007), попаднахме и на южната част от едно тухлено съоръжение (конт. 008). То включва минимум четири хоризонтално поставени тухли, редени 2 x 2, а неговите размери са поне 0,60 x 0,60 м. Има и ограден бордюр с вертикално побити фрагменти от тухли от юг и запад (Обр. 2 и Обр. 3). Във въпросното съоръжение не е използван хоросан. Най-вероятна изглежда принадлежността му към периода на построезиденциалното село от втората половина на V в. С подобен вид са голям брой открити огнища, известни от други късноантични обекти – например от този в кв. Стефан Караджа на гр. София (Станчева 1970, 258, 261) или от хълма Кракра при гр. Перник (Любенова 1981, 111 – 112). Това, което наред с частичната проученост засега ме кара да се въздържам от категорично определяне на нашето съоръжение (конт. 008) за огнище, е фактът, че неговите тухли не са обгорени и че в пласта непосредствено над него няма въглени и пепел.

При проучването открихме различни битови материали и най-вече фрагментирана керамика. Преобладават фрагментите от гърнета и капаци. Някои от гърнетата са имали жълто-зелена глазура по външните си повърхности. Фрагменти от съдове с червенолаково покритие намерихме само в пълнежа на канала (конт. 009).

Литература:

Динчев 2003: В. Динчев. Късноримската резиденция SCRETISCA и ранновизантийското селище ΚΡΑΤΙΣΚΑΡΑ (Археологическите проучвания в м. Градището край гр. Костинброд през 1990 – 1994 г.). София (Разкопки и проучвания, 30), 2003.

Любенова 1981: В. Любенова. Селището от римската и ранновизантийската епоха. – В: Т. Иванов (ред.), Перник, Т. I, Поселищен живот на хълма Кракра от V хил. пр. н. е. до VI в. от н. е., София, 1981, 107 – 203.

Станчева 1970: М. Станчева. За тракийското население в Софийско през IV-V в. – Известия на Българското историческо дружество, 27, 1970, 255 – 267.

№69. СОНДАЖНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ №15, КМ 267+200 – 267+300, ЛОТ 3, АМ „ТРАКИЯ“, ЗЕМЛИЩЕ НА С. СКОБЕЛЕВО, ОБЩИНА СЛИВЕН

Христо Попов, Калина Петкова

В периода 24.04 – 5.06.2008 г. бяха извършени спасителни археологически проучвания на обект №15, ЛОТ 3 на АМ „Тракия“, определен при предварително изготвения ОВОС на трасето на магистралата като антично селище.

Обектът е разположен в подножието на северните склонове на възвишението Чалъ Баир, намиращо се на север от с. Скобелево. Теренът е равнинен, надморската височина варира между

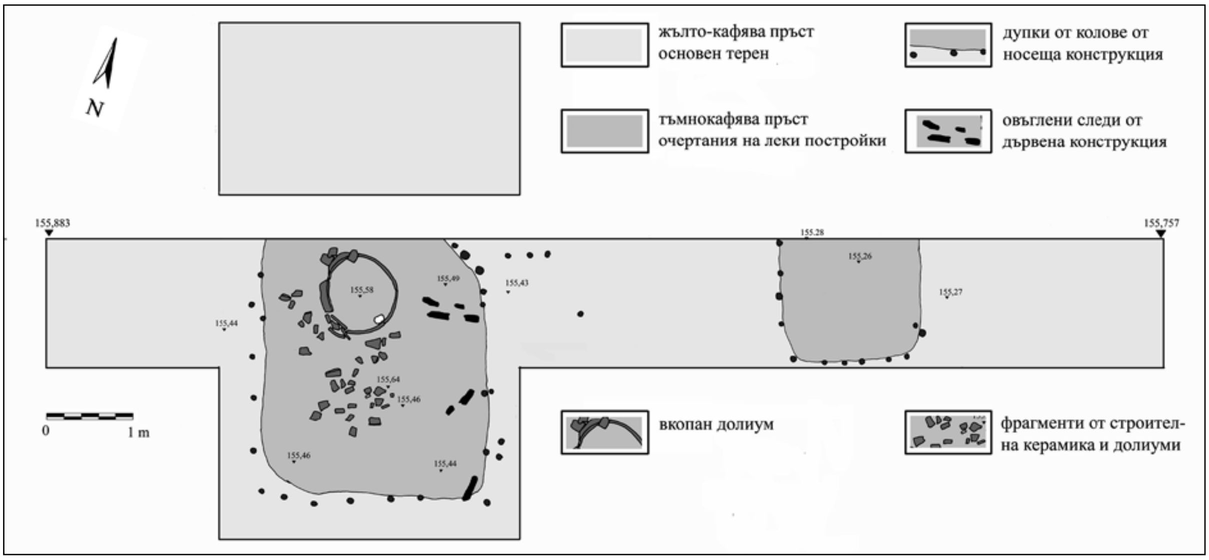

Обр. 1. План на разкритите в сондаж №14 и неговите разширения останки от леки стопански постройки от 90-те години на III в.

155 и 165 м. При предварително извършения оглед на терена не бяха открити ясни индикации за наличие на археологически обект, въпреки че условията за наблюдение бяха добри. Съобразно предварително зададения участък от трасето на автомагистралата бяха заложени общо 10 сондажа от линеен тип с размери 30 х 1 м до 15 х 1 м (обща площ 215 м^2). Единични керамични фрагменти бяха открити единствено в повърхностния хумусен пласт. Керамиката е със силно изтрити ръбове, нехарактерна. Контекстът на нейното откриване показва, че тя е по-скоро вторично преотложена (свличане по склоновете на възвишението, вторично транспортиране при машинната обработка на терена и пр.). Единствената структура, открита в този участък е една сметна яма, проучена в сондаж №5. Не бяха открити никакви индикации за обитаването на тази територия през античната епоха. През последните 50 години тук няколкократно са били извършвани теренни интервенции при изграждането на напоителни системи, на стопански постройки и на микроязовир.

Поради съществено несъответствие на предварително зададените по ОВОС данни и реалностите на терена, в хода на сондажните разкопки екипът предприе интензивни теренни обхождания по трасето на автомагистралата, в източна посока. Беше установено, че на около 400 – 450 м на изток се откриват петна с по-светъл цвят от този на околния терен (сиво-кафяв или жълто-кафяв цвят), имащи площ от около 0,5 – 1 дка. В тези „петна“ бяха откривани характерни фрагменти от различни керамични форми (паници, чаши, купи, амфорна тара, долиуми и пр.). От движимите находки, може да бъде отбелязано едно манисто от гривна, направено от черно стъкло върху чиято лицева страна с негативен печат е нанесено изображение на Горгона Медуза en face. Паметници от такъв тип, с подобна иконография, са открити в гроб, част от некропол от римската епоха в гр. Варна, които са датирани от проучвателя в края на III в. (Тончева 1961, 39). Последвалото проучване показа, че петната имат различен характер. Една част от тях могат да бъдат свързани с намирали се на това място постройки. Други могат категорично да бъдат припознати като надгробни могили с диаметър до 20 – 22 м и малка запазена височина от 0,40 – 0,70 м.

При новосъздалата се ситуация определихме метрите, в които има ясни следи от обитаване през античността като км 267+750 – 267+850. Беше заложена втора група от 8 линейни сондажи с размери 10 х 1 до 25 х 1,5 м (обща площ 190 м^2). В участъка на сондажи 11, 14 и 15 се разкриха останки от стопанска постройка с лека конструкция. Тя е имала правоъгълен план с приблизителни размери 4 х 3,2 м, стени, изградени от дървени колове и пръти и е била покрита с керемиди. Вътре, в границите на постройката беше открит in situ долиум, чиято горна част е частично унищожена от земеделската обработка на терена (Обр. 1). В източна посока, в рамките на сондаж 14,

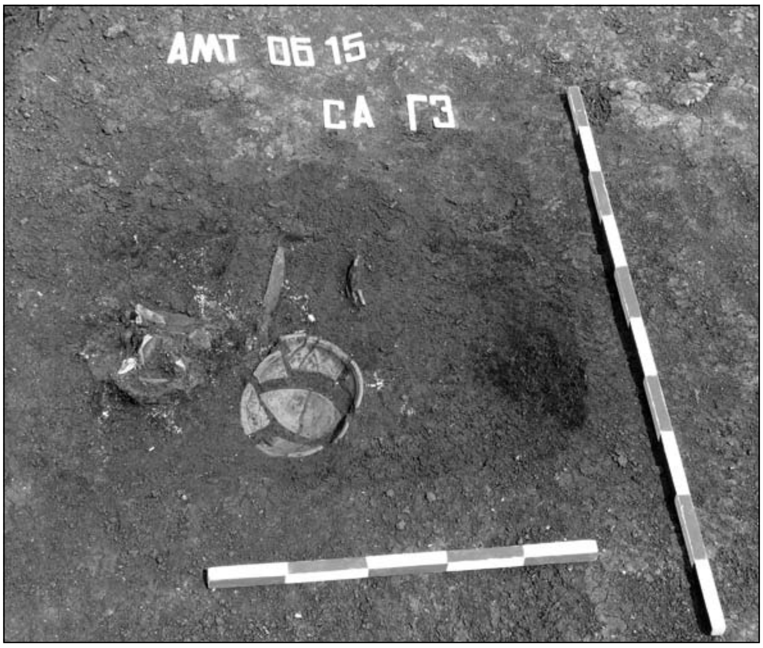

Обр. 2. Гроб №3. Трупоизгаряне. Едностъпална гробна яма. Гробен инвентар: керамични съдове, желязно ножче и бронзова монета

бяха открити следи от още една, по-малка по размери лека постройка. Вероятно на това място е имало група от няколко малки стопански сгради. Керамичният материал е представен от единични фрагменти по-фина трапезна керамика и многобройни фрагменти от строителна керамика и зърнохранилища (Обр. 3. I.). Хронологическите граници могат да бъдат определени в тесен диапазон – 90-те години на III в. сл. Хр., въз основа на две монети на императорите Максимиан (286 – 305) и Диоклециан (284 – 305). Едната монета беше открита вътре в постройката, а другата извън нея, непосредствено до северната ѝ стена. Отсичането на двете монети попада в периода между 285 и 294 г.

Друга част от втората група сондажи беше заложена в участъка на км 267+750 в южната периферия (околомогилното пространство) на една от регистрираните могили. В сондажи А и В бяха открити общо четири плоски гроба (Обр. 2). Ритуалният обред е трупоизгаряне, което не е било извършено на място. Изгорелите останки, заедно с погребалните дарове са били полагани в правоъгълни едностъпални ями. Вкопаването е минимално – до 0,10 м, а поради непрекъснатото машинно обработване на терена гробовете се намират на много малка дълбочина (0,20 – 0,30 м от съвременната повърхност), поради което някои от тях са нарушени, а част от погребалния инвентар е разпиляна на широка площ и увредена. Като по-характерни находки от погребалните дарове могат да бъдат споменати чаши, панички (Обр. 3. II), по-големи купи, в които понякога се полагат по-малките съдове, железни ножчета, една бронзова монета, глинени прешлени и др. В отделни случаи може да се отбележи както поставянето на глинена чаша в по-голям съд (купа, урна), така и ритуалното умъртвяване чрез пробиване на съдове, преди полагането им като гробни дарове.

Макар и лошо запазена заради горенето, монетата бе определена като характерна за средата на III в., вероятно на Гордиан III (238 – 244). Некрополът от Скобелево се вписва много добре в данните от проучванията на редица други некрополи от периода I-IV в. от днешните Старозагорски, Новозагорски, Ямболски и Сливенски региони (Игнатов 1996, 59 – 62, Обр. 5). На този етап малкият могилен некропол и плоските гробове в околомогилното пространство могат да бъдат датирани общо в периода II-III в. Много добри паралели като ритуал, гробен инвентар и обща хронология предлагат проучванията на могилния некропол при с. Вратица, община Айтос (Стоянов, Стоянова 2005, 250 – 252).

Извършените обхождания в източна посока, показаха, че на места на повърхността продължават да се откриват отделни концентрации от трапезна и строителна керамика и разсипи от дребни камъни, вероятно от намирали се на това място постройки. Следите от обитаване се откриват на известно разстояние едни от други. На този етап интерпретираме обекта като римско село (викус) с неговия некропол. Няма данни за плътно застрояване на обитаваната територия. По-скоро става дума за селски къщи с големи дворни пространства или за отделни стопанства, разположени на известно разстояние едно от друго.

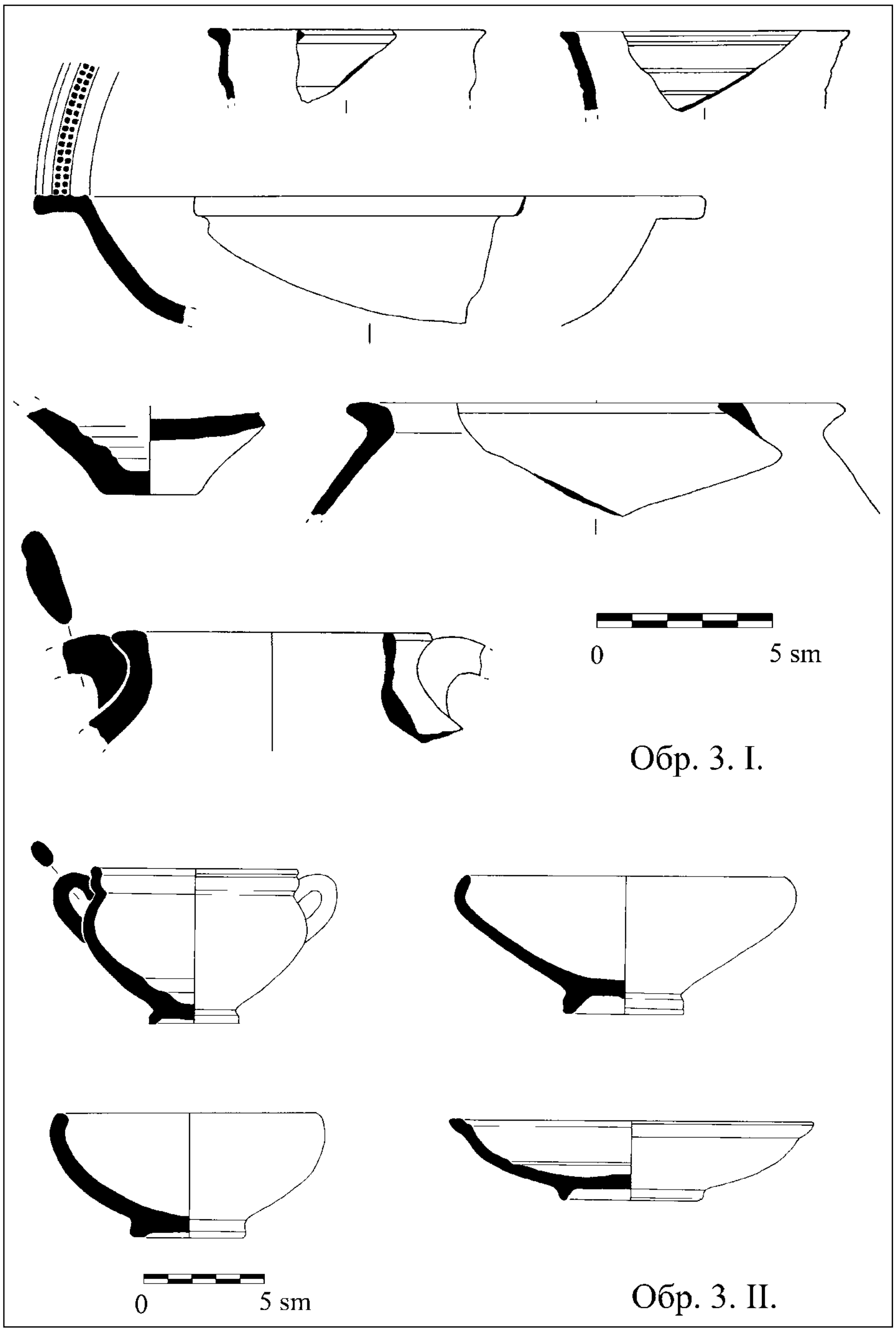

Обр. 3. I. Керамични находки от сондажи № 11 и 14; II. Керамични съдове, гробен инвентар от проучените плоски гробове

Литература:

Игнатов 1996: В. Игнатов. За някои аспекти на погребалния обред в Тракия през I-IV в. – Археология, 1996, 2 – 3, 59 – 63.

Стоянов, Стоянова 2005: Т. Стоянов, Д. Стоянова. Спасителни археологически проучвания на обект №19 (могилен некропол) при с. Вратица, община Айтос, по трасето на АМ „Тракия“ – ЛОТ 5. – Археологически открития и разкопки през 2004 г., София, 2005, 250 – 253.

Тончева 1961: Г. Тончева. Гробни находки от Одесос. – Известия на Варненското археологическо дружество, 12, 1961, 29 – 52.

№70. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ ПО ТРАСЕТО НА АМ „ТРАКИЯ“, ЛОТ 4, ОБЕКТ №5, КМ 280+500 – КМ 281+400

Петър Делев, Никола Теодосиев

От 10 до 30 юни 2008 г. бяха проведени сондажни археологически проучвания на обект №5, ЛОТ 4 по трасето на АМ „Тракия“. Ръководители на проучванията бяха доц. д-р П. Делев и гл. ас. д-р Н. Теодосиев от СУ „Св. Климент Охридски“. В тях взеха участие докторанти и студенти от СУ, както и наемни работници от селата Дражево и Кабиле.

Обектът обхваща обработваеми и необработваеми терени в землищата на селата Дражево и Кабиле и има линейна дължина по протежение на сервитута 900 м в направление ЗСЗ – ИЮИ. Участъкът е разположен върху ниско възвишение, което магистралата преминава в изкоп, поради което ширината на сервитута е увеличена (максимално до около 96 м при км 280+900). Между км 280+900 и км 281+000 трасето пресича коритото на пресъхнал селскостопански микроязовир.

Бяха проучени общо 35 сондажни изкопа, от които 17 траншеи с дължина 10 м, разположени през 50 м перпендикулярно на осевата линия, и 18 траншеи с дължина 5 м, разположени през 100 м по двете странични линии на сервитута. Беше установено, че в западната половина на участъка почвеният слой е сравнително тънък, на места материковата скала излиза на повърхността (поради което част от терена не се обработва). Повърхностният слой е от тъмнокафява хумусна пръст, която в дълбочина преминава в червеникава глинеста и опира сравнително плитко във варовикова скала. В целия участък на северозапад от микроязовира (км 280+500 – км 280+900) нито в повърхностния слой, нито в дълбочина на проучените сондажи не са намерени никакви културни материали.

На изток от микроязовира, от км 281+000 до км 281+400, почвеният слой е значително по-дебел. Под повърхностния слой от тъмнокафява хумусна пръст с дебелина 15 – 30 см тук навсякъде излиза пласт от червеникава глинеста пръст с по-голяма дебелина в ниската източна част на обекта (до дълбочина 1 м от повърхността). Под този пласт следва пласт от светложълта до белезникава пръст с дребни варовикови примеси, който излиза по-плитко (до 0,40 м от повърхността) в по-високата централна част на обекта.

На повърхността и в повърхностния обработваем слой в източната половина на обекта се срещат културни материали с ниска интензивност, сред които метални части от агротехника, фрагменти от марсилски керемиди и от битова керамика, включително единични фрагменти с покритие от жълтеникава и яркозелена глеч. Материалите имат предимно съвременен облик, част от тях могат да се отнесат към късния Османски период, и имат спорадичен характер, показвайки човешко присъствие, но не и някакви археологически структури. По сведения в миналото, околният терен е бил използван като градини, и произходът на културните материали в повърхностния слой може да бъде свързан с подобна дейност. Единствените материали, които е възможно да имат по-стара дата, са няколко намерени също в повърхностния слой дребни фрагменти от плътни тухли с дебелина до 4 см; възможно е техният произход да е свързан по някакъв начин с намиращия се наблизо античен град Кабиле. В рамките на проучените сондажи не бяха документирани следи от каквато и да било архитектура или изявено човешко присъствие в античния период, така че по-вероятно става дума за преотложени по някакъв начин спорадични материали.

В дълбочина на проучените сондажи не бяха документирани никакви културни следи. Пластът от червеникава глинеста пръст е стерилен, както и разположеният в дълбочина под него белезникав варовиков пласт.

Осъществените сондажни археологически проучвания показаха, че в рамките на обекта няма каквито и да било археологически структури, и той беше предаден за строителна дейност с мнение за липса на необходимост от специално наблюдение при осъществяване на изкопните дейности.

№71. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ №7, ЛОТ 4 – КМ 282+000 ДО КМ 282+500 ПО ТРАСЕТО НА АМ „ТРАКИЯ“, С. КАБИЛЕ, ОБЩИНА ТУНДЖА, ОБЛАСТ ЯМБОЛ

Тотко Стоянов, Румен Миков

Спасителното проучване е проведено в периода 13.05 – 13.06.2008 г. Обектът е разположен от двете страни на шосето с. Кабиле – с. Жельо войвода, като по-голямата му част се намира на изток от шосето. Западната част от обекта (в участъка от км 282+000 – км 282+100) попада в обсега, по брега и дигата на намиращият се в близост до пътя микроязовир. В участъка от км 282+100 – км 282+200 южната половина на обекта заема скалите и брега на реката, изтичаща от гореспоменатия микроязовир. Върху този терен през 40-те и 50-те години на XX в. е функционирала каменна кариера. В последните десетилетия върху изкопите от добивната дейност е насипано огромно количество битови отпадъци.

Спасителното археологическо проучване е съсредоточено в незасегнатите от кариерата и сметището площи, в северното платно на проектната магистрала. Поради факта, че в участъка от км 282+100 до км 282+200 трасето преминава през старото корито на реката, на тази площ сондажи не са заложени.

Годна за проучване е частта от трасето на магистралата, попадаща между км 282+200 и км 282+500. Тази част е разположена върху полегатия склон на левия бряг на реката, зает преди началото на проучванията от житни насаждения.

Южният бряг на реката е условно обозначен като Сектор А, а частта от обекта, разположена на северния и бряг – като Сектор Б. Отделно от това Сектор Б е разделен на подсектори – запад, център и изток. В подложената на проучване площ са заложени общо 30 сондажа, както следва: Сектор А – 6 сондажа с размери 20 х 2 м и 10 х 1 м; Сектор Б (запад) – 9 сондажа с размери 10 х 2 м; Сектор Б (център) – 9 сондажа с размери 10 х 2 м; Сектор Б (изток) – 6 сондажа с размери 10 х 2 м (Обр. 1).

В различните участъци максимално достигнатата при изследването на заложените сондажи дълбочина варира между 0,60 м и 1,50/ 1,60 м.

Сектор А:

В заложените сондажи не е установено наличие на културен пласт и археологически структури. В механичните пластове са открити фрагменти битова и строителна керамика в ниска до средна концентрация. Единствено в границите на Сондаж 6 е установена висока концентрация на антична строителна керамика, която на този етап не може да бъде свързана с конкретен археологически контекст. Тук са открити и фрагменти от стени на вносни съдове, покрити с качествен черен фирнис, както и фрагменти от битова керамика от римската епоха. Ломовете на тази керамика (както строителна, така и битова) са остри, което изключва възможността тя да е разнесена при земеделски работи или от водите на отбитата при изграждането на микроязовира река.

Поради факта, че тази част от обекта в момента се използва и като сметище, в някои от сондажите е открито и голямо количество съвременни материали.

Сектор Б – запад (км 282+200 – км 282+300):

Тук, в границите на Сондажи 8 и 8а е разкрит участък от стар път. Регистрираната му дължина е около 10 м, а максималната ширина достига до 4 м. Ориентиран е ССЗ – ЮЮИ, като мисленото продължение на трасето води в посока към НААР „Кабиле“ (Обр. 2). Платното на пътя е изградено от дребни и средни по размер необработени камъни. В северната част на разкрития участък личат коловози. На места платното е хлътнало. Личат и поправки на настилката, при които за запълване на повредените участъци са използвани фрагменти антична (и средновековна?)

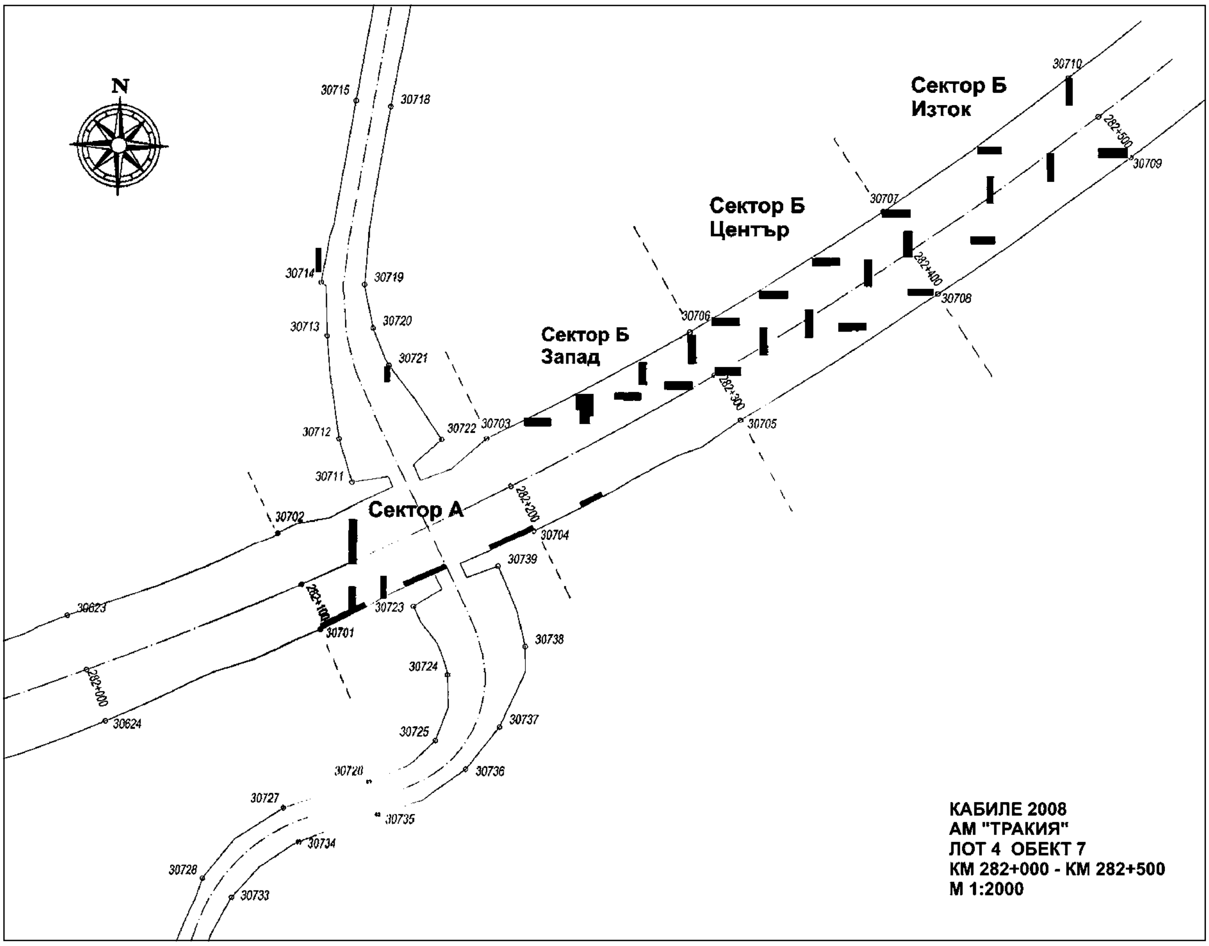
N
Сектор Б
Изток
Сектор Б
Център
Сектор Б
Запад
Сектор А
30715
30718
30710
30709
30707
30706
30708
30705
30714
30719
30713
30720
30721
30712
30722
30703
30711
30702
30704
30739
30623
30701
30723
30738
30724
30737
30725
30624
30726
30736
30727
30735
30734
30728
30733
282+000
282+100
282+200
282+300
282+400
282+500
КАБИЛЕ 2008
АМ "ТРАКИЯ"
ЛОТ 4 ОБЕКТ 7
КМ 282+000 - КМ 282+500
М 1:2000

Обр. 1. Обект №7 – схема на разположението на сондажите

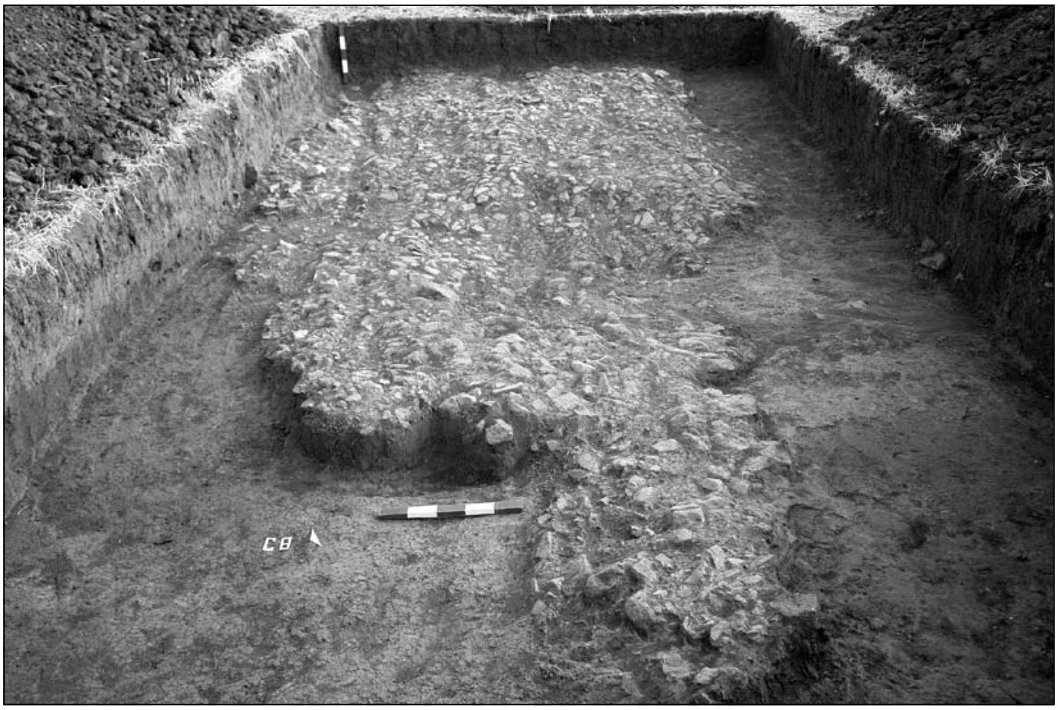

Обр. 2. Участък от трасето на стар път (поглед от север)

строителна керамика, косо набити между камъните (Обр. 3).

Поради факта, че посочените сондажи опират в северния сервитут на магистралата, в тази посока не са залагани други за проследяването на пътя. В южна посока (до южния сервитут на магистралата), в заложения сондаж не са установени следи от съоръжението.

В останалите сондажи от Сектор Б (запад) не е регистрирано наличието на културен пласт и археологически структури.

Сектор Б – център (км 282+300 – км 282+400):

В заложените в този сектор сондажи не са установени археологически структури и наличие на културен пласт. Откритите археологически материали (антична и средновековна строителна и битова керамика) са в ниска до средна концентрация и без стратиграфски позиции.

Сектор Б – изток (км 282+400 – км 282+500):

И в този сектор спасителното проучване не установи наличие на културен пласт и археологически структури. Откритите материали (антична и средновековна строителна и битова керамика) са в ниска до средна концентрация.

Стратиграфските наблюдения в процеса на проучването на Сектор Б показват, че под орницата (тъмнокафява пръст) следват пластове жълтокафява, глинеста и жълтокафява, песъчлива пръст. В някои от сондажите (попадащи в близост до старото корито на реката) е достигната подпочвена вода.

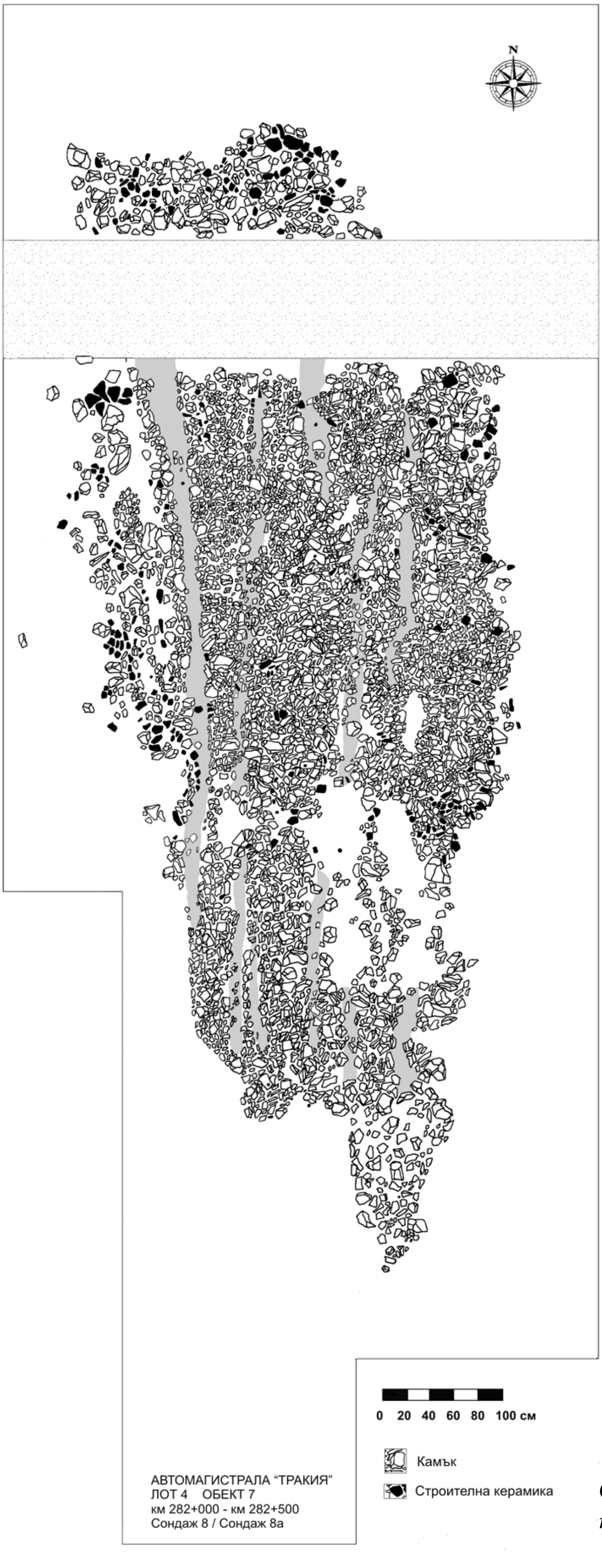

Обр. 3. Участък от трасето на стар път (автор Т. Джанфезова)

№72. СОНДАЖНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ №9, ЛОТ 4, ПО АМ „ТРАКИЯ“, СЕЛО КАБИЛЕ, ОБЩИНА ТУНДЖА, ОБЛАСТ ЯМБОЛ

Стефан Бакърджиев

Сондажните археологически проучвания на обект №9, ЛОТ 4, км 283+850 – 284+100 по трасето на АМ „Тракия“ се проведоха в рамките на 30 дни с екип в състав: научен ръководител Ст. Бакърджиев, (РИМ – Ямбол) и заместник ръководител Й. Михайлов (ИМ – Средец). Обектът се намира в землището на с. Кабиле, община Тунджа и е разположен на 1,5 км източно от античния град Кабиле. Обектът е определен по ОВОС като селище от периода на КЖЕ и античността. Той е разположен между км 283+850 – 284+100 по трасето на АМ „Тракия“ и е с площ от 10 750 м^2.

Към момента на проучването обектът представлява ожънатата нива, въпреки че се води държавен горски фонд. В рамките на проучването са заложени 20 сондажа с площ по 10 м^2 (размери 1 х 10 м), ориентирани перпендикулярно на осевата линия на трасето и отстоящи на разстояние от 10 до 25 м един от друг. Основната част от сондажите са разположени в източната половина на обекта, където при първоначалния оглед се откриха отделни фрагменти битова и строителна керамика, които се датират най-общо в рамките на римската епоха. В рамките на проучените сондажи могат да се отличат 3 пласта. Първият пласт е със сив цвят и може да се определи като орница, той достига до 0,65 – 0,70 м дълбочина, следва пласт от светлокафява/кафява пръст – материк. В западната част на обекта на дълбочина от 0,90 м следва белезникав песъчлив пласт.

При проучванията археологически материали, преди всичко отделни фрагменти битова керамика на колело и сравнително дребни фрагменти от тегули, се откриваха основно на дълбочина до 0,40 м. Те са сравнително малко и се преотложени от античен обект, който се е намирал в непосредствена близост, но извън трасето. Доказателство за нашето предположение е, че пространството, определено за проучване, е било обект на интензивна селскостопанска дейност. Първоначално е риголвано до 0,70 м, след което е имало тополови насаждения, които преди 6 години са изсечени и изкоренени и едва тогава е превърнато в земеделска площ.

№73. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ №13, ЛОТ 4, АМ „ТРАКИЯ“, КМ 286 + 600 – КМ 286 + 900 В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ЗАВОЙ ОБЩИНА ТУНДЖА

Елена Пенчева, Илиана Борисова-Кацарова

Обектът е разположен на първата незаливна тераса на левия бряг на р. Тунджа. Обхваща равнинни обработваеми терени, които в миналото са били заети от лозови насаждения, поради което и местността носи името „Старите лозя“. Обектът е разположен на 1,5 км югоизточно от селото. Намира се в непосредствена близост до гарата на с. Завой.

На повърхността на определения за проучване терен не личат следи от сгради или други структури. Най-западната част на обекта (с дължина около 50 м) е заета от една асфалтирана площадка. Северозападният край попада в заблатен терен, поради прокопаваните тук напоителни канали. На 50 м в източна посока от западния край на обекта през него преминава друг изкуствено прокопан канал, който вероятно е нарушил съществуващите структури. В близост до този канал на повърхността се откриват неголеми заоблени речни камъни. По-голямата част от обекта попада в земеделски площи.

Проучванията се проведоха през месец юни. В разкопките взеха участие студенти и докторанти от СУ „Св. Климент Охридски". Направени бяха 49 сондажа, които обхващат определения за проучвания терен.

Под орницата (с дебелина 0,20 – 0,30 м), беше констатиран пласт със светлокафяво оцветяване, чиято дебелина варира в различните участъци между 0,20 и 0,40 м. Под този пласт започва стерилен пласт с жълточервено оцветяване и голяма дълбочина. На места беше проследен до около 1 м, като в състава му имаше различни по големина и концентрация варовикови включения.

Никъде на обекта не се установи наличие на културен пласт.

Единичните керамични фрагменти, главно от съвременни керемиди и единични фрагменти глазирана керамика произхождат от орницата.

В два от сондажите – №8 и №26, се попадна на концентрация от камъни с овална форма и средни размери. Някъде са плътно набити един до друг, а някъде са с по-малка концентрация. Разкриват се на границата между орницата и по-долния светлокафяв пласт. Първоначалните ни предположения, че става дума за каменна настилка на черен път – калдъръм, не се потвърдиха. По-вероятно са разнесени в съвремието при машинна обработка на земята, натрупани някога по границите на земеделските имоти, купчини камъни, като резултат от почистването на земеделските терени.

Археологически останки на подлежащия на сондажни проучвания терен не бяха констатирани.

№74. ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ №18, АМ „ТРАКИЯ", ЛОТ 4, КМ 298+100 – 298+500, С. ВОДЕНИЧАНЕ, ОБЩИНА СТРАЛДЖА, ОБЛАСТ ЯМБОЛ

Людмил Вагалински, Сирма Александрова

Проверихме обекта чрез десет траншеи, разположени перпендикулярно на магистралата в рамките на предвидените 400 м от нейната дължина. Траншеите са дълги от 39 м до 45,60 м, според варираща ширина на магистралата, широки са 1 м или 1,50 м и са дълбоки 1,50 м. Не бяха открити каквито и да са археологически структури. Намерени бяха десетина разнесени фрагмента от римски керамични съдове от II-III в., както и чирепи от Възраждането. Един фрагмент датира от ранножелязната епоха.

На 300 м северно от обекта лежи надгробна могила, наречена Мандаджийска, заради чифлик за биволи край нея от периода на Възраждането. Различава се и втора силно снижена могила, която се оре. Те са вероятно обяснение за споменатите фрагменти. Местността била заблатена до 60-те години на XX в., когато е прокопан отводнителен канал, улавящ и ръкав на р. Мараш, преминаваща през Стралджа. Но дори и днес в западната по-ниска част на обекта има високи подпочвени води.

Археологическото проучване на обекта приключи и теренът бе предаден за строителство.

№75. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ №35, КМ 322+800 – 323+200, ЛОТ 4 НА АМ „ТРАКИЯ"

Красимира Костова, Димчо Момчилов

Обект №35, км 322+800 – 323+200, ЛОТ 4 по трасето на АМ „Тракия", попада в землищата на селата Железник и Крумово градище, община Карнобат. Разположен е на около 3,5 км югоизточно от с. Крумово градище, в м. „Ташкюнрия“. Обект се намира в обработваема нива. В източната му част (около 150 м И – З) по повърхността се наблюдава фрагментирана римска битова керамика от II-III в., разпръснати мазилки и силно фрагментирана строителна керамика.

По протежение на обекта беше разгъната план-квадратна мрежа, ориентирана спрямо оста на трасето и съобразена с неговата ширина. Заложени и проучени бяха 33 сондажа от двете страни (С и Ю) на трасето, три централни по оста в източен, централен и западен край на обекта и две траншеи по 20 м в източната част на обекта – там, където концентрацията на римска керамика беше най-голяма.

Стратиграфските наблюдения сочат, че под чернозема, който на това място е с дебелина между 0,45 – 0,60 м (дебелината му е по-голяма в източната част поради денивелацията на терена и свличането на почви), следва стерилен жълто-кафяв глинест материк, които в дълбочина се увеличава. В горния повърхностен пласт с дълбочина до 0,45 м в източната част на обекта (80 м) във всички сондажи бяха открити фрагменти от строителна и битова керамика от римската епоха, както и глинени мазилки. Фрагментите са безлични и със заоблени ръбове, което показва, че са били изложени на продължителни атмосферни влияния. По всяка вероятност те трябва да се свържат с намиращия се в близост обект (вила/структура със стопански функции) от римската епоха и са попаднали в изследваната площ при обработката на почвата. На около 80 м източно от обект 35 в рамките на сервитута на АМ „Тракия“се очерта гореописаната структура наситена с голямо количество римска керамика със съмнения за разнесени по повърхността жилищни или стопански постройки. В западна посока археологическите артефакти намаляват и след 160 м изцяло отсъстват, Вероятно поради нанесените корекции по трасето на АМ „Тракия“ са натрупани грешки, които са отложили обекта в западна посока, а реалната ситуация показва, че той е на изток.

№76. ПРОУЧВАНЕ НА ПЛАСТОВЕТЕ ОТ АНТИЧНАТА ЕПОХА НА МНОГОСЛОЕН ОБЕКТ „КАЛЕТО“ КРАЙ ГРАД МЕЗДРА

Сергей Торбатов, Биляна Иванова

През 2008 г. продължиха редовните археологически разкопки на пластовете от античната епоха на многослойния обект „Калето“ в гр. Мездра. Проучванията бяха съсредоточени в Сектор III на обекта, обхващащ укрепената територия върху едноименния хълм.

В рамките на кампанията бяха реализирани два нови сондажа – III/12 и III/9. Те са ситуирани в източната половина на обекта и обхващат вътрешността съответно на средното и южното помещение на сграда, издигната като двуделна в рамките на втората фаза на строителния период от края на V/ първата половина на VI в. и по-късно преустроена в триделна чрез преграждане на по-голямото северно помещение.

Работата в Сондаж III/12 започна от кота – 0,92/- 1,08 м (ЦР), на което ниво са били прекратени проучванията при ранните разкопки, и приключи на кота – 2,30/- 2,35 м (ЦР), където се достигна хомогенен хоризонт от късния халколит. Стратиграфската картина напълно повтаря установената на редица други места в чертите на обекта през предходните три археологически кампании – частично запазен пласт от късноримския период и добре изразени пластове, свързани с функционирането на езическото светилище от III в. и на римското укрепление от втората половина на II в. Проучените архитектурни останки се отнасят към също вече регистрираните строителни периоди от края на IV-началото на V в., края на V/ първата половина на VI в. и втората половина на VI в. Към ранната фаза от съществуването на светилището от III в. се отнася една добре запазена глинобитна култова площадка (есхара) (Обр. 1). От Сондаж III/12 произхождат 1338 керамични фрагмента, принадлежащи към обособените за обекта 6 технологични групи за периода II-IV в. Както през предходните години, и сега се наблюдава чувствително преобладаване

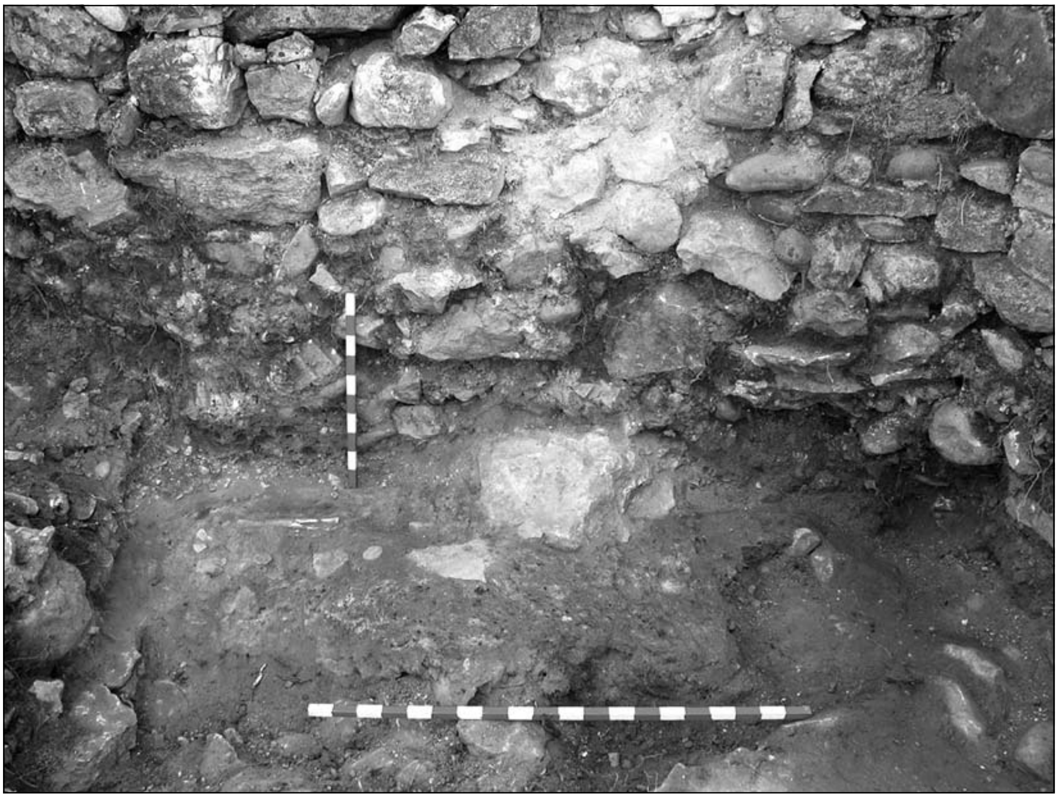

Обр. 1. Сондаж III/12. Глинобитна култова площадка (есхара)

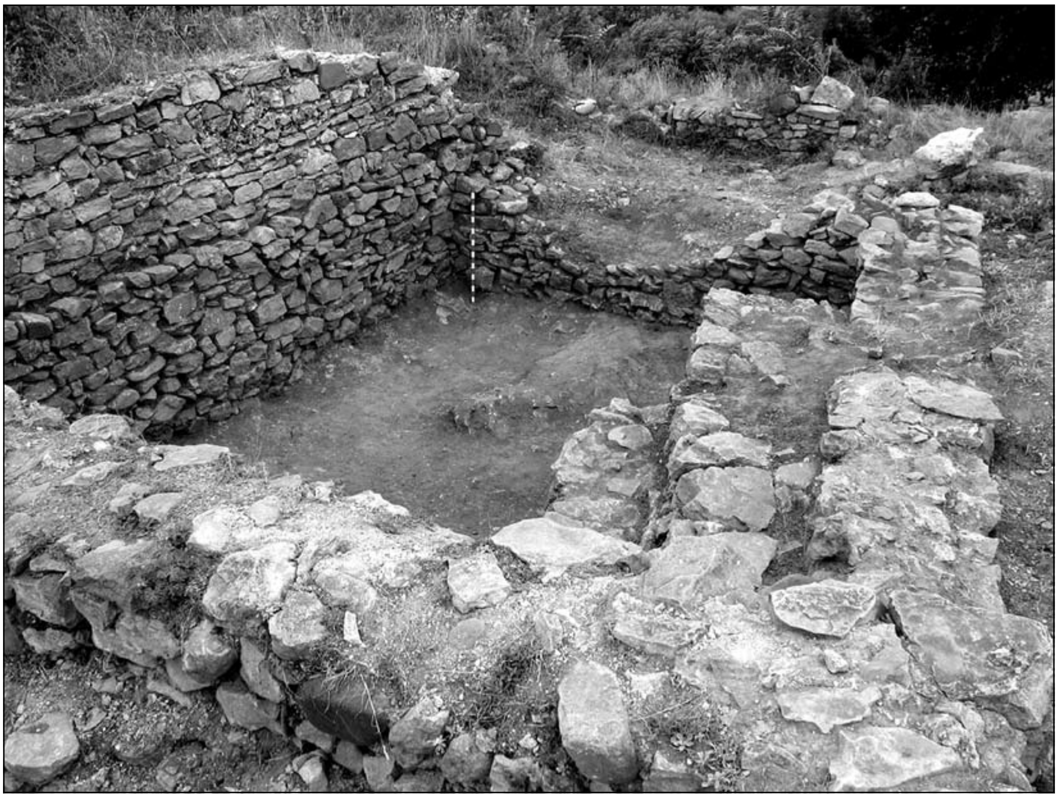

Обр. 2. Сондаж III/9. Зидове, принадлежащи към строителните периоди от първата половина на IV в., края на IV/началото на V в. и края на V/първата половина на VI в.

на лаковата керамика (79,4 %), която при това се открива в сравнително равномерни количества на всички регистрирани дълбочини.

Теренът в Сондаж III/9 беше заварен разкопан до ниво около – 1,39 м (ЦР) в хода на разкопките през 70-те и 80-те години на XX в. Стратиграфската ситуация е идентична на тази в съседния Сондаж III/12, с тази разлика, че тук античният културен пласт беше изчерпан на по-малка дълбочина (около – 2,20 м ЦР), а на места в южната половина на сондажа още на дълбочина – 2,02 м ЦР се достига материкова скала. И тук беше разчистена глинобитна култова площадка (есхара) от времето на светилището от римската епоха. Разкритите архитектурни останки принадлежат към три добре обособени периоди в строителната история на обекта – от първата половина на IV в., края на IV-началото на V в. и края на V/ първата половина на VI в. (Обр. 2). Статистическата обработка на керамичния материал от сондажа (общо 799 фрагмента от II-IV в.) показва сходни пропорции с установените за Сондаж III/12, като тук делът на лаковата керамика съставлява 80,6 % от цялото количество.

Ограниченият обхват на проучванията в Мездра през 2008 г. се отрази върху количеството на придобития археологически материал, но не и на неговото видово разнообразие. Сред по-интересните находки могат да бъдат посочени керамична чаша, дръжка от бронзова лампа, украшения от бронз и сребро, тоалетни принадлежности. Монетният материал включва 36 екземпляра от втората половина на II до края на IV в., сред които се срещат много добри и сравнително редки образци на провинциалното бронзово, както и на централното бронзово, билоново и сребърно монетосечене на римската империя. Безспорно най-интересната находка е един отлично изработен, миниатюрен бюст на бог Марс – първо засвидетелстване на това божество в светилището от римската епоха на хълма Калето край Мездра.

№77. ТРАКИЙСКО СВЕТИЛИЩЕ В М. ЕЛОВА МОГИЛА, С.ЧЕРНОВРЪХ, ОБЩИНА ТРЯВНА

Румен Иванов, Венелин Бараков

В продължение на пет години светилището в м. „Елова могила“ край с. Черновръх е обект на редовни археологически разкопки (Обр. 1, Обр. 3). В резултат на тези проучвания стана възможно пълното проучване на обекта, изясняването на структурата на светилището, установяване на характера на обредните практики и естеството на изповядвания култ.

Стратиграфия

Стратиграфията на обекта бе изяснена напълно. Културният пласт има дебелина 0,80 – 1 м в центъра на обекта; към периферията пластът постепенно изтънява до 0,30 – 0,50 м. В културния пласт са установени един строителен хоризонт, горял слой върху него и следи от деструкции и обредна дейност, свързани с наличието на огън (Обр. 2).

Непосредствено върху каменното светилище лежи пласт с материали от предримската и римската епоха. Находките от тези епохи се откриват размесени в резултат на интервенциите от по-късно време (късноримския период). Пластът е горял, което се дължи на опожаряване на светилището при готските инвазии от средата на III в. Стратиграфски най-добре е представен последният период от живота на светилището – най-горният пласт (втората половина на III-средата на IV в.). Материали от този период се откриват по цялата проучена площ на светилището и в участъците северно, западно и източно от него.

Каменен градеж има само в средата на светилището – подредени ломени камъни на кал, които оформят кръг. Голямо количество струпани разсипани камъни се констатира южно от този градеж – те са били част от конструкцията на кръглото каменно светилище и са нападали на юг по склона на хълма. В северна посока не се откриха други структури.

Техника на градеж на светилището. Идентификация

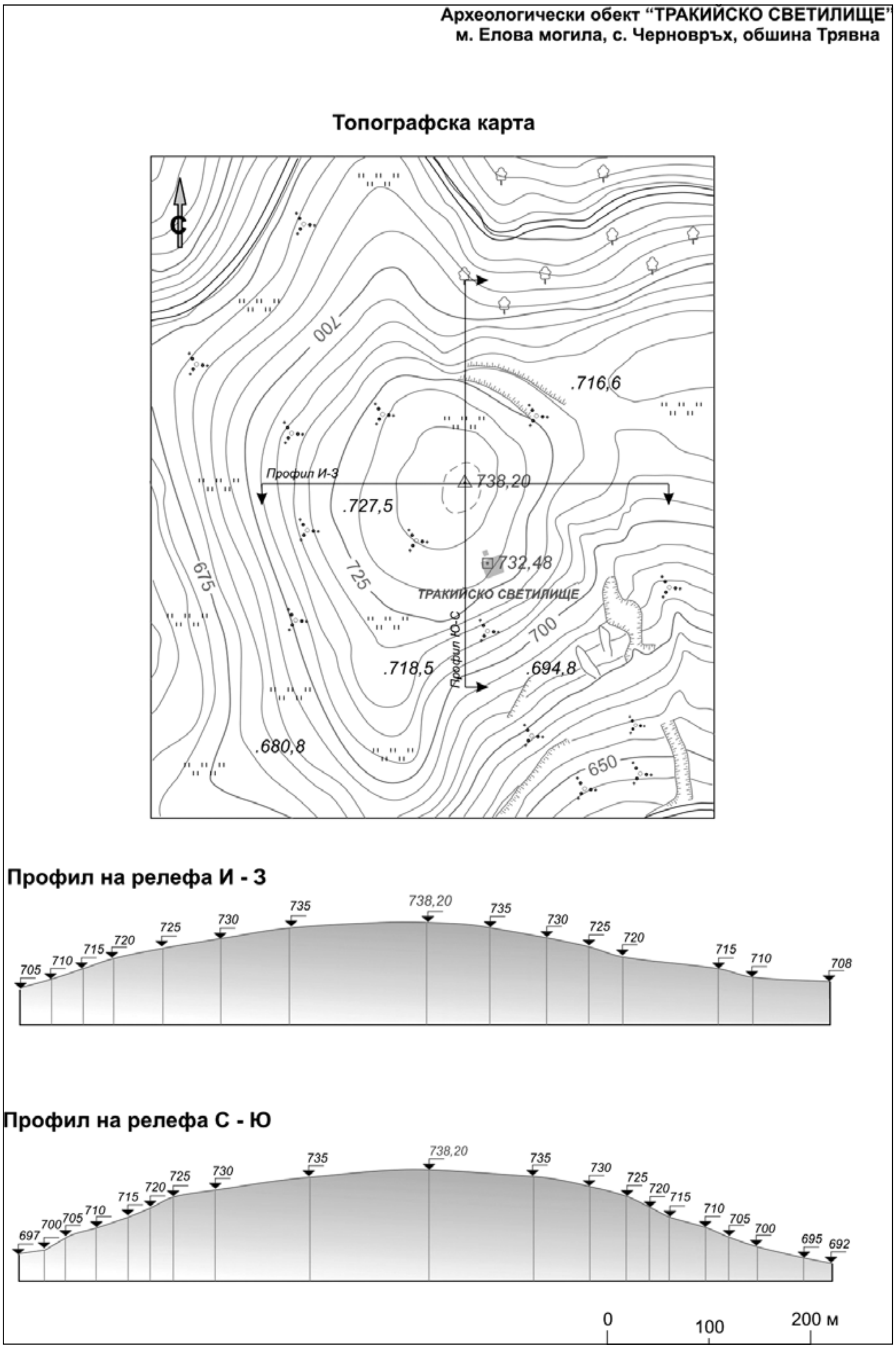
Археологически обект "ТРАКИЙСКО СВЕТИЛИЩЕ"
м. Елова могила, с. Черновръх, обшина Трявна
Топографска карта
С
700
.716,6
Профил И-З
738,20
.727,5
732,48
ТРАКИЙСКО СВЕТИЛИЩЕ
675
725
700
Профил Ю-С
.718,5
.694,8
.680,8
650
Профил на релефа И - З
705 710 715 720 725 730 735 738,20 735 730 725 720 715 710 708
Профил на релефа С - Ю
697 700 705 710 715 720 725 730 735 738,20 735 730 725 720 715 710 705 700 695 692
0 100 200 м

Обр. 1. Топографска карта и профили на светилището в м. „Елова могила“

Основно, централно място в структурата на светилището заема кръглият храм (Обр. 2). Той доминира във височина и представлява примитивно изградена каменна конструкция, от ломени камъни, подредени на калова спойка. Каменната площадка заема вътрешността на светилището. Върху нея са извършвани жертвоприношения на животни, а в средата ѝ е горял голям ритуален огън.

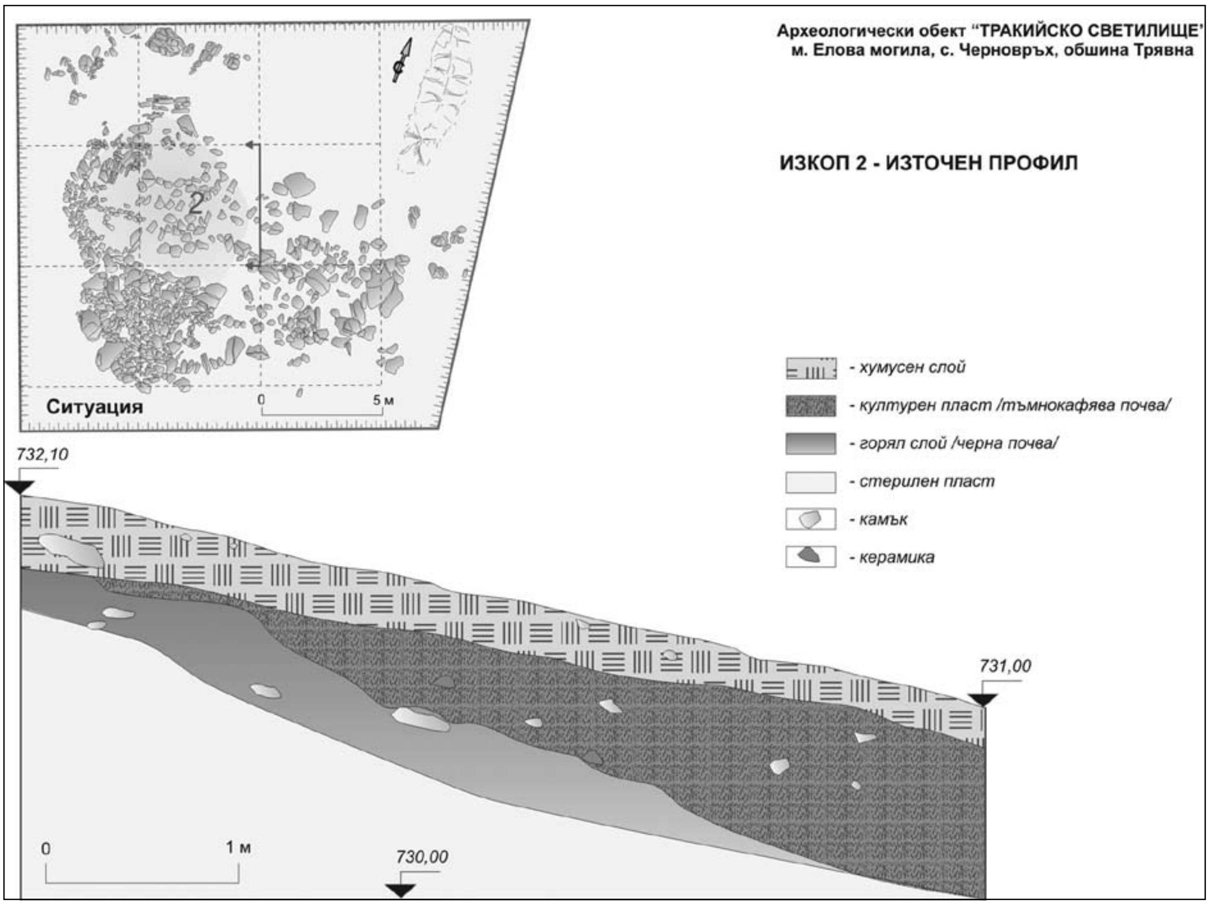
Археологически обект "ТРАКИЙСКО СВЕТИЛИЩЕ"
м. Елова могила, с. Черновръх, обшина Трявна
ИЗКОП 2 - ИЗТОЧЕН ПРОФИЛ
2
Ситуация
0
5 м
- хумусен слой
- културен пласт /тъмнокафява почва/
- горял слой /черна почва/
- стерилен пласт
- камък
- керамика
732,10
731,00
730,00
0
1 м

Обр. 2. Локализация на светилището в м. „Елова могила“

Единственият конструктивен елемент, който бе сигурно засвидетелстван в археологически контекст, е дъговидният зид, запазен на височина 0,50 м и изграден от средно големи, необработени, ломени камъни на кал. Зидът затваря от юг каменната площадка. При разчистването на каменната площадка, в средата ѝ, се установи, че тя е покрита с горял пласт, съдържащ останки от обредна дейност. Горенето на ритуален огън се е виждало отдалеч и това е било знак, че на светилището започва извършването на ритуална церемония, целяща контакт с божеството.

Каменният храм представлява убедителна идентификация на кръгъл храм на огъня. През римския и късноримския период тук бил почитан Тракийския конник Херос. Достъпът до светилището е бил от изток, тук се е намирал и неговият вход. Светилището не е имало покривна конструкция и е било отворено към открито небе.

Обредни практики

Обредната дейност включва убиване, разчленяване и изяждане на жертвено животно; оставяне на част от храната за божеството; посвещение към божеството; ритуално трошене на съдовете и умишлено повреждане на предметите (дарове); оставяне на дарове; Това са обредните практики, които бяха със сигурност установени по археологически път.

В кръглото светилище върху каменната площадка, в малки ями са поставяни оброчни плочки с изображения на Херос.

Предметите, които са оставяни като дарове на светилището са умишлено начупвани, деформирани или изгаряни в огън. Интересен момент е, че ритуалът „убиване на предметите“ се констатира в светилището в м. „Елова могила“ в една по-късна епоха. Ритуалът бе засвидетелстван по археологически път в пласт с материали от III-IV в. Запазването на този обред до късната античност показва устойчивост и жизненост на тракийските религиозни традиции и, че настъпващото християнство през IV в. все още не намира прием при траките от планината.

Поради продължителното използване на каменната площадка и пространството около нея като място за извършване на обредни действия и оставяне на дарове, следите от тези практики са старателно разчиствани, което обяснява липсата на сигурно документиран елинистически пласт в стратиграфията. Материалите от късножелязната епоха датират от IV-II в. пр. н. е. и се откриват в най-долните нива на културния пласт, които стратиграфски лежат върху стерилната почва, почти винаги размесени с находки от римската епоха.

Находки

Естеството на намерените находки позволява те да бъдат обособени в три големи групи, в зависимост от тяхното предназначение:

1. Предмети, свързани с ритуала и обредната дейност. Към тази група спадат бронзови камбанки; оброчни плочки; фрагменти от глинени и метални съдове.

2. Дарове. В тази група попадат повечето от откритите при проучванията находки: монети; накити, принадлежности към облеклото и колана.

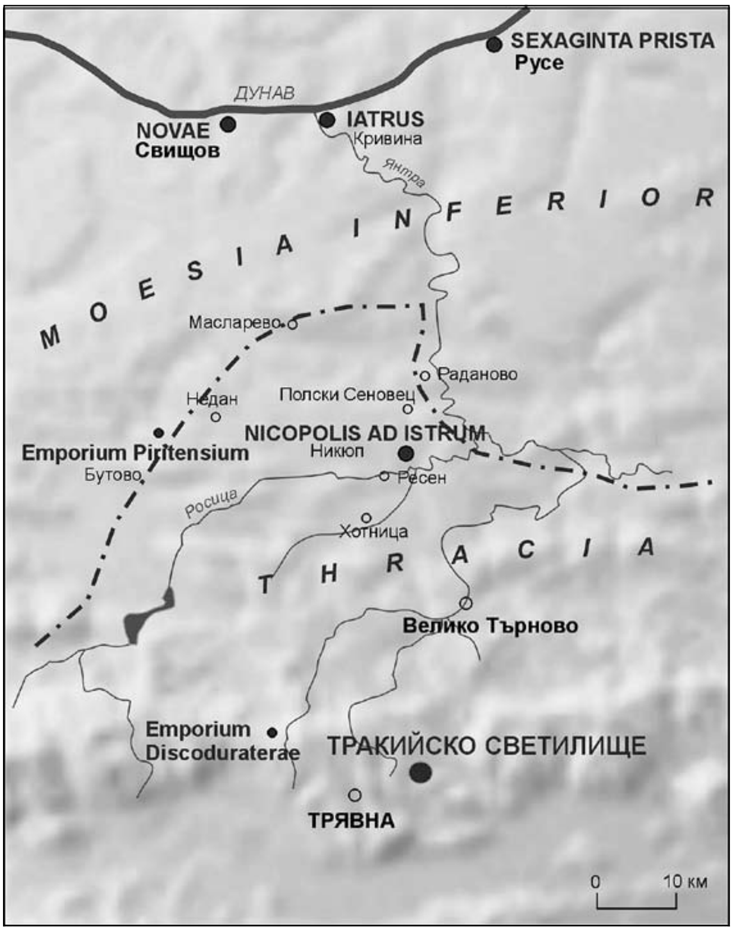

Обр. 3. Стратиграфски профил в централната част на обекта.

3. Предмети, свързани с жертвените животни. Това са части от гердани, с които са били окичвани вратовете на жертвените агнета: мъниста; халки; големи железни и бронзови камбанки.

4. Оловни амулети.

Хронология и етапи на функциониране

Стратиграфското положение на сигурно датиращи предмети позволи уточняване на етапите през които преминава историята на светилището. Най-ранните находки са от IV в. пр. н. е. (монети на Александър III Македонски и Касандър; едноспирални фибули и фибули „тракийски“ тип). Трети и втори век преди Христа се документират от появата на билатерални фибули в светилището като дарове и фрагменти от сива керамика. Количеството на находките от предримската ехоха се допълва от бронзови камбанки с ритуално предназначение, накити и др.

Дейността на светилището силно замира през I в. пр. н. е. – I в. от н. е. Този факт намира обяснение в смутното и военно време около завладяването на Тракия от римските легиони, което дава отражение върху нормалното функциониране на култовото място. Повторният разцвет на светилището в м. „Елова могила“ се наблюдава от средата на II до средата на III в. От този период са открити над 20 монети. Епохата на династиите на Антонините и Северите е представена със значително количество предмети: фибули; коланни гарнитури; накити; фрагменти от бронзови съдове и обкови за дървени сандъчета. За степента на интензивност на извършваните ритуали свидетелство са откритите над 150 добре запазени бронзови камбанки. Картината се допълва от многобройните бронзови халки и керамични мъниста.

Около средата на III в. дейността на светилището е прекъсната, което се констатира с отсъствието на археологически материали. Хиатусът във функциите на култовото място се дължи на голямото готско нашествие от 250 – 251 г.

Финалният етап от функционирането на светилището обхваща периода от третата четвърт на III до средата на IV в. Последните монети, бележещи крайния етап от дейността на светилището са от времето на Констанций II (306 – 337) и Валент (364 – 378). Вероятно пълното замиране на функциите му настъпва през втората половина на IV в.

№78. ТРАКО-РИМСКО СВЕТИЛИЩЕ В М. „ЧЕРВЕНАТА СКАЛА“ КРАЙ С. ЖИВКОВО, ОБЩИНА ХИТРИНО

Станимир Стойчев, Юри Йоргов, Иван Бабаджанов

Село Живково се намира на около 25 км северно от гр. Шумен. Основание за разкопките дадоха съхраняваните във фонда на РИМ – Шумен материали, определящи обекта като римско светилище от II-IIIв. Проучванията се проведоха за времето 02.06 – 15.08.2008 г. с работници по програмата „От социални помощи към заетост“.

Светилището се разпростира върху необработваема площ около скален отломък на около 500 м западно от селото. Самата скала е оформена, издълбани са много ниши и са издялани площадки, а на места се виждат следи от легла на греди (Обр. 1).

По цялата площ на обекта се засичат големи иманярски изкопи. По време на проучването се установи, че има участъци, прокопани до стерилен терен.

Обектът бе разделен на четири сектора, всеки с по 100 квадрата. През изтеклия сезон се работи в 18 квадрата в секторите А и В.

В квадрати 2, 12, 3, 13, 4 и 14 е достигнато до льос. В кв. 3 почти на повърхността се откри колективна находка османски монети от XVII в. В квадрати 3 и 13 се засича траншея с дълбочина между 0,20 и 0,30 м и ширина до 1,50 м. В нея се откриха дребни обрушени фрагменти керамика от II-III в. В квадрати 5, 6, 7, 15 ,16 и 17 културният пласт не е изчерпан през сезона, като в кв. 15 и 16 се проучи съоръжение с вероятно кръгъл план – засече се само един ред камъни в югозападния му край (останалата част е разрушена от иманярски изкопи). В него бяха открити 3 фрагментирани съда и 1 капак, които го датират в V-VI в. Подът на съоръжението е от трамбована глина. В кв. 7 около струпване от ломени камъни беше разчистено дъното на питос, около което се откриха фрагменти от стени и устия на повече от един питос.

В квадрати 89, 90, 99 и 100 на сектор В бе разчистена скална площадка, по която си личат следите от обработването на скалата. В подножието ѝ се разкриха голямо количество дребни фрагменти керамика, предимно от амфори, както и стени и устия на питоси. Открити бяха също така фрагментирани хромели, глинени тежести за стан, архитектурни детайли и строителна керамика.

При дребните находки с най-висок процент са монетите. При римските е представено както централното монетосечене, така и колониалното на градовете Анхиало, Хадрианопол, Деултум, Одесос, Пауталия, Марцианопол и Никополис ад Иструм. Открити са сребърни и бронзови монети на императорите Веспасиан, Септимий Север, Каракала, Юлия Домна, Диадумен, Елагабал, Север Александър, Юлиа Мамеа, Гордиан III, Галиен, Валериан I, Корнелия Салонина, Клавдий II и Аврелиан.

Намерени са и накити – обеци, пръстени и гривни. Керамика и битови предмети, както и фрагменти мрамор, вероятно от оброчни плочки и архитектурни детайли.

Откритите по време на разкопките материали потвърдиха догадката за наличието на римско светилище от II-III в. Бе регистрирано заселване на терена през късния халколит, през късноантичния период (V-VI в.) и през ранното средновековие.

За обитаване на терена и през XVII-XVIII в. говорят откритите фрагменти османска керамика, както и колективна находка от монети от XVII в.

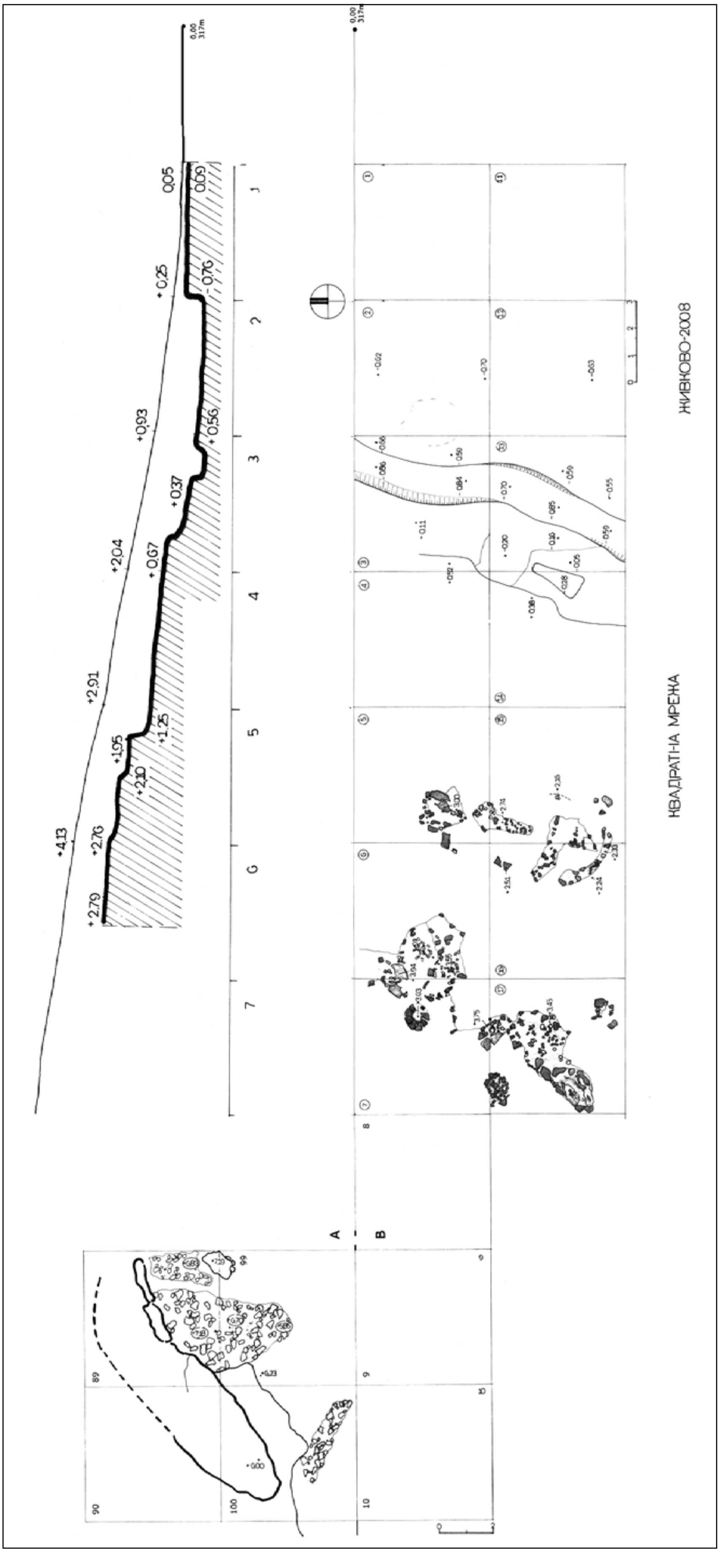
0,00
317m
0,05
+0,25
+0,93
+2,04
+2,91
+4,13
0,09
-0,76
+0,56
+0,37
+0,67
+1,25
+1,95
+2,10
+2,76
+2,79
1
2
3
4
5
6
7
A
B
КВАДРАТНА МРЕЖА
ЖИВКОВО-2008

Обр. 1. Живково, Шуменско, план на обекта

№79. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ НАБЛЮДЕНИЯ ПРИ „ИЗВОРА НА НИМФИТЕ И АФРОДИТА“, С. КАСНАКОВО, ОБЩИНА ДИМИТРОВГРАД

Веселка Кацарова

През 2008 г. бе реализиран вторият етап от проекта за социализация на обект „Светилище на нимфите и Афродита“ при с. Каснаково, финансиран по програма ФАР на ЕС. Предвидените строителни мероприятия – разширяване на пътя към археологическия обект, изграждане на информационен център, паркинг, туристическа пътека, временно покритие на частично проучената през 2007 г. римска сграда и художествено осветление на експонираните сгради при извора, наложиха извършването на наблюдения с цел предотвратяване на евентуални разрушения на археологически структури.

В участъка на пътя, паркинга и информационния център не бяха регистрирани никакви археологически останки, поради което беше допуснато извършване на планираното строителство в пълния му обем.

Проектираното трасе на захранващия осветителните съоръжения електрически кабел, минава в непосредствена близост до известните от по-ранни проучвания античен канал и сграда в северния край на поляната пред изворите (Обр. 1). Археологическите наблюдения при прокопаването на канавката за полагане на кабела доведоха до фиксирането на нова археологическа структура в дерето северно от канала. Вероятно става въпрос за лека постройка със зидове на калова спойка и керемиден покрив. Голямата концентрация на железни предмети в един малък участък около фиксирания зид, в т. ч. и инструменти, ни кара да смятаме, че става въпрос за стопанска постройка (дърводелска или железарска работилница).

Трасето на кабела засегна и три от зидовете на т. нар. „театър“ с посока С – Ю. За да се избегне разрушаването на паметника, дълбочината на изкопа бе намалена, а кабелът – положен върху максимално запазената височина на зидовете.

В останалите участъци от трасето на електрическия кабел не бяха регистрирани археологически структури.

В резултат на проведените през 2008 г. археологически наблюдения се потвърди хипотезата за наличие на голям архитектурен комплекс около светилището край изворите. Разкритата през 2007 г. жилищна сграда от II-III в. с мраморни облицовки, както и данните за синхронни по време стопански постройки на по-ниските тераси около нея показват, че става дума за самостоятелна селищна структура от типа *villa rustica.*

Новите наблюдения потвърдиха и данните от проучванията през 2007 г. за хронологията на обекта, а именно, че има два периода на обитаване: ранножелязна епоха (IX-VIII в. пр. Хр.) и римска епоха (края на II – средата на III в.).

Литература:

Аладжов 1962: Д. Аладжов, Светилище на нимфите и Афродита край с. Каснаково. Хасково, 1962.

Аладжов 1997: Д. Аладжов, Селища, паметници, находки от Хасковския край. Хасково, 1997.

Венедиков 1950: Ив. Венедиков, Разкопките при с. Каснаково през 1945 и 1946 г. – Известия на Археологическия институт, 20, 1950, 105 – 115.

Кацарова 2008: В. Кацарова, Археологически проучвания на „Извора на нимфите и Афродита“ при с. Каснаково, община Димитровград през 2007 г. – Археологически открития и разкопки през 2007 г., София, 2008, 488 – 492.

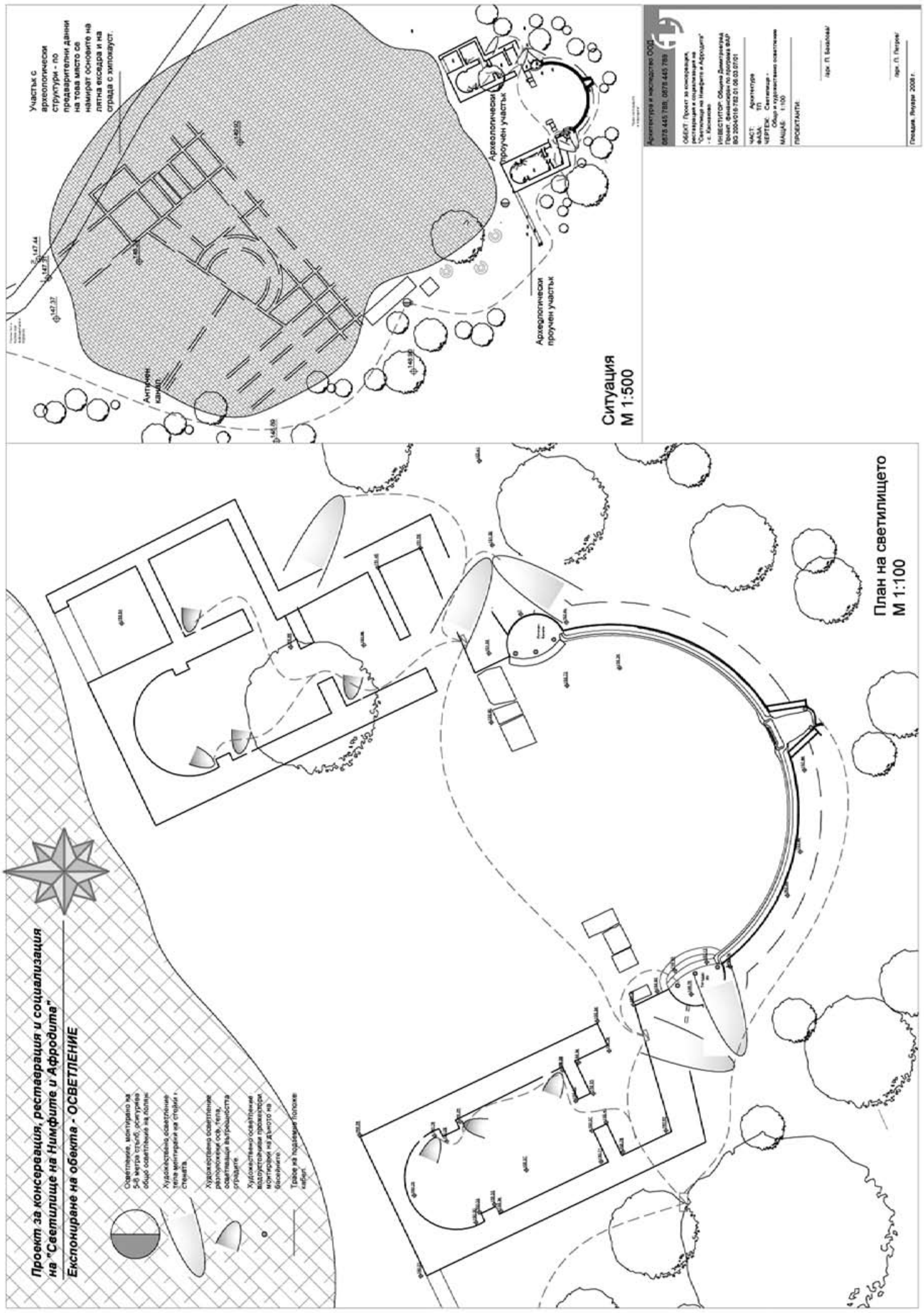
Ситуация
М 1:500
План на светилището
М 1:100
Проект за консервация, реставрация и социализация
на "Светилище на Нимфите и Афродита"
Експониране на обекта - ОСВЕТЛЕНИЕ
Археологически проучен участък
Античен канал

Обр. 1. План на светилището и сградите северно от него с трасето на захранващия електрически кабел. (Проект за осветление на обект „Светилище на нимфите“ – автори: арх. П. Бакалова, арх. П. Петров)

№80. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА РАННОХРИСТИЯНСКА БАЗИЛИКА ПРИ С. МИКРЕВО, ОБЩИНА СТРУМЯНИ

Владимир Петков

Селата Микрево и Каменица са в южните подстъпи към Кресненската теснина, на западния бряг на р. Струма. Местността „Долно Градище", където се намира изследваната базилика, е с площ от около 3 дка. Отстои на около 3 км от с. Микрево и на около 0,5 км от с. Каменица, но е в землището на с. Микрево. Разкопките започват през 1996 г., прекъсват за шест години, подновени са през 2002 г. и продължават без прекъсване до 2008 г., включително. Базиликата е трикорабна с неразчленен притвор, с презвитерий, баптистерий, екзонартекс, атрий и странични помещения (Обр. 1).

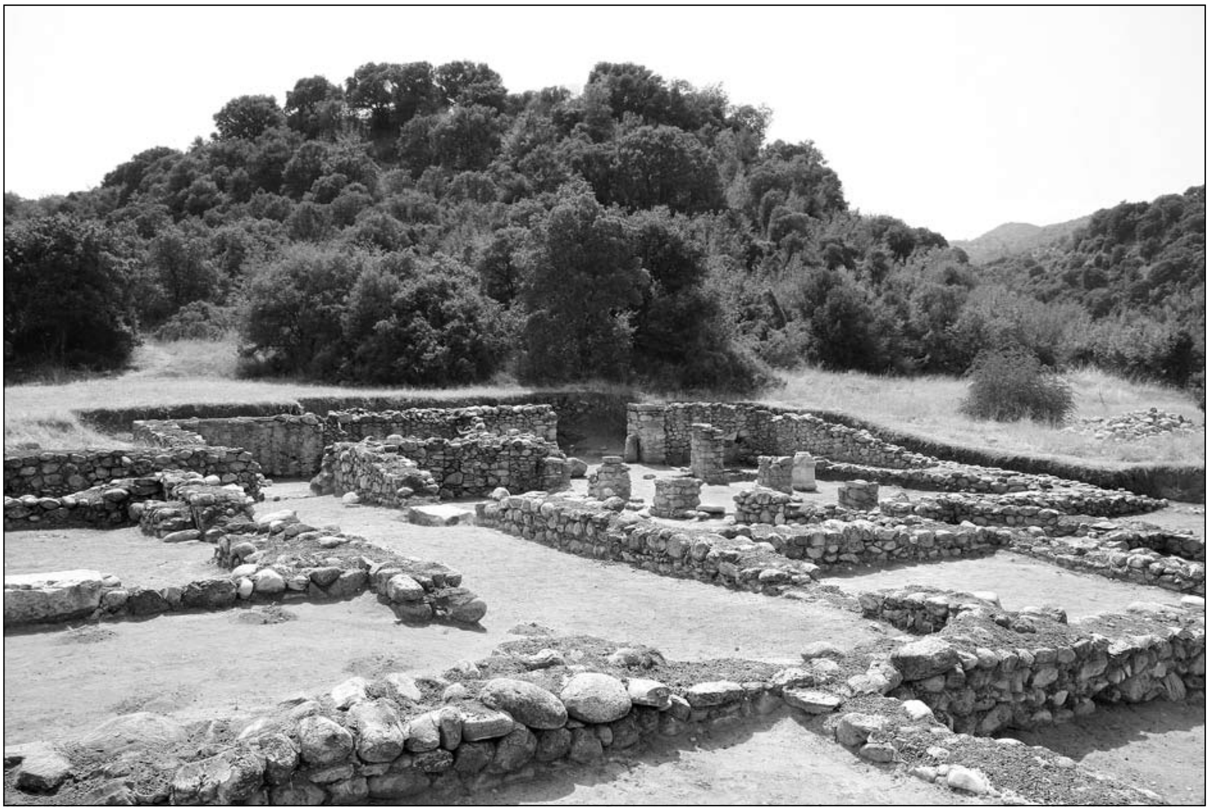

Обр. 1. Базилика при с. Микрево, общ изглед

Проучванията се проведоха в периода 07.07 – 07.08.2008 г. от екип с ръководител Вл. Петков (АМ – Сандански) и заместник ръководители С. Ценова (Музейната сбирка – Струмяни) и А. Ковачев (АМ – Сандански). Финансирането бе осигурено от Община Струмяни.

Започна проучването на нови сектори, непосредствено до външните стени на баптистерия, т.е. на север от сградата. Направени бяха няколко сондажа с различни размери, продиктувани от релефа на терена и от контура на разкритите останки в северната част на сградата (Обр. 2). Работи се чрез отнемане на пластове от по 0,30 м.

Обр. 2. Сондаж в северната част на обекта

Откритият материал е предимно битова керамика, като най-масово се намират фрагменти от обикновена и груба кухненска керамика, характерна за късноримския и ранновизантийския периоди (IV-VI в.). Открива се и фрагментирана строителна керамика от същото време.

№81. АВАРИЙНИ РАЗКОПКИ НА РАННОХРИСТИЯНСКАТА ЦЪРКВА В М. ДЖАНАВАРА КРАЙ ВАРНА

Александър Минчев, Васил Тенекеджиев

Новите разкопки на раннохристиянската църква в м. Джанавара край Варна (Шкорпил 1921, 59 – 60; Минчев 2001, 44 – 64; Минчев 2008, 500 – 503) през 2008 г. имаха авариен характер поради поредния иманярски набег, този път в олтарната част на храма, и липсата на документация от първите разкопки, направени от Х. Шкорпил през 1915 – 1919 г.

Разкопките се проведоха в периода 30.06 – 15.07.2008 г. и се концентрираха в засегната зона на олтарното пространство и в източната половина на наоса. Бе разкрита (за пръв път след 1919 г.) и документирана криптата под олтара на църквата, както и зиданата засводена гробница, разкопана от Х. Шкорпил под запазената тогава основа на мраморен амвон в наоса. По цялата дължина на кораба бе направен сондаж, в който се установи плитка траншея под някогашния под, вероятно направена при разкопките през 1915 – 1919 г. Разчистено и заснето бе и цялото олтарно пространство, заедно с основата на олтарната преграда и синтрона на църквата (Обр. 1). Същевременно бяха направени и нови сондажи източно от църквата. Там при разкопките през 2007 г. са разкрити части от зидове на вероятно манастирски помещения, разположени около храма (Минчев 2008, 502).

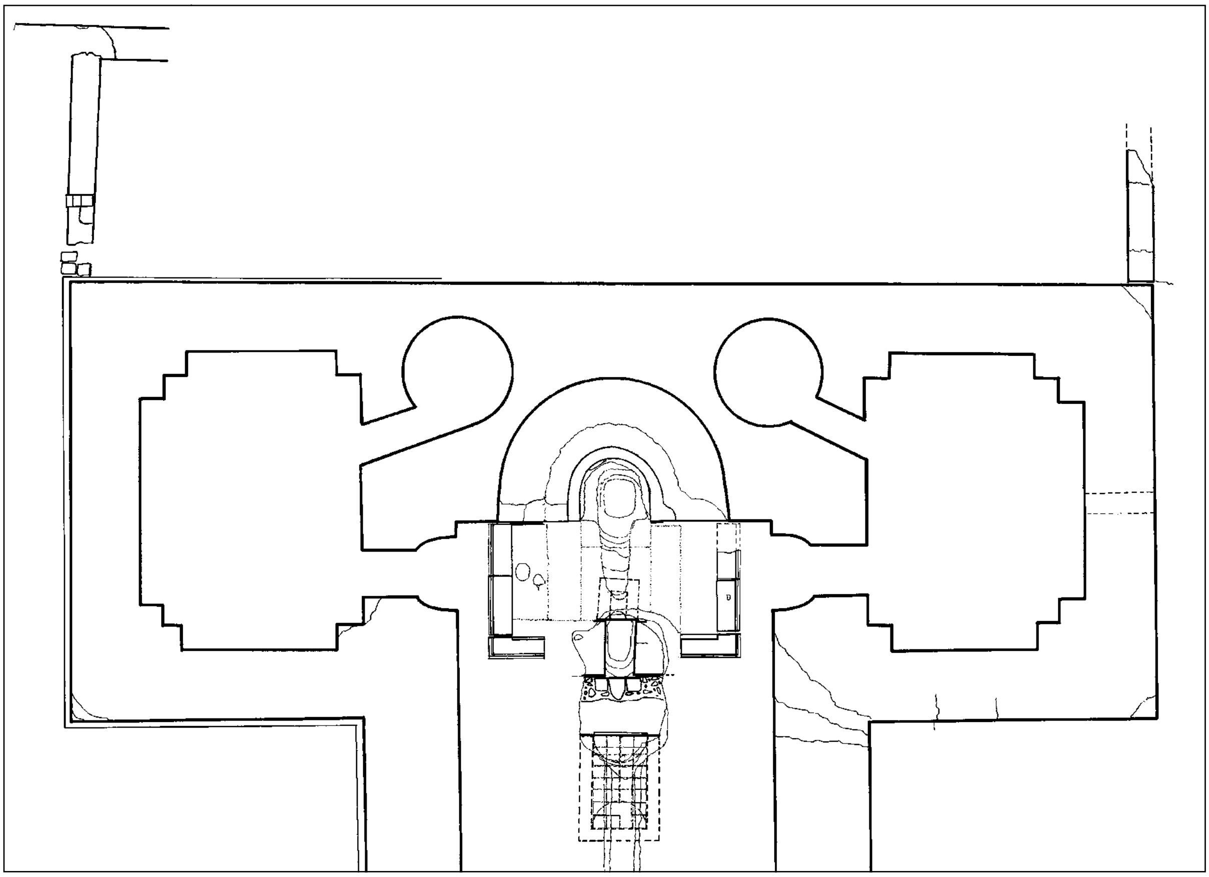

Обр. 1. План на източната част на църквата с проучените през 2008 г. структури (автор арх. Ив. Саров)

Отпечатъците в хоросановата подложка показват, че бемата е имала подово покритие от шест големи правоъгълни мраморни плочи (ширина 0,78 – 0,95 м; дължина 2,70 – 2,82 м), подредени една до друга с дългите си страни в посока З – И. На източната стена на бемата, от двете страни на апсидата е имало нисък цокъл от сиво-бели мраморни плочки, от които са оцелели фрагменти. Единствената изцяло запазена плочка е с размери 0,80 x 0,12 x 0,03 м.

Подът в апсидата е разбит от иманяри. Разрушенията обаче позволиха да се открие второ, по-ранно подово ниво в олтара, от което е запазена хоросановата подложка. Отпечатък върху нея свидетелства, че е имало настилка с мраморни плочи. Дебелината на по-късното хоросаново ниво е 0,10 – 0,12 м, а на по-ранното – 0,23 м. То ляга върху и нивелира повърхността на варовиковия материк.

От зидания синтрон в апсидата са запазени две стъпала, като вътрешната дъга на долното очертава пространство с диаметър 1,80 м и дължина 1,60 м (З – И). Стъпалата са били облицовани със сиво-бели мраморни плочки. От хоросановата замазка върху вертикалното лице на долното стъпало се вижда, че там плочките са били с по-малка ширина от тези на цокъла в бемата. Били са поставени под ъгъл една спрямо друга, за да се следва дъгата на абсидата. Дължината им е била 0,22 – 0,23 м. Височината им вероятно е била като на стъпалата: 0,20 м (на първото) и 0,30 м (на второто). Разликата във височината на стъпалата се дължи на допълнително повдигнатото подово ниво.

Отгоре стъпалата на синтрона са били покрити с мраморни плочи, дебели до 0,04 м, със заоблен ръб отпред. Фрагмент от такава плоча е открит при предишни проучвания в насипите на църквата.

Между амвона и олтарната преграда бе установена шахта. Тя е осигурявала достъп в източна и западна посока до крипта и зиданата тухлена гробница, разположени, съответно, под

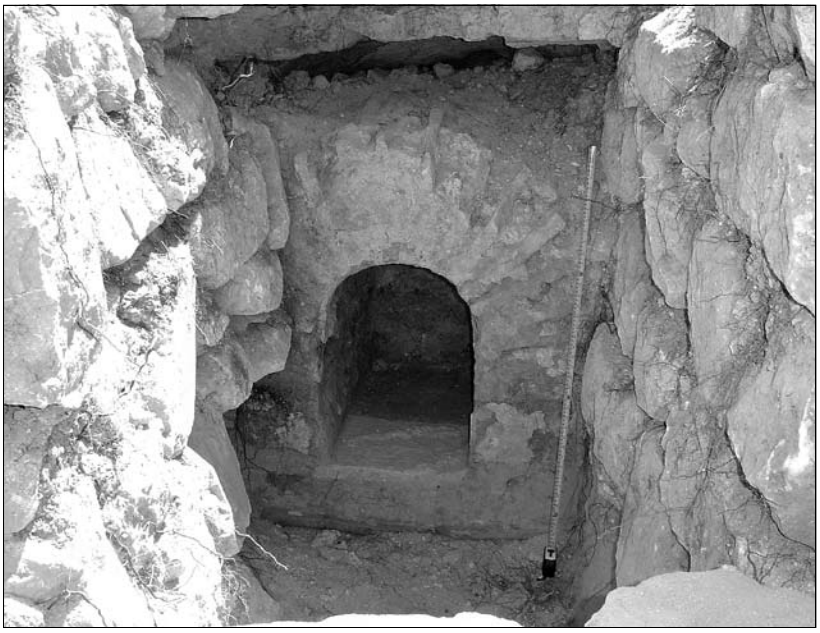

Обр. 2. Криптата за реликви и подходът към нея (поглед от запад)

олтара и амвона. Поради иманярските разрушения не ясно как точно е била оформена шахтата и дали е била пригодена за многократно влизане. При направата на цялото подземно съоръжение е използвана пълна с пясък естествена кухина в карстовия варовик в терена на църквата.

В насипите в шахтата и в гробницата се откриха две части от разбитата наскоро основа на олтарната преграда, както и много други мраморни фрагменти от архитектурата и облицовката на църквата: от основата на амвона, от олтарната маса, от две колони, коринтски капители, олтарни стълбчета, канцелни плочи, облицовъчи плочки и др.

На изток от шахтата се откри зидан коридор („тунел“, според Х. Шкорпил) с ширина 0,70 м (от запад) и 0,80 м (от изток), който е подход към криптата под олтара на църквата. Той е на дълбочина 1,50 м от нейния под и е дълъг 1,40 м. Стените му, дебели по 0,50 м, са градени от добре оформени квадри с хоросан. След направата на криптата коридорът е бил зазидан от запад с големи, грубо оформени квадри, споени с хоросан. Сега е запазен само най-долният ред от три камъка. Височина на петте запазени реда от градежа на стените е 1,30 м. Покритието на „тунела“ не е запазено. Дъното е покрито с естествено отложения пясък в скалната кухина.

Самата крипта, в която Х. Шкорпил открива комплекта от три реликвария, е в източния край на подхода (Шкорпил 1921, 59 – 60). Тя е засводена, с вътрешни размери 0,67 x 0,40 x 0,58 (височина) м. Тухленият ѝ градеж е с широки фуги, измазани с червен хоросан. Отвътре е била измазана с тънък слой (0,01 – 0,02 см) по-светло червен хоросан (Обр. 2). Тя има солиден под от три реда тухли, свързани със същия хоросан.

В западния край на шахтата, на 0,25 – 0,30 м под повърхността на варовиковия материк се откри правоъгълна засводена гробница (Обр. 3). За нея Х. Шкорпил споменава, че се е намирала под основата на мраморния амвон (сега унищожен). Гробницата е ориентирана З – И. Вътрешните ѝ размери са 2,20 x 1,40 x 1,20 (височина) м. На изток тя е отворена изцяло към шахтата, от която я отделя само тухлен праг (височина 0,25 м, ширина 0,30 м). Гробницата също е зидана с тухли; подът ѝ е бил покрит с тухли, като някои от тях сега липсват.

През тази година бяха проучени частично два зида, установени през 2007 г. Те са свързани на фуга с основната сграда и се явяват като продължение на нейните външни стени в източна посока. Единият от тях – при нейния югоизточен ъгъл, е от дребен ломен камък със спойка от кал, и контрастира на солидния градеж на църквата (*opus mixtum*). Той бе проучен в цялата си запазена дължина от 3,80 м. Дебелината му е 0,65 м. Край него бяха открити малко и неголеми фрагменти от късноантични амфори, някои с гребенчата украса.

Другият зид при североизточния ъгъл на църквата е граден от камъни със спойка от кал, а на места и с хоросан. Дебелината му е 0,65 – 0,75 м. На 6,50 м от храма той се свързва с друг, перпендикулярен зид, който се развива както в южна, така и в северна посока. Тези стени очертават части от помещения. В източното, на дълбочина 1,60 м от съвременното ниво се откри тънък

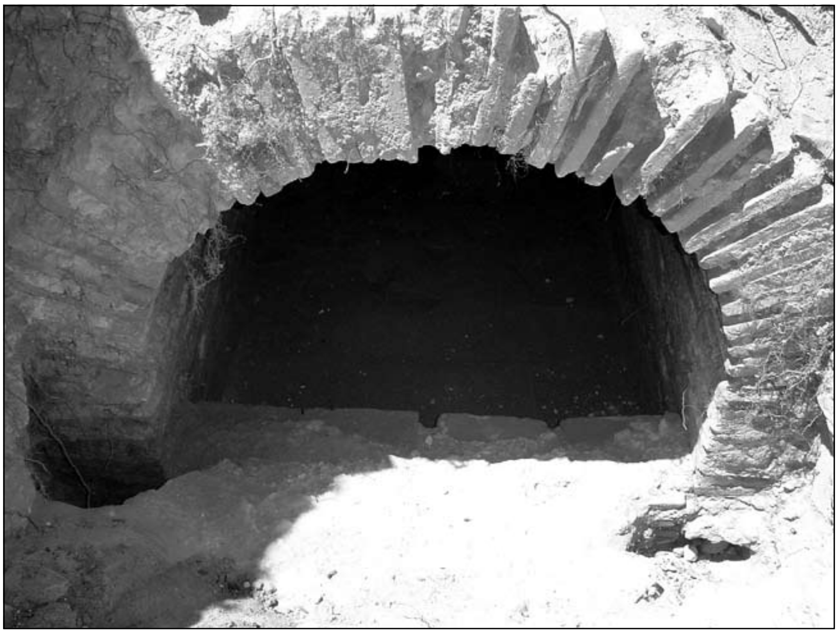

Обр. 3. Гробницата (поглед от изток)

горял пласт с фрагменти от късноантична керамика в него. Това изглежда е било подовото ниво на помещението.

Откритите зидове подкрепят предположението (Минчев 2008, 503), че църквата не е била самостоятелна сграда, а част от по-голям комплекс. Проучването му предстои. Предложената въз основа на мозайките дата за градежа на църквата е в първата половина на VI в. (Минчев 2001, 53 – 54).

Литература:

Минчев, 2001: Ал. Минчев. Две раннохристиянски мозайки с източни мотиви от Варненска област. – В: Сб. Християнската идея в историята и културата на Европа (ред. Д. Овчаров). Варна, 2001, 44 – 64.

Минчев 2008: Ал. Минчев. Спасителни разкопки на раннохристиянската църква в м. „Джанавара“ край Варна . – В: Археологически открития и разкопки през 2007 г. София, 2008, 500 – 503.

Шкорпил 1921: Х. и К. Шкорпил. Двадесет годишната дейност на варненското археологическо дружество. – Известия на Варненското археологическо дружество, 7, 1921, 3 – 74.

№82. РАННОХРИСТИЯНСКА ЦЪРКВА НАД ТРАКИЙСКОТО СКАЛНО СВЕТИЛИЩЕ ДО С. ПОП РУСАНОВО, СИЛИСТРЕНСКО

Георги Атанасов

Над трако-римско скално светилище на десния бряг на р. Табан до с. Поп Русаново (Атанасов 2006, 13 – 14, 29) през 2007 г. се попадна на иманярски изкоп, в който е регистрирана част от полуразрушен зид. През м. юни 2008 г. за три дни се извърши сондажно проучване, при което частично се разкри църква със силно издължен план. Външни размери: дължина 20,15 м, максимална ширина 4,30 м. В интериор дължината на наоса е 10,10 м, на притвора – 6,15 м, а ширината е 2,80 м. Стените са зидани от полуобработени средни и дребни камъни на калова спойка, с дебелина 0,70 – 0,80 м. Запазени са на височина до 0,70 м – т. е до 3 реда в суперструкция. Преградният зид между наоса и притвора е с ширина 0,60 м. В проучените участъци стената ляга на здрава материкова скала. Забележително е, че апсидата с диаметър 2,80 м е без отстъпи и рамене – т. е. развива се от зид до зид.

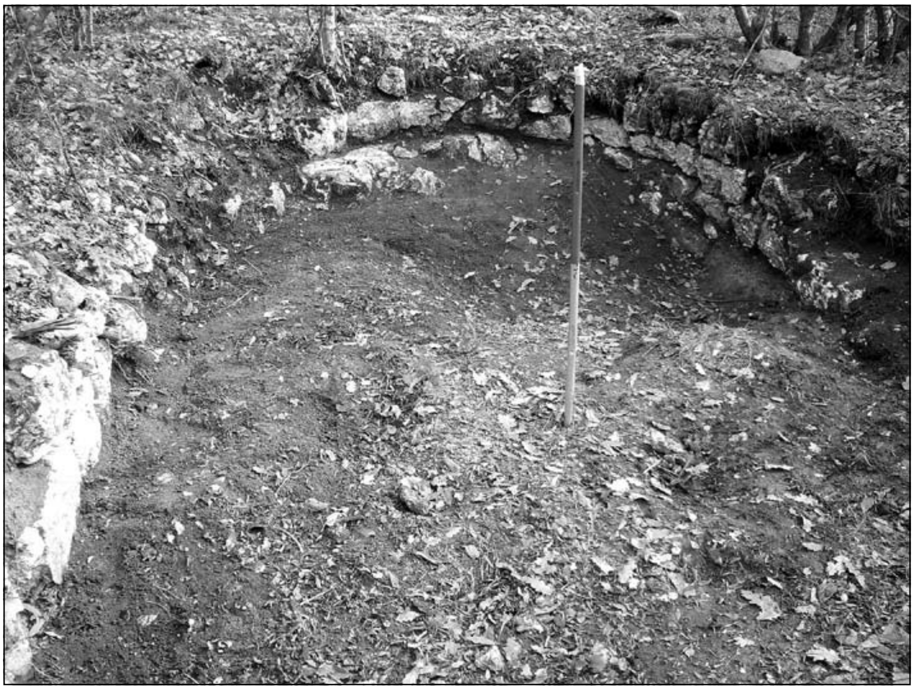

Обр. 1. Поглед към апсидата на църквата до с. Поп Русаново, Силистренско

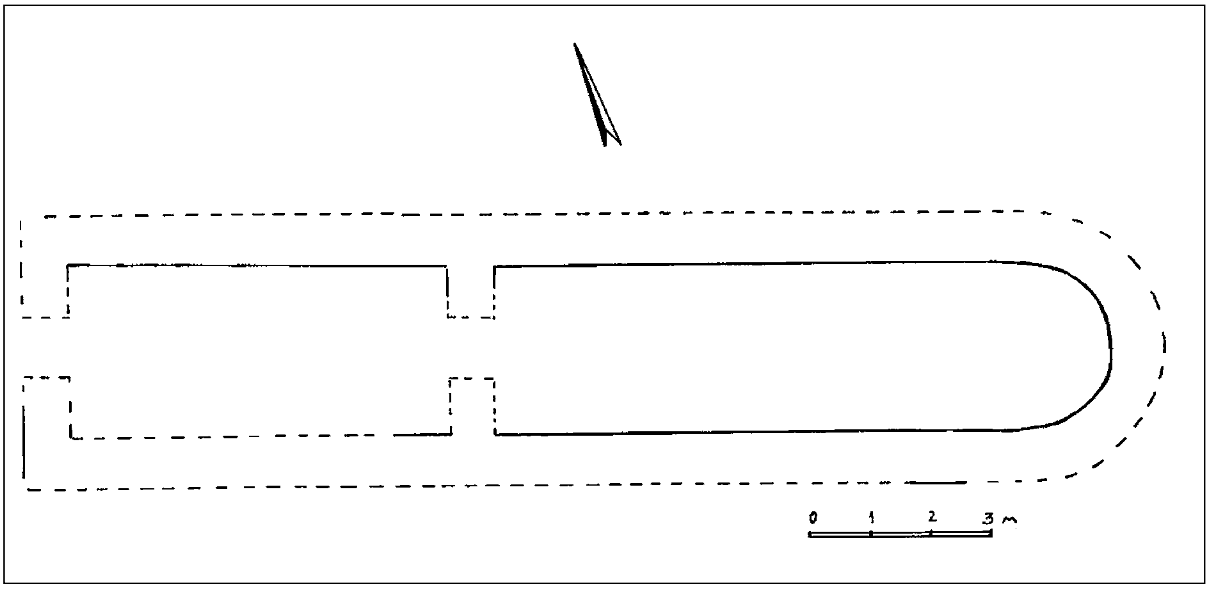

Обр. 2. План на църквата до с. Поп Русаново, Силистренско

При сондажните проучвания не се откриха находки, като изключим нехарактерни и трудни за определяне фрагменти от железни гвоздеи и скоби. Битовата керамика е много малко и включва основно фрагменти характерни за IV в. Липсва тракийска керамика, която изобилства в подножието, както и характерната за VI в. гребенчата керамика. Културният пласт е сравнително тънък и наситен със строителна керамика – тухли, тегули и имбрици. Липсват отчетливи следи от пожар.

Специфичният издължен план, размерите и формата на апсидата са сходни с църквите до Телица и Аргамум, датирани в IV-V в. (Bauman 2006, 825 – 831). Според досегашните наблюдения църквата над тракийското светилище до с. Поп Русаново изглежда е издигната през втората половина на IV в. и разрушена при варварските нашествия в края на IV или първата половина на V в.

Литература:

Атанасов 2006: Г. Атанасов. Тракийски скален култов център по река Табан, Силистренско. Свещената долина на Залмоксис. Силистра, 2006.

Bauman 2006: V. Bauman. A propos des premières basiliques paléo-chrétiennes découvertes à l’embouchure du Danube. – In: Frühes Christentum zwischen Rom und Konstantinopel. Acta Congressus Internationalis XIV Archaeologiae Christianae, I. Roma, 2006, 825 – 831.

№83. АВАРИЙНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ТРАКО-РИМСКИ НЕКРОПОЛ КРАЙ С. ЛОВЕЦ, ОБЩИНА ВЪРБИЦА

Станимир Стойчев, Юри Йоргов, Иван Бабаджанов

Село Ловец се намира в южната част на Шуменския регион, а според административното деление на страната, принадлежи към Община Върбица. Намира се на левия бряг на река Камчия, като към момента част от селото е залято от водите на язовир Тича. Около него са регистрирани голям брой археологически обекти – селища от епохата на енеолита, както и тракийско, антично и средновековно. Некрополът се намира източно от селото на около 1 км. В по-голямата си част е разрушен от водите на язовира и иманярски набези. По време на разкопките бяха проучени четири гроба, като един от тях е с трупополагане, а три с трупоизгаряне. Вследствие на ерозията, всичките са разрушени и не могат да се засекат очертанията на гробните ями. Като дарове в тях бяха открити: керамични съдове, накити и две монети на императорите Траян (98 – 117) и Антоний Пий (138 – 161). Откритите материали датират некропола в периода II-III в.

№84. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА КЪСНОАНТИЧЕН НЕКРОПОЛ В М. КЕЛИСМАИЛОВОТО ПРИ С. АЛЕКСАНДРИЯ, ОБЛАСТ ДОБРИЧ

Боян Тотев, Олга Пелевина, Станимир Стойчев, Добри Добрев

Село Александрия се намира на територията на Добричка област в бившата гранична зона с Румъния и в близост до големия късноантичен укрепен център Залдапа. След получени сигнали за иманярски разкопки през м. май 2008 г. беше организирано спасително археологическо проучване. Установено бе, че грабителските набези почти са унищожили част от некропол с преобладаващо катакомбни гробни съоръжения. За съжаление, останалата огромна част от уникалния за България некропол е изрината с булдозери и друга тежка техника на два етапа: при строителството на язовир в края на 50-те години на XX в. и в началото на 90-те, при прокарването на път и при строежа на подстъп към язовирната стена (Обр. 1).

Първият проучен от нас гроб №1 бе недоограбен от иманярите. Той е частично обграден с тегули, ориентиран в посока И – З. Върху гърдите на скелета се откри фрагментиран железен сърп.

С богат инвентар е и гроб №2, засечен на дълбочина 1,50 м (Обр. 2). Съоръжението започва с ориентиран на СИ – ЮЗ правоъгълен коридор с дължина 1,96 и ширина 1,20 м. Входът към гробната камера е от североизток, запечатан от три неголеми плочести камъка, поставени върху каменен блок, широк 0,85 м и висок 0,56 м. Цялата тази конструкция лежи върху праг, израбо-

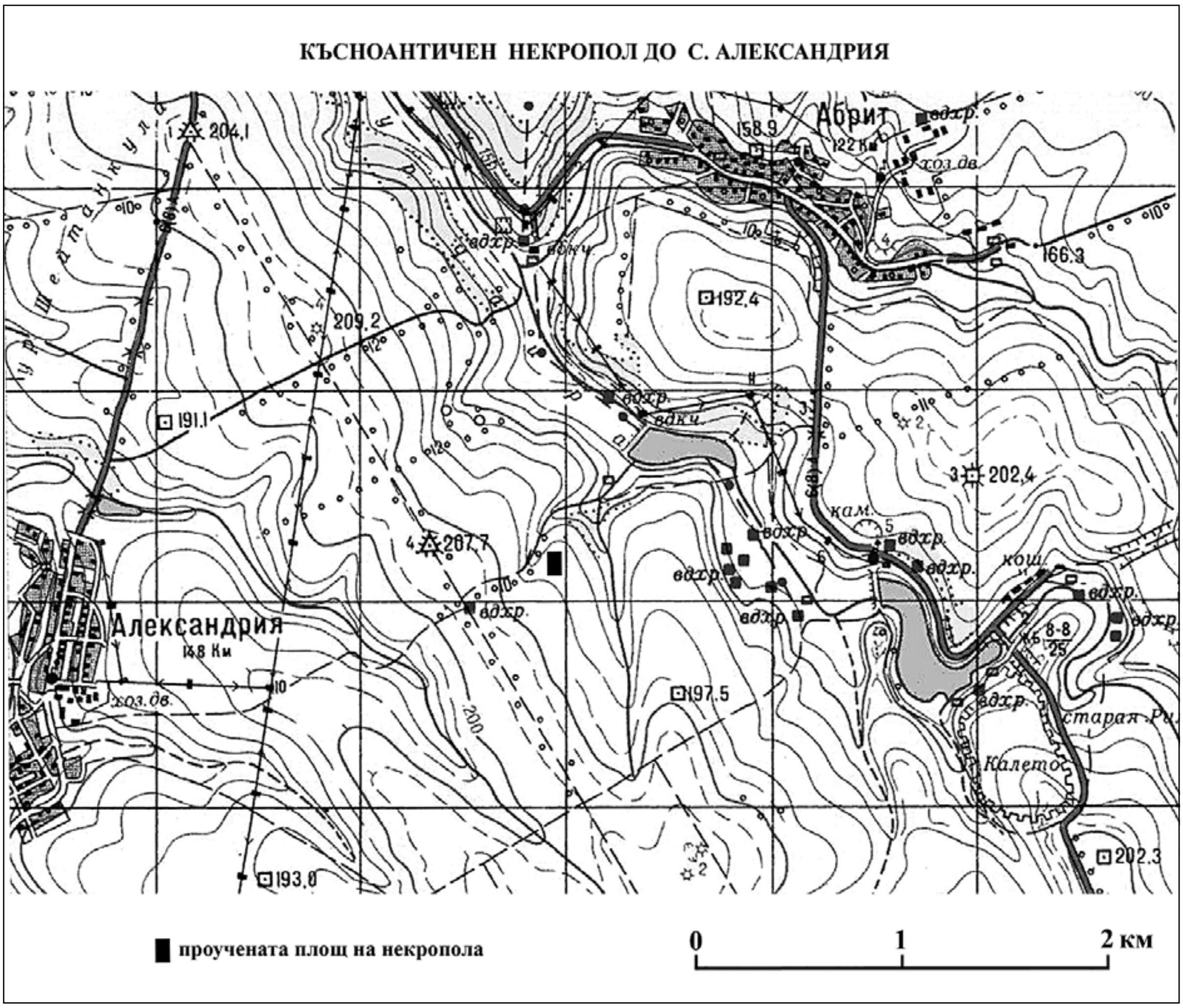
КЪСНОАНТИЧЕН НЕКРОПОЛ ДО С. АЛЕКСАНДРИЯ
Абрит
Александрия
148 Км
204,1
209,2
191,1
207,7
192,4
158,9
166,3
202,4
197,5
193,0
202,3
вдхр.
хоз.дв.
кам.
кош.
старая Р.
Калето
▮ проучената площ на некропола
0
1
2 км

Обр. 1. С. Александрия, Добричко. Карта на разположението на некропола

тен от плочест камък с размери 0,75 х 0,47 м, фланкиран от два по-малки, симетрично поставени камъка. Гробната камера е с овална форма, с размери: 1,97 м (ЮИ – СЗ) х 1,83 м (ЮЗ – СИ). Максималната ѝ височина достига 0,90 м. Подът е трамбован, отстоящ на 2,56 м от нивото на повърхността. Върху него се откриват следи от подсипка, включваща пепел, въгленчета и креда. Върху него е намерен скелет на млад индивид, почти разложен, с запазена ориентация Ю – С (с главата на юг). Около останките е открит богат инвентар от покрита с червена ангоба амфора, кана с излъскана украса, стомна с две дръжки, украсена по същия начин, гърне, глинена лампа, конусовидна стъклена чаша и бронзова гривна. Гробната камера е оставена куха, а с изкопания льос, примесен с чернозем, е засипан коридорът. Явно подобни са и разкопаните от иманярите не по-малко от четиридесет съоръжения (Обр. 3).

Гроб №3, също даде интересни резултати. Дромосът на съоръжението е унищожен от иманярски изкоп. Камерата е с овална форма, ориентирана С – И, с размери 2,43 м (И – З) х 2,25 м (С – Ю). На дълбочина 1,86 м се разкри скелет, ориентиран в посока СЗ – ЮИ, с главата на северозапад и привързани при погребението в областта на коленете и глезените крака. Дясната половина от ребрата са изместени към таза. Трупът е покрит с обилен слой охра. Гробът е засипан, а неголемият вход е затворен с камък. Погребалният инвентар се състои от парчета от желязна гривна и вероятно е свързан с някакво древно поверие. Следи от ритуал по обезвреждане на покойника са завързването на краката, разсичането в областта на гръдния кош, изобилното посипване с охра и вероятно засипването с пръст на гробната яма.

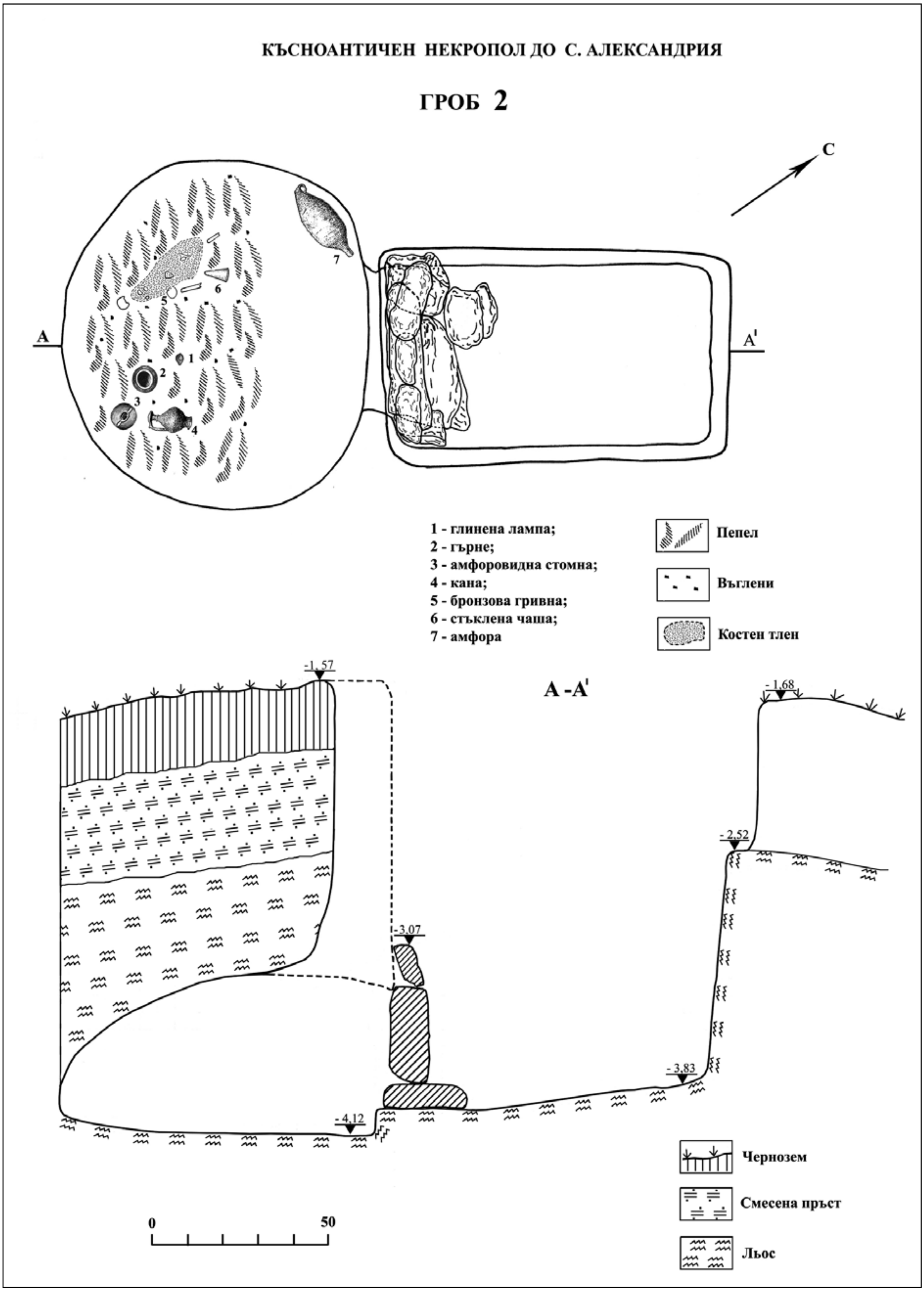
КЪСНОАНТИЧЕН НЕКРОПОЛ ДО С. АЛЕКСАНДРИЯ
ГРОБ 2
С
A
A'
1
2
3
4
5
6
7
1 - глинена лампа;
2 - гърне;
3 - амфоровидна стомна;
4 - кана;
5 - бронзова гривна;
6 - стъклена чаша;
7 - амфора
Пепел
Въглени
Костен тлен
A - A'
-1,57
-1,68
-2,52
-3,07
-3,83
-4,12
Чернозем
Смесена пръст
Льос
0
50

Обр. 2. С. Александрия, Добричко. План и разрез на гроб №2

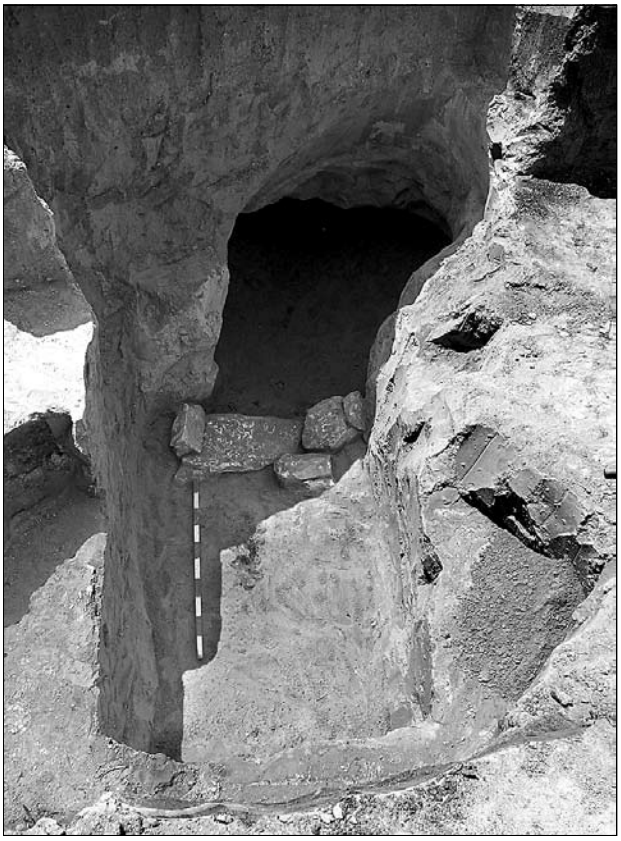

Обр. 3. С. Александрия, Добричко. Гроб №2

Гроб №4 е яма с правоъгълна форма и дълбочина 1,40 м, вкопана на около 0,60 м в чистия льос с размери на дъното 1,84 х 0,80 м. Скелетът е ориентиран в посока И – З, с главата на запад. Черепът лежи на дясната си страна, с лице на юг, лявата ръка е покрай тялото, а дясната е положена върху таза. Дължина на скелета е 1,65 м. Липсва гробен инвентар. Тези специфики го отличават от разкопаните две катакомби и го сближават със считания за християнски гроб №1.

В заритите иманярски изкопи са зачистени още три частично запазени гробни съоръжения, които също се състоят от коридор-шахта и затулена с камъни камера. Двете от тях, които се намират в източния край на некропола, са на дълбочина над 3 м, а третото, разположено в близост до западната граница, е на по-малко от 0,5 м. Този факт окончателно затвърди убеждението ни, че първоначалната конфигурация на терена е силно променена.

Направените сондажи в четирите страни на проучваната от нас площ не дадоха резултат. С известна условност може да се приеме, че проучените два ямни (християнски?) гроба очертават съответно южната и източната граница на некропола, докато в посоките север и запад съществувалите съоръжения са унищожени при строителните дейности. Точната площ на некропола не може да се определи, но разстоянието от проучвания през 2008 г. участък до стената на язовира, където със сигурност е имало многобройни гробни съоръжения, е повече от 500 м. Видно е, че населението, оставило тези паметници е пряко свързано със съществувалото в непосредствена близост на неукрепено късноантично селище и, разбира се, с големия градски център Залдапа.

Събраните данни за погребалния обред включват и наблюдения върху повече от 40 разрушени от иманярите гробове, които без изключение са от типа на шахтовите гробници. Те могат да бъдат частично допълнени от една публикация на Г. Тончева (Тончева 1962), която в края на 50-те години на миналия век събира от трудолюбивите строители двадесетина керамични съда, монети и бронзови украшения. Пак по нейни сведения в гробните съоръжения (за характера на които няма достоверна информация) скелетите са ориентирани И – З със съпровождащ ги инвентар от няколко съда и разпръснати около тях монети.

Именно по данни от монетите, може да се определи продължителността на функциониране на некропола от времето на император Аврелиан (270 – 275) до император Валенс (364 – 378). В опит да се обобщят събраните по този начин данни изказваме хипотезата, че след оттеглянето на римската империя от провинция Дакия през 272 г., в близост до придобилата важно стратегическо значение крепост Залдапа са заселени компактни маси от варварско, според нас аланско, население. То проживява на тази територия поне 100 години, когато некрополът е изоставен през 378 г. по времето на големият бунт на вестготите.

Литература:

Тончева 1962: Г. Тончева. Римски некрополи от Толбухинско и Варненско. – Археология, 1962, 4, 57 – 59.

№85. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА РАННОХРИСТИЯНСКИ НЕКРОПОЛ В МЕСТНОСТТА „ЗАРИНА НИВА“, КВ. „ВАРОШ“, ГРАД ПЕРНИК

Василка Паунова

През периода юли – август 2008 г. в м. Зарина нива, в кв. „Варош“ на гр. Перник продължи проучването на раннохристиянския некропол. С възобновяването на разкопките през 2008 г. се целеше:

– Да се уточнят хронологическите рамки на използване на плоския некропол, който продължава извън могилния насип на Огнянова могила (сондаж I), проучена през 2002 и 2003 г.;

– Да се уточни видовото разнообразие на погребалните практики и на изградените гробни ограждания и маркировки;

– Да се уточни дали в дълбочина има по-ранен културен пласт, тъй като насипът на могилата изобилства с фрагменти от ранно и късножелязната епоха.

Археологическото проучване бе съсредоточено в два сондажа. Сондаж I покрива изкопа, направен през 2003 г. при изчерпването на могилния насип на Огнянова могила. Тук целта е да се достигне до стерилен пласт, тъй като проучването през предходния археологически сезон бе прекъснато (поради лошите атмосферни условия) на ниво, в което бе открит гроб от първата половина на IV в. Той е значително по-ранен от останалите, вкопани в могилния насип гробове, които датират от V-VI в.

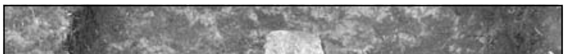

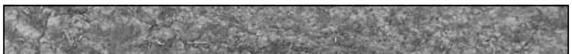

Обр. 1. Перник. Раннохристиянски некропол. Сондаж II. Гроб №8 със стреховидно керемидено покритие

Обр. 2. Перник. Раннохристиянски некропол. Сондаж II. Гроб №13 – кенотаф, с каменно ограждане

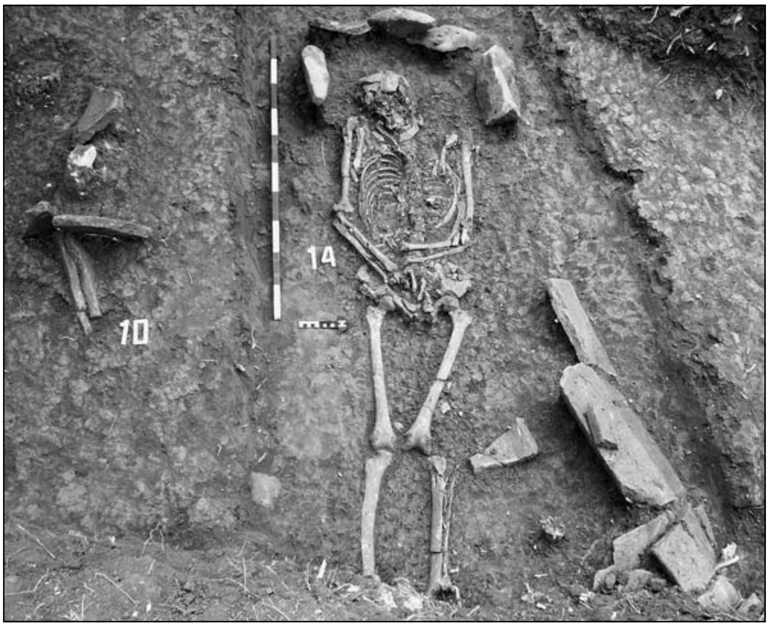

Обр. 3. Перник. Раннохристиянски некропол. Сондаж II. Гроб №14, с каменно ограждане и стреховидно керемидено покритие, трупополагане в изпънато положение

През 2008 г. в сондаж I бяха открити три гроба (№ 8, 19 и 20). Те не се различават от проучените вече гробове с трупополагания в посока З – И, датирани в V-VI в. Други по-ранни ями не бяха регистрирани. В сондажа се достигна до стерилния пласт.

Сондаж II се намира на 50 м югоизточно от сондаж I. Той попада в борова гора, като мястото му бе избрано, заради изкуственото издигане на терена, наподобяващо разнесен могилен насип. В него бяха разкопани 6 квадрата с обща площ 150 кв. м и бяха проучени 27 гроба. Те са разрушени в голяма степен от интензивното разораване на терена. Бяха отбелязани 4 типа гробни съоръжения:

1. Гробни ями със стреховидно керемидено покритие. То е изградено от четири до шест покривни керемиди, с груба повърхност и множество примеси – камъчета, неравномерно изпечени. Цветът им варира от червеникавокафяв до сив. Стрехата им е с височина до 0,40 м (Обр. 1).

2. С каменно ограждане. Част от детските гробове са оградени с плочести камъни и фрагменти от керемиди (Обр. 2).

3. С каменно ограждане и стреховидно керемидено покритие (Обр. 3).

4. Гробни ями, силно разрушени, с неясно ограждане и покритие.

Гробовете са подредени в редици и са с посока И – З или с незначителни сезонни отклонения от тези посоки. Върху част от гробните ями бяха разчистени по-късни гробове.

Човешките скелети бяха в лошо състояние и в напреднала степен на разложение, поради силната киселинност на почвата. В преобладаващата част от гробовете бяха запазени само долните крайници и зъбите на погребаните индивиди. Те са положени в изпънато положение, по гръб. Ръцете са поставени няколко позиции: със събрани длани върху таза; с една ръка върху таза, а другата свита към рамото; с изпънати ръце до тялото.

На дъното на гробните ями и в пълнежа им бяха открити дребни въглени, вероятно следи от ритуално очистване.

В преобладаващата част от гробовете липсва гробен инвентар. Изключение прави детски гроб №9, в който бяха открити две бронзови обеци, бронзово копче и фрагмент от стъклен съд – чаша. В гроб №19 на възрастен индивид бе намерено желязно ножче. В гроб №23 в глинен съд, изработен на грънчарско колело, е положена стъклена чаша. Съдът е поставен в областта на коленните стави. До черепа бе открита и силно корозирала бронзова монета от IV в. В гроб №13, с каменно ограждане, не бе открит скелет и той може да бъде определен като кенотаф (Обр. 2).

По открития гробен инвентар, част от гробовете могат да бъдат датирани през IV в. Ако се съди по късните гробове, които нарушават по-ранни ями, може да се предположи, че некрополът е бил използван продължително време – и през V-VI в.

Гробовете, проучени в сондаж II, са вкопани в по-ранен културен пласт, почти напълно унищожен, чиято характеристика не може да бъде установена на този етап от проучването. Част от него са дъговидна каменна структура и три керамични струпвания от фрагментирани съдове, изработени на ръка и на грънчарско колело. Вероятно с тях могат да се свържат и откритата желязна втулка от копие и силно корозирал предмет, (фрагмент от юзда ?). На този първоначален етап от проучването по-ранният културен пласт може да се отнесе към късната желязна епоха.

№86. СОНДАЖНИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ №7 ПО ТРАСЕТО НА АМ „ТРАКИЯ“, ЛОТ 2, КМ 228+600 – 229+700

Румяна Колева

Обектът с дължина 1100 м и ширина на сервитута средно от 42 м попада в землището на с. Пшеничево и е разделен на две от пресичащ го изкуствен отводнителен канал. Сондажните проучвания са проведени от 04.04.2008 г. до 07.05.2008 г. със средства на ФРПИ. Направените сондажи са с обща площ над 750 м^2, разпределени равномерно върху трасето за проучване. Археологически материали се откриват спорадично единствено в повърхностния пласт на източната половина на трасето. В непосредствена близост на юг от източната половина на трасето (км 229^{+300} – 229^{+550}) се наблюдава концентрация на камъни и фрагменти от строителна и битова керамика, които могат да се свържат с останки от обитаване през римската и османската епоха. В същия участък е разкрит зидан гроб. Камерата е правоъгълна, ориентирана запад – изток. Градежът на стените е еднолицев, от 6 реда счупени на половина тухли споени с бял хоросан. Стените отвътре са били обмазани с розов хоросан. Подът е настлан по дължина с 6 реда от по една цяла и една половинка тухли. Скелетът лежи по гръб с изпънати долни и горни крайници. До дясната бедрена кост е намерен стъклен лакримарий, в областта на гръдния кош, отдясно – бронзова монета на император Каракала, сечена в Хадрианопол (198 – 217), а при ходилата – железни нитове от обувки. Инвентарът и монетата датират гроба в първата половина на III в. сл. Хр. Трябва да се отбележи, че в профилите на запад и на изток около проучения гроб не се забелязва насипване на могилен насип. Все пак не е изключено такъв да е съществувал, тъй като наблизо няма данни за други гробове. Поради сондажния характер на направеното проучване, е дадено становище за освобождаване на трасето за строителство при наблюдение по време на изкопните дейности.

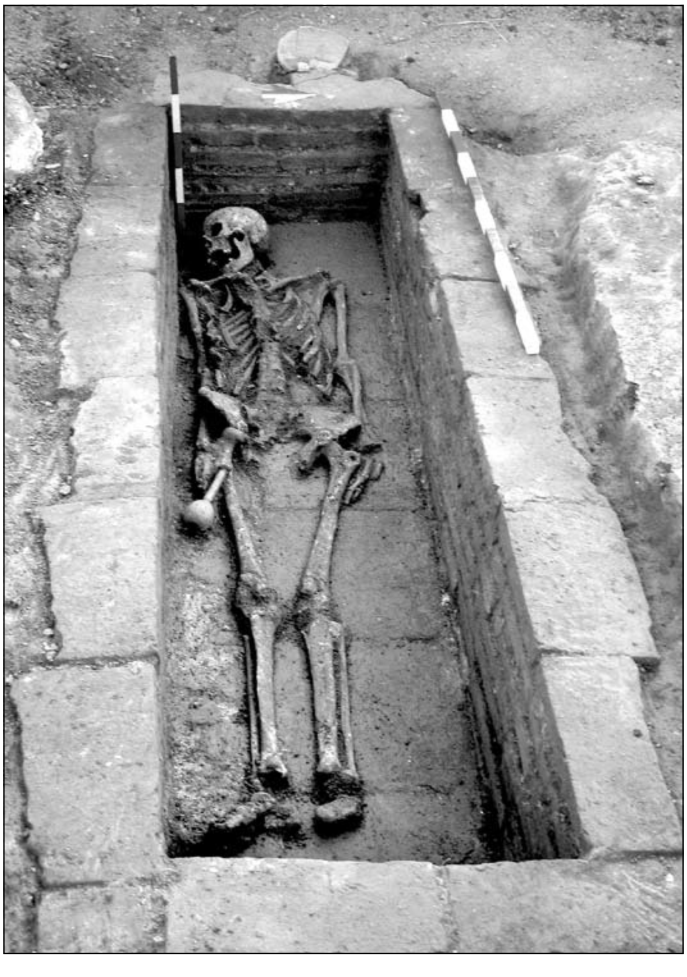

Обр. 1. Обект №7 по трасето на АМ „Тракия, ЛОТ 2, при с. Пшеничево – зидан гроб (II–III в.)

№87. СПАСИТЕЛНО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ №6, ЛОТ 4 НА АМ „ТРАКИЯ“ КМ 281+400 – 282+000, В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. КАБИЛЕ, ОБЩИНА ТУНДЖА

Ивайло Лозанов, Кристиян Христов

Проучваната отсечка от магистралата се разполага на юг от античния град Кабиле и на север от съвременното село. Теренът е с изразена денивелация от запад на изток (ок. 11 м) и по-слаб наклон от север на юг. Проучваният участък се разполага в зоната на могилен некропол от римската епоха (II-III в.), от който археологически са изследвани 8 могили (Гетов 1982). Непосредствено на север от трасето на магистралата при км 281+550 се намира средно голяма могила с диаметър 25 – 30 м и височина 3,20 м, върху която е разположен геодезичен репер. Могилата попада в интензивно обработваеми земи, в следствие на което първоначалните ѝ размери са чувствително променени.

Ширината на сервитутната зона в тази отсечка е 45 – 50 м, като трасето добива лек завой на североизток (Обр. 1). Методиката на проучване бе съобразена с очакванията за наличие на плоски гробове в междумогилното пространство на некропола[1]. Заложени са 35 сондажа с размери 10 х 2 м, 24 от които с ориентация С – Ю и 11 сондажа ориентирани И – З. За по-голяма прецизност сондажите са нанесени в план-квадратна мрежа, чието начало (кв. 0/0) съвпада с колчето, маркиращо северния край на сервитута при км 281+550.

В по-голямата част от сондажите се наблюдава еднообразна стратиграфска картина, при която непосредствено под орницата се разполага светло-кафяв глинест пласт с дебелина 0,20 – 0,40 м, съдържащ малко на брой и обезличен керамичен материал. Под този пласт следва материк с жълт до червеникав цвят. В източния край на отсечката материковата основа е по-скалиста. В сондажите, където количеството и степента на запазеност на керамичните фрагменти позволяват по-прецизното им определяне става въпрос за парчета строителна и битова керамика от римската епоха. На места се откриват и фрагменти от керамика от османския период или Възраждането – парченца от гледжосани паници, 1 фрагмент от керамична лула (Обр. 1 – б).[2] Липсва обаче изразен културен пласт, което предполага разнасянето на археологическите материали при съвременната обработка на земята. Ситуацията е особено ясно документирана в сондаж 26, кв. 40/6, където е разкрита почти цяла римска паничка, довлечена по браздата от земеделските машини (Обр. 1-а). Като работна хипотеза предполагаме, че разнесеният материал произхожда от останките на вече проучените могили от некропола или от разбити гробни съоръжения от плосък некропол, намиращ се на север в посока към античното селище.

Пространството на юг от могилата е по-детайлно проучено чрез сондаж с дължина 40 м в посока З – И, обединяващ сондажите С/25 (квв. 0/0 и 1/0), С/ 9 (кв. 2/0 и 3/0), С/ 17 (кв. 4/0 и 5/0) и С/10 (кв. 6/0 и 7/0). Проучваният участък засяга южната периферия на могилата. Установено е наличието на вкопано съоръжение с максимална дълбочина около 1,50 м. (Обр. 2) с неправилни очертания в профила, което се простира в посока СЗ – ЮИ и попада в границите на С/25 (кв. 1/0) и С/9 (кв. 2/0 и част от кв. 3/0). Размери на вкопаването: ширина в профила, горе – 8,50; долу – 4 м. Пълнежът е хомогенен – кафява, мека пръст с материкови включения по краищата на изкопа. В централната част на този ров се забелязва по-тъмна, сиво-черна, мазна пръст с отделни концентрации от въглени. В тази част от пълнежа са разкрити по-запазени фрагменти от строителна керамика – тухли и керемиди, както и малки струпвания от дребни камъни. Не бяха открити за-

---

[1] Подобна ситуация е установена непосредствено на юг от римското селище в близост до днешната археологическа база. Проучвания на Л. Гетов (срв. Велков и др. 1985, 124).

[2] Според информацията предоставена от колегата В. Тодоров, комуто изказвам благодарност, лулата се отнася към ранните образци от нашите земи и се датира в края на XVII – началото на XVIII в.

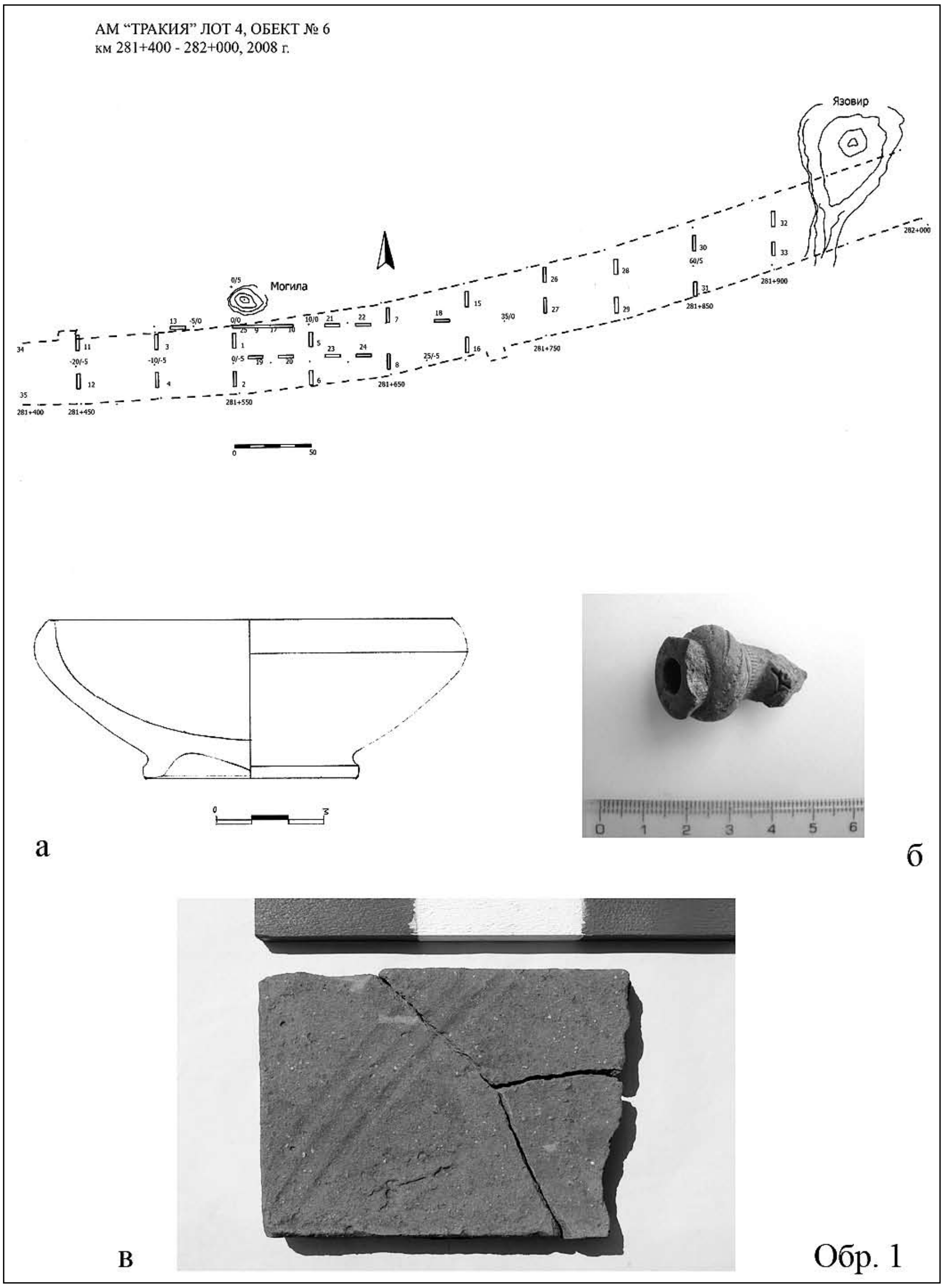
АМ "ТРАКИЯ" ЛОТ 4, ОБЕКТ № 6
км 281+400 - 282+000, 2008 г.
Язовир
Могила
0/5
0/0
-5/0
10/0
35/0
60/5
-20/-5
-10/-5
0/-5
25/-5
281+400
281+450
281+550
281+650
281+750
281+850
281+900
282+000
34
35
0
50
а
б
в
Обр. 1

Обр. 1. АМ „Тракия“, ЛОТ 4, обект №6 – план на сондажите и материали от обекта

пазени цели формати тегули и имбрекси, или такива подаващи се на цялостна възстановка, но качеството на глината и дебелината им отговарят на вече известните от публикуваните комплекси в римския могилен некропол (Обр. 1в) Следователно и нашите фрагменти строителна керамика се отнасят към римската епоха и биха могли да принадлежат на разбито съоръжение, разположено в южната периферия на могилата. Като работна хипотеза предполагаме, че регистрираното вкопаване е част от ров, послужил за натрупването на самата могила.

От описаната ситуация е видно, че поне южната периферия на могилата попада в сервитута на магистралата, поради което бяха предприети необходимите мерки за включването на паметника в задължителната за пълно проучване зона.

Очерталият се нов етап на изследване наложи и извършването на геофизично проучване на могилата, реализирано от инж. Н. Тонков (НАИМ – БАН). Бяха приложени геомагнитен и елек-

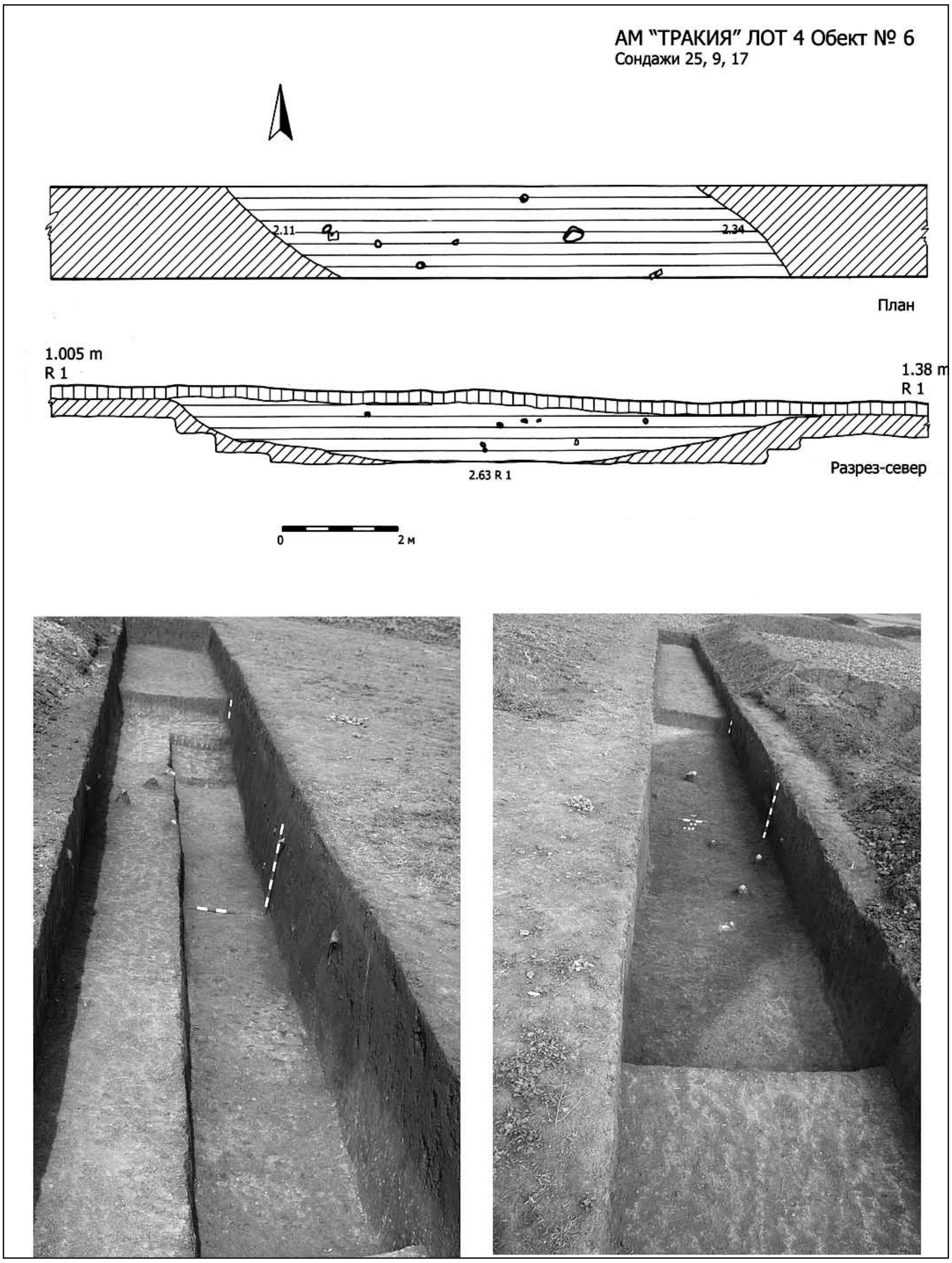
АМ "ТРАКИЯ" ЛОТ 4 Обект № 6
Сондажи 25, 9, 17
2.11
2.34
План
1.005 m
R 1
1.38 m
R 1
2.63 R 1
Разрез-север
0
2 м

Обр. 2. Поглед към сондажа от изток и запад

тросъпротивителен метод, като при наложената картина се установи наличието на две аномалии, съответно в североизточната и югоизточната периферия на могилния насип. Потвърждаването на археологически структури, като причинител на тези аномалии е предстоящо.

Литература:

Велков и др. 1985: В. Велков, Л. Гетов, Н. Танчева-Василева, И. Илиев, Д. Съсълов. Разкопки в Кабиле и неговата околност. – Археологически открития и разкопки през 1984 г. Сливен, 1985, 122 – 125.

Гетов 1982: Л. Гетов. Тракийски могилен некропол от римската епоха при Кабиле. – В: В. Велков (ред.). Кабиле. 1.София,1982, 40 – 78.

№88. СОНДАЖНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ ПО ТРАСЕТО НА АМ „ТРАКИЯ“, ЛОТ 4, ОБЕКТ №8, КМ 283+400–283+800

Венета Ханджийска, Костадин Рабаджиев

Сондажните проучвания на обект №8 от ЛОТ 4 на АМ „Тракия“ се проведоха в рамките на един месец. Обектът е разположен в землището на с. Кабиле, на около 1 км източно от крепостта на античния град. Определеният за проучване участък е с дължина 400 м. Той беше разделен на два сектора: западен, с дължина около 200 м; източен, с дължина около 100 м (Обр. 1). Пространството между тях е заето от изоставен напоителен канал и не бе изследвано.

Сондажното проучване установи наличието на археологически структури само в сектор „Запад“. Те могат да се разделят най-общо на три участъка. В централната част на сектора, в сондажи, очертаващи пространство от около 1,5 дка, бяха регистрирани общо три гроба с кремация и един с инхумация. В двата края на сектор „Запад“, в няколко от сондажите, под дебел пласт

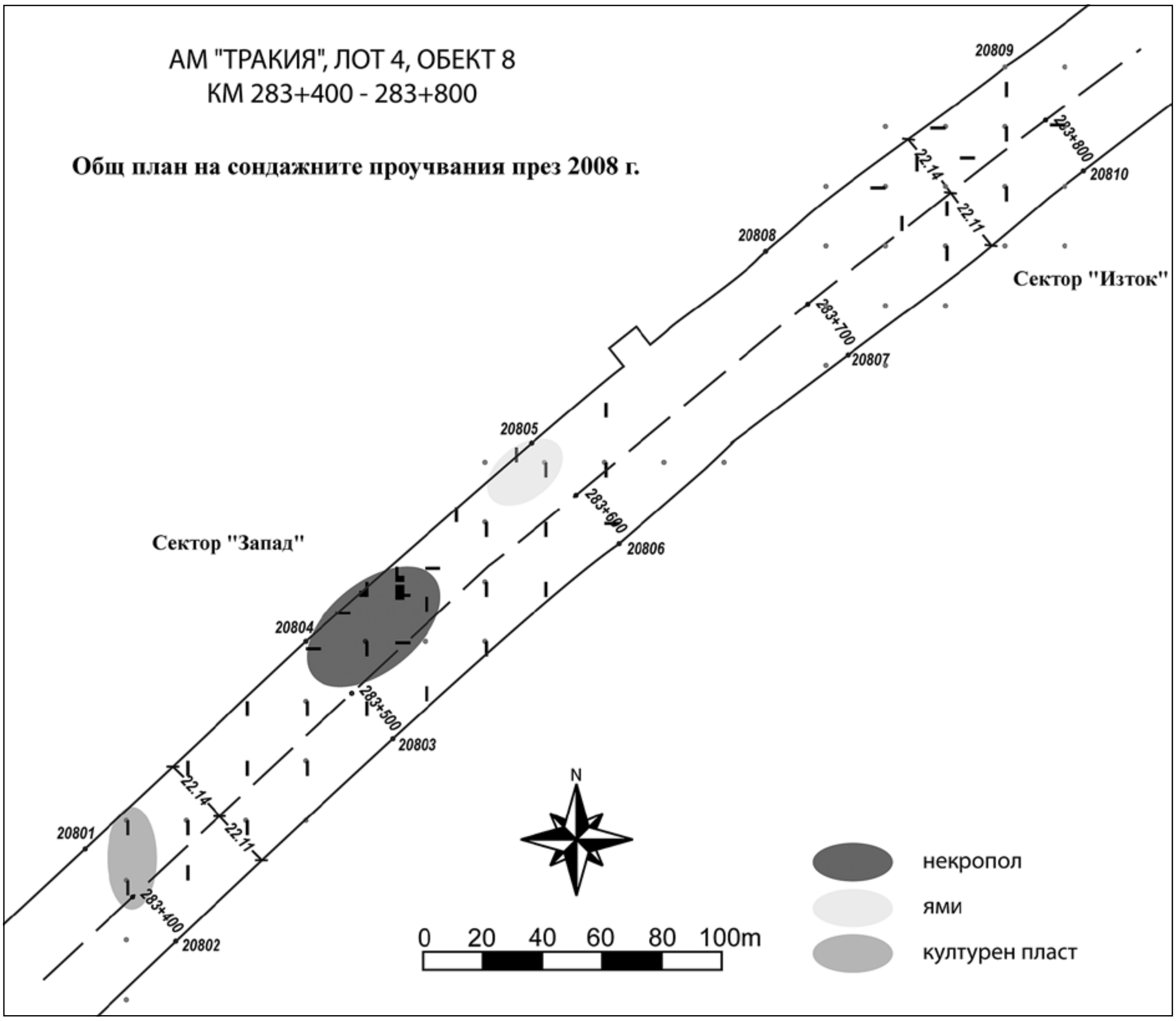
АМ "ТРАКИЯ", ЛОТ 4, ОБЕКТ 8
КМ 283+400 - 283+800
Общ план на сондажните проучвания през 2008 г.
20809
283+800
20810
22.14
22.11
20808
Сектор "Изток"
283+700
20807
20805
283+600
20806
Сектор "Запад"
20804
283+500
20803
22.14
22.11
20801
283+400
20802
N
0 20 40 60 80 100m
некропол
ями
културен пласт

Обр. 1. Общ план на сондажните проучвания през 2008 г.

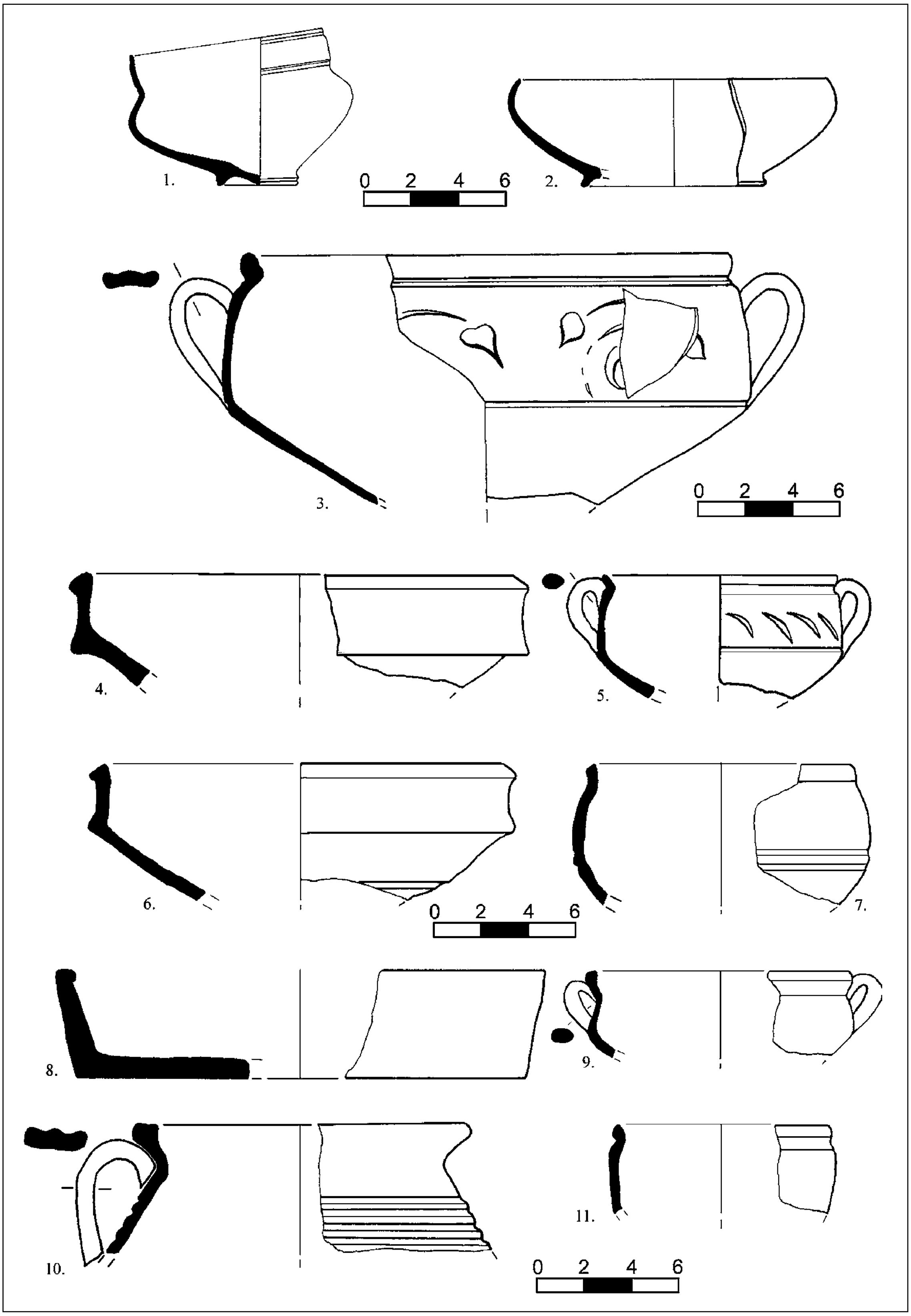
1.
0 2 4 6
2.
3.
0 2 4 6
4.
5.
6.
0 2 4 6
7.
8.
9.
10.
11.
0 2 4 6

Обр. 2. Материали от сондажните проучвания на обект №8, ЛОТ 4, АМ „Тракия“

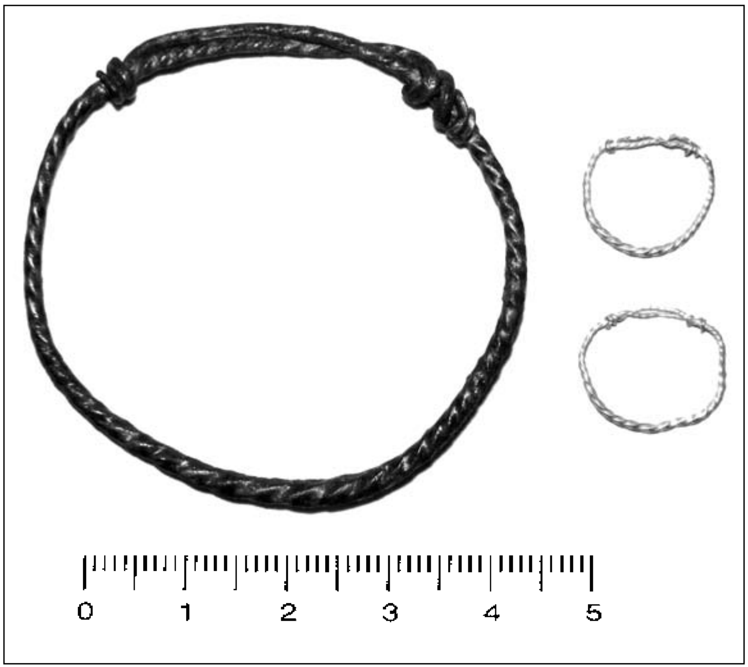

Обр. 3. Накити от детския гроб

насип от глинеста пръст, се достигна до вкопани структури (ями?) и до културен пласт с висока концентрация на археологически материали – керамика и кости.

В рамките на новооткрития некропол изцяло беше проучен един от гробовете с кремация, разкрит непосредствено под орницата. Това е и причина за унищожаването на горната част на съоръжението. Наблюденията показват, че вероятно става въпрос за кремация на място в двустъпална яма. Част от поставените в ямата съдове се откриха разнесени южно от нея. От тях по-добре запазена е чашка с две дръжки, деформирана при вторично горене, вероятно от огъня на кладата (Обр. 2/1). В гробната яма, сред горелите кости и въглените се откриха стъклено и глинено мониста, прешлен за вретено, горяла бронзова монета и части от разтопен стъклен съд. Вероятно към същото съоръжение принадлежат откритите северно от него, сред пласт от разнесени горели кости и въглени бронзова лъжичка и малки бронзови халки.

Находките и типът на гробното съоръжение имат аналогии в непосредствена близост – в могилния некропол южно от античния град Кабиле, датиран от средата на II до началото на III в. (Гетов 1982).

В един от сондажите се достигна до северната част на сходно съоръжение – гробна яма с кремация на място. В него се откриха стъклен балсамарии с издължена форма и фрагменти от купа с две дръжки и украса тип „барботино“ (Обр. 2/3). Тези находки датират гроба в рамките на втората половина на II – средата на III в.

Проучен беше и установеният гроб с инхумация. Погребението е на дете, положено в обикновена гробна яма с ориентация СИ – ЮЗ. Единствените открити материали са накитите на детето – бронзова гривна и чифт златни обеци (Обр. 3). Макар и от различен метал, накитите очевидно представляват комплект. Те са с форма на халки с разминаващи се краища, които са навити, така че да оформят т. нар. подвижно затваряне. Всеки един от тях е изработен от по три плътно усукани тънки телчета, които създават впечатление за едно цяло с ефектна канелирана повърхност.

Формата и закопчаването на накитите ги свързват с хоризонта на дакийските съкровища от сребърни накити от I в. пр. Хр. – I в. сл. Хр. (Тонкова 2006, 435 – 436). Те имат близки аналогии и през римската епоха, както в споменатия южен некропол на Кабиле (Гетов 1982, 68, табло XXIV), така и сред материалите от могила №7 при Чаталка, датирани във втората половина или края на I в. (Буюклиев 1986, 45). Най-точен техен паралел са накитите от гробовете в Лечкова могила (Сливенско), които са датирани във II в. (Китов и др. 2008, 246). Това позволява да поставим и гроба с инхумация от обекта в рамките на периода от края на I до края на II в.

Остава открит въпросът за вида на новооткрития ранноримски некропол. На този етап няма данни за наличие на могилни насипи, а откриването на повечето структури и съоръжения непосредствено под орницата затруднява регистрирането на ямите от нивата на вкопаването им. В профилите на редица сондажи личат насипи, които са следствие от заравняването на терена през 60-те години на миналия век. Вероятно тогава са били унищожени както евентуалните могилни насипи, така и някои от гробовете. Индикация за това е откриването в сондажите, разположени в близост до кремациите, на разнесени горели костици.

Материалите от останалите регистрирани структури – ями и пласт, които включват предимно керамика – трапезна, кухненска, питоси, тара, също се датират в рамките на II-III в. (Обр. 2/4 – 11). На този етап връзката им с некропола не е ясна. Данните от околния терен показват, че обектът се развива в северна и северозападна посока от трасето на магистралата. Археологическите структури, регистрирани в рамките на сервитута, ще се допроучат през следващата кампания.

Литература:

Буюклиев 1986: Хр. Буюклиев. Тракийският могилен некропол при Чаталка, Старозагорски окръг (Разкопки и проучвания, 16). София, 1986.

Гетов 1982: Л. Гетов. Тракийски могилен некропол от римската епоха при Кабиле. – В: Кабиле, 1, София, 1982, 40 – 78.

Китов и др. 2008: Г. Китов, Д. Димитрова, Н. Сираков. Тракийски могили в Сливенско. – В: Археологически открития и разкопки през 2007 г., София, 2008, 245 – 250.

Тонкова 2006: М. Тонкова. За датата и характера на съкровището от сребърни накити от Челюшница. – Хелис V. Гетите – култура и традиции. София, 2006, 424 – 447.

№89. ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ №17, АМ „ТРАКИЯ“, ЛОТ 4

Иво Д. Чолаков, Наталия Пеева

Археологическото проучване продължи от 30.03 до 03.05.2008 г. Геодезическото заснемане е извършено от инж. Д. Огнянов („Видасофт“ ООД). Археозоологичното изследване е направено от д-р Л. Нинов (НАИМ-БАН). Керамиката е обработена от С. Александрова (докторант – НБУ).

Обект 17 (км 295+750 – 296+050) по трасето на АМ „Тракия“, ЛОТ 4 се намира в м. Балъкчийската могила край с. Чарда, община Стралджа, Ямболска област и е могилен некропол от 14 – 15 могили. Повечето от тях са с височина 0,50 – 1,20 м и диаметър 25 – 50 м и всички имат силно разлата форма, тъй като мястото се обработва със селскостопанска техника. Трасето на магистралата преминава директно през три от тях и засяга голяма част от перифериите на още две могили (Обр. 1).

Съгласно разрешението за теренно археологическо проучване, бяха извършени разкопки на околомогилното пространство на пет могили, влизащи в границите, определени от сервитута на магистралата. Бяха заложени 16 сондажа, всички разположени в перифериите на могилите, като целта бе да се провери за вторични погребения и следи от ритуали. Дванадесет от тях са с дължина 15 м и ширина 1 м; един е с дължина 10 м и ширина 1 м; един е с дължина 10 м и ширина 2 м и два са с дължина 42 м и ширина 1 м.

Проучването показа, че стерилният пласт е на дълбочина 0,70 – 1,20 м от съвременната повърхност. В шест от сондажите бяха проследени насипите на могилите, натрупани от по-тъмнокафява пръст. Във всички се откриват малко на брой фрагменти керамика. Те са разнесени следствие на ежегодната обработка на земята. Някои от фрагментите имат следи от горене. В два от изкопите са засечени керамични струпвания – вероятно тризни, като керамиката е силно раздробена, измита и лошо изпечена. Съдовете са местно производство и се датират през II-III в.

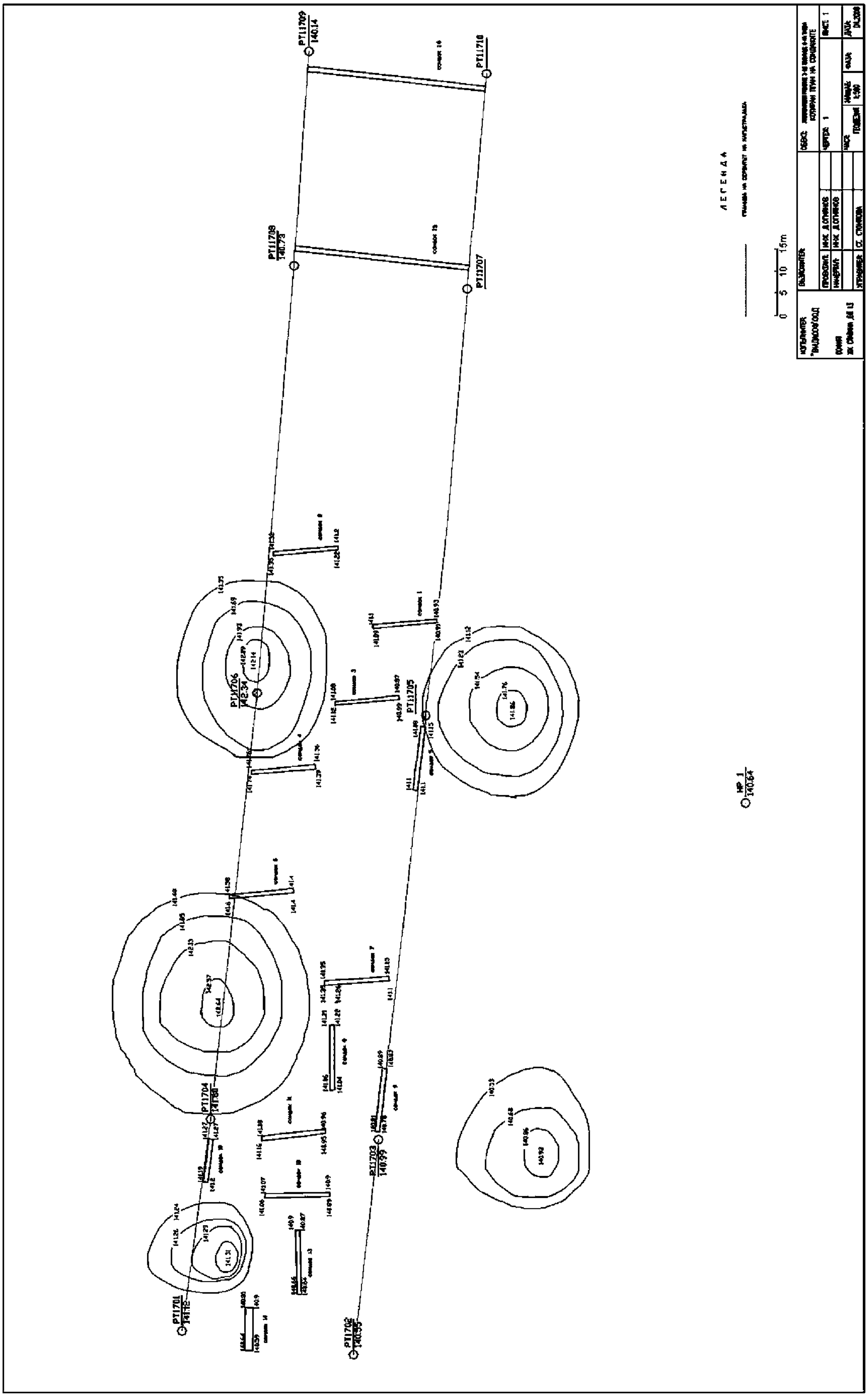
PT11709
140.14
PT11710
PT11708
140.73
PT11707
PT11706
142.34
PT11705
PT11704
PT11703
140.99
PT11702
PT11701
МР 1
140.64
ЛЕГЕНДА
0 5 10 15m

Обр. 1. С. Чарда, Ямболско, план на обект №17 от ЛОТ 4 на АМ „Тракия“

Керамичните фрагменти се откриват непосредствено под хумусния пласт, като не личат следи от ями. При едно от струпванията има следи от глинени обмазки и малко въглени.

В западната част на обекта беше регистриран иманярски изкоп. След залагане на сондаж на мястото са събрани множество разпръснати и няколко открити *in situ* животински кости. Според направеното археозоологично изследване останките са от кон и куче. Конят е ездитен и е бил на възраст 11 – 12 години.

Чрез проведените спасителни археологически разкопки се проучи околомогилното пространство на част от могилите в некропола. Цялостното проучване на петте могили, попадащи в трасето на магистралата ще бъде осъществено през 2009 г.

№90. ОСТЕОАРХЕОЛОГИЧНИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТИ ОТ АНТИЧНОСТТА

Лазар Нинов

0стеологичният материал от ***обект 17, ЛОТ 4 на АМ „Тракия“*** – тракийска надгробна могила 4 до с. Чарда е оскъден поради това, че тя е била обект на иманярски действия. Животинските кости са разпръснати в безпорядък около иманярския изкоп и в него. Находките са намерени в самия западен край на могилата. Датировката на могилата е II-III в. Костите са в лошо състояние. Повечето от тях са натрошени на много парчета. Останките са от кон и куче. От кучето има фрагмент от дясна долна челюст. Съдейки по големината на костта може да се каже, че животното е било едро. Конските кости също са натрошени. От фрагментите успях да сглобя, слепя и реконструирам една метакарпална кост, която има следните размери:

Най-голяма дължина:	230 мм
Най-голяма ширина на проксималния край:	48 мм
Най-малка ширина на диафизата:	35 мм
Най-голяма ширина на дисталния край:	46 мм

С помощта на индекси е изчислена височината при холката. Тя е 141 см по методиката на Виит. Този автор разпределя конете в девет групи като се започне от коне джуджета и се стигне до гиганти. Конят от могила 4 до с. Чарда е в горната граница на средните на ръст коне. Очевидно се касае за ездитен кон. Освен метакарпалната кост има още останки от предни крайници включително дистален фрагмент от лъчева кост с най-голяма ширина на дисталния край 73 мм. В насипа са разхвърляни части от бедрени кости, голям пищял и първи и втори фаланги на предните и задните крайници, които не са годни за измерване. Открити са зъби от които се вижда, че възрастта на животното е между единадесет и дванадесет години. По наличните кости няма патологични изменения и аномалии. Останките са грижливо събрани и разполагаме с научна информация, макар и оскъдна, дори след действията на иманярите.

Останките от животни, открити в ***Сексагинта Приста*** са изследвани по сектори, епохи и комплекси. Те са от бозайници, птици, риби, охлюви и речни миди. Доминират костите от говеда, дребните преживни и свинете. Свинете са убивани в по-ранна възраст (във възрастовите групи инфанс и ювенилис). Анализът на възрастовата структура на едрите и дребни преживни показва, че в редица случаи те са използвани за храна на по-късна възраст. Дивечът е малко. Открихме единични кости от елен и дива свиня.

В СЗ ъгъл на кв. IV 5 1,9 м (римски тунел) е намерена долна челюст на човек. Има също голямо количество кости от следните животни: говедо – 100 кости от различни части на скелета. Те са от три индивида (2 адултус и 1 ювенилис). От дребни преживни – 33 кости (овце и кози), принадлежащи на четири индивида. Свине – 24 кости от три индивида, останки от кучета, единични кости от кокошка, риба и охлюви.

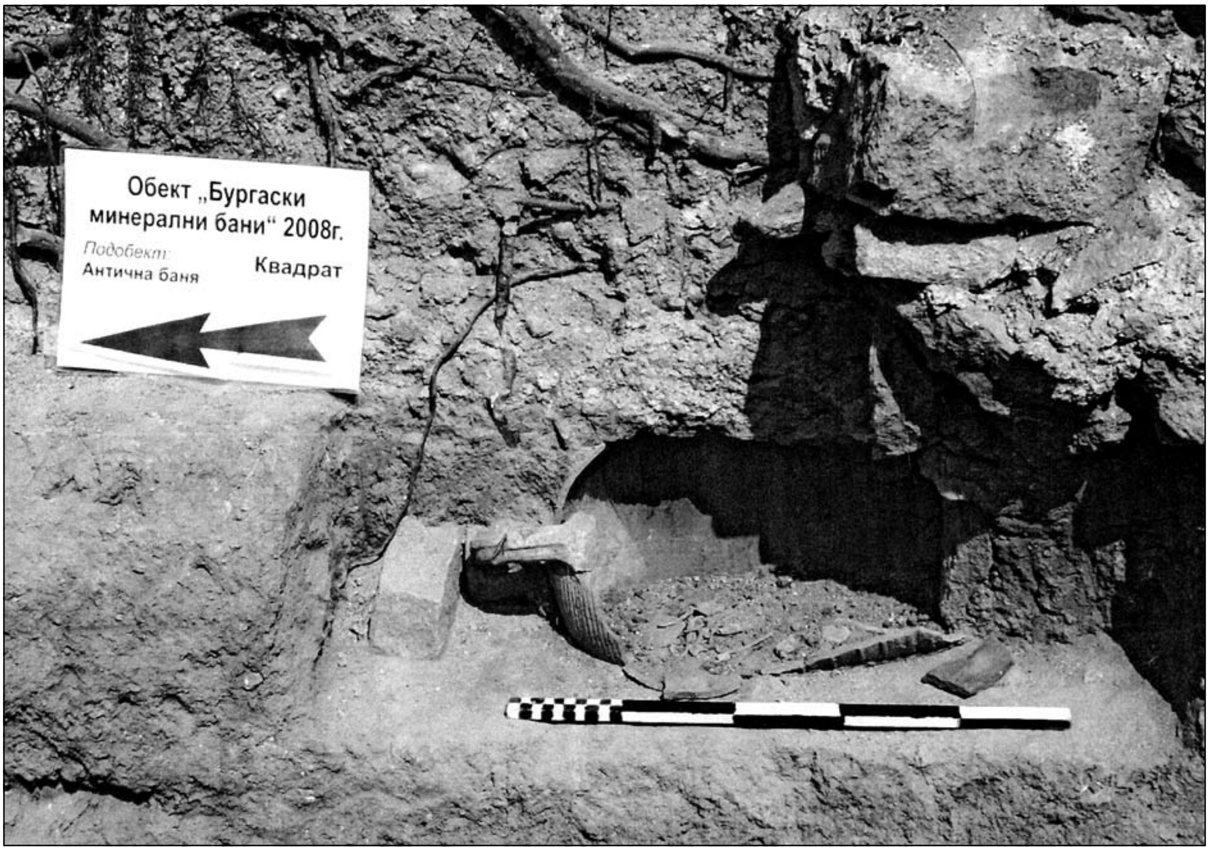

Обр. 1. Акве Калиде – находка на останки от новородено дете в амфора

В тракийския пласт има кости от говеда (от 3 индивида), овца (4 индивида), свине (2 индивида) и единични кости от кучета.

В римска яма 1 II има кости от говедо, коза, свиня и безроги и късороги овце.

Направени са много измервания с цел реконструиране на физическите характеристики на животните.

В яма 48 има останки на новородено дете.

В ***обект при с. Сваленик м. „Долап Боаз“*** най-много са останките от говедо, следвани от свине, овце и кози. Също така има останки от заек, еленов рог, единични кости от кокошки, риби, речни миди.

Остеологични анализи на материали от ***обект „Шишманово кале“ при Самоков*** са изследвани по пластове и комплекси. Останките са главно от бозайници и птици. От домашните животни на първо място са дребните преживни – овце и кози. На второ и трето място са свинете и говедата. След тях са кучетата. Благодарение на сравнително добре запазена раменна кост изчислихме с помощта на индекси височината на животното при холката. Установихме, че кучето е било високо 56 см. За храна е използвано преди всичко месото на едрите и дребни преживни и свинете. В материала има кости от кокошки, което свидетелства за тяхното развъждане и отглеждане. Свинете, които са отглеждани основно за месо, мазнини са убивани в по-ранна възраст (във възрастовите групи инфанс и ювенилис). Анализът на възрастовата структура на едрите и дребни преживни показва, че в редица случаи те са използвани за храна на по-късна възраст след като са ползвани за млеконадой. Дивеч в тази неголяма остеологична колекция не е открит.

Отделно са разгледани два конкретни контекста: Сектор 3 – пласт под насипа от камъни в постройка пред крепостната стена, и Сектор 1В, сграда 1 – от подовото ниво под деструкциите от пожар. В последния контекст има по една кост от говедо и прасе едната е горяла, другата – не.

Горяла е почти цяла лява половина от овца. Събрани са почти всички кости от задния крайник включително копитата.

Особен интерес представлява една находка от ***Акве Калиде*** при Бургаските минерални бани, предоставена ми от ръководителя на обекта Ц. Дражева. В основите на античния зид е открита амфора в която са положени останките на новородено бебе (Обр. 1). Тялото е разположено с долните крайници към дъното на амфората и глава към устието на съда. Пълният анализ и интерпретация на находката от Акве Калиде предстоят.

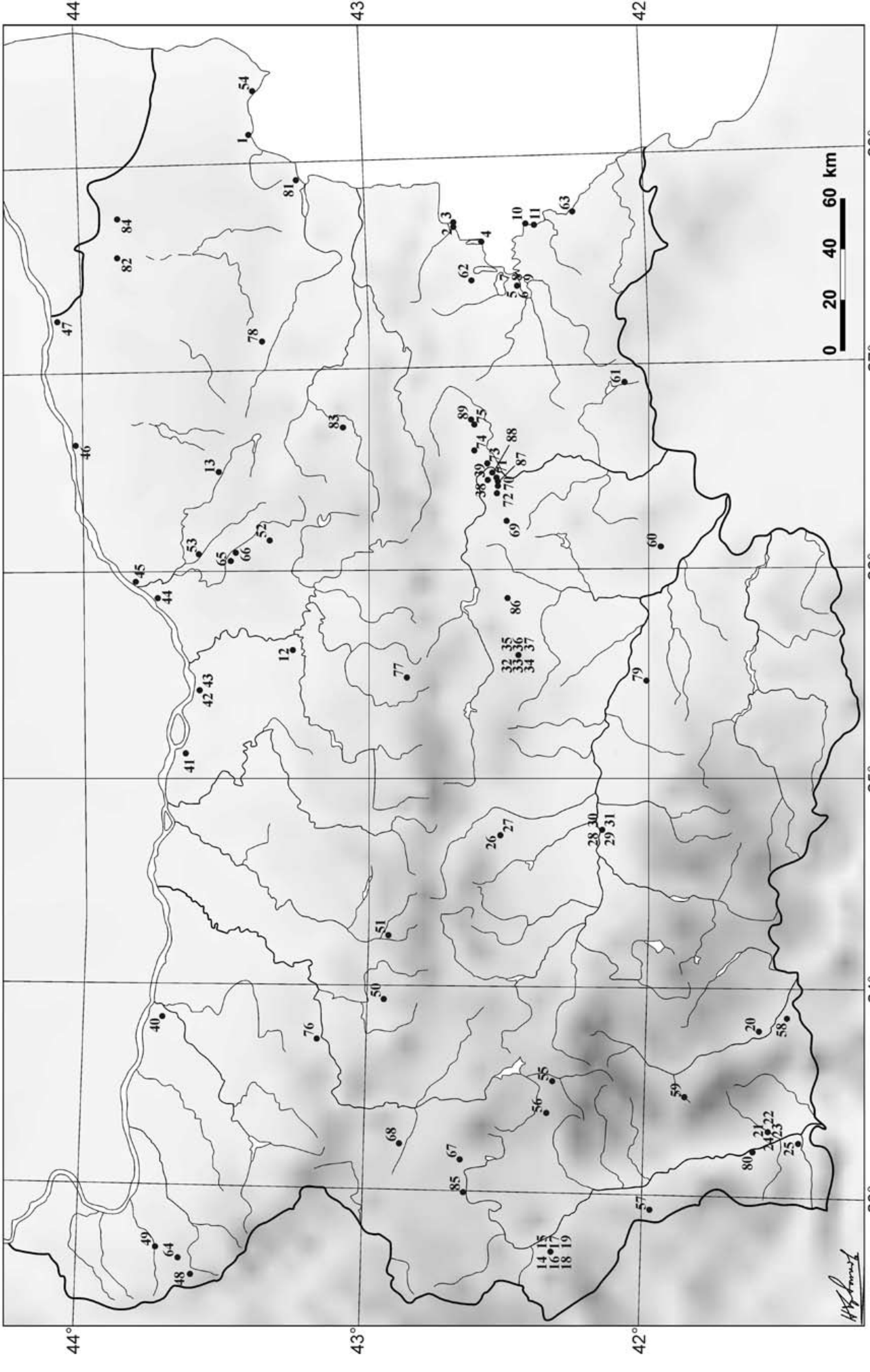
44°
43°
42°
23°
24°
25°
26°
27°
28°
0 20 40 60 km
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70
72
73
74
75
76
77
78
79
80
81
82
83
84
85
86
87
88
89

Карта 3. Раздел Антична археология (номерацията на обектите на картата съответства на съдържанието на раздела)